Міністерство освіти і науки України

Полтавська державна аграрна академія

НАУКОВІ ПРАЦІ ПОЛТАВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ АКАДЕМІЇ

Випуск 1 (10)

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Полтава – 2015

УДК 330 : 06.055.2 : 378.014.15 : 63(477.53)
ББК 65
П 52

Рекомендовано до друку за рішенням вченої ради Полтавської державної аграрної академії (протокол № 22 від 23 червня 2015 р.)
Згідно з постановою Президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.
збірник «Наукові праці Полтавської державної аграрної академії» включений до Переліку фахових видань з економічних наук.

Редакційна колегія:
Макаренко П.М., д.е.н., професор,
чл.-кор. НААН України *(головний редактор)*;
Зоря О.П., к.е.н., доцент *(відповідальний секретар);*
Аранчій В.І., к.е.н., професор;
Березін О.В., д.е.н., професор;
Буянов В.П., д.е.н., професор (Російська Федерація);
Войцех Пізло, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Галич О.А., к.е.н., доцент;
Дорогань-Писаренко Л.О., к.е.н., доцент;
Жозеф Каня, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Калінчик М.В., д.е.н., професор;
Левченко З.М., к.е.н., доцент;
Лозинська Т.М., д.держ.упр., професор;
Макаренко А.П., д.е.н., професор;
Махмудов Х.З., д.е.н., професор;
Пантелеймоненко А.О., д.е.н., професор;
Писаренко В.В., д.е.н., доцент;
Плаксієнко В.Я., д.е.н., професор;
Ульянченко О.В., д.е.н., професор, чл.-кор. НААН України;
Шиян Д.В., д.е.н., професор.

Засновник –
Полтавська державна
аграрна академія.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17243-6013 ПР
від 12.10.2010 р.

Адреса редакції: 36003,
м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3,
Полтавська державна
аграрна академія,
тел. +38(05322) 2-87-48
e-mail: zorya-83@ya.ru

П 52 Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (10). – Полтава : ПДАА. – 2015. – 342 с.

У збірник включені наукові праці фахівців Полтавської державної аграрної академії, провідних навчальних закладів, науково-дослідних установ, підприємств і організацій України, ближнього та дальнього зарубіжжя, в яких відображені результати теоретичних і емпіричних досліджень з економічних наук в галузі сільського господарства і АПК.

УДК 330 : 06.055.2 : 378.014.15 : 63(477.53)
ББК 65

© Полтавська державна аграрна академія, 2015.

УДК 332.31:33:631.4

ТЕОРЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ НА ФОРМИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ФУНКЦІЇ І БІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Макаренко П. М., д.е.н., професор, член-кореспондент НААН України;
Могилат М. Г., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті подано теоретичні аспекти трудової і приватної форм власності на землю. Визначено, що у соціальному плані трудова власність (соціалізація землі) порівняно із приватною власністю землевласників, які здають її в оренду, є більш справедливою. Але зазначено що без приватної власності на землю неможливо створити високу мотивацію до ефективної і продуктивної праці.

Тобто з точки зору раціонального використання землі, збереження і примноження родючості ґрунту найбільший ефект дає приватна власність виробника-підприємця, коли землевласник і землекористувач є однією особою.

Визначено економічні функції земельних ресурсів та обґрунтовано відмінності землі від інших засобів виробництва. Досліджено місце землі у структурі виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства. Проведена класифікація видів родючості ґрунту в залежності від рівня капітальних вкладень у землю, досягнутого рівня використання землі, за метою визначення, за місцем визначення, за рівнем відтворення ґрунту.

Ключові слова: *форми земельної власності, соціалізація землі, оренда землі, землекористування, земельний потенціал, ґрунт*

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку економіки України, її продовольчої безпеки неможливо досягти без гарантування права власності. Для аграрної сфери критичним у даному сенсі є здійснення подальшого реформування земельних відносин, передусім – забезпечення всіх атрибутів права власності (володіння, розпоряджання та користування) на землю як головного засобу виробництва. Водночас специфіка земель сільськогосподарського призначення, їх роль та суспільне значення для виробництва нашої держави вимагає детального обґрунтування економіко-правових аспектів забезпечення земельної власності. Тривалість аграрної реформи та головної її складової – реформування відносин власності, – перевищила 20 років, що є безпрецендентним явищем у світі у плані політичної непослідовності та специфічних флуктуацій при здійсненні національних ринкових перетворень. Чимало аспектів методологічного забезпечення власності на землю залишаються недостатньо дослідженими. Тому окреслена проблематика статті є надзвичайно актуальною і потребує негайного наукового опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіко-правові аспекти формування земельних відносин ринкового типу в Україні висвітлюються як представниками політичних сил, так і науковцями. Питання земельної реформи та потенціалу сільськогосподарських земель є предметом дослідження багатьох вчених. Серед них значну увагу цим питанням приділяють такі вчені: В. Г. Андрійчук, О. І. Гуторов, Б. М. Данилишин, Д. С. Добряк, В. В. Россоха, А. В. Чаянов.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення форм власності на землю, обґрунтування місця землі у структурі виробничого потенціалу

сільськогосподарського підприємства та розробка класифікація видів родючості ґрунту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У країнах ринкової економіки найбільш поширена приватна власність на землю. При цьому земля для її власника постає в декількох іпостасях:

– засіб виробництва; як об'єкт продажу (товар);

– власність, що дає доход (передача землі в оренду);

– засіб речової застави (застава землі в іпотечному банку для одержання кредиту);

– вигідне вкладення капіталу (уречевлене багатство, яке, як правило, зростає в ціні, не піддається інфляції).

Власник землі здійснює землеволодіння. Останнє означає визнання права певної (фізичної або юридичної) особи на ту чи іншу ділянку землі відповідно до історичних умов, які склалися в країні. Від землеволодіння слід відрізняти землекористування, тобто встановлений законом або традиціями порядок використання землі в сільському господарстві насамперед як засобу виробництва.

У практиці господарської діяльності землеволодіння і землекористування не завжди збігаються. В такому разі вони персоніфікують різні юридичні або фізичні особи. Землекористувач не обов'язково повинен бути власником землі, на якій він веде господарство. Власник землі може передавати землю землекористувачу на різних умовах і в різних формах. Однак класичною формою передачі землі її власником землекористувачу є оренда, яка виникла майже одночасно з появою рабовласницького суспільства.

Нині частка орендованої землі в різних країнах суттєво різниться. Зокрема, у країнах, які розвиваються, вона залишається основною формою селянського землекористування. Так, в Ірані орендують землю 60 % усіх селянських сімей. У Гватемалі й Аргентині частка господарств, які орендують землю, становить близько 40 %, а в Панамі – понад 75 %. Дещо інше становище в країнах з розвинутою ринковою економікою. Якщо кількість фермерських господарств, наприклад, у США взяти за 100 %, то 60 % фермерів є повними власниками землі, на якій вони ведуть господарство, 29 % – беруть в оренду частину землі; 11% – орендують землю повністю. Нерідко орендарем є син, який орендує у батька певну ділянку землі, для того щоб з часом стати її власником. Можливий і такий варіант, як оренда землі у держави. В Україні земля здається в оренду абсолютною більшістю її нових власників-селян [7, с. 445].

Стосовно того, яка із форм власності на землю є найбільш прийнятною для суспільства, чи взагалі земля не може знаходитися у власності тих чи інших суб'єктів, серед вчених і політичних діячів ніколи не було досягнуто єдності поглядів. У певній мірі умовно тут можна виділити два основних напрями:

– прихильники соціалізації землі;

– прихильники приватної власності на землю.

За визначенням О. В. Чаянова соціалізація землі означає, що ніхто не може бути власником землі. «І доки він і його сім'я працюють на землі, ніхто

не має право перешкоджати йому користуватися, поліпшувати її й отримувати з неї доходи. Але як тільки він або його сім'я перестала господарювати на землі, він вже не має права нею користуватися. Ось що означає у чистому вигляді трудове право на землю. Ми визнаємо його. І ось чому ми говоримо, що вся земля – державна, приватновласницька та інша – повинна бути визнана загальнонародним надбанням і надходити в трудове користування народу» [12, с. 35 – 36].

Більшовики, захопивши владу в країні, в якій абсолютно переважало селянство, щоб втримати цю владу не могли не враховувати їх бажань. Зрозуміло, селянство у Росії та Україні не було однорідним. Були заможні селяни, середняки та бідняки. Більша частина землі належала поміщикам та заможним селянам. Питома вага великих господарств становила 3,4 %, але на їх частку припадало 68,9 % всієї землі. Водночас 1/3 селянських господарств або зовсім не мала землі, або її було не більше, ніж по одній десятині; у 46,3 % господарств робоча худоба була відсутня. Таким чином, більшість селян були «малоземельними». Саме вони вимагали ліквідації великого землеволодіння та передачі землі працюючому народу без будь-якого викупу. До того ж, масові селянські партії (насамперед соціалісти-революціонери) об'єдналися під лозунгом «соціалізації землі». Останнє означало повну ліквідацію приватної власності на землю (не тільки землі великих землеробів, а й якою володіло заможне селянство) і передачу землі у рівне користування селян та її перерозподіл, для забезпечення справедливості у користуванні землею.

У зв'язку з цим М. Туган-Барановський дає відповідь на запитання, чому російське селянство, яке звикло до порядків роздільної земельної общини, та селяни України (які не знали роздільного общинного землеволодіння) однаково підтримували вимоги соціалізації землі.

1. Прагнення селян максимально розширити свої земельні наділи насамперед за рахунок поміщицьких володінь. Малоземельні селяни сподівалися одержати побільше землі і за рахунок перерозподілу великих селянських господарств. Тобто, соціалізація всієї землі при її «подушному» розподілі дасть найбільший виграш тим, хто до моменту поділу землі мав її найменше. Прошарок селян з більш-менш великими земельними наділами при цьому може лишитися частини землі. Тут має місце порушення трудового права на землю, якщо такі селяни вели трудове господарство (не наймали працівників).

2. На Заході селянство не вимагало ліквідації власності на землю та передачі всієї землі до рук працюючих на ній, оскільки там земельна тіснота, в міру загального економічного зростання слабшає. Там селянство йде із сіл до міст і в селах залишається все менше населення. У селах Росії та України чисельність населення зростала, земельні наділи скорочувалися [11].

З думкою прихильників соціалізації землі можна погоджуватися або заперечувати її, але практика показала, що один із перших декретів радянської влади про націоналізацію землі був повністю підтриманий тими, хто від цього вигравав, хто «приростив» свої земельні наділи або одержав землю вперше. Такі ж селяни становили абсолютну більшість.

На наш погляд, питання про переваги чи недоліки соціалізації землі або її приватизації не слід оцінювати однозначно (до речі як і всі інші явища та процеси суспільного життя). Водночас зазначимо, що на практиці «соціалізація землі» не є її «нічийністю». Земля знаходиться у загальнонародній власності. Фактично нею розпоряджається держава як інститут суспільної влади в особі своїх установ. Адже функцію надання землі у користування хтось повинен виконувати: держава чи місцеві органи влади. Але це вже інший аспект «соціалізації землі».

З позиції соціальної справедливості соціалізація землі не має собі рівних. Вона виключає нетрудові доходи, пов'язані із землею. Землю використовують лише ті, хто може і бажає її обробляти. Виключається оренда землі і дрібна її парцелізація.

В економічному аспекті більшість вчених-аграрників і політичних діячів (зарубіжних та вітчизняних) віддають перевагу приватній формі власності на землю. У цьому зв'язку виникає чимало теоретичних і практичних питань. Чи дійсно вона є найбільш раціональною формою власності на цей своєрідний ресурс? Спробуємо дати відповідь на поставлене запитання. Вихідною умовою оцінки приватної власності на землю є чітке розмежування двох видів монополії: 1) монополія на землю як об'єкт власності; 2) монополія на землю як об'єкт господарювання. При цьому, як зазначалося, у господарській діяльності обидва види монополії може здійснювати одна і та ж або різні особи. У першому випадку йдеться про випадок, коли землю використовує її власник. У другому – власник землі передає її іншим особам на певних умовах (найчастіше на правах оренди). Відповідно і різною буде оцінка приватної власності на землю у соціальному та економічному аспектах. Саме тому розглянемо окремо два різновиди приватної власності на землю з точки зору її використання.

Власник і господар землі уособлює один суб'єкт. Такій приватній власності (іноді її називають «трудовою») притаманні наступні ознаки, які безпосередньо або опосередковано впливають на сільськогосподарську діяльність у цілому [7, с. 448].

1. Найповніше забезпечується економічний суверенітет власнику – господарю, а відповідно висока мотивація до ефективної і творчої праці на своїй землі.

2. Власник – господар землі не виплачує орендну плату, а отже, має можливість отримувати більший прибуток або (за рівності інших умов) знизити ціну на свою продукцію нижче ринкової, тобто бути більш конкурентоспроможним.

3. Для власника землі, який веде на ній господарство, природним є право ефективно її використовувати, одержувати максимальну віддачу від неї. При цьому власник землі зацікавлений у збереженні родючості ґрунту як головної умови ефективного господарювання на перспективу. Тобто, з «трудовою» формою власності на землю не може зрівнятися жодна з інших форм власності на неї з точки зору ефективного використання землі, збереження і підвищення її родючості.

4. Для сільського господарства у зв'язку із сезонним характером виробництва у рослинництві особливе значення має одержання кредитів. Однак це пов'язано з певними гарантіями, яких вимагає банк від суб'єкта позичкового капіталу. Власник землі має можливість використовувати землю як об'єкт застави для одержання іпотечного кредиту.

5. Приватна власність на землю тих, хто її обробляє, є соціально справедливою у тому аспекті, що вона виключає нетрудові доходи від землі. У соціальному контексті трудова власність на землю порівняно з приватною власністю землевласників, які здають землю в оренду, є справедливою. Тут ми маємо повну аналогію з приватною власністю на будь-які блага, що використовуються самим власником і не є джерелом нетрудового доходу.

Таким чином, є підстави вважати, що приватна власність на землю тих, хто веде на ній господарство, самозабезпечує її власнику становище реального господаря виробництва, а це за нормальних макроекономічних умов зумовлює внутрішні стимули до активної творчої праці власника-трудівника і господаря в одній особі.

Саме виходячи з наведених міркувань більшість вчених на Заході вважає, що приватна власність на оброблювану землю – одна з найважливіших складових ефективності сільськогосподарського виробництва, тобто розглядають цей чинник як рушійну силу й основу успіху у землеробстві. Відповідно скорочення кількості приватних власників землі, які на ній ведуть господарство, фактично означає підрив однієї з основ сімейного фермерства, суперечить його природі.

Віддаючи належне трудовій приватній власності на землю, зазначимо, що її позитивні сторони не слід абсолютизувати. Зокрема, з вище наведеного не випливає однозначний висновок, що без приватної власності на землю неможливо створити високу мотивацію до ефективної і продуктивної праці. «Без приватної власності на землю неможливо домогтися відповідальності, стимулювати ініціативу, забезпечити економічну зацікавленість працюючих» [8, с. 13].

Наведене положення не зовсім коректне з позиції економічної теорії. Воно суперечить також зарубіжній і вітчизняній практиці. Мотивація працівників до активної і творчої діяльності детермінується багатьма умовами і чинниками, які безпосередньо не залежать від форми власності на виробничі ресурси. Вони можуть бути задіяні у позитивному плані при будь-якій формі власності на землю та інші ресурси.

Висока мотивація до ефективної виробничої діяльності визначається, насамперед становищем працівника як реального господаря виробництва. Саме це спонукає його сумлінно працювати, творчо та повною мірою використовувати у виробництві свій професійний і творчій потенціал. Тут спрацьовують внутрішні спонукальні мотиви до активної, інтенсивної та творчої праці. Вони самореалізуються незалежно від зовнішніх чинників, що визначають трудову активність і творчість людини праці.

Господар виробництва не обов'язково повинен бути власником усіх використовуваних ресурсів. Суттєві його ознаки – економічна самостійність у виробничій і комерційній діяльності, власність на створений продукт. Гос-

подар виробництва може орендувати землю, одержати її в довічне володіння від держави, навіть з правом успадкування, від цього його статус як господаря не зміниться. Зазначене стосується й інших виробничих ресурсів та коштів. Він може їх використовувати на підставі прокату, лізингу тощо. Нарешті, навіть орендуючи всю ферму, орендар протягом обумовленого часу є господарем на ній, має самостійність у виробничій і комерційній діяльності.

Тому з позиції створення високої мотивації до ефективного господарювання на землю не так вже і важливо, хто конкретно вважатиметься її власником – той, хто на ній працює, держава, місцеві органи влади чи приватний власник.

Земельні ресурси у суспільному виробництві виконують певні економічні функції. На всіх виробничо-технологічних рівнях вони є просторовим базисом для розміщення виробничих потужностей, а в галузі сільського господарства, зокрема, у рослинництві – також й основним засобом та предметом праці (рис. 1).

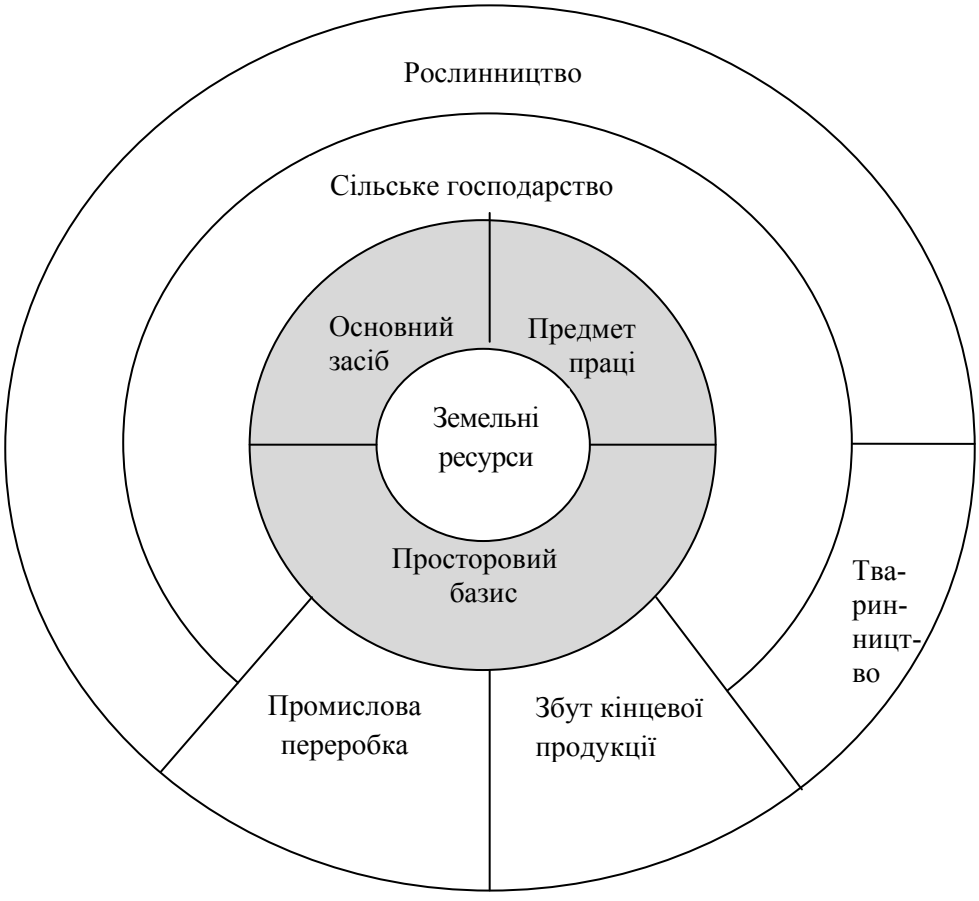

Рис. 1. Економічні функції земельних ресурсів

Джерело: авторська розробка

Відмінність землі від інших засобів виробництва полягає в тому, що вона не є продуктом людської праці, а виникла й існує без будь-якого сприяння з боку людини та є природним утворенням і природною умовою праці. Як продукт природи в первісному стані вона не має вартості, проте містить у собі ті споживчі вартості, якими слід опанувати за допомогою виробничої діяльності. Тому ціна землі ґрунтується на доході, який вона приносить її влас-

нику. Землю не можна ні заново створити, ні збільшити в розмірах, ні замінити якимось іншим засобом виробництва, ні перенести в інше місце, тому вона функціонує там, де створена природою.

Землекористування включає комплексне використання природних чинників (світла, повітря, води, тепла), які необхідні для нормального росту та розвитку рослин. Інтенсифікація землеробства передбачає необхідність чергування сільськогосподарських культур і комбінування галузей, у той час як інші засоби виробництва активно сприяють процесу поділу праці. Якщо сферу промислового виробництва можна визначити і виміряти кількістю затрат праці, то у землеробстві першочергове значення надається природі з її сезонними коливаннями, а ступінь впливу сил природи не може бути виміряна навіть теоретично. Землеробство пов'язується з часто повторюваними і тривалими перервами між часом виробництва й робочим періодом, тоді як використання інших засобів виробництва у більшості випадків збігається з робочим періодом, тобто з процесом прикладання праці.

Аналізуючи значення землі для суспільного виробництва К. Маркс виділяв два поняття: земля-матерія і земля-капітал. Під першим варто розуміти землю (простір), що виникла в процесі її еволюційного розвитку незалежно від волі та свідомості людей і є місцем життєдіяльності людини та джерелом її існування. З того моменту, коли земля в процесі розвитку людського суспільства стає засобом виробництва, вона виступає в новій якості – капіталу. Саме з цієї причини земля є універсальним чинником будь-якої людської діяльності. Відповідність землі основним класичним ознакам капіталу проявляється також в її здатності за участі людської праці приносити дохід і здатності до самозростання. Просте відтворення такого капіталу здійснюється за рахунок природних властивостей землі, а розширене відтворення, як правило, можливе лише при втручанні людини у природні процеси [10, с. 29].

Узагальнивши погляди вчених-економістів на землю як засіб виробництва, нами визначено відмінності землі від інших засобів за низкою особливостей [1; 3; 4; 5]:

1. Є продуктом природи, у той час як інші засоби виробництва є результатом праці людини. Лише родючість ґрунту частково залежить від уречевлених та прямих затрат праці. Відповідно, земля штучно не відновлювана.

2. Є територіально обмеженою. В економічному розумінні це не лише абсолютна обмеженість території, але і відносна обмеженість, що полягає у нестачі території, що володіє певними поєднаннями властивостей і природних умов, найбільш сприятливих для ведення сільськогосподарського виробництва. В якості чинників, що обмежують господарську діяльність, виступають також природні умови, що заважають обробітку ґрунту.

3. Не може бути замінена ніякими іншими засобами виробництва, без неї не може відбуватися процес виробництва у сільському господарстві, особливо у рослинництві.

4. Неоднорідна за якістю, внаслідок чого за однакових вкладень на одиницю площі отримують різну кількість і якість продукції.

5. Результати сільськогосподарського виробництва залежать від місця розташування, розмірів і рельєфу земельних ділянок.

6. Має територіальну протяжність і розміщення ділянок, що дозволяє широко застосовувати у сільському господарстві мобільні машини.

7. За умов дотримання технології вирощування сільськогосподарських культур покращує свої властивості, тоді як інші засоби у процесі використання спрацьовуються, морально старіють, втрачають продуктивні якості.

Отже, на відміну від усіх інших засобів виробництва, які зазнають фізичного та морального зносу і стають непридатними для подальшого використання, земля є вічним засобом використання.

Багатогранність економічних функцій дозволяє окрім описаних властивостей землі як головного засобу виробництва, виділити декілька нових, обумовлених інтенсифікацією використання земельних ресурсів, які необхідно враховувати при оптимізації землекористування:

1) необхідність, на відміну від інших засобів виробництва, комплексного використання поряд із землею природних умов (світла, повітря, води, тепла), що необхідні для нормального росту і розвитку рослин;

2) необхідність чергування сільськогосподарських культур і комбінування галузей, у той час як інші засоби виробництва поглиблюють процес поділу праці;

3) необхідність враховувати сезонність використання земельних ресурсів у безморозні періоди, тобто неспівпадання календарного та виробничого періоду, тоді як використання інших засобів виробництва у більшості випадків є ритмічним протягом року.

Землями сільськогосподарського призначення згідно ч. 1 ст. 22 Земельного кодексу України [6] визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури гуртових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

Процес використання земельних ресурсів у сільському господарстві за будь-яких обставин підпорядковується законам природи та об’єктивним принципам взаємодії природних утворень, до яких належить продуктивний шар землі – ґрунт. Висока залежність сільськогосподарського виробництва від впливу погодно-кліматичних чинників свідчить про необхідність подальшого вдосконалення адаптивних властивостей земельного потенціалу.

Матеріальна основа виробничого потенціалу – це система взаємопов’язаних земельних, біологічних, матеріальних і трудових ресурсів. Тому прискорений ріст потенціалу сільського господарства при обмежених ресурсах можливо забезпечити лише при розміщенні їх на більш продуктивних землях.

Однією зі специфічних складових виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства є агробіокліматичний потенціал – сукупність природно-кліматичних умов, потенційної родючості ґрунту та біологічного потенціалу сільськогосподарських культур і тварин, що перебувають у діале-

ктичному взаємозв'язку. Характер і глибина цих зв'язків визначають, з одного боку, впливом його структурних ланок на ефективність використання живої праці та технічних компонентів виробничого потенціалу, а з іншого – їх впливом на стан і розвиток агробіокліматичного потенціалу. В процесі використання останній перестає бути лише природними, кліматичними чи біологічними чинниками і умовами. Беручи участь у виробництві продукції, він трансформується у потенціал суспільної праці.

З точки зору галузевої ефективності використання виробничого потенціалу земельних ресурсів має важливе значення. Це обумовлено тим, що потенціальні можливості земельних ресурсів в поєднанні з природно-кліматичними умовами відіграють важливу роль у формування кінцевих результатів як на мікро-, так і макроекономічному рівнях. А також всі інші складові потенціалу реалізуються лише через ефективне використання у виробничому процесі земельних ресурсів (рис. 2). Тобто, земельний потенціал виступає як основа формування і ефективного використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств.

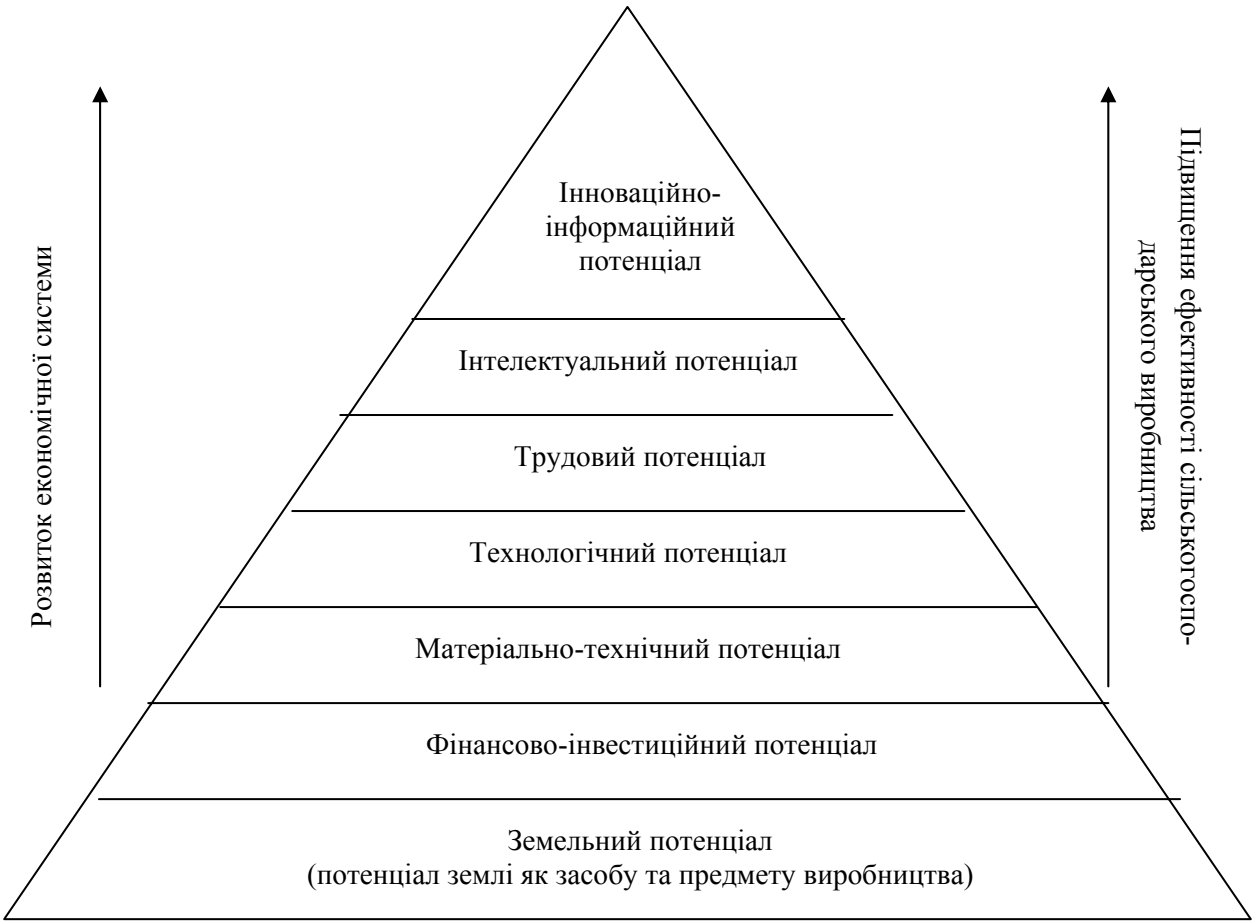

Рис. 2. Місце землі у структурі виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства

Джерело: авторська розробка

На нашу думку, земельний потенціал являє собою сукупність наявних і тих, що можуть бути мобілізовані земельні ділянки відповідної якості та відносини землекористування, що в поєднанні з погодно-кліматичними умова-

ми, потенціалом сільськогосподарських культур і тварин, а також іншими складовими виробничого потенціалу (матеріально-технічний, технологічний, трудовий потенціал) забезпечує одержання максимального рівня результативності виробництва на одиницю вкладень.

Рівень розвитку потенціалу сільського господарства визначається не лише забезпеченістю окремими видами ресурсів, але і значній мірі їх співвідношенням у кожному підприємстві.

Порушення збалансованості елементів потенціалу призводить до зниження його віддачі. У цьому випадку лише лімітуючі ресурси використовуються в повній мірі, а відносно надлишкові – недовикористовуються. Обмежує можливості підвищення ефективності виробництва не лише нестача визначених ресурсів, але також і низька їх якість. Досягнення збалансованості виробничого потенціалу можливе на основі постійного регулювання відповідності між кількісними та якісними характеристиками його елементів.

Досягнення відповідності характеристик природних чинників вимогам, що висувають сільськогосподарські культури – головна і необхідна умова ефективного функціонування сільського господарства. Це можливо досягти за умови використання районованих сортів.

Використання районованих культур є важливою передумовою реалізації їх біологічного та земельного потенціалу. Однак в умовах значної диференціації ґрунтово-кліматичних умов сільськогосподарського виробництва виникає об'єктивна необхідність регулювати якість середовища обробітку культур. Хоча родючість є об'єктивною властивістю ґрунту, однак вона може змінюватися разом зі зміною рівня розвитку продуктивних сил. Тому недостатній розвиток окремих складових земельного потенціалу може бути компенсовано за рахунок використання добрив, зміни агротехнології, меліорації та інших капітальних вкладень у земельні ресурси.

Мінеральні добрива є одним з важливих елементів реалізації земельного потенціалу, а також виробничого потенціалу і дають можливість безпосередньо впливати на родючість ґрунту. Застосування їх найбільш дієво лише при умові досягнення у процесі виробництва збалансованості та пропорційності при внесенні азотних, фосфорних, калійних елементів живлення. Вона визначається потребами сільськогосподарської культури у конкретних видах мінеральних добрив і особливостями хімічного складу ґрунту. Ефект від внесення у ґрунт мінеральних добрив чітко збалансованих по всіх компонентах і нормах у кожному конкретному випадку залежить головним чином від способів та термінів внесення [2, с. 48].

В умовах скорочення трудових ресурсів у сільській місцевості, використання біологічного потенціалу сільськогосподарських культур і тварин все більшою мірою визначається забезпеченістю, продуктивністю та збалансованістю технічних засобів виробництва. Також для розвитку виробничого потенціалу необхідно розвивати і вміння людей, що приводять у рух і сполучають всі його елементи.

Земля як засіб виробництва має особливу якість – родючість, яка, на відміну від інших засобів виробництва, в процесі використання не лише не

втрачається, а, навпаки, при правильному поводженні з нею постійно поліпшується. Наявність цієї властивості робить ґрунт засобом сільськогосподарського виробництва і однією з найважливіших продуктивних сил. Циклічність ґрунтових процесів і режимів, висока інтенсивність біогеохімічних циклів органічної речовини й енергії забезпечують стабільне функціонування агроекосистеми та відновлення родючості ґрунтів шляхом саморегуляції, а при систематичному застосуванні ґрунтовідтворювальних технологій створюється основа для розширеного відтворення родючості за рахунок відновлення спроможності ґрунту адекватно реагувати на вплив зовнішніх чинників культурного ґрунтоутворення. Завдяки родючості земля має специфічну особливість, яку прийнято називати продуктивною силою землі та яка може бути безмежно підвищена шляхом застосування капіталу, праці та результатів науково-технічного прогресу. Функція землі як засобу виробництва, обумовлює ефективне застосування наступних капітальних вкладень, які можуть забезпечувати прибуток без будь-якої втрати попередніх витрат, тобто при раціональному використанні земля не амортизується і морально не старіє. Однак для неї характерна неоднакова продуктивність наступних витрат, що зумовлено відмінностями у родючості різних типів ґрунтів.

Оскільки головним засобом виробництва у сільському господарстві виступає не вся земля, а лише її продуктивна частина – ґрунтовий покрив, то саме родючість ґрунту відіграє особливу роль і визначає економічне значення і місце землі серед інших природних ресурсів.

Нами проведена класифікація видів родючості ґрунту в залежності від:

1) рівня капітальних вкладень у землю:

– природна родючість – результат тривалого ґрунтового процесу, визначається механічними, фізичними, хімічними, фізико-хімічними і біологічними властивостями, а також кліматичними умовами, що виражає природний запас поживних речовин у ґрунті без здійснення додаткових капітальних вкладень;

– штучна родючість – створюється в результаті інтенсифікації сільськогосподарського виробництва (проведення агротехнічних прийомів, інтенсивного використання добрив, засобів захисту рослин, використання стимуляторів росту рослин, проведення меліоративних заходів, зрошення) та високих норм капітальних вкладень на одиницю земельної площі;

– ефективна (економічна) родючість – оптимальне поєднання природної та штучної родючості ґрунту на основі використання науково обґрунтованих норм капітальних вкладень на одиницю площі.

2) досягнутого рівня використання землі:

– фактична родючість – досягнутий рівень родючості на даний момент часу з урахуванням існуючого рівня природної родючості, погодно-кліматичних умов, що склалися та рівня розвитку продуктивних сил;

– потенційна родючість – максимально можливий рівень родючості ґрунтового покриву, який може бути досягнутий за оптимальних погодних умов, високого рівня розвитку продуктивних сил з використанням досягнень науково-технічного прогресу;

3) за метою визначення:

– абсолютна родючість – характеризується абсолютними значеннями механічних, фізичних, хімічних, фізико-хімічних і біологічних характеристик ґрунту;

– відносна родючість – можливість ґрунту щодо забезпечення необхідними елементами для росту тієї чи іншої культури (ґрунт родючий для одних культур може не бути родючим для інших); порівняльна оцінка родючості земельної ділянки за балом бонітету з іншими земельними ділянками, порівняння середнього рівня родючості ґрунту по підприємству з іншими підприємствами тощо;

4) за місцем визначення:

– локальна родючість – рівень родючості ґрунту на рівні окремої земельної ділянки;

– рівень родючості земель на рівні окремого суб'єкту господарювання;

– родючість земель регіону – рівень родючості ґрунту на рівні районів, області;

5) за рівнем відтворення ґрунту:

– спадна родючість – негативний баланс гумусу в сівозміні, що зумовлює зниження родючості ґрунту, звужене відтворення;

– стала родючість – бездефіцитний баланс гумусу в сівозміні, що не впливає на зміну характеристик ґрунту, просте відтворення ґрунту;

– зростаюча родючість – додатній баланс гумусу в сівозміні, що поліпшує характеристики ґрунту, розширене відтворення ґрунту.

Кожен вид родючості ґрунту вказує або на його природну та історичну сутність, соціально-економічний зміст, або на можливості безпосереднього використання людиною в певній мірі і порівняльну характеристику. У господарській діяльності на землі людина має справу з одним рівнем родючості як інтегральною властивістю ґрунту незалежно від тих чинників і джерел, що її визначають.

Родючість ґрунту, оскільки вона проявляється у кінцевих результатах виробництва – це економічна категорія, але категорія особливого роду. В якості джерел родючості виступають у своєрідному переплетенні біологічні, агротехнічні, організаційно-господарські та економічні чинники, які різнорідні по своїй природі і неоднакові за характером і силою впливу на вихід продукції. Вплив кожного з них проявляється не ізольовано від інших, а в комплексі. При цьому результат взаємодії чинників не зводиться до простого їх сумування, а проявляється у вигляді синергетичного ефекту. Згідно закону Вільямса: «жоден з фундаментальних екологічних (фізіологічних) факторів не може бути замінена (компенсована) іншими факторами… всі фактори життєдіяльності рослин безумовно рівнозначні» [9, с. 11]. Згідно цього Закону для того, щоб підвищити родючість ґрунту необхідно впливати одночасно на всі чинники. Односторонність впливу в землеробстві може мати негативні наслідки і призвести до виникнення проблем. Тому основним завданням землеробства є створення таких умов середовища, в яких би всі чинники росту і розвитку рослин були б в оптимальній кількості та співвідношенні.

Просторова територіальна обмеженість землі не означає обмеженість її продуктивної сили ґрунтових ресурсів. Поряд з природними властивостями ґрунту на родючість землі здійснює вплив розвиток продуктивних сил та характер виробничих відносин. Систематично обробляючи землю і змінюючи її властивості людина перетворила природну родючість в предмет чи продукт своєї праці. З розвитком науково-технічного прогресу змінюються також і засоби, за допомогою яких елементи ґрунту стають придатними для використання. Тому на сучасному етапі розвитку виробничих відносин родючість землі виступає в більшій мірі не природною властивістю землі, а повторно набутою в результаті господарського використання.

Висновки. Отже, поширення частки власних земель у структурі землекористування опосередковано свідчать про ступінь розвитку ринкових процесів у країні. У процесі реформування аграрної сфери економіки слід максимально забезпечити соціальну справедливість розподілу землі як унікального ресурсу. Забезпечення права приватної власності на землю сільськогосподарського призначення покликано сприяти підвищенню не лише економічної ефективності землекористування, а й збереженню корисних властивостей землі для майбутніх поколінь.

Потенціал землі, зокрема той, що визначається об'єктивними чинниками, реалізується у виробничому процесі, який забезпечує одержання сільськогосподарської продукції, лише внаслідок доцільної діяльності людини, обумовленої суб'єктивними чинниками. Вплив людини на природно-генетичний потенціал землі, поліпшення його використання у сільському господарстві сьогодні все більшою мірою визначається зростаючою продуктивною силою праці та уречевленими елементами виробництва у вигляді засобів інтенсифікації, що визначаються рівнем науково-технічного розвитку держави.

Особливості сільського господарства обумовлені застосуванням біологічних засобів виробництва, то регулювання збалансованості елементів виробничого потенціалу представляє складний процес, оскільки потенційні можливості сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень можуть бути реалізовані у повній мірі лише у певних ґрунтово-кліматичних умовах.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: [підручник] / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.

2. Горянський В. Ф. Виробничо-економічний потенціал АПК / В. Ф. Горянський. – К.: Урожай, 1990. – 158 с.

3. Гуторов О. І. Земельний ресурсний потенціал та проблеми його раціонального використання / О. І. Гуторов. – Харків: Харківський національний аграрний університет, 2002. – 70 с.

4. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов. – К.: РВПСУ НАНУ, 1999. – 719 с.

5. Добряк Д. С. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві: [монографія] / Д. С. Добряк, А. Г. Тихонов, Н. В. Гребенюк. – К.: Урожай, 2004. – 134 с.

6. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 2768-14/print1365093885243700.

7. Мельник Л. Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть. Навчальний посібник / Л. Ю. Мельник. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 748 с.

8. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання і земельні відносини в сільськогосподарському виробництві України / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 1996. – № 12. – С. 12 – 19.

9. Оптимизация использования и охраны земельних ресурсов: теоретический аспект / Под ред. В. П. Цемко; АН УССР, Совет по изуч. призв. сил УССР. – К.: Наукова думка, 1989. – 290 с.

10. Россоха В. В. Методичні підходи до оцінки потенціалу земельних ресурсів / В. В. Россоха // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 29 – 35.

11. Туган-Барановський М. І. Політична економія. Курс популярний / М. І. Туган-Барановський. – К.: Наукова думка, 1994. – 263 с.

12. Чаянов А. В. Избранные произведения: Сборник / Сост. Е. В. Серова. – М.: Московский рабочий, 1989. – 368 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 338.439.5 (477)

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ: РОЛЬ І ЗАВДАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Березін О.В., д.е.н., професор
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Приділено увагу механізмам забезпечення ефективного функціонування національного споживчого ринку, ролі і завданням аграрних підприємств у цьому аспекті як основного джерела його ресурсної підтримки.

Ключові слова: *ефективність, ринок, продовольча безпека, аграрні підприємства, економічний механізм.*

Постановка проблеми. Нині залишається значною залежність національного продовольчого ринку від імпорту товарного забезпечення. Тому важливо поглиблювати дослідження щодо забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств як основного джерела виробництва продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на безліч публікацій, які розкривають окремі аспекти функціонування аграрних підприємств як джерела товарного насичення національного продовольчого ринку, ефективність господарської діяльності згаданих суб'єктів залишається переважно низькою. Таким проблемам присвячені наукові розвідки Бойка В.І., Волощенко Л.Ю., Кочеткова О.В., Лєнівової Г.В., Осташко Т.О., Саблука П.Т., Трегобчука В.М., Шпичака О.М., Шубравської О.В., Юрчишина В.В., Якуби К.І., Яценка В.М. та ін. Отже, потребують подальшого дослідження питання щодо ролі і завдань аграрних підприємств у забезпеченні ефективного функціонування національного продовольчого ринку.

Постановка завдання. Розкрити роль і визначити завдання аграрних підприємств як основного джерела товарного насичення національного продовольчого ринку та забезпечення його ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. З позицій теорії товарного господарства важливою проблемою була і залишається проблема щодо забезпечення ефективності механізму його функціонування. Наукові дослідження у цій царині сприяють пізнанню його сутності, що дає змогу зрозуміти організацію товарного господарства, його регулювання у залежності від тенденцій розвитку національної економіки. Виходячи з концепції розуміння такого механізму як ринкового, можемо констатувати, що і товарне господарство є системою природного порядку, отже, їй властивий саморозвиток, вона здатна до саморегулювання. Беручи до уваги викладене, зазначимо, що з цих позицій ринковий механізм варто розглядати як форму організації господарства, за якої виробники та індивідуальні споживачі взаємодіють, вирішуючи у ході такої взаємодії власні економічні проблеми та переслідуючи власні економічні інтереси, прагнучи отримати економічні вигоди.

Отже, ринковий механізм слід розуміти як таку форму організації господарства та його регулювання, за якої споживачі і виробники взаємодіють один з одним з метою розв'язання низки завдань функціонування та забезпечення власного розвитку.

З позицій економічної теорії, ринковий механізм розглядаємо як сукупність взаємопов'язаних економічних законів, елементів, що утворюють спосіб організації господарської діяльності як саморегульованої системи.

У виконанні такої ролі ринковому механізму притаманні наступні основних функції: інформаційна, регулююча, інтеграційна, захисна та стимулююча.

В економічній літературі часто йдеться про те, що ринковий механізм забезпечує рівновагу, спрямовує господарську діяльність суб'єктів до досконалості, і такий процес є перманентним. Так, ринок стихійно регулює кількість товарів різних галузей національної економіки, які на ньому постійно обертаються, створюючи його товарне забезпечення, забезпечує перерозподіл праці та засобів виробництва [1]. Виходячи з цього, варто вважати, що функціонування ринку забезпечується через стихійно відпрацьований механізм неусвідомленої координації та саморегулювання господарської діяльності суб'єктів.

Виконуючи суто практичні функції, спрямовані на забезпечення потреб виробників і споживачів, ринковий механізм одночасно є рушійною силою розвитку науково-технічного та суспільного прогресу, завдяки чому відбувається інноваційний розвиток суб'єктів господарювання.

Викладене щодо сутності, змісту і функцій ринкового механізму повною мірою стосується й аграрних підприємств як основного джерела товарного забезпечення національного продовольчого ринку.

У власних наукових розвідках ми пропонуємо розглядати ринок як форму організації виробництва, про що в економічній літературі не наголошується.

Варто наголосити, що організаційні аспекти функціонування національного продовольчого ринку потребують дослідження явищ та процесів просування сільськогосподарської сировини, продукції та готового до споживання продовольства від виробників до кінцевих споживачів, а їх сукупність ми розглядаємо як систему ринку. Зауважимо, що крім операторів ринку, та-

ка система органічно поєднує і певні важелі державного впливу на економічні процеси, а саме податкове та митне регулювання, міжнародні економічні відносини, політику соціального захисту та охорони здоров'я населення, формування законодавчо-нормативно бази тощо.

Сукупність організаційних аспектів у господарській діяльності аграрних підприємств є різною для різних видів сільськогосподарської сировини та продовольства.

За нашим переконанням, потребує уваги дослідників структура зернового виробництва: слід перейти до обґрунтованого вживання в економіці сільськогосподарського виробництва окремих, конкретних видів – пшениця, кукурудза, ячмінь, просо, гречка, зернобобові, а в обліковій системі слід внести наступні доповнення: виробництво пшениці за видами, за технічним використанням (технічне зерно, крохмаль, спирт) тощо.

Формування та забезпечення раціонального використання економічного потенціалу аграрних підприємств відбувається під впливом низки чинників, серед яких найважливішим вважаємо рівень обґрунтованості політики створення конкурентоздатності суб'єктів господарювання та конкурентоспроможності їхньої продукції.

Національна господарська практика доводить, що сучасні методи планування і прогнозування, з урахуванням державного впливу, забезпечують можливості обґрунтування та подальшого впровадження аграрними підприємствами багатогранної політики та програм розвитку, спрямованих на стійкий економічний розвиток. Виходячи з того, що ресурсний потенціал більшості аграрних підприємств є обмеженим, при обґрунтуванні таких програм варто особливу увагу приділяти забезпеченню ресурсоощадного ведення господарства, прагнути до максимальної віддачі кожного елементу за умов постійного ризику.

Враховуючи викладене, потребує опрацювання урядова концепція функціонування національного продовольчого ринку, яка нині в Україні відсутня. Така концепція серед іншого має враховувати диверсифікованість джерел формування виробництва аграрної продукції, попит населення, традиції та історичні вимоги до харчування тощо.

Зауважимо, що економічний потенціал аграрних підприємств, як економічна категорії, є результатом відповідного науково-технічного розвитку; він має розглядатися як підґрунтя для подальшого забезпечення їх ефективного господарського розвитку, формування соціальної інфраструктури сільських поселень у ланцюжку держава-регіон-підприємство.

Разом з тим, забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств вимагає опрацювання та реалізації низки організаційно-економічних заходів і на макрорівні, що сприятиме позитивним трансформаціям на національному продовольчому ринку. Отже, звідси випливає необхідність широкомасштабної державної підтримки відповідних організаційно-економічних заходів.

В економічній літературі нині постійно йдеться про те, що основні ознаки несприятливого економічного стану більшості аграрних підприємств є наслідком загальної кризи економіки, а це зумовлює необхідність інституту-

ціональних перетворень, результативність яких напряму віддзеркалюється на стані національного продовольчого ринку та впливає на рівень продовольчої безпеки держави [2].

Ми розглядаємо продовольчу безпеку як важливу складову національної безпеки у концепції розвитку національного продовольчого ринку та господарської діяльності аграрних підприємств як основного джерела його товарного забезпечення, що вимагає визначення мінімально необхідного рівня виробництва продовольчої сировини та продуктів харчування, а його підтримка має стати державним пріоритетом.

Цілісність державної концепції розвитку національного продовольчого ринку, за нашим переконанням, може забезпечити чітка відповідна стратегія довготривалого економічного розвитку галузі сільськогосподарського виробництва.

Не варто забувати, що важливим джерелом забезпечення продовольчою сировиною і нині залишаються господарства населення. В економічній літературі часто наголошується на тому, що такі господарства доводять свою ефективність і за умов перманентної економічної кризи. Серед основних причин цього варто вважати відсутність проблеми пошуку «стартового капіталу»; значно менший порівняно з іншими суб'єктами ринку вплив диспаритету цін через низьку товарність виробництва; відсутність податкового тиску; відсутність потреби утримання соціальної інфраструктури; проблема забезпечення ефективності виробництва не висувається на перший план, оскільки головна мета – самозабезпечення продуктами харчування власників господарств і їх родин; стабільність і певне збільшення обсягів виробництва у господарствах населення часто зумовлені спадом рівня виробництва у суспільному секторі, що змушує власників зосередитися на праці у власних господарствах і є їх закономірною реакцією на кризу суспільного сектору.

Продовжуючи дану тезу, зазначимо, що значення господарств населення в умовах нестабільності сільськогосподарського виробництва полягає, за нашим переконанням, у наступному: по-перше, доходи цієї форми господарювання у сільських поселеннях часто є основними у загальній сумі доходів, а інколи і єдиним їх джерелом; по-друге, господарства населення сприяли зайнятості для тих, хто втратив роботу, пенсіонерів; по-третє, господарства населення в окремих регіонах країни виступають пріоритетним джерелом забезпечення локального ринку продуктами харчування.

Незважаючи на актуальність питання про перспективи розвитку господарств населення і їх місце у трансформації національного продовольчого ринку, серед сучасних дослідників із зазначеного питання єдність поглядів відсутня. Певною мірою це зумовлено і наявними недоліками функціонування такої форми виробництва, адже господарства населення є продуктом планової системи, вони низькопродуктивні, мають переважно споживчий характер, тому безперспективні і не можуть вважатися стратегічним напрямом щодо створення цивілізованого національного продовольчого ринку.

На наш погляд, такі підходи часто є однобічними стосовно відображення природи та перспектив розвитку господарств населення. Стратегічним

шляхом розвитку господарств населення може бути створення і розвиток на їх основі малих суб'єктів господарювання, які зможуть ефективно працювати за таких умов спеціалізації на виробництві трудомістких видів продукції, де чинник концентрації не має вирішального значення; об'єднуватися між собою, створювати спілки, кооперативи; інтегруватися із іншими господарськими формуваннями. Звичайно, це потребує додаткових зусиль і з боку держави, для цього має бути створена низка умов з метою забезпечення ефективного функціонування таких господарських утворень: мережа агрохімічного, зоотехнічного, ветеринарного і агросервісного обслуговування, надання консультацій з різних питань щодо ведення сільськогосподарського виробництва, закупівлі та реалізації продукції тощо.

Серед проблем подальшого розвитку аграрних підприємств потребує опрацювання система оціночних показників, за допомогою яких можливо об'єктивно охарактеризувати ступінь життєздатності та соціально-економічної ефективності окремих форм господарювання.

Для забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств мають отримати подальший розвиток елементи правового супроводу з питань приватної власності, земельних відносин, ринку землі тощо.

Висновки. Викладене лише окреслює ті проблеми, від вирішення яких залежить ефективність функціонування національного продовольчого ринку та отримання власних економічних вигод аграрними підприємствами. Подальші наукові розвідки мають бути спрямованими на дослідження систем управління, оптимізацію відповідних механізмів аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Осташко Т.О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: монографія / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Лєнівова. – К.: НАН України, Ін-т економіки та прогнозування, 2010. – 208 с.

2. Павлов О. І. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / О. І. Павлов та ін.; за ред. О. І. Павлова. – Одеса: Астропринт, 2012. – 760 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 338.436

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Березіна Л.М., д.е.н., професор
Полтавська державна аграрна академія

Розглядаються питання пошуку шляхів та резервів формування ефективних економічних відносин та дослідження їх впливу на забезпечення сталого розвитку підприємств АПК.

Ключові слова: *ефективність, сталий розвиток, економічна безпека, підприємства АПК, економічні відносини.*

Постановка проблеми. Подальший розвиток національного споживчого ринку зумовлює необхідність дотримання певних принципів економічних

відносин між усіма його суб'єктами, серед яких підприємства АПК відіграють вагому роль, що є важливою запорукою забезпечення їх сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування сталого розвитку підприємств АПК достатньо широко висвітлені у наукових публікаціях. Серед них заслуговують на увагу праці Гончарова В.М., Єрмакова О.Ю., Крисального О.В., Макаренка П.М., Михайлової Л.І, Рабштини В.М., Саблука П.Т., Сахацького М.П., Ткаченко В.Г., Ходаківського Є.І. та ін. Окремі аспекти розвитку відносин між підприємствами розглядалися також у наукових розвідках зарубіжних дослідників, а саме: Дж. Кейнса, Ф. Котлера, Штефана фон Крамон-Таубаделя, Р. Харрода, Л. Штріве та ін. Разом з тим, питання забезпечення ефективності економічних відносин, їх впливу на формування сталого розвитку підприємств АПК ще не знайшли достатнього відображення.

Постановка завдання. Основним завданням статті є пошук шляхів та резервів формування ефективних економічних відносин та дослідження їх впливу на забезпечення сталого розвитку підприємств АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення ефективного функціонування підприємств аграрного сектору економіки, як і підприємств інших сфер та галузей національної економіки, регулюється трьома механізмами: господарською діяльністю суб'єктів ринку на рівні первинної ланки економіки; спонтанне ринкове регулювання економічних відносин; свідоме регулювання агропродовольчої сфери державою.

На рівні господарської діяльності підприємств АПК усі організаційно-економічні питання вирішуються усвідомлено, обґрунтовуються, ухвалюються відповідні рішення та програми. За умов ринкового господарювання власник вільний у виборі сфери та місця діяльності, техніки і технології виробництва, постачальників засобів виробництва, місця та часу реалізації, форм організації й оплати праці, способів і цілей розпорядження отриманим доходом після сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Таким чином, свідома організація господарської діяльності на рівні підприємств АПК має плановий характер. Регулювання господарської діяльності відбувається з використанням низки методів та адміністративних розпоряджень.

Досвід країн світу, споживчий ринок яких забезпечується товарними ресурсами переважно за рахунок внутрішніх джерел, переконує, що формування ефективного ринку, у першу чергу, продовольчого, потребує тривалого часу та адекватного впливу і втручання держави – державного регулювання [1]. Зауважимо, що, за умови конкуренції ефективність функціонування аграрних підприємств як основи АПК, їхньої конкурентоздатності, стабільності соціальної сфери значною мірою зумовлені саме рівнем державного регулювання, його спрямованістю. Вибір економічних методів управління зумовлений низкою об'єктивних чинників – різноманітністю біокліматичних умов, сезонністю, розривом між часом виробництва і робочим періодом; необхідністю упередження ризиків функціонування; взаємодією попиту і пропозиції споживчого ринку; рівнем монополізації ресурсозабезпечуючих та перероб-

них сфер; інвестиційною привабливістю; особливостями формування соціальної інфраструктури сільських поселень тощо.

Розглядаючи проблеми забезпечення сталого розвитку підприємств АПК, спробуємо підсумувати найбільш вагомі ознаки, на які слід звернути увагу при формуванні організаційно-економічних відносин згаданих суб'єктів з іншими партнерами на ринку.

Так, в умовах конкуренції маємо поліморфічність (змішаність) форм власності і господарювання, що найбільш повною мірою відбиває сучасний рівень розвитку продуктивних сил, коли кожна форма власності і господарювання знаходять власну найбільш прийнятну нішу в економіці, де найповніше реалізуються переваги суб'єктів ринку і певною мірою нейтралізуються негативні моменти.

На жаль, у механізмах функціонування підприємств часто просто забувають про необхідність поєднання соціального і господарського аспектів. Досвід країн світу переконує, що ринок забезпечує високу ефективність виробництва продукції, а це створює можливості для держави формувати ефективні соціальні програми і активно їх реалізовувати. Отже, сучасні системи економічного розвитку є соціально орієнтованими, що свідомо забезпечується державою та іншими інституціональними структурами суспільства [2]. Роль таких інституціональних структур у житті сучасного суспільства набуває дедалі вагомішого значення. Без них будь-які суб'єкти національної економіки не спроможні до саморозвитку, економічного зростання, формування і накопичення конкурентних переваг. Відомо, що коли індивідуальні інтереси членів суспільства поєднані у структурні утворення, то належність до них наділяє їх певним статусом з відповідними правами й обов'язками. При цьому адміністративна підпорядкованість не є гальмом розвитку, а забезпечує ефективність господарювання та відтворення продукту.

Умови сьогодення зумовлюють необхідність посилення свідомого регулювання та управління на рівні як підприємств, так і національної економіки, розширення державного впливу на економічні процеси і явища, інтернаціоналізації господарських зв'язків між країнами Європи і світу.

Саме формування та розвиток організаційно-економічних зв'язків підприємств АПК може забезпечити їх сталий розвиток, усуне занадто надмірну залежність національного споживчого ринку від виробників з інших країн. За таких умов у конкурентній боротьбі зростає значення репутації виробника, його здатності забезпечити гнучкість і маневреність виробництва. Набувають поширення довготривалі економічні зв'язки між суб'єктами ринку як партнерами.

Саме з огляду на розглянуті аспекти варто визначати і стратегію подальшого функціонування підприємств АПК як запоруку їх сталого розвитку.

Варто констатувати, що розвиток пріоритетної для України галузі – аграрної сфери – здійснюється не лише без певного перспективного плану, але навіть і без загальної концепції, що створює можливості для довільних інтерпретацій на рівні будь-якого підприємства змісту окремих урядових реформ та заходів, що унеможливлює оцінку їхньої результативності. Відсутність належного теоретичного забезпечення реформ не дає змоги об'єктивно оцінити

численні пропозиції та програми щодо ефективності їх практичної реалізації. Отже, можемо стверджувати, що фактично реформи здійснюються шляхом експерименту, методом спроб і помилок. Як наслідок, реалізація окремих заходів перетворюється у самоціль, а сама реформа набуває лише директивного характеру з централізовано визначеними темпами, масштабами та формами змін у системі економічних відносин.

Ні теоретики, ні практики не заперечують, що наявність чіткої урядової стратегії розвитку є найбільш вагомим підґрунтям забезпечення ефективності кінцевих результатів. Без належного обґрунтування такої стратегії сподіватися на соціально-економічний ефект безпідставно. Стосовно підприємств АПК, такою стратегією має стати агропродовольча доктрина як концепція аграрної політики держави. Саме вона має стати базовим документом, на основі якого буде здійснюватися подальша робота щодо організації розвитку усіх складових елементів інфраструктури споживчого ринку.

Державне регулювання економічних відносин на споживчому ринку України має певні проблеми, останні двадцять років не накопичили досвіду ефективного використання механізмів регулювання, які мають ґрунтуватися на принципах добровільності і зацікавленості усіх учасників таких відносин. Відсутність системності, комплексності заходів, необґрунтованість у прийнятті рішень суттєво зменшують ефективність регулювання. Процеси державного регулювання національного споживчого ринку значно гальмуються нестабільністю економічної ситуації, що обмежує можливості і масштаби підтримки державою суб'єктів АПК.

Масштаби державного регулювання залежать від рівня економічного і соціального розвитку підприємств АПК, збалансованості попиту і пропозиції на споживчому ринку. Нині часто наголошується, що для України доцільним є запозичення та впровадження на національних теренах світового досвіду регулювання діяльності підприємств АПК у наступних аспектах: бюджетна підтримка господарської діяльності; гнучкість оподаткування для виробників продовольства; забезпечення ефективності антимонопольної політики; підготовка кадрів, розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень; розширення переліку соціальних гарантій тощо.

Стосовно ресурсного забезпечення товаровиробників аграрної сфери та інших суб'єктів АПК, в умовах розвитку конкуренції варто передбачити підтримку щодо відтворення і подальшого розвитку техніко-технологічної бази, комплексної механізації та автоматизації технологічних процесів, відновлення і збереження родючості ґрунтів тощо. Такі заходи мають бути реалізованими у процесі формування і здійснення єдиної державної технічної політики, створення умов для ефективного функціонування ресурсних ринків підприємств АПК.

Безперечно, що ринкові принципи господарювання варто вважати значними досягненнями в історії розвитку людської цивілізації. Вони пройшли випробування часом і довели власну економічну ефективність. Разом з тим, не варто забувати, що і ринковій економіці притаманна низка проблем, основними з яких є: циклічний розвиток виробництва, що зумовлює періодичні

кризи; зростання безробіття; наявність значного соціального диспаритету; значна частка монополізації в економіці тощо. Певною мірою зазначені негативні моменти економічних відносин блокуються і самоліквідуються ринковим механізмом, за досягнення балансу інтересів усіх учасників ринку.

Висновки. Запровадження світових принципів формування економічних відносин, формування відповідних умов і можливостей, сприятимуть ефективному функціонуванню споживчого ринку України, забезпечать сталий розвиток підприємств АПК. Подальші розвідки у цьому напрямку мають торкатися проблем забезпечення соціального комфорту сільських поселень.

Список використаних джерел:

1. Барвіненко В. Д. Розвиток продовольчого ринку в Україні: теоретичні засади, методологічні підходи, механізми та інструменти державного регулювання: монографія / В.Д. Барвіненко. – К.: Дніпро, 2014. – 287 с.

2. Захарченко В. І. Розвиток стратегічних підходів до управління підприємством у нестабільних умовах: колект. моногр. / за ред. В.І. Захарченко. – Одеса; Донецьк: Ноулідж, 2014. – 187 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 339.13.017

ДОСЛІДЖЕННЯ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ЦУКРУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Буряк Р. І., д.е.н., доцент, професор кафедри; Лазаренко В.І.
Національний університет біоресурсів і природокористування України;
Добрівський В. Г., к.с.-г.н., викладач
ВП НУБіП України «Боярський коледж екології і природних ресурсів»

Здійснено діагностику кон'юнктури світового ринку цукру, проаналізовано стан функціонування вітчизняного ринку цукру. Встановлено, що в даний час 80% цукру від світового обсягу виготовляють з цукрової тростини, а 20% – з цукрових буряків, загалом цукор виробляють понад 120 країн світу. За даними фахівців USDA у 2014 році споживання цукру у світі становило 172,67 млн. тонн; найбільше цукру, а саме 16% від світового обсягу, споживається в Китаї. Результати досліджень свідчать, що за підсумками 2013-2014 маркетингового року обсяг виробництва цукру в Україні досягнув 1,485 млн. тонн, а у 2014-2015 маркетинговому році фактичний обсяг виробництва цукру збільшився і склав 2,081 млн. тонн.

Ключові слова: *бурякоцукровий підкомплекс, цукор, кон'юнктура ринку, вітчизняний ринок цукру, світовий ринок цукру, цукрова галузь, біоетанол.*

Постановка проблеми. За умов посилення глобалізаційних процесів у світовій економіці, неспівпадіння темпів розвитку виробництва і споживання та різноманіття природних умов – одна із пріоритетних цілей розвитку суспільства – забезпечення продовольчої безпеки, передусім стратегічно важливими видами продукції. До переліку цієї продукції за світовими стандартами належить і цукор. Загальною світовою тенденцією розвитку ринку цукру впродовж двох останніх десятиріч є перевищення темпів споживання цукру над його виробництвом. За даними Міжнародної цукрової асоціації

(International Sugar Organization, ISO) дефіцит цього продукту на світовому ринку коливається від 10 до 15 млн. т [6].

В України, як виробника і експортера цукру з буряку, теж існують проблеми з його виробництвом (зменшення посівних площ цукрового буряку в 5 разів, виробництва – у 3 рази, експорту – в десятки разів), зростанням конкуренції з боку тростинного цукру за ціною та якістю. Усе це зумовило перетворення України з провідного світового експортера бурякового цукру на імпортера цього продукту. Незважаючи на наявність низки порівняльних переваг (сприятливі кліматичні умови, якісні земельні ресурси, вдале географічне розташування), виробництво цукру в Україні характеризується низькими ефективністю, рівнем матеріально-технічного і технологічного оснащення. Системна криза в галузі пов'язана як з чинниками інституційного характеру (непослідовністю державної політики, браком довгострокових перспектив), так і з неефективним господарюванням підприємств (високі витрати, низька оплата праці) [9].

Варто зазначити, що розвиток та ефективне функціонування бурякоцукрового підкомплексу забезпечить створення додаткових робочих місць, а також сприятиме розвиненню суміжних галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем, пов'язаних із формуванням та розвитком ринку цукру, присвячена значна кількість праць вітчизняних вчених: В. Г. Андрійчука, О. С. Богатиренка, В. В. Боковець, В. С. Бондаря, В. Р. Боєва, О. М. Варченко, В. Д. Гаєнка, В. П. Галушка, О. С. Зайця, А. Г. Зельднера, Є. В. Імаса, Т. Г. Дудара, М. Ю. Коденської, Т. Л. Мостенської, З. М. Пантелеєвої, В. І. Пиркіна, С. А. Стасіневич, М. П. Шаповала, Г. В. Шевчука, О. М. Шпичака, А. В. Фурси та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є діагностика кон'юнктури світового ринку цукру, аналіз стану функціонування вітчизняного ринку цукру, а також визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств цукрової галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка – одна з найважливіших складових народного господарства країни. Завдання агропромислового комплексу – забезпечити людей продуктами харчування, а промисловість – відповідною сировиною. Вітчизняна цукрова галузь є фундаментальною ланкою у забезпеченні національної продовольчої безпеки [15].

Бурякоцукровий підкомплекс займає важливе місце в національній економіці. Цукрова галузь має низку проблем, що перешкоджають її успішному розвитку: висока собівартість продукції, низький рівень прибутковості, низький рівень заробітної плати, неналежна підготовка кадрів. Негативним наслідком означених проблем є втрата споживачів як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках. Для вирішення означених проблем необхідно переоснащення виробництва та створення більш ефективних умов для ведення бізнесу, а також своєчасна реакція державних органів влади і вітчизняних виробників цукру на глобальні процеси які відбуваються на світовому ринку цукру.

Щодо ситуації, яка склалася на світовому ринку цукру, то в даний час 80% цукру від світового обсягу виготовляють з цукрової тростини, а 20% – з цукрових буряків. Загалом цукор виробляють понад 120 країн світу. Традиційно виокремлюють три основні регіони його виробництва: Північна півкуля, до якої належать країни-виробники бурякового цукру у Європі, Північній Америці, Центральній Азії та Північній Африці, екваторіальний регіон, що включає країни-виробники тростинного цукру в Азії, Північній та Центральній Америці, Африці, південна півкуля, де зосереджені країни виробники тростинного цукру, що розташовані у Південній Америці, Південній Африці та Океанії. Найбільшими виробниками цукру у світі є Бразилія, Індія, ЄС, Китай та США, їх частка у світовому виробництві становить 60%. І хоча у окремі роки до числа основних виробників цукру можуть входити інші країни, зокрема Таїланд та Мексика, саме перша п'ятірка є визначальною з точки зору світової кон'юнктури ринку цукру[14].

Варто зазначити, що Бразилія та Індія належать до провідних виробників тростинного цукру і їх взаємодія є вирішальною з точки зору пропозиції у цьому сегменті. ЄС є найбільшим світовим виробником як цукрових буряків, так і, відповідно, бурякового цукру. У Китаї та США вирощують цукрові буряки і цукрову тростину і, відповідно, виробляють цукор з них. Це, в першу чергу, пов'язано зі сприятливим природно-кліматичними умовами, які придатні як для вирощування цукрового буряка так і цукрової тростини.

Буряковий цукор займає 40% у загальносвітовій структурі виробництва, а тростинний – 60%. Виробництво цукрових буряків зосереджено у таких країнах як США, Франція, Німеччина, Польща, Росія, Україна, Туреччина.

Слід зазначити, що буряковий цукор виробляють навіть там, де його собівартість досить висока, наприклад у Фінляндії та Японії. Структура світового виробництва цукру за основними країнами-виробниками відображена на рис. 1.

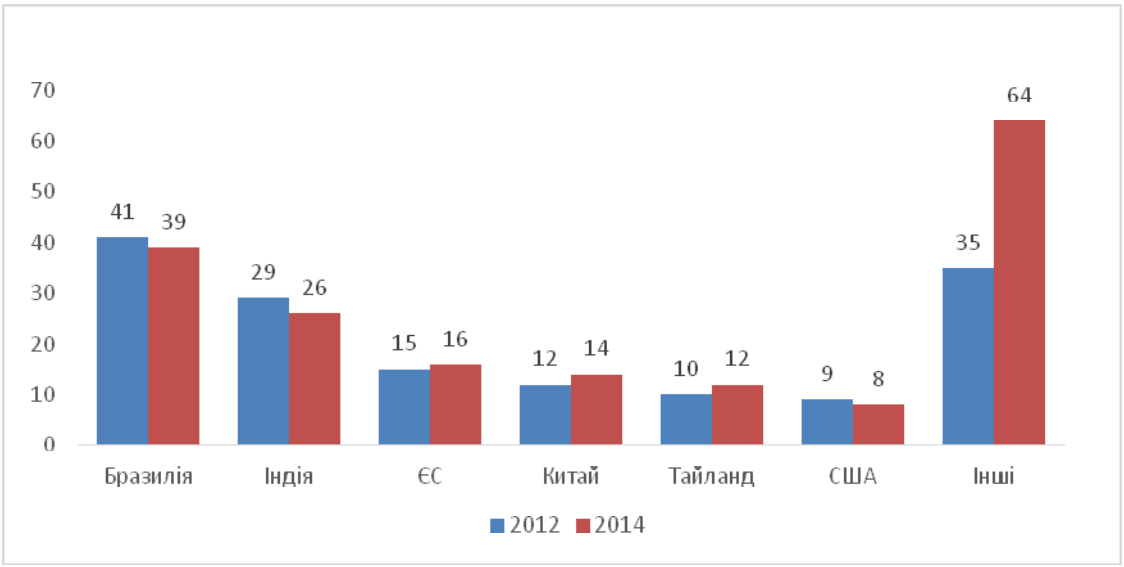

Рис. 1. Структура світового виробництва цукру за основними країнами-виробниками у 2012 та 2014 роках, млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [14]

Враховуючи той факт, що обсяги виробництва цукру з буряку у загальній структурі є значно меншими ніж частка тростинного цукру, у кількісному еквіваленті вони досить значні. Крім того, до числа найбільших виробників цукру з буряку входить також і Україна. Інформація стосовно найбільших світових виробників цукру з цукрового буряку відображена на рис. 2.

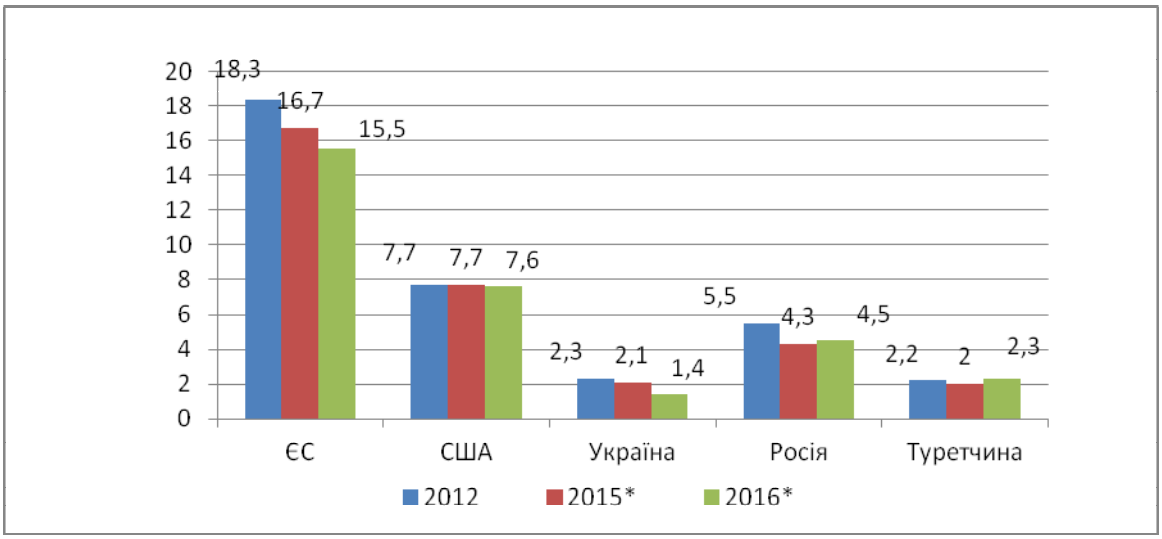

Рис. 2. Найбільші світові виробники цукру з буряку у 2012 та 2015 рр., млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [14]

**Прогнозні дані USDA*

За даними USDA у 2014 році у світі було вироблено 179,68 млн. тонн цукру. Найбільшими світовими виробниками цукру є Бразилія, питома вага якої у загальній структурі виробництва становить 23,5%, Індія – 16,8% та країни Європейського Союзу – 9,1%.

Що стосується експорту, станом на кінець 2014 року абсолютним лідером серед країн експортерів була Бразилія. Частка цієї країни у загальносвітовому експорті цукру склала 43%. Загалом, світовий експорт становив 172,67 млн. тонн. Детальна структура експорту зображена на рис. 3 та на рис. 4.

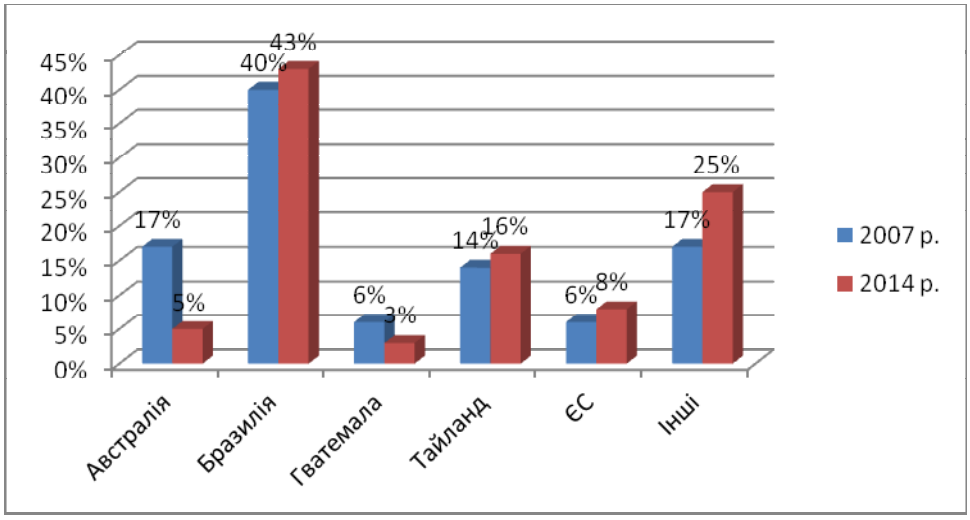

Рис.3. Структура світового експорту цукру у 2007 та 2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [14]

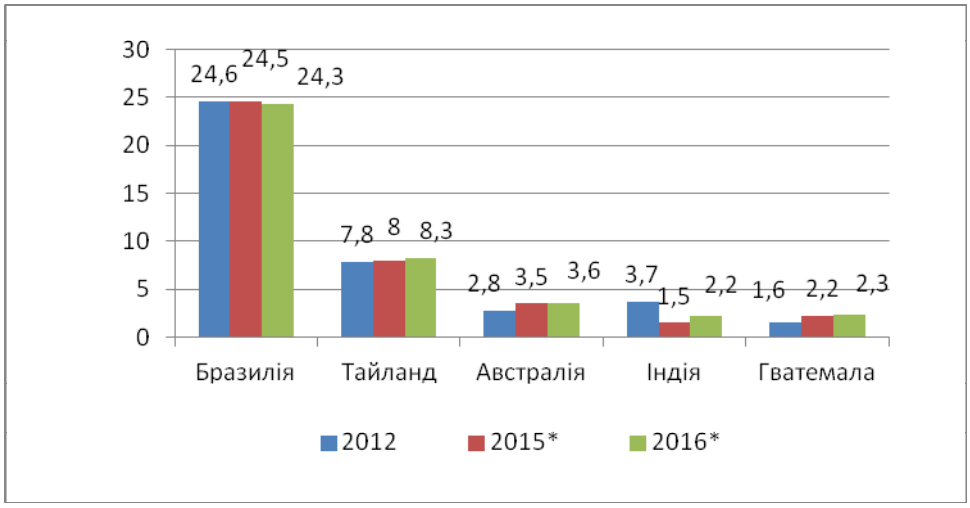

Рис. 4. Найбільші країни-експортери цукру у 2012 та 2015 рр., млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [14]

**Прогнозні дані USDA*

Варто зазначити, що у світовій структурі імпорту найбільшу питому вагу займають ЄС та США, частка яких у 2014 році склала 7% . За цей же період Індонезія імпортувала 2,98 млн. тонн, Китай – 2,4 млн. тонн цукру. У решті країн обсяг імпорту не значний. Встановлено, що навіть найбільш потужні країни-експортери імпортують цукор для задоволення споживчих та виробничих потреб. Детальніше структура імпорту зображена на рис. 5 та рис. 6.

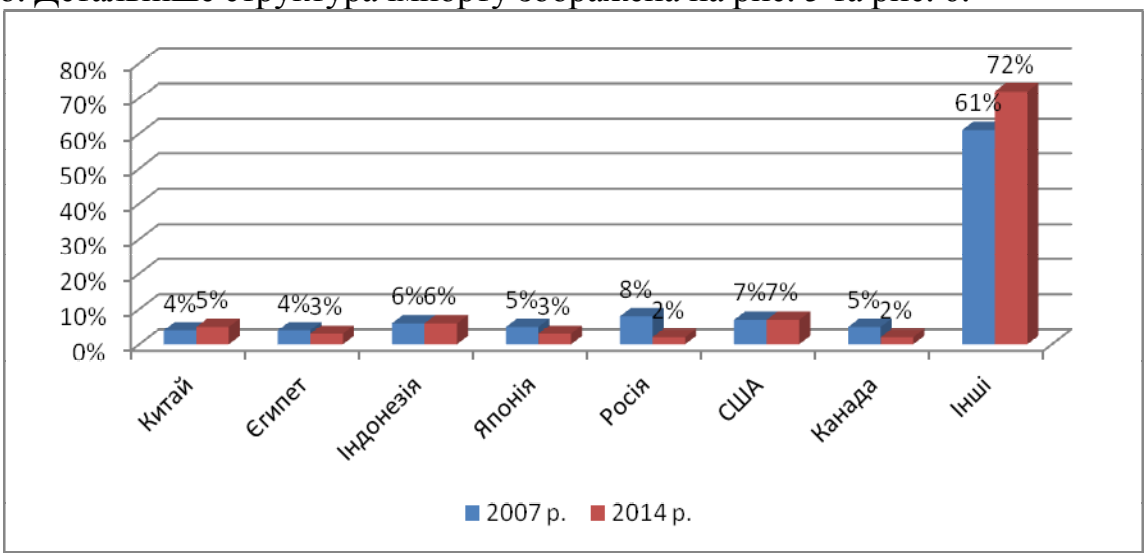

Рис. 5. Структура світового імпорту цукру у 2007 та 2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [14]

Не менш важливим чинником, що впливає на формування світового ринку цукру є обсяг споживання. За даними фахівців USDA у 2014 році споживання цукру у світі становило 172,67 млн. тонн. Найбільше цукру, а саме 16% від світового обсягу, споживається в Китаї. 10% світового споживання цукру припадає на країни Європейського союзу. Один з найбільших імпортерів цукру – Індія споживає 15% цукру. Лідерство Індії та Китаю стосовно обсягів споживання цукру є логічним, оскільки дуже багато страв у споживчій культурі Індії потребують цукор, а що стосується Китаю, то постійний приріст населення змушує цю країну залучати додаткові продовольчі ресурси.

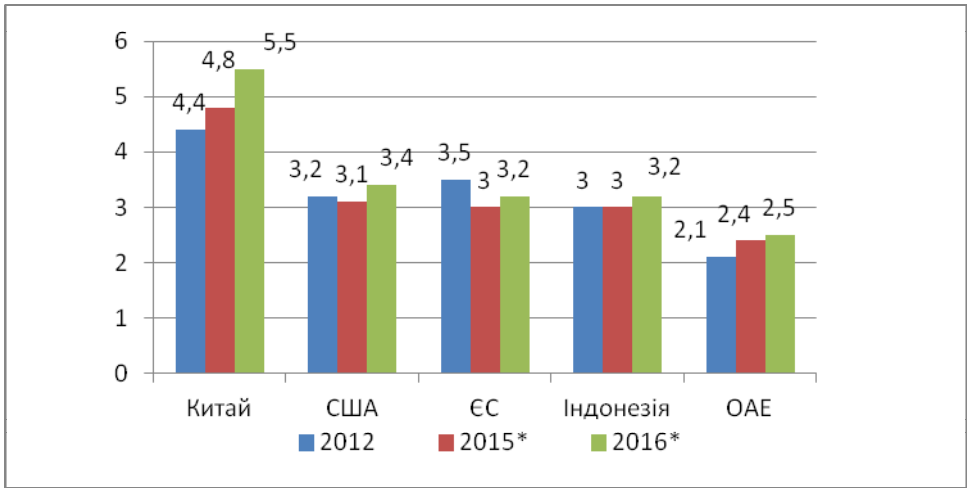

Рис. 6. Найбільші імпортери цукру у 2012 та 2015 рр., млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [14]

**Прогнозні дані USDA*

Детальніше світова структура споживання цукру наведена на рис. 7 та рис. 8.

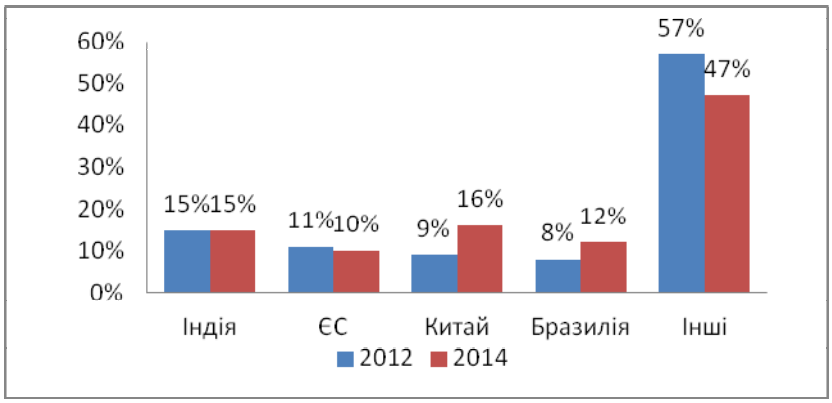

Рис. 7 Структура світового споживання цукру за країнами у 2012 та 2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [14]

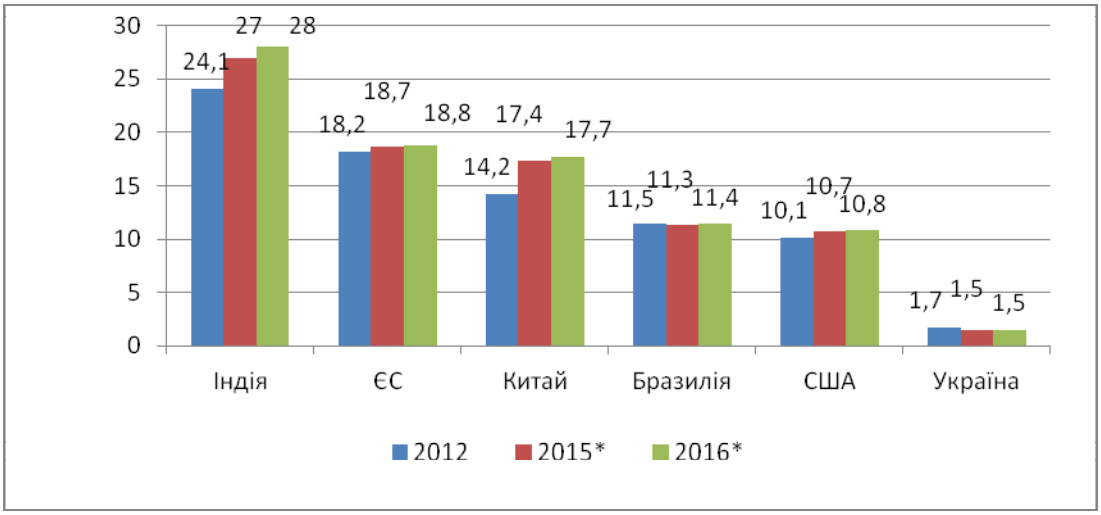

Рис. 8. Найбільші споживачі цукру на душу населення у 2012, 2015, 2016 роках, кг/особу

Джерело: побудовано автором за даними [14]

**Прогнозні дані USDA*

Наведені вище аналітичні дані щодо світової кон'юнктури ринку цукру свідчить про те, що основними тенденціями на цьому ринку у 2012-2014 роках є максимально низька ціна для імпортерів та максимально можливе зменшення собівартості продукції для виробників і експортерів. Беззаперечними лідерами на світовому ринку цукру є ті країни виробники (США, Китай, Бразилія), що знаходять у придатній для вирощування цукрової тростини природно-кліматичній зоні. Варто зазначити, що на даний час відсутні передумови для зміни лідерів на ринку у середньостроковій перспективі. Країнам виробникам у яких відсутні технології, що дозволяють знизити собівартість продукції доцільно диверсифікувати власні виробництва та зосередитись на пошуку нових ринків збуту. Однією із таких країн є Україна. Для того, щоб визначити пріоритетні напрямки розвитку вітчизняної цукрової галузі, доцільно здійснити аналіз внутрішнього ринку цукру.

Враховуючи той факт, що в Україні два роки поспіль спостерігається перевиробництво цукру, з метою стабілізації ринку під урожай цукрових буряків у 2013-2014 маркетинговому році було відведено 306 тис. га, що на 33% менші ніж у попередньому році. Таким чином обсяг виробництва цукру у 2014 році зменшився на 33% і становить 1,485 млн. т. Проте враховуючи перехідні залишки, даний обсяг у повній мірі забезпечив потребу внутрішнього ринку [15].

За даними асоціації «Укрцукор», в Україні спостерігається стійка тенденція до зменшення потужностей з переробки цукрового буряку. Переробкою цукрового буряку урожаю 2012 року в Україні займалися 63 цукрових заводів (порівняно з 77 у 2011 році та 120 у 2006 році). Проте у 2013 році для виробництва цукру було залучено 38 заводів. Це на третину менше ніж у 2012 році. Здебільшого свою діяльність припинили заводи, що не входять до крупних агрохолдингів та не змогли компенсувати збитки. Проте, у 2014 році переробкою цукрових буряків та виробництвом цукру займалося 48 цукрових заводів (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість цукрових заводів в Україні у 1991-2014 рр.

Рік	Кількість підприємств
1991	192
2006	120
2011	77
2012	63
2013	38
2014	48

Джерело: побудовано автором за даними [13]

Зменшення кількості підприємств, що займаються переробкою цукрових буряків вплинуло на розміри посівних площ. Починаючи з 2004 року обсяги посівних площ під цукрові буряки зменшується (рис. 9).

Що стосується стану виробництва цукру в Україні, то за підсумками 2013-2014 маркетингового року спад досягнув 1,485 млн. тонн проти 2,23 млн. тонн у попередньому році. У 2014-2015 маркетинговому році фактичний обсяг виробництва цукру склав 2,081 млн. тонн.

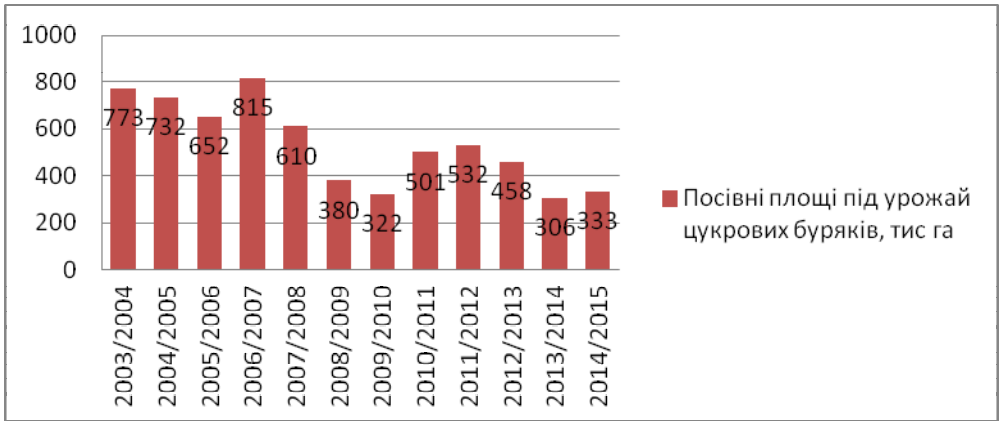

Рис. 9. Площа посіву цукрових буряків в Україні у 2003-2014 рр.
Джерело: побудовано автором за даними [13]

За останні 10 років обсяги виробництва цукру в Україні суттєво коливалися. Якщо в період з 2003 по 2007 роки обсяги виробництва цукру зростали, то у 2008-2010 роках спостерігалося різке падіння виробництва у зв'язку з фінансово-економічною кризою. Починаючи з 2012 року обсяги виробництва цукру також знижувались, що пов'язано з його перевиробництвом у період з 2010 по 2012 роки (рис. 10).

Рис. 10. Динаміка виробництва цукру з буряку в Україні у 2003-2014 рр.
Джерело: побудовано автором за даними [13]

При споживанні цукру на рівні 1,8-1,9 млн. тонн на рік, його виробництво в Україні за останні 2 сезони перевищувало 2,2 млн. тонн. Варто відзначити що у 2012/2013 маркетингових роках виробництво цукру зросло на 75% порівняно з 2009-2010 маркетинговим роком.

Виробництвом цукру в Україні займаються у всіх областях, проте виробнича потужність кожної області суттєво відрізняється. Перш за все це пов'язано з природо-кліматичними умовами та наявністю ресурсів. Лідерами з виробництва цукру в регіональному аспекті є Полтавська та Вінницька області. У 2014-2015 маркетинговому році їх частки у структурі виробництва цукрових буряків становили 20,1% та 15% відповідно. Ці дві області утримують лідируючі позиції протягом останніх років.

Як зазначалося вище, у 2014 році в Україні функціонувало 48 цукрових заводів. Проте, у звітному році 10 найбільших виробників цукру забезпечили 74,2% його сукупного обсягу виробництва (рис. 11).

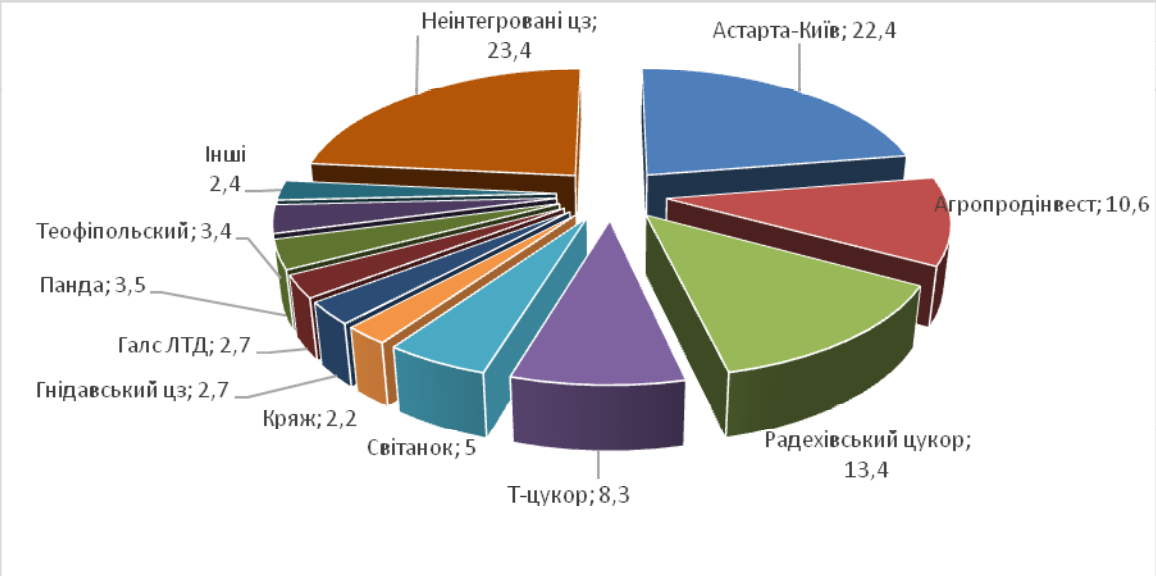

Рис. 11. Основні компанії виробники цукру в Україні у 2013-2014 маркетинговому році

Джерело: побудовано автором за даними [13]

Лідером даного рейтингу кілька років поспіль залишається товариство з обмеженою відповідальністю «Астарта-Київ» – аграрний холдинг, що спеціалізується на виробництві цукру. На його частку припадало 22,4% від загального обсягу виробництва цукру в країні. Друге місце посідає «Радехівський цукор», питома вага якого становить 13,4%. До трійки лідерів також входить компанія «Агропродінвест», яка за підсумками 2013-2014 маркетингового року виробила 10,6% від сукупного обсягу цукру.

Споживання цукру в Україні у 2005-2012 роках становило в середньому 1,9 млн. тонн на рік. На промислові потреби в Україні використовується в середньому 40-44% цукру від загального обсягу споживання. Близько 1 млн. тонн цукру щороку споживається населенням [14].

Важливими факторами, що впливають на формування кон'юнктури ринку цукру є обсяги експорту та імпорту. Для вітчизняного ринку означені чинники мають велике значення, оскільки Україна є експортером цукру. На рис. 12 наведена структура експорту цукру з України до різних країн світу.

У 2012-2013 маркетинговому році найбільші обсяги цукру експортувались з України до Грузії, питома вага якої у структурі експорту склала 23% (порівняно з 5,8% за підсумками 2011-2012 маркетингового року). За аналогічний період Киргизстан імпортував 20,4% (7,8% у 2011-2012 МР) цукру, частка Казахстану у загальній структурі експорту становить 12% (71,9% у 2011-2012 МР), дещо менше частка у Молдови – 11%.

Не менш важливим показником, який впливає на кон'юнктуру ринку цукру є імпорт. Оскільки, Україна за рахунок власного виробництва задовольняє внутрішні потреби у цукрі, обсяг імпорту у 2012-2013МР був незначний – 1284 тонн. Для порівняння, у 2006-2007 маркетинговому році імпорт склав 3683 тис. тонн.

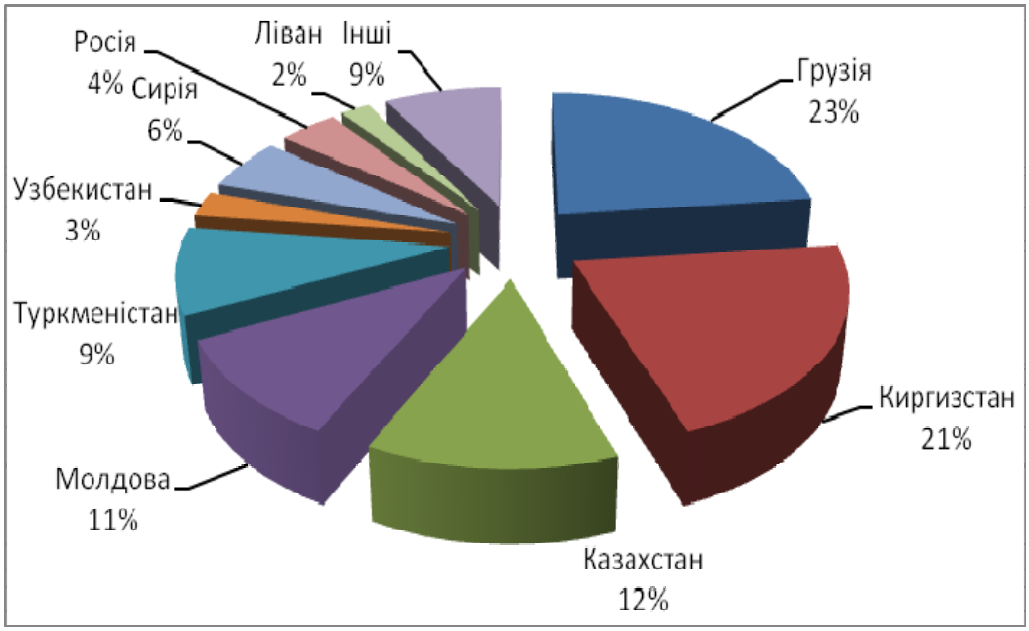

Рис. 12. Географія експорту цукру з України у 2013 році

Джерело: побудовано автором за даними [12]

Структура імпорту цукру наведена на рис. 13.

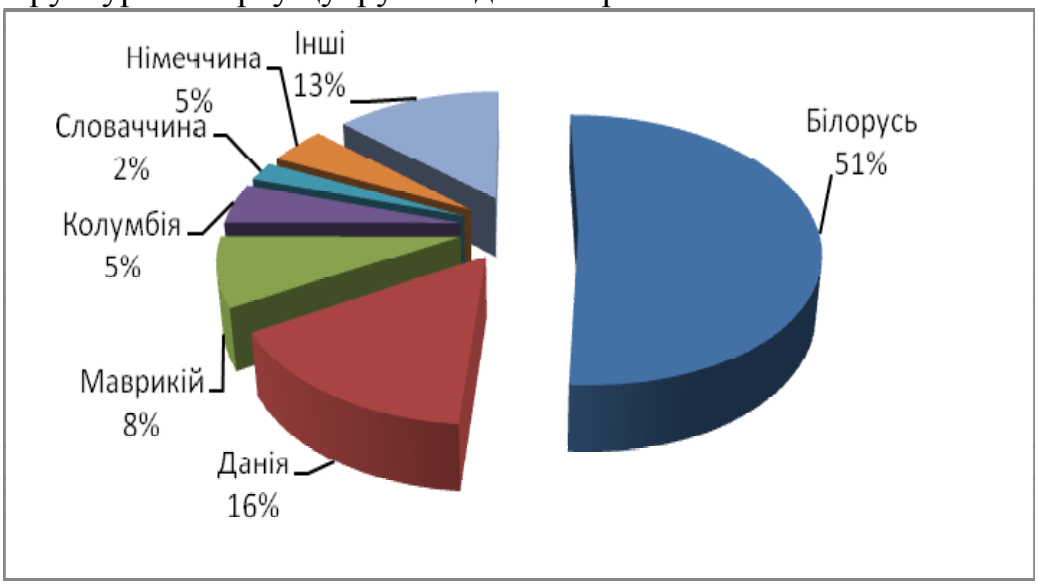

Рис. 13. Географія імпорту цукру в Україну у 2013 році

Джерело: побудовано автором за даними [12]

Імпортний цукор в Україну здебільшого постачається з Республіки Білорусь, частка якої у 2012-2013 маркетинговому році в загальній структурі імпорту становила 51% (за підсумками 2011-2012 МР – 57,6%). Друге місце за обсягами імпортних поставок цукру до України посідає Данія (16% у 2012-2013 МР). Маврикій та Колумбія постачають до України тростинний цукор [13].

Середньомісячне споживання цукру в Україні складає 150 тис. тонн, а влітку його обсяги збільшуються до 160 тис. тонн. Отже, спостерігаються певні сезонні коливання стосовно обсягів споживання цукру. За прогнозами експертів виробництво цукру у 2014-2015 маркетинговому році становитиме 2081 тис. тонн, що у повній мірі забезпечить внутрішню потребу країни. Детальніше баланс попиту та пропозиції на внутрішньому ринку цукру подано у табл. 2.

Таблиця 2

Баланс попиту та пропозиції на ринку України, тис. тонн

Стаття балансу	Маркетинговий рік				
	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015 (прогноз)
Загальна пропозиція	2186	2659	2808	2111	2407
Початкові запаси	291	323	655	847	325
Виробництво	1805	2327	2143	1263	2081
Із цукрових буряків	1546	2327	2143	1263	2081
Із цукру-сирцю	259	-	-	-	-
Імпорт	90	9	10	1	1
Загальний попит	1863	2004	1961	1786	1767
Внутрішній попит	1798	1840	1818	1777	1725
Особисте споживання населенням	1704	1758	1713	1682	1633
На корм та втрати	94	82	105	95	92
Експорт	65	164	143	9	42
Кінцеві запаси	323	655	847	325	640

Джерело: побудовано автором за даними [12]

Щодо споживання цукру населенням, то незважаючи на значне скорочення кількості цукрових заводів, вітчизняним виробникам вдалося забезпечити рівень споживання цукру у 2000-2014 роках в обсязі 36,8-42,1 кг на душу населення (рис. 14).

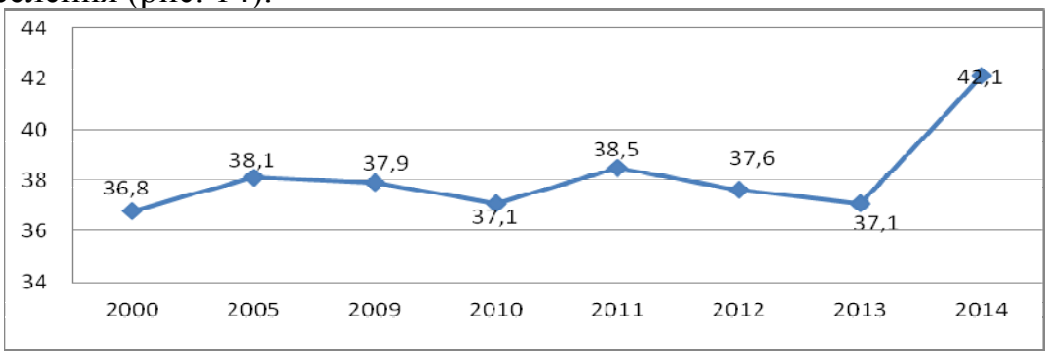

Рис. 14. Споживання цукру в Україні, кг/душу населення у 2000-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [12]

Лідерами за обсягами споживання цукру в Україні у 2013 році були Чернігівська, Херсонська, Рівненська, Миколаївська та Черкаська області (рис. 15).

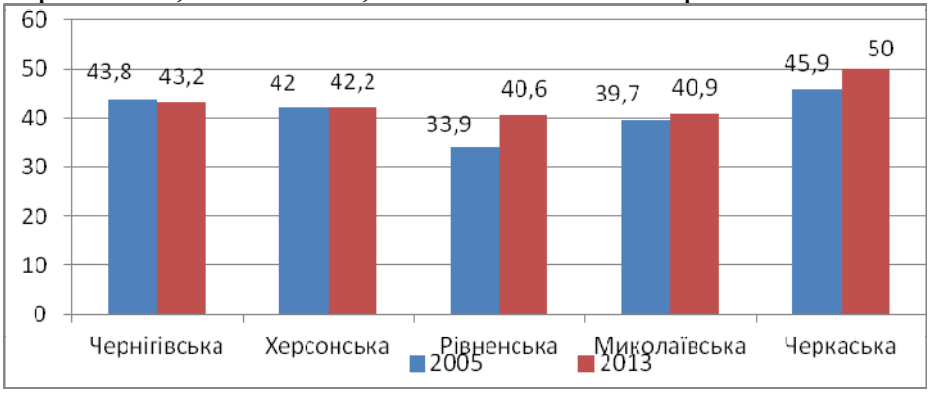

Рис. 15. Топ-5 областей України за рівнем споживання цукру у 2005-2013 рр., кг/душу населення

Джерело: побудовано автором за даними [12]

Для забезпечення на належному рівні продовольчої безпеки держави необхідно підвищити рівень конкурентоспроможності цукрових заводів галузі в цілому. На нашу думку це можна зробити шляхом реалізації комплексу заходів:

1) орієнтація на ринки країн СНД (Азейбарджан, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан) та країн Європейського Союзу (Болгарія, Велика Британія, Греція, Польща);

2) реалізація державних програм з метою підтримки вітчизняних виробників цукру («Державна цільова програма розвитку сільського господарства на період до 2015 року», «Комплексна державна програма розвитку бурякоцукрової галузі України на період до 2015 року» та ін.);

3) диверсифікація діяльності цукрових заводів (виробництво альтернативних видів палива).

Ми вважаємо, що диверсифікація діяльності вітчизняних цукрових підприємств (виробництво альтернативних видів палива – біоетанолу та ін.) є стратегічно важливою та пріоритетною умовою розвитку галузі.

З кожним роком питання розробки альтернативних джерел енергії стає все більше актуальним у світі. Причиною цього є зростання обсягів видобутку нафти та газу, а також екологічні проблеми (зокрема глобальне потепління). Більшість країн світу з розвиненою цукровою галуззю дедалі більше впроваджують у структуру виробництва альтернативне паливо, що зменшує собівартість продукції, а також дозволяє збільшити прибутковість [16]. Економічна ефективність виробництва біоетанолу з різних видів сировини проаналізована у табл. 3.

Таблиця 3

Економічна ефективність виробництва біоетанолу з різних видів сировини

Культура	Урожайність, ц/га	Вихід спирту за 1 тонну сировини, л	Вихід спирту, л/га
Картопля	200	120	2200
Пшениця	45	400	1800
Жито	36	30	1200
Цукрові буряки	450	100	4500
Топінамбур	300	100	2500
Кукурудза	50	400	2000
Цикорій	200	10	2000

Джерело: побудовано автором за даними [16]

Що стосується України, то згідно постанови «Про затвердження переліку підприємств-виробників біоетанолу» від 2012 р. належні умови для виробництва і використання біоетанолу станом на кінець вересня 2015 року мають 40 підприємств. Отже, вітчизняним цукровим заводам потрібно орієнтуватися на вимоги світового ринку біоетанолу який вже сформований і ефективно функціонує. Лідерами з виробництва біопалива у світі є США та Бразилія, які також є світовими лідерами з виробництва цукру. Детальна світова структура виробництва біоетанолу відображена на рис. 16.

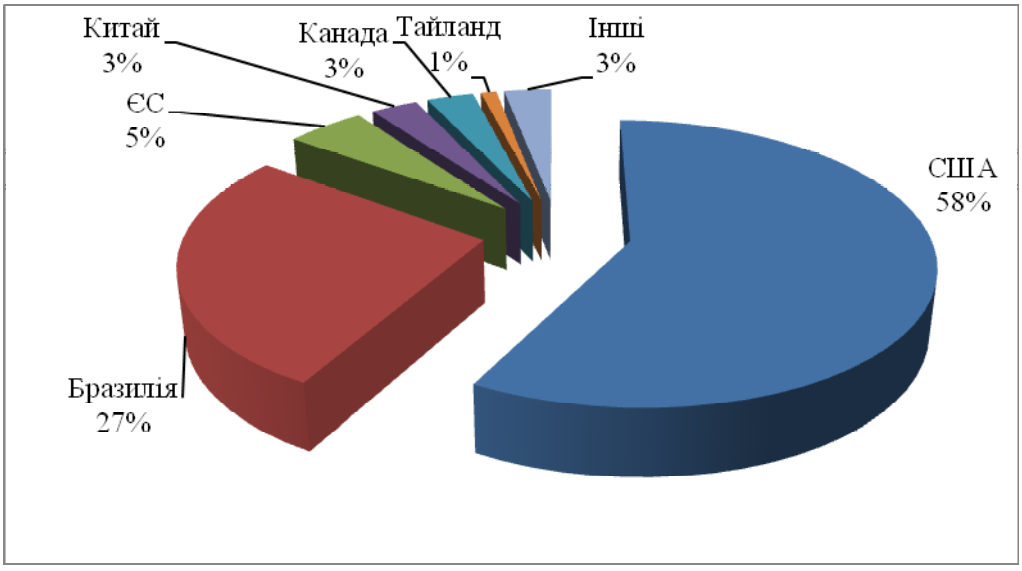

Рис. 16. Частка країн у світовому виробництві біоетанолу у 2014 році

Джерело: побудовано автором за даними [16]

Варто зазначити, що на світовому ринку біопалива за останні 5 років спостерігається чітка тенденція до збільшення його обсягів виробництва і споживання. Детальне динаміка світового виробництва та споживання біоетанолу у 2009-2014 роках наведена на рис. 17.

Рис. 17. Динаміка виробництва та споживання біоетанолу у світі за 2009-2014 рр., млн. $м^3$

Джерело: побудовано автором за даними [16]

Варто зазначити, що доцільність використання біоетанолу є очевидною. Введення обов'язкової 5%-ї норми щодо вмісту біоетанолу в бензині з 1 січня 2014 року дало поштовх до перепрофілювання частини цукрових заводів з виробництва цукру на виробництво біоетанолу [16].

Отже, в залежності від ситуації на ринку підприємства зможуть обирати що саме виробляти – цукор чи біоетанол, це також диверсифікує ризик перевиробництва цукру в межах країни.

Висновки. На даний час в загальній структурі виробництва цукру у світі найбільшу питому вагу займає цукор з цукрової тростини. Це пояснюється тим, що тростинний цукор має значно меншу собівартість та ціну, ніж продукція з сировини-аналога – цукор з цукрового буряку. Отже, стратегічним та найбільш доцільним напрямком розвитку вітчизняної цукрової галузі є диверсифікація діяльності підприємств та їх перехід на виробництво альтернативних джерел енергії, а саме – біоетанолу.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів» від 19.06.2012 року №4970-17-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4970-17.
2. Закон України «Про державне регулювання виробництва і реалізацію цукру»: закон України від 09.12.2012 року №758/14-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/758-14.
3. Комплексна державна програма розвитку бурякоцукрової галузі України на період до 2015 року [Електронний ресурс] – режим доступу: http://sugarua.com/ua/40/lists/134.
4. Варченко О. М. Економічний механізм регулювання ринку ринку біопалива у провідних країнах світу / О. М. Варченко, К. В. Слупян // Вісник аграрної науки. – 2009. – №11. – С. 62-67.
5. Гальчинська Ю. М. Маркетингова цінова політика підприємств бурякоцукрового підкомплексу: монографія // Ю. М. Гальчинська. – К.: КНЛУ, 2013. – 241 с.
6. Конкурентоспроможність українського цукру на національному та світовому ринках – вимога часу: матеріали міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України (Київ, 25-27 березня 2014 року). Національна асоціація цукровиків України, Національний ун-т харчових технологій. – К.: «Цукор України», 2014 – 212 с.
7. Куцеконь Л. О. Стратегія розвитку підприємств бурякоцукрового під комплексу / Л. О. Куцеконь // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 200. Ч.1. – С. 221-225.
8. Ларіна Я. С. Процес маркетингових досліджень на ринках побічної продукції бурякоцукрового виробництва // Я. С. Ларіна, О. В. Четверик // Моніториг біржового ринку. – 2014. – №4 (23). – С.18-22.
9. Слупян К. В. Напрями реалізації пріоритетних маркетингових стратегій на підприємствах цукрової промисловості / К. В. Слупян [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_97/40.pdf**.**
10. Четверик О. В. Можливості розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу на основі маркетингу / О. В. Четверик // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес», 2012. – Вип.177. Ч.4. – С. 321-328.
11. Офіційний сайт Національної асоціації цукровиків України «Укрцукор». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://sugarua.com.
12. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
13. Офіційний веб-сайт Інституту кон'юнктури аграрного ринку [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://ikar.ru/sugar/profile.html.
14. Офіційний сайт сільськогосподарського департаменту США [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.usda.gov.
15. Офіційний сайт компанії Укрселко [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://ukrselko.com.ua.
16. Офіційний портал статистичного відомства «Sucden» [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.sucden.com.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 657.6:658.1

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В АСПЕКТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИХ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Двигун А.О., д.е.н., професор; Мартиненко О.А.
Запорізька державна інженерна академія

Авторами статті обґрунтовано необхідність розробки програми внутрішнього аудиту основних засобів для підвищення ефективності використання активів на підприємстві та запропоновано методику його проведення, програму перевірки та робочі документи аудитора.

Ключові слова: *аудит, ефективність, основні засоби, перевірка, програма перевірки, робочий документ аудитора.*

Постановка проблеми. В сучасній ринковій економіці та жорстокій конкуренції, досить актуальним стало питання ефективного використання основних засобів,оскільки основні засоби займають вагоме місце в господарській діяльності підприємства, їх частка дозволяє оцінити рівень забезпеченості необхідними умовами для здійснення фінансової діяльності суб'єктом господарювання. Важливою умовою для забезпечення їх збереження та правильності здійснення обліку є вчасне та правильне документальне оформлення операцій з надходження, вибуття та зберігання на підприємстві основних засобів.

Отже, актуальною проблемою на сьогоднішній день є перевірка правильності, своєчасності та законності оформлення операцій з основними засобами. Для цього у статті запропоновано розробку програми внутрішнього аудиту основних засобів для підвищення ефективності використання активів на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту основних засобів зробили українські вчені: Ф.Ф.Бутинець, Л.П.Кулаковська, В.Я. Савченко, І.І. Сахарцева, Б.Ф. Усач та інші. Однак ряд проблем потребують подальших досліджень та наукових розробок та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення внутрішнього аудиту основних засобів. Проте питання внутрішнього аудиту основних засобів в частині розробки програми та робочих документів аудитора недостатньо розкриті і потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є розробка програми внутрішнього аудиту основних засобів для підвищення ефективності використання активів на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета внутрішнього аудиту основних засобів - підтвердити інформацію щодо повноти, достовірності, законності та правильності відображення в обліку основних засобів, а також установити дотримання підприємством вимог П(с)БО 7 «Основні засоби».

Завдання проведення внутрішнього аудиту основних засобів: встановлення правильності документального оформлення і своєчасного відображення в обліку операцій з основними засобами, їх надходження, внутрішнє пе-

реміщення і вибуття; перевірка правильності розрахунку, своєчасного відображення зносу основних засобів; перевірка доцільності проведення ремонту основних засобів, контроль за витратами на капітальний ремонт, за правильністю їх відображення; перевірка правильності відображення в обліку фінансових результатів від вибуття основних засобів;підтвердження законності і правильності відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з основними засобами.

Перевірка розпочинається з анкетування співробітників підприємства. Анкету перевірки операцій з основними засобами наведено в таблиці 1. [4].

Таблиця 1

Анкета перевірки операцій з основними засобами

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Скільки років Ви працюєте на підприємстві? 0-1				
	1-5				
	5 і більше				
2	Надходження основних засобів на підприємство оформляється Актом прийому - передачі(внутрішнього переміщення) за формою ОЗ-1?				
3	Чи ведуться регістри аналітичного обліку для різноманітних об'єктів основних засобів :картки; відомості ?				
4	Чи закріплені основні засоби за матеріально відповідальними особами у місцях їх експлуатації?				
5	Чи укладені договори з матеріально відповідальними особами				
6	Хто повинен підписувати ОЗ-1: бухгалтер				
	керівник комісії;				
	головний бухгалтер;				
	керівник;				
	одержувач				
	члени комісії				
7	Хто встановлює реальну вартість основних засобів : 1)комісія, призначена керівником; 2)головний інженер; 3)головний бухгалтер; 4)інвентаризаційна комісія;				
8	Хто дає дозвіл на списання основних засобів: 1)керівник; 2)уповноважений статутом орган; 3)керівник з подальшим схваленням уповноваженого органу				
9	На якому рахунку обліковується «Машини та обладнання»:				

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
	104;				
	102;				
	107.				
10	На якому рахунку обліковується «Капітальне будівництво»: - 152				
	- 155				
	- 151				
11	Інформація про зміни первісної вартості та суми зносу (накопиченої амортизації) заноситься у регістри аналітичного обліку на основі: 1)відомості переоцінки; 2)висновку експерта; 3)бухгалтерських довідок; 4)інших документів				
12	Справедлива вартість визначається на основі: 1)експертної оцінки; 2)результатів роботи внутрішньої комісії підприємства; 3)висновків бухгалтерії; 4)інших джерел				
13	За яким методом нараховується амортизація основних засобів: 1)прямолінійним; 2)зменшення залишкової вартості; 3)прискореного зменшення залишкової вартості; 4)кумулятивним; 5)виробничим				
14	Чи є на підприємстві наказ про облікову політику.				
Перевірка правильності обліку основних засобів підприємства					
15	Отримано ОЗ як внесок до статутного капіталу Д-т 153 К-т 46				
	Д-т 46 К-т 152				
	Д-т 152 К-т 46				
16	Введено ОЗ в експлуатацію: Д-т 10 К-т 15				
	Д-т 15 К-т 10				
	Д-т 11 К-т 15				
17	Оплачено послуги з транспортування ОЗ з поточного рахунку Д-т 301 К-т 685				
	Д-т 311 К-т 685				
	Д-т 685 К-т 311				
18	Перераховано аванс підрядчику за майбутні роботи Д-т 371 К-т 301				
	Д-т371 К-т 311				
	Д-т 631 К-т 311				

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
19	Відображені послуги підрядчика: Д-т151 К-т 631				
	Д-т 361 К-т 152				
	Д-т 152 К-т 631				
20	Відображено витрати пов'язані з поліпшенням основних засобів: Д-т 151 К-т 91				
	Д-т151 К-т 20				
	Д-т151 К-т 66				

Оцінивши систему внутрішнього контролю на підприємстві, аудитор переходить до наступного етапу. При внутрішньому аудиті основних засобів необхідно сформувати стратегію перевірки, яка буде виражена у вигляді плану перевірки. План аудиту - це аудиторський документ, який має вигляд таблиці і містить перелік аудиторських процедур, що мають бути проведені під час внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит основних засобів доцільно проводити в кілька етапів, які представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Загальний план проведення внутрішньої аудиторської перевірки основних засобів

Етап	Завдання	Аудиторські процедури	Термін	Виконавець
Підготовчий	Планування аудиторської перевірки	Ознайомлення з направленням на перевірку;		
	Проведення тестів внутрішнього контролю, визначення суттєвості та аудиторського ризику	Опитування й тестування персоналу; вивчення матеріалів попередньої перевірки та спостереження		
	Складання програми аудиту основних засобів			
Основний етап	Впевнитись у наявності основних засобів прийнятих до обліку	Фактична перевірка основних засобів		
	Впевнитись в правильності , повноті та своєчасності обліку основних засобів	Перевірка повноти і своєчасності обліку, оцінки ОЗ, оприбуткування, надходження, вибуття, ліквідації, списання, витрат на ремонт		
	Впевнитись у правильності визначення вартості, що амортизується, перевірити щомісячне нарахування амортизації, впевнитись у прави-	Перевірка правильності відображення у бухгалтерському обліку амортизаційних відрахувань, зносу та відображення в облікових		

Етап	Завдання	Аудиторські процедури	Термін	Виконавець
	льності та повноті відображення амортизації на бухгалтерських рахунках та відповідності даних регістрів синтетичного і аналітичного обліку даним Головної книги та звітності	регістрах та звітності амортизації		
	Впевнитись у правильності визначення вартості, що капіталізується впевнитись у правильності та повноті відображення обліку капітального будівництва, капітальних вкладень, введення в дію ОЗ на бухгалтерських рахунках та відповідності даних регістрів синтетичного і аналітичного обліку даним Головної книги та звітності	Перевірка правильності ведення аналітичного обліку капітального будівництва, капітальних вкладень, введення в дію ОЗ		
Заключний етап	Підготовка та складання аудиторського звіту і презентація звіту керівництву	Обробка отриманих даних в ході перевірки шляхом систематизації отриманої інформації		
	Виявлення слабких ділянок обліку та впровадження процедур покращення обліку			

Наступний етап внутрішнього аудиту це програма аудиту, яка представляє собою докладну інструкцію для виконання аудитором при перевірці

Для узагальнення результатів внутрішнього аудиту основних засобів, на основі програми розроблені робочі документи, в яких фіксується отримана в ході перевірки інформація, і формулюються відповідні висновки про виявлені відхилення, неточності та порушення (табл. 3-18).

Таблиця 3

Робочий документ аудитора з перевірки фактичної наявності основних засобів РД-1

№ з/п	Найменування об`єкта ОЗ	Інв. №	За даними підприємства		За даними аудиту		Відхилення		Примітки
			кількість, шт.	вартість, грн.	кількість, шт.	вартість, грн.	кількість, шт.	вартість, грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Таблиця 4

Робочий документ аудитора з перевірки правомірності віднесення активів обліку основних засобів в облікових регістрах РД-2

№ з\п	Дата акту приймання	№ акту	Найменування об`єкта ОЗ	Інв. №	Критерії віднесення активів до ОЗ				Відхилення	Характер порушення
					Строк користного використання більше 1 року		Вартість більше 6000 грн.			
					За даними підприємства	За даними аудиту	За даними підприємства	За даними аудиту		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Таблиця 5

Робочий документ аудитора з перевірки відповідності даних обліку основних засобів в облікових регістрах РД-3

Місяць	За даними підприємства, грн.		За даними аудитора, грн.		Відхилення	
	Журнал № 4	Головна книга	Журнал № 4	Головна книга	Журнал № 4	Головна книга
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 6

Робочий документ аудитора з перевірки наявності та правильності заповнення первинних документів з обліку основних засобів РД-4

№ п/п	Дата документа	№ акта	Первісна вартість, грн.	Інвентарний №	Заводський номер	Найменування об`єкта	Рік випуску	Дата введення в експлуатацію	Висновки комісії	Печатка	Підписи	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Таблиця 7

Робочий документ аудитора з перевірки правильності складання Балансу РД-5

№ п/п	Показник	За даними підприємства, грн.	За даними аудитора, грн.	Відхилення та виправлення(-,+)
1	2	3	4	5
1	Залишкова вартість (р.1010)			
2	Первісна вартість (р.1011)			
3	Знос (р.1012)			

Таблиця 8

Робочий документ з перевірки відповідності даних синтетичного та аналітичного обліку основних засобів РД-6

Період	Головна книга, грн.	Відомість, грн.	Баланс, грн.	Відхилення		
				Відомості від головної книги	Головної книги від Балансу	Балансу від Відомості
1	2	3	4	5	6	7
Залишок на 01.01._						
Залишок на 01.04._						
Залишок на 01.07._						
Залишок на 01.10._						
Залишок на 01.01._						

Таблиця 6

Робочій документ з перевірки правильності встановлення строку корисного використання об`єктів основних засобів РД-7

№ акту	Дата акту - приймання	Інв. №	Найменування об`єкта ОЗ	Первісна вартість, грн.	Строк корисного використання об`єкта ОЗ		Відхилення
					За даними підприємства	За даними аудитора	
1	2	3	4	5	6	7	8

Таблиця 10

Робочий документ аудитора з перевірки операцій з надходження основних засобів РД-8

№ з/п	Зміст господарської операції	За даними підприємства			За даними аудитора			Відхилення (-,+)			Примітки
		Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Таблиця 11

Робочий документ з перевірки правильності відображення ліквідації основних засобів РД-9

№ з/п	Зміст господарської операції	За даними підприємства			За даними аудитора			Відхилення			Примітки
		Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Таблиця 12

Робочий документ аудитора з перевірки кореспонденції рахунків з обліку ремонту основних засобів РД-10

Зміст операції	За даними підприємства			За даними аудитора			Відхилення та виправлення		
	Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Таблиця 13

Робочий документ аудитора з правильності відображення та наявності первинних документів з ремонту основних засобів РД-11

№ з\п	Витрати, пов'язані з покращенням основних засобів	Спосіб виконання робіт	Відображення в обліку			Наявність документів						Примітки
						Проектно-кошторисна документація		Акти виконаних робіт		Приймально-здавальні акти		
			Дата	Рахунок	Сума, грн.	Дата	Сума, грн.	Дата	Сума, грн.	Дата	Сума, грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Таблиця 14

Робочий документ аудитора з перевірки нарахування амортизації РД-12

№ з\п	Назва об'єкту	Первісна вартість	Застосований метод нарахування зносу	Відображення в обліку			Нараховано за даними аудиту			Відхилення		
				Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Таблиця 15

Робочий документ аудитора з перевірки кореспонденції рахунків з обліку амортизації основних засобів РД-13

№ з\п	Зміст операції	За даними підприємства			За даними аудитора			Відхилення та виправлення		
		Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Таблиця 16

Робочий документ з перевірки правильності оформлення контрактів РД-14

№ з/п	Назва підприємства, з яким укладено контракт	№ та дата контракту	Предмет контракту	Загальна сума контракту, грн.	Умови розрахунків	Термін дії контракту	№ у книзі реєстрації контрактів
1	2	3	4	5	6	7	8

Таблиця 17

Робочий документ з перевірки правильності відображення в обліку капітального будівництва РД-15

№ з/п	Зміст господарської операції	За даними підприємства			За даними аудитора			Відхилення			Примітки
		Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	Д-т	К-т	Сума, грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Таблиця 18

Робочий документ з перевірки правильності формування первісної вартості побудованих основних засобів РД-16

№ з/п	Об`єкт капітального будівництва	Сума по кошторису, грн.	За даними аудиту					За даними обліку	Відхилення
			Вартість послуг, грн.	Будівельні матеріали	Обладнання	Інші витрати	Разом		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Висновки. В статті розроблена програма аудиту основних засобів для підвищення ефективності використання активів на підприємстві, яка на відміну від сучасних включає: удосконалений загальний план проведення внутрішнього аудиту основних засобів й запропоновано програму внутрішнього аудиту основних засобів для підвищення ефективності використання активів на підприємстві, розроблено робочі документи для перевірки операцій з основними засобами. Запропонована програма дасть змогу внутрішньому аудитору охопити всі аспекти обліку основних засобів на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку основних засобів, виявити порушення, та надати рекомендації з усунення недоліків та підвищити ефективність використання активів на підприємстві

Список використаних джерел:

1. Бутинець, Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку [Текст] : Підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів. / Ф. Ф Бутинець. 2-е вид – Житомир : ПП “Рута”, 2002. – 591 с.

2. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту: навч. посібник [для ВНЗ] / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. - К. : Каравела, 2004. - 567 с.

3. Макаренко А. П., Гречана Л. С. Удосконалення методичних підходів до проведення аудиту амортизації основних засобів.

4. Меліхова Т.О., Манойло Т.В. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства.

5. Савченко В. Я. Аудит : [навч. посібник] / В. Я. Савченко. - К. : КНЕУ, 2006. - 322 с.

6.Сахарцева І. І. Теоретико-методологічні аспекти формування програм аудиту : [монографія] / І. І. Сахарцева. - К. : Кондор, 2005. - 374 с.

7. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту : [підручник] / Усач Б. Ф., Душко З. О., Колос М. М. - К. : Знання, 2006. - 295 с.

Рецензент - д.е.н., професор Макаренко А.П.

УДК 338:439

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ В СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Лозинська Т. М., д. держ. упр., професор
Полтавська державна аграрна академія;
Пасенко Г. П., д. держ. упр., професор
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

Узагальнено основні напрямки проведення реформ в аграрній сфері. Виявлено соціально-економічні чинники впливу на державну політику в сфері земельних відносин. Обґрунтовано напрями трансформації державної політики в сфері земельних відносин, зокрема вказано на доцільність її соціалізації. Визнано, що економічна роль держави в сфері земельних відносин має бути посилена з огляду на поширення опортуністичної поведінки землевласників.

Ключові слова: *державна політика, земельні відносини, економічна безпека, чинники впливу, соціально-економічний механізм.*

Постановка проблеми. Державна політика в сфері земельних відносин України, яка з початку проведення економічних реформ ґрунтувалася на ринковому фундаменталізмі, виявилася неспроможною вплинути на розв’язання ряду проблем, викликаних внутрішніми суперечливостями ринкової системи. Найгострішими з них є: інституціалізація і захист права власності на землю (безвідносно до форми власності); консолідація земель і управління корпоративним землекористуванням; відповідальність за збереження родючості землі та мотивація щодо її підвищення; формування продовольчої безпеки і розподіл земельної ренти тощо. Окремою проблемою виступає неналежне врахування в земельній політиці соціально-економічних чинників, які пов’язані з життєдіяльністю людей, формують середовище проведення реформ і здійснення політики, що має (в силу значущості антропосуб’єктності) чи не найважливіше значення для реалізації державних регуляторних заходів. Саме тому актуалізуються дослідження соціально-економічних трансформацій у сільській місцевості, що визначатимуть напрями і зміст державної політики в сфері земельних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що земля виступає базисом для господарської діяльності та проживання людини, засобом виробництва і предметом праці, земельні відносини залишаються важливою частиною суспільних відносин, а їх врегулювання є предметом постійних наукових досліджень. В періоди прискорення суспільних трансформацій наукова полеміка щодо їх змісту, принципів, характеру тощо помітно пожвавлюється. Можна констатувати, що протягом усього часу здійснення реформ в аграрній сфері (1991-2015 рр.) в науковому обігу з’явилася велика кількість публікацій, що стосуються формування земельних відносин на новій економічно-правовій основі та їх врегулювання з огляду на пріоритети державної політики. Авторів, чий науковий інтерес стосувався змісту земельних відносин і державної політики у цій сфері, умовно можна розділити на три групи: 1) розробники наукового супроводу проведення земельної реформи [1;

2; 3]; 2) аналітики, що відслідковували наслідки проведення реформи [4; 5; 6]; 3) представники фундаментального напряму, що здійснювали теоретико-методологічне обґрунтування основ державної політики в сфері земельних відносин [7; 8; 9]. Більшість із авторів указаних робіт мала також публікації, які стосувалися різних аспектів формування земельних відносин, у тому числі висвітлювали й соціально-економічні наслідки проведення земельної реформи. Але й до сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження щодо врахування соціально-економічних детермінант при розробленні заходів державної політики в сфері земельних відносин.

Постановка завдання. Мета статті – виявити найголовніші соціально-економічні чинники, які детермінують державну політику щодо земельних відносин і розробити пропозиції стосовно врахування відповідних детермінант у процесі її подальшої трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст основних нормативно-правових документів, ухвалених Урядом України протягом 1991-2015 рр. свідчить, що державна аграрна політика взагалі і земельна зокрема були зосереджені на правовому забезпеченні перетворення відносин власності і запровадження ринкових основ аграрної економіки [10; 11; 12 та ін.]. Були помітні сподівання, що запровадження інституту приватної власності на землю як основи для формування аграрного підприємництва досить швидко приведе до формування потрібного мотиваційного механізму щодо підвищення ефективності господарювання і збереження природних властивостей землі.

Увесь період становлення української державності політика у сфері земельних відносин ґрунтувалася на спрощених уявленнях про сутність ринкової форми організації економіки, яка зводилася до конкуренції і максимізації прибутку (виключно за рахунок економії на витратах), усі інші її атрибути – інституціональна структура, правова основа, обмежувальники індивідуального опортунізму вважалися другорядними. Дж. Стігліц називав таку ідеологію державного управління «ринковим фундаменталізмом» і, критикуючи швидку, здебільшого нелегітимну приватизацію державного майна в Росії, зазначав: «Уряд створив могутній клас олігархів і бізнесменів, які сплачують в казну лише частину належних податків, значно менше, ніж їм довелося б фактично платити в будь-якій іншій країні… Приватизація, що супроводжувалася відкриттям ринку капіталу, привела не до накопичення багатства, а до пограбування вже створеного» [13, с. 735] (тут і далі переклад з російської – Т. М. Лозинська).

Подібні процеси характерні й для економіки України. Здійснення аграрної реформи в Україні мало ряд важливих соціально-економічних наслідків, що мають бути враховані в процесі подальшого врегулювання земельних відносин.

1. Роздержавлення та приватизація земель сільськогосподарського призначення не привели до розв’язання проблеми поєднання земельної власності та праці власника, іншими словами, в результаті приватизації земельні ділянки так і не потрапили у власність тих, хто їх обробляє. За даними фахівців більше 70 % землевласників України здають свої ділянки в оренду власникам сільськогосподарських підприємств [9; 14]. При цьому більше половини до-

говорів оренди мають короткостроковий термін дії, що не сприяє стабільності ведення господарської діяльності в аграрному секторі економіки.

2. Виявилося, що приватна власність на землю не є необхідною умовою ефективності сільського господарства. Створення на основі оренди землі та функціонування агрохолдингів показало, що власність на землю як засіб виробництва є суто юридичною, а не економічною підставою привласнення прибутку [15], економічною ж підставою виступає створення доданої вартості в результаті продуктивного використання землі. Останнє, в свою чергу, детермінується не власністю, а розвитком продуктивних сил.

3. Економічний раціоналізм власників земельних ділянок і власників сільськогосподарських підприємств, тобто користувачів землі, обумовив суттєву зміну структури аграрного виробництва на користь високорентабельних видів продукції. Державна політика в сфері земельних відносин не сприяла розвитку таких галузей як садівництво, городництво, вівчарство, рибництво, скотарство, конярство, льонарство тощо. Результатом відповідної структурної трансформації стало масштабне вивільнення робочих рук (табл. 1).

Таблиця 1

Зміна питомої ваги найманих працівників сільськогосподарських підприємств у загальній чисельності сільського населення по областях України, 2005-2013 рр., %

Області	2005 р.	2013 р.	Зміна кількості найманих працівників (2013 р. до 2005 р.), %
Вінницька	9,8	5,2	47,8
Волинська	7,4	1,9	24,8
Дніпропетровська	9,5	6,9	68,1
Донецька	10,4	7,6	66,6
Житомирська	10,2	2,4	21,6
Закарпатська	1,6	0,3	20,5
Запорізька	9,7	6,9	65,3
Івано-Франківська	2,2	0,7	31,0
Київська	11,5	6,6	52,6
Кіровоградська	11,4	7,4	58,0
Луганська	11,2	5,6	44,7
Львівська	3,1	0,8	26,5
Миколаївська	11,2	5,6	46,6
Одеська	8,6	4,1	46,3
Полтавська	11,5	8,7	67,8
Рівненська	5,9	1,5	25,3
Сумська	13,4	5,6	35,9
Тернопільська	5,5	2,2	38,3
Харківська	10,6	5,8	49,9
Херсонська	7,5	5,4	67,8
Хмельницька	10,4	3,9	33,7
Черкаська	10,5	6,3	54,6
Чернівецька	3,8	1,1	29,4
Чернігівська	12,6	7,2	47,2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

4. Відсутність з боку держави важелів впливу на землекористувачів у разі порушення ними екологічних норм і наукових основ ведення землеробства породжує ефект «їзди зайцем». Окремі індивіди не поспішають здійснювати капіталовкладення в охорону і збереження (підвищення) родючості землі, вважаючи, що їх окремі дії не змінять ситуацію на краще. Або ж землекористувачі демонструють опортуністичну поведінку, свідомо порушуючи наукові вимоги і правові норми щодо ведення господарської діяльності, вважаючи, що усі інші діють правильно, тож окреме порушення не вплине на загальний стан речей. Г. Пасемко справедливо зауважує, що спроможність земельного ринку й побудованих на цій основі аграрних відносин «…забезпечувати одночасно доходність товаровиробників і збереження родючості землі спостерігалася лише в окремі періоди (повоєнний час, період «зеленої революції»), тобто вона має дискретний характер і значною мірою залежить від здатності людей знайти способи подолання ресурсно-демографічного дисбалансу» [14, с. 179].

У цьому зв'язку гостро постає питання щодо подальших транзакцій із земельною власністю, які зараз здійснюються переважно у найбільш прийнятній для землевласника формі – передачі у спадок. Якщо зважити на сукупність демографічних показників у сільській місцевості і тривалість життя, народжуваність, статеву структуру населення, середній вік, рівень міграції, то стає розуміло, що основна частина спадкоємців земельних ділянок зараз проживає у міському середовищі, іноді за кордоном, а отже, частина земельних ділянок залишається не витребуваною. Ринок земель сільськогосподарського призначення функціонує в Україні переважно у вигляді орендного ринку, тобто товаром на ньому виступає не земельна ділянка, а право користування нею. На сьогодні більше 60% договорів оренди укладається з пенсіонерами, частина з яких готова позбутися своєї власності, отже кричущою є проблема розроблення механізму викупу земельних ділянок у власників-пенсіонерів на основі відповідної нормативної бази, яка зараз відсутня.

Зрозуміло, що державна політика у сфері земельних відносин має трансформуватися відповідно до еволюції суспільних відносин і зміни соціально-економічних умов життя суспільства. В якому напрямі мають здійснюватися ці трансформації?

Головним, на наш погляд, є надання державній політиці у сфері земельних відносин соціального спрямування. Значущість цього положення обумовлюється двома вагомими застереженнями щодо комерційного використання земель сільськогосподарського призначення:

1) соціальна значущість землеробства (загалом аграрного виробництва) визначається не розміром приведеного прибутку, а станом продовольчої безпеки;

2) відсутність або руйнація моральних установок, зразків соціальної поведінки, заснованої на взаємній повазі, сприяє тому, що ринкові відносини формуються в агресивній, руйнівній для суспільства формі.

Наприклад, за висновками Дж. Тобіна: «Смітівська система може працювати лише в умовах існування соціальних інститутів, що спрямовують егоїстичну енергію в конструктивне русло» [13, с. 715]. Без таких інститутів

«…підприємництво може набути форми здирництва з використанням погрози насильства» [там само], що власне нерідко й спостерігається в аграрній економіці України.

У контексті соціального спрямування земельних відносин доцільно висловити ряд пропозицій щодо переформатування відповідної державної політики. Насамперед слід частково зняти мораторій на відчуження земельних ділянок шляхом купівлі-продажу, запровадивши викуп відповідних ділянок місцевими громадами в особі місцевих органів самоврядування. У такий спосіб селяни-землевласники похилого віку позбавляться земельного «кріпацтва», а місцеві громади отримають ресурс для господарського використання та поповнення бюджету. Процедура надання права власності на певну земельну ділянку має бути спрощена і здешевлена, але право власності при цьому має бути обтяжене вимогами належного догляду, екологічної безпечності, впорядкування, збереження родючості тощо.

При цьому рішення щодо відчуження земельних ділянок повинні залишитись у компетенції місцевих рад; ведення реєстрів ділянок і їх власників – віднесено до повноважень Міністерства юстиції України, встановлення ціни земельних ділянок віддано Державному земельному агентству. Таким чином, кожен із органів публічного управління матиме чіткий перелік функцій, що виконуються ними у сфері земельних відносин, буде знижено рівень монополізації управління земельними відносинами і підвищено рівень його прозорості.

Актуальними також залишаються питання контролю за якістю земель, матеріального відшкодування за нанесення шкоди власнику і довкіллю, матеріального заохочення землевласників і землекористувачів до раціонального використання земель. З точки зору соціальної стабільності у сільській місцевості доцільно використовувати важелі державного впливу на потенційних інвесторів (пільги, податки, субсидії) з метою розширення несільськогосподарської зайнятості, а також спрямовувати кошти державного бюджету на створення об’єктів виробничої інфраструктури.

Слід підкреслити, що антиетатизм як домінуюча концепція суспільного розвитку сучасної України стає контрпродуктивною. Уряди європейських і інших країн світу протягом усього повоєнного періоду ніколи повністю не відмовлялися від своєї економічної ролі, вони без вагань здійснювали управління економікою шляхом розміщення капіталу, надання експортних субсидій і захисту вітчизняних товаровиробників [16].

Висновки. Отже, приватизація земель сільськогосподарського призначення як одна із головних цілей аграрної реформи мала своїм наслідком цілий ряд негативних соціально-економічних явищ, серед них стиснення структури виробництва сільськогосподарської продукції, зменшення сільськогосподарської зайнятості, погіршення демографічної ситуації і зниження доходів сільського населення, зловживання у сфері земельних відносин. Однією із суттєвих помилок аграрної реформи було те, що приватизація у аграрній сфері здійснювалася без належної модернізації виробництва, що й привело до звуження асортименту виробництва продукції та орієнтації на ті її види, що

дозволяли прискорити накопичення оборотного капіталу, необхідного для технологічної модернізації.

Подальша трансформація державної політики у сфері земельних відносин має здійснюватися у напрямі її соціалізації, тобто створення таких соціальних інститутів, які будуть перешкоджати формуванню опортуністичної поведінки землевласників і землекористувачів. Разом із цим економічна роль держави має стати більш відчутною, зважаючи на соціальну значущість господарської діяльності, пов'язаної із вилученням корисних властивостей землі.

Список використаних джерел:

1.Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств / [П. Т. Саблук, М. В. Зубець, В. Я. Месель-Веселяк, Ю. Я. Лузан, М. М. Федоров та ін.]; за ред П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – [2-ге вид., доповн.]. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 634 с.

2.Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного виробництва / В. Я. Месель-Веселяк. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 272 с.

3.Саблук П. Т. Реформування земельних відносин, форм власності і господарювання (методичні положення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров. – К.: ІАЕ, 1995. – 43 с.

4.Федоров М. М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві / М. М. Федоров. – К.: ІАЕ, 1998. – 263 с.

5.Гайдуцький П. І. Україні потрібна нова аграрна політика / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 10 – с. 3 – 7.

6.Скорик М. Украинские латифундисты /Скорик М., Л. Профиль. – № 4 (23), 09.02.2008.

7.Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: [моногр.] / М. А. Латинін. – Х.: Вид-во ХарРУ НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.

8.Даниленко А. С. Основні напрями удосконалення земельних відносин та їх роль у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / А. С. Даниленко // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 638 с.

9.Лозинська Т. М. Реформування відносин власності на землю / Т. М. Лозинська, Г. П. Лактіонова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарРУ НАДУ «Магістр», 2005. – № 3 (22). – С. 115 – 122.

10. Про форми власності на землю [Електронний ресурс]: Закон України від 30 січня 1992 р. № 2073. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin // laws /nain.cgi.

11. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років [Електронний ресурс]: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2238 – III. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua / cgi-bin // laws /schow/2238-14.

12. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р. [Електронний ресурс]: Закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982 – IV. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua / cgi-bin // laws /schow/2982-15.

13. Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России / Ред. академик РАЭН проф. Ю. Н. Яковец. – СПб: Изд-во «Гуманистика», 2003. – 968 с.

14. Пасенко Г. П. Формування нової моделі державного регулювання аграрних відносин / Г. П. Пасенко // Управління інноваційною діяльністю в умовах глобалізації: [моногр.] / [М. А. Латинін, С. В. Майстро, В. Ю. Бабаєв та ін.]; за заг. ред. д. держ. упр. проф. М. А. Латиніна. – Х.: Вид-во ХарРУ НАДУ «Магістр», 2012. – С. 171 – 187.

15. Покритан А. Деякі питання аналізу і реформування відносин власності / А. Покритан, В. Гринчук // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 38-46.

16. Эрроу К. Дж. Коллективный выбор и индивидуальные ценности / К. Дж. Эрроу [пер. с англ.]. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – 204 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 657.6:[33.053.22:658]

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Макаренко А.П., д.е.н., професор, Кузьменко І.В., магістрант
Запорізька державна інженерна академія

Авторами статті обґрунтовано необхідність розробки програми аудиту дебіторської заборгованості для підвищення ефективності діяльності підприємства та запропоновано методику його проведення, програму перевірки та робочі документи аудитора.

Ключові слова: *аудит, ефективність, дебіторська заборгованість, перевірка, програма перевірки, робочий документ аудитора.*

Постанова проблеми. У процесі своєї діяльності підприємство не завжди здійснює розрахунки з іншими підприємствами або фізичними особами одночасно з передачею майна, виконанням робіт, наданням послуг тощо. У зв'язку із цим у нього виникає дебіторська заборгованість.

Дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які заборгували підприємству грошові кошти, їх еквіваленти або інші активи. Порядок бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності регулюються П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Отже, актуальною проблемою на сьогодні стає перевірка правильності, своєчасності, достовірності інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання, дебіторської заборгованості та законності господарських операцій, в результаті яких вона виникає. Оскільки облік та контроль дебіторської заборгованості є одним з ключових завдань у вирішенні проблем, що виникають під час поточного управління підприємством, у тому числі з позиції оптимального співвідношення між ліквідністю та прибутковістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням аудиту дебіторської заборгованості присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: Ф.Ф.Бутинець [2], Гончарук Я.А. [3], Гордієнко Н. І. [4], Давидов Г. М. [5], Дерій В. А., Іванова Н. А., Карпенко М. Ю. [6], Кулаковська Л. П. [7], Лищенко О.Г. [8], Огійчук М.Ф., Піча Ю. В., Савченко В. Я. [9], Усач Б. Ф. [10] та інші. Автори розглядають дане питання з різних точок зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту дебіторської заборгованості. Проте саме питання розробки програми аудиту дебіторської заборгованості з метою підвищення ефективності підприємства розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є розробка програми аудиту дебіторської заборгованості з метою підвищення ефективності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою аудиту дебіторської заборгованості є підтвердження інформації шодо повноти, достовірності,

реальності, законності та правильності відображення в обліку та своєчасності розрахунків.

Як зазначає В.Я. Савченко основними завданнями проведення аудиту дебіторської заборгованості є:

– встановлення реальності дебіторської заборгованості та простроченої заборгованості (за якою минув строк позовної давності);

- перевірка правильності списання заборгованості, строк позовної давності якої минув;

- перевірка достовірності відображення в обліку дебіторської заборгованості залежно від прийнятого методу визначення реалізації;

- перевірка правильності та обґрунтованості списання заборгованості;

- дослідження правильності оформлення і відображення в обліку заборгованості за виданими авансами, пред'явленими претензіями [9].

Джерелами інформації для перевірки дебіторської заборгованості можуть бути:

- реєстри синтетичного обліку і звітність (Баланс, Головна книга);

- реєстри синтетичного й аналітичного обліку розрахунків (журнал № 3 від 3.1-3.6 відповідних машинограм за автоматизованого обліку).

З метою встановлення якості стану внутрішнього контролю та обліку дебіторської заборгованості, як правило, вдаються до опитування, що дозволяє у досить короткий термін скласти перше враження та оцінити загальний стан обліку операцій, найбільш вразливі місця в системі обліку розрахунків і визначити подальший напрямок перевірки. Тест аудитора для перевірки стану системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Тест внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
1. Контроль роботи з укладання договорів					
1.1	Чи є в наявності договори на реалізацію продукції (робіт, послуг)?				
1.2	Чи ведеться в хронологічному порядку реєстрація договорів на реалізацію продукції (робіт, послуг)?				
1.3	Чи беруть участь в укладанні договорів усі зацікавлені служби економічного суб'єкта?				
1.4	Чи ведеться контроль виконання договорів?				
1.5	Чи візує договори головний бухгалтер?				
2. Контроль розподілу функціональних обов'язків персоналу клієнта					
2.1	Чи залежить одержання авансів від виписки рахунків?				
2.2	Чи залежать виписка рахунків і відвантаження від роботи з коштами й іншим обліком дебіторської заборгованості?				
2.3	Чи залежать виписка рахунків від відправлення і збереження ТМЗ?				

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
2.4	Чи залежить контроль відповідності вимогам замовника від дебіторської заборгованості, бухгалтерського обліку і роботи з грошовими коштами?				
2.5	Чи залежить ведення аналітичного обліку дебіторської заборгованості від ведення Головної книги?				
2.6	Виписки по банківському рахунку розносить особа, не пов'язана з обліком дебіторської заборгованості та зобов'язань?				
3. Контроль системи обліку					
3.1	У період відпустки працівників, в обов'язок яких входить робота з дебіторською заборгованістю та зобов'язаннями, призначають виконувати їх обов'язок інших працівників бухгалтерії?				
3.2	Доступ до комп'ютеризованих записів дебіторської заборгованості та зобов'язань обмежений тими особами, яким необхідний такий доступ у рамках їхніх службових обов'язків?				
3.3	Документи на відвантаження, попередньо пронумеровані, рахунки-фактури ведуться з належною перевіркою їх послідовності?				
3.4	Чи контролюються недійсні й недійсні й невикористані рахунки?				
3.5	Чи використовуються затверджені прейскуранти для виставлення рахунків?				
3.6	Переліки рахунків дебіторів із розбивкою за термінами оплати складаються (і регулярно перевіряються) відповідною особою				
3.7	Чи перевіряються виписані клієнтам рахунки відповідною особою перед відвантаженням?				
3.8	Відвантажені кількості звіряються з кількостями, за якими виставляються рахунки-фактури?				
3.9	Детальна звірка аналітичного обліку дебіторської заборгованості із синтетичним рахунком проводиться власником, менеджером, бухгалтером чи іншою відповідальною особою?				
3.10	Чи класифікується дебіторська заборгованість за термінами оплати, чи перевіряється на повноту і точність відповідною особою?				
3.11	Скарги замовників і питання, пов'язані з виставленням рахунків-фактур, контролюються і вирішуються вчасно?				
3.12	Журнал замовлень ведеться і перевіряється регулярно для обліку невідвантажених замовлень?				
3.13	Рахунки-фактури: - порівнюються зі схваленими замовленнями на продаж - порівнюються з документацією на відвантаження - перераховуються на арифметичну точність - звіряються із затвердженими прейскурантами?				

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
3.14	Записи в журналі реєстрації виписки рахунків періодично порівнюються з документами на відвантаження?				
3.15	Сумарні підсумки (наприклад, сума партії) рахунків-фактур підбиваються щодня і порівнюються із записом у журналі-ордері?				
3.16	Відповідна особа періодично порівнює фактичний продаж із плановим продажем і контролює суттєву різницю?				
3.17	Адекватність резерву на покриття сумнівних боргів по рахунках періодично оцінюється відповідною особою?				
3.18	Наявність актів звірки взаєморозрахунків				
3.19	Наявність інвентаризаційних описів дебіторів				
4. Аналіз актів перевірок різними контролюючими органами					
4.1	Наявність актів перевірки дебіторської заборгованості контролюючими органами: - внутрішніми; - зовнішніми.				
4.2	Наявність помилок і фактів обману, виявлених контролюючими органами - внутрішніми; - зовнішніми.				
4.3	Суттєвість помилок і фактів обману, виявлених контролюючими органами: - суттєві; - несуттєві.				
4.4	Інші питання, що стосуються дебіторської і заборгованості.				

Одержавши в процесі попереднього планування дані про підприємство, аудитор приступає до розробки загального плану аудиту (табл. 2). План аудиту є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку робіт на основних етапах аудиту і строків їх виконання із зазначенням джерел інформації [1]. Аудит дебіторської заборгованості підприємства авторами рекомендується проводити в кілька етапів.

Після складання плану аудиторської перевірки складається програма аудиту дебіторської заборгованості. Аудиторська програма розробляється з моменту конкретизації загального плану аудиту відповідно до національного нормативу аудиту «Договір на проведення аудиту № 1».

Програма аудиту містить перелік питань за окремими темами, видами і напрямками очікуваних робіт, що підлягають перевірці, час проведення, види аудиторських процедур (за який період часу слід перевіряти, спосіб контролю). В аудиторську програму також вносять перелік об’єктів аудиту за його напрямками, терміни проведення. Наявність програми, крім того, забезпечує контроль за своєчасним і якісним використанням аудиторських процедур.

Таблиця 2

Загальний план для проведення аудиту дебіторської заборгованості

№	Етапи	Аудиторські процедури	Термін аудиту	ПІБ
1	Підготовчий	Знайомство з підприємством клієнта, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку, визначення аудиторського ризику,суттєвості, планування аудиту дебіторської заборгованості		
2	Основний	Звірка залишку заборгованості за даними Головної книги з залишками в облікових регістрах		
		Перевірка наявності актів звірки і їх відповідності даним аналітичного і синтетичного обліку		
		Перевірка результатів проведення інвентаризації дебіторської заборгованості		
		Перевірка правильності нарахування резервів сумнівних боргів		
		Перевірка кореспонденції рахунків по створенню резерву та списанню сумнівної заборгованості		
		Перевірка відповідності залишку по рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» даним Балансу		
		Перевірка джерела списання безнадійної заборгованості		
		Звірка списання безнадійної заборгованості з обліком на за балансовому рахунку		
		Аудиторська правильність операцій у фінансовій звітності		
3	Заключний	Підготовка аудиторського висновку та складання аудиторського звіту		

На кожному етапі проведення аудиту дебіторської заборгованості розглянуті якісні критерії аудиторської перевірки: наявність - А; правдивість – Б; права та зобов’язання – В; повнота – Г; вимірювання – Д; оцінку вартості – Е; подання і розкриття – Є. Програма аудиту дебіторської заборгованості розглянута у таблиці 3.

Таблиця 3

Програма аудиту дебіторської заборгованості

№	Аудиторські процедури	Мета перевірки	Якісні критерії	Аудиторські докази	Методи аудиту	Індекс робочого документу	Термін аудиту	ПІБ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Звірка залишку заборгованості за даними Головної книги з залишками в облікових регістрах	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В, Г	Відомість, журнал ордер 3, Головна книга	Суцільний	ДЗ-1		

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Перевірка наявності актів звірки і їх відповідності даним аналітичного і синтетичного обліку	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В	Накладні, товарні накладні, рахунки – фактури, платіжні доручення, відомість, журнал ордер 3.	Суцільний	ДЗ-2		
3	Перевірка результатів проведення інвентаризації дебіторської заборгованості	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, відображення у первинних документах	А, В, Г	Інвентаризаційна відомість, журнал ордер.	Вибірковий	ДЗ-3		
4	Перевірка правильності нарахування резервів сумнівних боргів	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, В, Е	Рахунки бухгалтерії, відомість, журнал ордер 3.	Вибірковий	ДЗ-4		
5	Перевірка кореспонденції рахунків по створенню резерву та списанню сумнівної заборгованості	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, Г, Є	Платіжні документи, відомість, журнал ордер, Головна книга.	Суцільний	ДЗ-5		
6	Перевірка відповідності залишку по рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів»	Впевнитися у існуванні, повноті, законності відображення у первинних документах	А, Б, В, Г, Є	Виписки установ банку, баланс, журнал ордер 3, Головна книга.	Вибірковий	ДЗ-6		
7	Перевірка джерела списання безнадійної заборгованості	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, відображення у первинних документах	А, В, Г, Е	Акт на списання представницьких витрат, журнал ордер 3, Головна книга, баланс.	Вибірковий	ДЗ-7		

1	2	3	4	5	6	7	8	9
8	Звірка списання безнадійної заборгованості з обліком на за балансовому рахунку	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В	Накладні, розрахунки бухгалтерії, первинні документи, журнал ордер, Головна книга.	Суцільний	ДЗ-8		
9	Аудиторська правильність операцій у фінансовій звітності	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В, Г	Баланс, Головна книга.	Суцільний	ДЗ-9		

Для вирішення поставлених завдань аудиту дебіторської заборгованості пропонуємо робочі документи аудитора, які на думку авторів стануть обґрунтованими доказами якісного аудиту дебіторської заборгованості.

Робочі документи аудитора наведені таблицях 4-6.

Таблиця 4

Робочий документ аудитора ДЗ-1 «Перевірка залишків дебіторської заборгованості»

Рахунок у Головній книзі	За даними підприємства				За даними аудиту				Відхилення за даними підприємства і аудиту	Примітки
	Дата	Залишок по Головній книзі	Залишок по журналу-ордеру	Сума відшкодування	Дата	Залишок по Головній книзі	Залишок по журналу-ордеру	Сума відшкодування		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Разом:										

Таблиця 5

Робочий документ аудитора ДЗ-2 «Перевірка наявності актів звірки на підтвердження дебіторської заборгованості»

Дебітор (повна назва підприємства, без скорочення)	Код рядка у ж/о	Сума дебіторської заборгованості	Дата виникнення заборгованості	Підстава виникнення заборгованості	Згідно акта звірки від дебітора		Примітка (розбіжність, причини)
					сума	дата	
1	2	3	4	5	6	7	8
Разом:							

Таблиця 6

Робочий документ аудитора ДЗ-8 – «Перевірка списання безнадійної заборгованості з обліком на за балансовому рахунку»

Дебітор	Дата визначення боргу безнадійним	Сума, що відображена на за балансовому рахунку	Погашення боргу		Кореспонденція рахунків		Примітки
			Дата виписки банку	Сума	Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5	6	7	8

Висновки. Таким чином, аудит повинен бути організований так, щоб адекватно відображати всі аспекти діяльності суб'єкта, що перевіряється, настільки наскільки вони відповідають перевіреній фінансовій інформації. Для того щоб аудитор висловив незалежну думку, він повинен одержати гарантію того, що інформація у бухгалтерській документації та інших джерелах інформації достовірна і законна.

Проведення аудиту дебіторської заборгованості підприємств різних форм власності має велике значення, оскільки сприяє впорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних щодо розрахункових операцій із дебіторами. Звичайно, кожен аудитор має право самостійно визначати методику проведення аудиту, та все ж чітко поставлена мета і визначена методика проведення аудиту дебіторської заборгованості спростить роботу виконавця й дасть можливість отримати повну та достовірну інформацію щодо питань дебіторської заборгованості.

Саме тому визначенню та вивченню цих категорій необхідно приділяти важливе значення, тому що від прийнятих сьогодні рішень аудитора залежить стан та перспективи розвитку підприємства завтра.

Список використаних джерел:

1. Аудит. Курс лекцій для студентів ЗДІА спеціальності 6.050100 «Облік і аудит», денної та заочної форми навчання. / Укл.: Г.М. Бескоста – Запоріжжя, 2007. - 85 с.

2. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця - 3-тє вид., доп. і перероб. - Житомир: ПП «Рута», 2005. – 512 с.

3. Гончарук Я.А. Аудит: Навч. Посіб./Я.А. Гончарук, В.С.Рудницький. - 3тє вид., перероб. і доп.- К.: Знання, 2007. – 443с.

4. Гордієнко Н.І. Аудит, методика і організація: навч. посібник. У 2 ч. Ч. 2 / Н.І. Гордієнко, О.В. Харламова, М.Ю. Карпенко. — Харків: ХНАМГ, 2007. — 452 с.

5. Давидов Г. М. Аудит : [навч. посібник] / Г. М. Давидов. – К. : Т-во «Знання», 2001. – 363 с.

6. Карпенко М.Ю. Аудит, методика і організація: Навч. посібник. У 2 ч. Ч. 2 / М.Ю. Карпенко, О.В. Харламова − Харків: ХНАМГ, 2010. – 294с.

7. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту: навч. посібник [для ВНЗ] / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. - К. : Каравела, 2004. - 567 с.

8. Лищенко О. Г. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / О. Г. Лищенко // Економічні науки. – 2010. − №6. − С. 204–209.

9. Савченко В. Я.Аудит : [навч. посібник] / В. Я. Савченко. - К. : КНЕУ, 2006. - 322 с.

10. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту : [підручник] / Усач Б. Ф., Душко З. О., Колос М. М. - К. : Знання, 2006. - 295 с.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л.О.

УДК: 664(477):330.341

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Мармуль Л.О., д.е.н., професор
Одеська національна академія харчових технологій

Визначено актуальність та проблеми розвитку харчової промисловості на інноваційних засадах. Виявлені його чинники, виклики та обмеження. Обґрунтовано першочергові інноваційні заходи на макро- та мікроекономічних рівнях. Визначено можливі резерви та джерела впровадження інновацій. Розроблено системні складники моделі інноваційного розвитку харчової галузі з урахуванням особливостей інновацій.

Ключові слова: *харчова промисловість, сільське господарство, агробізнес, інновації, інвестиції, технології, продукція, управління, ефективність, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. Харчова промисловість належить до найбільш великих та важливих галузей національного господарства України. Від рівня її розвитку, стабільності функціонування залежить стан економіки, продовольча безпека держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього аграрних ринків, рівень та якість життя населення. Основою для ефективного та конкурентоспроможного розвитку підприємств харчової промисловості є наявність належної та різноманітної сировинної бази та ринків споживання готової продукції, логістичних умов та інновацій [6, с. 458]. При цьому інноваційна діяльність на початкових етапах здійснення є досить низькорентабельною та більш ризикованою порівняно з іншими видами діяльності.

Отже, завданнями державної аграрної та промислової регуляторної політики є створення ефективної системи підтримки інноваторів, яка б давала змогу здійснювати високопродуктивну інноваційну діяльність, насамперед, у пріоритетних сферах економіки [4, с. 35]. Аналіз сучасного стану харчової промисловості, основних тенденцій розвитку та функціонування ринку харчової продукції України показує, що тільки прискорений розвиток інноваційних процесів, які ґрунтуються на системному та ефективному використанні досягнень науково-технічного потенціалу, новітніх розробок продуктів і технологій, є основним чинником економічного зростання її галузей.

Інноваційна діяльність у харчової промисловості в умовах необхідності переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку набуває особливого значення. Охоплюючи різні аспекти ринкових відносин, інноваційний процес сприяє зростанню виробництва, дає змогу підвищувати продуктивність праці, залучати до виробничої сфери нові резерви. Харчова промисловість є сукупністю підприємств різних галузей, які технологічними зв'язками й економічним відносинами пов'язані з сільським господарством, торгівлею, підприємствами машинобудування тощо. Від ефективності роботи підприємств харчової промисловості визначальним чином залежить вирішення завдань забезпечення населення високоякісними харчовими продуктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних питань організації та управління інноваціями, обґрунтуванню системного розвитку харчової галузі на основі інновацій присвячено значну кіль-

кість наукових праць. Серед вітчизняних учених вагомий внесок у вирішення цих проблем зробили такі відомі українські вчені, як В. Александрова, П.Борщевський, О. Василенко, О. Волков, Л. Дейнеко, В. Геєць, А. Заїнчковський, О. Коваленко, Н. Краснокутська, Д. Крисанов, В. Ландик, О. Лапко, В. Россоха, А. Сухоруков, Л. Федулова, А. Юзефович та ін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування інноваційних засад розвитку харчової промисловості України в умовах фінансово-інвестиційних обмежень та посилення конкуренції на міжнародних аграрних ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське виробництво та виробництво продуктів харчування були й залишаються пріоритетними складниками української економіки. Найбільші у Європі сільськогосподарські угіддя, аграрні природні ресурси створюють надійні конкурентні переваги та великий конкурентний потенціал аграрного сектора. Проте, незважаючи на наявність значних ресурсів, виробничі показники цієї галузі залишаються доволі низькими та не відповідають йому. Сільське господарство в Україні є четвертою за обсягом галуззю економіки після промислового виробництва, транспорту та торгівлі. Крім того, це одна із небагатьох галузей, в якій в останні десятиріччя спостерігаються позитивні тенденції розвитку.

Особливістю сьогоднішнього функціонування харчової промисловості є одночасний розвиток двох взаємозв'язаних глобальних процесів. Перший пов'язаний з посиленням залежності економічного розвитку від екологічних обмежень: виснаження ресурсів і досягнення меж в можливостях природного середовища [7, с. 6]. Суть другого виражає стрімке розширення сектора нової економіки (інформаційної економіки, економіки знань), яка створює базис постіндустріальної епохи. Становлення нової економіки (економіки знань) знаменує собою третю економічну революцію в історії людства услід за аграрною і промисловою. У новій економіці особливої значущості набувають інформація, комунікації; якість і конкурентоспроможність продукції, стратегічне бачення і організаційна культура, виникають і активно діють соціально відповідальні організації, що самі розвиваються.

Найважливішою характеристикою нової економіки є інтенсифікація інноваційних процесів, перетворення їх в чинник економічного зростання. Про зростання економічної віддачі від інновацій свідчать результати досліджень, що проводилися. Інвестиції в інноваційний сектор призводять до зростання ВВП в співвідношенні 1 до 3, інвестиції в інформаційно-комунікаційні технології як основу нової економіки – в співвідношенні 1 до 2. У розвинених країнах до 90% зростання ВВП визначається інноваціями і технологічним прогресом [2, с. 72].

У харчовій промисловості впровадження інновацій є найбільш актуальним і важливим завданням, від вирішення якого залежить забезпечення випуску якісної, конкурентоспроможної харчової продукції, задоволення першочергових потреб споживачів і створення доданої вартості в країні. Наукові дослідження підтверджують, що для розвитку інноваційної діяльності і, зокрема, у харчовій галузі необхідно: сформувати національні науково-технологічні програми, які повинні включати пріоритети країни в економіці

тривалого періоду; розглядати та будувати інноваційну політику у взаємозв'язку та взаємозалежності від загальної економічної політики держави та її складових частин. Дуже важливо доповнити та змінити систему структурно-кредитної політики відповідно до вимог часу, тобто забезпечити інституційні інновації. Це дозволить запобігти забезпечити максимальне використання нагромадженого економічного потенціалу суспільства, його технологічного та інтелектуального капіталу.

Після вступу України до СОТ істотно змінилися стандарти та стратегія бізнес-процесів, що пов'язані з використанням новітніх досягнень науки і техніки [8, с. 127]. На жаль, специфіка інноваційного розвитку харчової промисловості України не дає змоги динамічно наблизитись до стандартів провідних країн. Основними причинами цього визначені соціально-виробничі чинники (можливе несприйняття населенням нових продуктів через традиції та усталеність споживчих переваг і традицій, недостатня інформованість про досягнення інноваційних технологій); організаційні чинники (недостатня фахова підготовка управлінського персоналу, орієнтованого на підвищення якості та конкурентоспроможності продукції); економічні та нормативно-правові чинники (нестача або відсутність коштів для реалізації інноваційного проектів; відсутність стимулювання підприємств у розробці нових видів продукції; низький платоспроможний попит; великі витрати на нововведення; значний економічний ризик від реалізації інноваційних проектів; недосконалість вітчизняного законодавства у сфері виробництва харчових продуктів).

Очевидними перевагами впровадження інноваційних засад розвитку харчової промисловості є: значне підвищення продуктивності внаслідок автоматизації виробництва; покращення якості продукції, що є важливим чинником збільшення попиту та обсягів продажів; розширення ринків збуту продукції; підвищення конкурентоспроможності продукції. З метою забезпечення інноваційного розвитку галузі доцільно впровадити низку заходів та елементів для реалізації інноваційних проектів на макро- та мікрорівнях організації та управління.

У національних масштабах це податкове стимулювання інноваційної діяльності; удосконалення державних стандартів якості виробленої продукції та безпосередній контроль за їхнім дотриманням; забезпечення пріоритетного розвитку тих виробництв, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності продукції. Необхідним є активне використання досвіду зарубіжних країн у цьому напрямі [1, с. 78]. Важливим є стимулювання попиту на інноваційну продукцію, яка випускається підприємствами харчової промисловості, у тому числі й шляхом підвищення купівельної спроможності населення.

На рівні харчових підприємств йдеться про підвищення кваліфікації персоналу, зайнятого в сфері управління інвестиціями, виробничими процесами та розробками інновацій; мотивування працівників до активної інноваційної діяльності завдяки матеріальному та моральному заохоченню; посилення рекламної діяльності щодо нової продукції на споживчих ринках. Зазначимо, що інноваційній діяльності притаманна структурна деформованість, незбалансованість між потенціалом харчової промисловості та можливостя-

ми його фінансування. Запропоновані заходи для розвитку інноваційних процесів у харчовій промисловості дадуть можливість перейти на істотно новий рівень організації інноваційної діяльності, забезпечивши при цьому економічне зростання, конкурентоспроможність вітчизняної продукції відносно зарубіжних аналогів.

До найбільш істотних результатів інноваційної діяльності треба віднести збільшення асортименту продукції, збереження й розширення традиційних ринків збуту, поліпшення якості продукції, зростання виробничих потужностей, скорочення матеріальних і енергетичних витрат. Разом з тим, у галузі існує низка проблем, що стримують її інноваційний розвиток. Недосконалою з точки зору ефективності інноваційної діяльності є організаційне поєднання харчової промисловості з наукою. Цілісна інноваційно-технологічна інфраструктура галузі на ринкових засадах ще не сформована. Внутрішній споживчий ринок є неплатоспроможним, а кредити — недоступними для підприємств [3, с. 156]. Недостатньою є кількість венчурних фірм, лізингових компаній, науково-технічних центрів, фондів та інших утворень, які відіграють винятково важливу роль при взаємодії харчової промисловості з суміжними секторами економіки для впровадження інновацій.

Виробники інноваційної продукції серед проблем інноваційного розвитку виділяють, насамперед, нестачу коштів і недоступність кредитів. Так, у розвинутих країнах зростає місце позабюджетних джерел фінансування і змінюється концентрація наукових досліджень від публічного сектору в напрямі бізнес-компаній. Так, в країнах, де вкладення в науку становлять майже 3,0% від ВВП, основним джерелом її фінансування є бізнес – близько 2/3 компаній. Наукові дослідження в таких країнах проводяться винятково в рамках бізнес-компаній і більше 70,0 % наукових результатів створюється саме в цьому секторі економіки, в той час як державна наука пропонує лише 1/6 виходу науково-технічної продукції. Інша ситуація спостерігається в групі країн, де витрати на науку складають менше 1,0 % від ВВП. Фінансування науки тут, в основному, здійснюється із бюджетних джерел і частка бізнес-сектору в науковій сфері є невисокою.

Найбільш активним в отриманні наукових результатів є бізнес. Як правило тут переваги надаються науковим дослідженням, які забезпечують високу ефективність вкладень. І, відповідно, чим вище рівень розвитку економіки країни, тим активніше в інноваційному процесі бере участь приватний бізнес, а найбільш інтенсивні вкладення в НТП забезпечують зростання його ефективності та конкурентоспроможності.

Що стосується харчової промисловості, то більшість інновацій тут – це імітації й адаптації до існуючого рівня розвитку організації. Нова ідея може бути оригінальною не лише в галузі застосування до рішення конкретної проблеми. Якщо інноватор розробляє нові ідеї, то він повинен знати, що кращі з них можна запозичити [5, с. 29]. Геніальність тут полягає в тому, як застосувати чуже рішення до своєї проблеми. Можливо, воно спрацює без будь-яких змін, але ймовірніше за все, для ідеї буде потрібно деяка адаптація. Тому на перше місце тут треба поставити сприйняття й усвідомлення

майбутньої інноваційної діяльності, мотивації персоналу щодо можливих ефективних змін і стратегічних напрямів інноваційного розвитку підприємств. Сьогодні тільки ті підприємства, які орієнтовані на постійне технологічне, організаційне і кадрове удосконалення, можуть розраховувати на бізнесовий успіх в довгостроковій конкуренції.

Щодо моделі інноваційного розвитку харчової промисловості, то на сьогоднішній час потрібна єдина науково обґрунтована політика, яка б мала вирішити коло першочергових задач:

- визначення оптимального розподілу ресурсів між інвестиціями в імітування інновацій, які вже використані в світовій практиці, і авансуванням процесів створення вітчизняних інновацій;

- визначення оптимального розподілу ресурсів між інвестиціями в модернізацію існуючих виробництв минулих технологічних укладів і створенням виробництв, що базуються на інноваціях сучасного та перспективних технологічних укладів;

- визначення можливостей експорту інноваційної продукції харчової промисловості;

- створення можливостей впровадження результатів вітчизняних наукових досліджень, створення об'єктів інфраструктури інноваційного розвитку тощо;

- обґрунтування резервів і зацікавленості в розвитку галузевої науково-дослідної діяльності.

Висновки. Проведення інноваційно-технологічної модернізації харчової промисловості передбачає виділення низки стратегічно важливих напрямів, просування яких має забезпечуватися активним використанням важелів державного впливу, формуванням і впровадженням механізмів державно-приватного партнерства, розвитком системи фінансово-кредитної підтримки та інвестиційного стимулювання інноваційно-активних підприємств, пріоритетним фінансуванням інноваційних проектів і програм. З цією метою було б доцільно адаптувати до вітчизняної специфіки апробовані за кордоном форми й інструменти державної підтримки інноваційно-активних підприємств, зокрема:

– бюджетне фінансування, дотації, пільгове кредитування та пільгове оподаткування науково-дослідних і дослідно-конструкторських підприємств, які розробляють і забезпечують вихід у серійне виробництво технологічних інновацій для харчової промисловості;

– збільшення обсягів довгострокового пільгового кредитування, запровадження різних форм фінансового лізингу та державних дотацій харчовим підприємствам, що впроваджують процесові інновації з використанням вітчизняних наукомістких видів машин, обладнання, апаратів;

– надання податкових пільг підприємствам, які реінвестують власні доходи на впровадження процесних інновацій, освоєння і нарощування випуску інноваційних видів продукції тощо.

Список використаних джерел:

1. Крисанов Д.Ф. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України / Д.Ф. Крисанов // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 71–82.

2. Карасик О.М. Фінансування та результативність інноваційної діяльності у харчовій промисловості України / О.М. Карасик, Д.Ф. Крисанов // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Екон. науки. – 2008. – № 2 (20). – С. 68–76.

3. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – 552 с.

4. Одотюк І. Якісний рівень сучасних інноваційних перетворень в промисловому комплексі України / І. Одотюк // Проблеми науки. – 2002. - №12. – С. 33-36.

5. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. - №6. – С. 28-32.

6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад.. НАН України В.М. Гейця. – К.: Інститут економічного прогнозування; Фенікс, 2003 . – 1008 с.

7. Інноваційна модель: потрібні системні зміни // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 55. – С. 6.

8. Дейнеко Л.В. Сучасний стан, проблеми та стратегія розвитку харчової промисловості України до 2011 року / Л.В. Дейнеко, Л.В. Старшинська, А.О. Коваленко, Е.Ш. Шелудько // Економіка промисловості України. – К. : РВПС України НАН України, 2003. – С. 127.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 338.436:339.924

СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ КОРПОРАТИВНИХ ЧИННИКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мармуль Л.О., д.е.н., професор
Одеська національна академія харчових технологій;
Аранчій В. І., к.е.н., професор; Аранчій Д.С., к.е.н.
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуті особливості економічної безпеки аграрних підприємств, виклики та ризики, які не сприяють її досягненню. Доведено необхідність системного управління нею з урахуванням корпоративних ресурсів. Визначені принципи, інструменти та методи системного управління. Обґрунтовані його пріоритети й стратегії на перспективу.

Ключові слова: *аграрні підприємства, економічна безпека, корпоративні ресурси, ризики, стратегія, тактика, планування, прогнозування, системне управління.*

Постановка проблеми. Основоположним чинником підвищення ефективності й стійкого розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах господарювання є вдосконалення системи управління їх функціонуванням з урахуванням забезпечення їх економічної безпеки та конкурентоспроможності. Соціально-економічна ситуація у країні не дозволяє говорити про сталий розвиток та економічне зростання національного господарства. Натомість йдеться про ризики та виклики національній й економічній безпеці держави в цілому. Подальші процеси реформування та реструктуризації аграрної сфери економіки в Україні супроводжуються трансформацією форм і методів її державного регулювання та підтримки, децентралізацією та диверсифікацією

виробництва, зміною умов і механізмів господарювання й зростанням конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання, зміною пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Посилення впливу зовнішнього середовища на функціонування підприємств агросфери проявляється у ризиках та невизначеності відносин з партнерами, частих змінах правил та нормативів податкового й митного законодавства; нестабільності фінансово-кредитних відносин та банківських установ; заборонах та обмеженнях на традиційних аграрних ринках, недосконалості державно-приватного партнерства у сфері агробізнесу [8, с. 141]. Економічний простір у країні характеризується наявністю корупційної складової, порушеннями податкової та економічної дисципліни, тіньових відносин в усіх сферах господарювання, використанням недосконалості чинного законодавства недобросовісними учасниками ринку.

За таких обставин процеси досягнення конкурентоспроможності й сталого економічного розвитку підприємств агросфери залежать від забезпечення їх економічної безпеки, ефективності корпоративного управління та маркетингових стратегій реалізації готової продукції і послуг. Особливу увагу необхідно звернути на чинники, які ускладнюють забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств агросфери або загрожують їй. Йдеться про інформаційну, кадрову, фінансово-економічну складові єдиної економічної безпеки.

Як уже зазначалося, це нестабільність соціально-економічної та геополітичної ситуації, недосконаліть нормативно-законодавчої бази, управління без урахування його корпоративної складової та інших сучасних системних елементів (контролінгу, психології ділового спілкування, центрів відповідальності та інтересів тощо). Разом з тим нинішнє кризове становище значної частини аграрних підприємств, принаймні третина з яких декларують збитковість діяльності, значною мірою зумовлено також недостатнім рівнем розробки теоретико-методологічних засад формування та підвищення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах ризиків невизначеності, оцінки конкуренції на відповідних ринках, прогнозування варіантів і сценаріїв розвитку подій на перспективу [9, с. 179]. Це зумовлює необхідність проведення поглиблених досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць провідних науковців, що займаються проблемами економічної безпеки підприємств, слід виділити публікації І. Бланка, В.Гейця, І. Керницького, К. Коваленка, С. Покропивного, І. Шевченка, С. Шкарлета та ін. авторів. У вказаних публікаціях [1, 2, 9] йдеться про основні категорії і поняття забезпечення економічної безпеки підприємств, регіонів, країни; методологічні основи визначення її рівня, моделювання організації та управління. Разом з тим, розвитку потребують системні підходи у забезпеченні її підвищення, а також врахування корпоративних ресурсів та можливих резервів підвищення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування переваг системного підходу управління економічною безпекою аграрних підприємств з урахуванням її корпоративних чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека підприємств будь-якої галузі або виду діяльності є складною економічною категорією та результатом впливу великої кількості соціально-економічних, історичних, політичних, культурних, інвестиційних, інноваційних, інституційних, особистісних, організаційно-управлінських та інших чинників. Це вимагає застосування в процесі оцінки її рівня широкої сукупності різноманітних за змістом показників, індикаторів і навіть критеріїв. З іншого боку, економічна безпека підприємства, її потенціал визначає рівень його життєздатності на різних етапах життєвого циклу, що також вимагає встановлення відповідних чинників, основних складників та пріоритетних завдань. Це також передбачає застосування особливих підходів та методів оцінок і аналізу. Ще більш важливим є наявність обґрунтованого критичного порогового значення, при ігноруванні якого підприємство може бути ліквідоване/реструктуризоване або поглинуте [3].

Економічна безпека – це стан і властивість підприємства як господарської соціально-економічної системи та її функція, що має два взаємопов'язаних напрями проявів: захисний і наступальний. Захисний реалізується через заходи контррозвідувального характеру, а наступальний – розвідувального. У комплексі це породжує нову якість економічної системи – її здатність, з одного боку, попереджувати і припиняти дію загроз і ризиків (протидіяти), з іншого – створювати певні умови для реалізації власних інтересів на прийнятній основі. У сукупності, це становить основний зміст та предмет безпечного функціонування суб'єкта господарювання [1, с. 124].

Також економічну безпеку аграрних та інших підприємств можна трактувати як результат корпоративної культури та ефективного корпоративного управління. Теоретико-методологічні засади оцінки та забезпечення економічної безпеки підприємств як функції корпоративної культури розроблені не достатньою мірою. Узагальнення досвіду ринкового господарювання передових країн показує, що корпоративну культуру можна тлумачити як дієвий інструмент у сфері управління, який дає змогу керувати персоналом, підвищувати конкурентоспроможність організації, ступінь довіри до корпоративних прав, забезпечити захист власників корпоративних прав, економічну безпеку підприємств загалом. На практиці корпоративна культура уособлює правила ведення агробізнесу, ринкової поведінки, прийняття системних та послідовних управлінських рішень, делегування повноважень, удосконалення якості економічної безпеки господарюючих суб'єктів тощо.

Основоположними принципами забезпечення економічної безпеки підприємств агросфери є легітимність усіх видів їх діяльності, її ресурсне забезпечення на рівні розширеного відтворення, обґрунтована тактика і стратегія управління розвитком, виходячи із загальних принципів та завдань державної аграрної політики [4]. Система забезпечення економічної безпеки підприємств може розглядатися як впорядкована сукупність взаємодіючих організаційно-управлінських елементів, синергетичну дію яких спрямовано на якісну реалізацію та захист їх інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. При цьому для кожного підприємства зовнішні і внутрішні загрози та ризики

є індивідуальними, але з певними типовими ознаками (податковий тиск, умови оренди, недосконалі бізнес-процеси, не достатньо обґрунтована ринкова ніша, якість продукції і послуг тощо).

Основною метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування в даний час й формування високого потенціалу конкурентоспроможного розвитку та просування підприємства у перспективі [7, с. 69]. Раціональне використання виробничих ресурсів агроформувань, виробництво сільськогосподарської сировини та продукції, необхідні для досягнення мети агробізнесу, з урахуванням завдань забезпечення економічної безпеки, передбачає:

- забезпечення високої фінансової стійкості підприємства, його інвестиційної привабливості;
- забезпечення матеріально-технічної й технологічної незалежності підприємства і досягнення високої конкурентоспроможності інноваційно-технологічного потенціалу;
- підвищення кваліфікації працівників, їх інтелектуально-освітнього потенціалу, ефективність корпоративних науково-виробничо-дослідницьких робіт;
- досягнення екологічності роботи та продукції підприємства, мінімізація руйнівного впливу результатів виробничої діяльності на стан навколишнього середовища, збереження та охорона агроландшафтів;
- послідовна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного середовища підприємства, комерційної таємниці і досягнення високого рівня інформаційного супроводу діяльності всіх його служб та структурних підрозділів;
- досягнення високої ділової репутації та корпоративної культури;
- постійний брендинг та ребрендинг продукції, розробка торгових марок продукції та їх удосконалення;
- удосконалення бізнес-процесів, впровадження системного управління та контролінгу.

Системне управління економічною безпекою аграрних підприємств передбачає дотримання наступних правил: системність побудови; інтегрованість із загальною системою менеджменту; інтегрованість із системою управління економічною безпекою галузі [2, с. 354]. Спрямованість на стратегічні цілі фінансово-економічного розвитку, об’єктивність, комплексний характер управлінських рішень, безперервність і послідовність, оперативність та динамічність також належать до основних положень здійснення управління економічною безпекою. Важливе значення має варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень; досягнення неперервності моніторингу зовнішнього середовища підприємства; адекватність реагування на окремі загрози фінансово-економічним інтересам; гнучкість та законність управлінських рішень; стимулювання відповідальності персоналу і керівництва за стан фінансово-економічної безпеки аграрних підприємств.

Необхідно також обґрунтувати механізми досягнення фінансово-економічної безпеки. Серед них доцільно виділити, насамперед, управління

прибутком на основі його взаємозв'язку з витратами та обсягом реалізації; операційний і фінансовий леверидж; збалансування і синхронізацію грошових потоків; фінансове забезпечення стійкого розвитку підприємства; механізми нейтралізації фінансових ризиків (уникнення, лімітування, хеджування, диверсифікацію, розподіл, страхування); оптимізацію портфеля фінансових інвестицій; реструктизацію тощо [6, с. 247]. До основних завдань системи економічної безпеки аграрних підприємств, яка досягається вищезазначеними методами та інструментами, відносяться:

1) забезпечення економічної ефективності господарської діяльності, фінансової стабільності та фінансової незалежності;

2) захист працівників, їх капіталу, майна, законних прав та комерційних інтересів від протиправних посягань з боку конкурентів;

3) збір та аналіз інформації для опрацювання ефективних й дієвих управлінських рішень з питань стратегії і тактики розвитку системи економічної безпеки підприємства;

4) забезпечення високої конкурентоспроможності продукції, товарів та послуг на основі ефективного менеджменту та маркетингу;

5) збір, аналіз та оцінка інформації про партнерів, конкурентів, клієнтів, інших фізичних та юридичних осіб, з метою прийняття превентивних заходів і попередження реальних та можливих погроз економічній безпеці;

6) забезпечення збереження матеріальних цінностей, грошових коштів та відомостей, які становлять комерційну, банківську та іншу таємницю, що охороняється законом;

7) організація навчання працівників та контролю щодо дотримання ними відповідних вимог, норм та правил, спрямованих на забезпечення економічної безпеки;

8) розробка інструкції про допуск працівників до роботи з документами, що містять комерційну, банківську чи іншу таємницю, організація ведення закритого діловодства;

9) інші завдання, спрямовані на забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства та його стійкий конкурентоспроможний розвиток.

Оскільки економічна безпека аграрного підприємства має прямий причинно-наслідковий зв'язок із системою та результатами стратегічного планування підприємницької діяльності, найважливішим етапом її забезпечення є прогнозування чинників впливу та показників економічної безпеки. Розробка стратегічного плану має проводитися з урахуванням цілей виробництва, засобів, ресурсів і можливостей їх досягнення, конкурентного середовища, умов господарювання. Стратегічний план забезпечення економічної безпеки має включати [5, с. 57]:

- характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства;

- визначення та моніторинг чинників, що зміцнюють або руйнують стійкість соціально-економічного та фінансового станів підприємницької діяльності на коротко- й середньострокову перспективу;

- визначення критеріїв і показників, що характеризують інтереси підприємства та відповідають вимогам його економічної безпеки;

- розробку соціально- та виробничо-економічної стратегії, яка включає методи виявлення, врахування та оцінки чинників, насамперед, ризиків, що впливають на стан та тенденції розвитку економічної безпеки;

- напрями діяльності аграрного підприємства у межах обґрунтованої стратегії. При цьому необхідно враховувати особливості землекористування, тенденції розвитку сільських територій, ринку праці на селі.

Висновки. Під економічною безпекою аграрного підприємства, на наш погляд, слід розуміти систему досягнутих та очікуваних результатів діяльності підприємства, яка зумовлена узгодженням його бізнесових цілей і бізнес-процесів та передбачає раціональне використання виробничо-економічних ресурсів. Відповідно, під забезпеченням економічної безпеки аграрних підприємств розуміється послідовний, безперервний, системний процес, перебіг якого передбачає: діагностику зовнішнього та внутрішнього середовища підприємницької діяльності; планування, прогнозування, організацію та реалізацію заходів щодо підтримки стабільного функціонування підприємства відповідно до його стратегічних і поточних цілей. Це досягається, в першу чергу, шляхом найбільш раціонального розподілу та використання ресурсів, оптимізації бізнес-процесів, впровадженням інновацій у всі напрями діяльності; використанням маркетингових стратегій ринкової поведінки та системного управління.

Система управління економічною безпекою аграрного підприємства корелює із стратегічним та оперативним рівнями управління. Загальна схема процесу організації економічної безпеки охоплює такі дії, які здійснюються послідовно та/або одночасно: формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав, інформації, технології та устаткування); стратегічне прогнозування і планування економічної безпеки за функціональними складниками; стратегічне планування фінансово-господарської діяльності аграроформування; тактичне планування економічної безпеки за функціональними складниками; тактичне планування фінансово-господарської діяльності; оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; здійснення функціонального аналізу досягнутого рівня економічної безпеки; загальна оцінка досягнутого рівня економічної безпеки, її потенціалу та прогнозування на перспективу.

Список використаних джерел:

1. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, Т. С. Черняк; Н. -д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України. – Харків: ВД "ИНЖЭК", 2006. – 240 с.

2. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : [навч. посіб.] / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький та ін. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.

3. Коваленко К.В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект / К.В. Коваленко // Електронні наукові фахові видання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2008_3/20%20.pdf.

4. Корчевська Л.О. Методологічні питання економічної безпеки підприємства / Л.О. Корчевська, Г.В. Жосан // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – Вип. 29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vetp/2010_29/10klosoe.pdf.

5. Мороз О. В. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : [монографія] / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, А. А. Шиян. – Вінниця: ВНТУ, 2011. – 241 с.

6. Новікова О.Ф. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення : [монографія] / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко. – Донецьк : НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2006. – 408 с.

7. Прохорова В. В. Управління економічною безпекою підприємств: [монографія] / В. В. Прохорова, Ю. В. Прохорова, О. О. Кучеренко. – Харків, УкрДАЗТ, 2010. – 282 с.

8. Сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства / Фісуненко П.А., Нагорний В.В., Левченко В.Ф. // Економічний простір. – 2008. – № 20/1. – С. 139-144.

9. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2010. – №10. – С. 178-181.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК: 338.486.3

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ БРЕНДІВ ТУРИСТИЧНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Марченко О.А., д.е.н., доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького

У статті визначена актуальність формування брендів туристичних продуктів і послуг як конкурентних переваг туристичних підприємств в умовах нестабільності туристичних ринків. Узагальнені сутнісні характеристики бренди, їх переваги та вплив на ціни, рекламу й залучення споживачів. Виявлений зв'язок між брендами та конкурентними перевагами туристичних підприємств. Обґрунтовані заходи їх брендингу. Визначені стратегії його здійснення та їх маркетингові переваги.

Ключові слова: *туристичні організації, туристична продукція, послуги, бренд, брендинг, формування, попит, пропозиція, туристичний ринок, стратегії.*

Постановка проблеми. Із розвитком туристичного ринку істотним чинником формування споживчих переваг стає наявність (або відсутність) у послуги імені (торгової марки – бренду), відомого у споживчому середовищі. Торгова марка передбачає реалізацію певної філософії упровадження цього імені з використанням комплексу маркетингових комунікацій, спрямованих на цільові перевірки у групу споживачів, інформацію, адекватну споживацьким очікуванням, перевагам і соціальним установкам. Таким чином, формується специфічна стратегія, як сильна ділова концепція з набором реальних дій, здатних привести цю концепцію (торгову марку) до створення реальної конкурентної переваги, що зберігається тривалий час.

Деякі аналітики вважають бренд найбільш довговічним активом компанії, термін життя якого значно перевищує час існування як вироблених

послуг, так і самих організацій. Торгова марка (бренд) – це візуальний образ, ім'я, оригінальна інформація виробників про свою послугу, щоб покупцеві було легше вирізнити її з-поміж послуг конкурентів. Зараз в економічній літературі трапляється використання як назви і бренду, і торговельної марки. Ми будемо вважати, що ці дві назви є синонімами одного і того ж поняття.

Американська маркетингова асоціація дає таке визначення: "Бренд – це назва, термін, знак, символ, малюнок або їх поєднання, призначені для ідентифікації товарів або послуг постачальника або групи продавців і їх диференціації від товарів або послуг конкурентів». Це визначення свідчить, що послуга може бути реалізована споживачеві як під торговою маркою виробників, так і під маркою продавця, і що торговельна марка є сигналом для споживача про джерело виникнення послуги і захищає як організацію, так і споживача від конкурентів, які надають ідентичні послуги [2, с. 67]. Спираючись на сказане вище, ми можемо сформулювати визначення брендингу.

Брендинг – це технологія створення і просування фірмових туристичних послуг, діяльність із формування довгострокової переваги на них, заснована на посиленій дії на виділений сегмент споживачів товарного знака, торгової марки, рекламної аргументації, матеріалів і заходів стимулювання збуту. Вона грунтується на оформленні та організації місць продажу послуг, а також інших елементів і акцій у сфері рекламної діяльності, об'єднаних певною ідеєю, які виділяють послуги організації серед конкурентів, створюють її образ, підкреслюють позицію й унікальність. Завдяки брендингу туристична продукція стає втіленням фірмовості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку світового та вітчизняного ринків туристичних послуг присвячені наукові дослідження і публікації багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких слід виділити праці українських авторів – О.Бейдика, Л.Гонтаржевської, Ю.Забалдіної, Р.Заблоцької, В.Кифяка, О.Любіцевої, Г.Михайліченко, С.Соколенка, Д.Стеченка, Т.Ткаченко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методологічних засад формування брендів туристичних продуктів і послуг, а також здійснення брендингу туристичних організацій з урахуванням сучасних особливостей попиту і пропозиції на туристичних ринках, тенденцій та динаміки їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням брендингу туристичної організації є формування і подальший розвиток у споживача позитивних асоціацій, пов'язаних з її торговою маркою. Бренд – це зобов'язання організації-продавця надати споживачеві туристичний продукт або послугу, що відповідають визначеному набору властивостей і переваг. Ф. Котлер виділяє шість особливостей поняття "бренд".

1. Атрибути. Бренд викликає у покупця асоціації відносно особливих властивостей туристичної послуги. Так, бренд "Marriott" у клієнтів асоціюється з високою якістю, комфортом, вартістю, безпекою, широким вибором додаткових послуг.

2. Переваги та вигоди. Атрибути повинні бути представлені у вигляді функціональних та емоційних переваг і вигод. Наприклад, атрибут "комфорт" являє таку функціональну вигоду для клієнта, як отримання в готелі повного комплексу необхідних послуг; а властивість "висока вартість проживання" – емоційну вигоду, оскільки зупинка в готелях саме такого бренду підвищує значимість особи серед оточення.

3. Цінності. Бренди відображають систему цінностей виробника. Так, бренд "Marriott" символізує високу якість, безпеку і престиж.

4. Культура. Бренд може символізувати певну корпоративну культуру. Так, "Marriott" і "Hilton" уособлюють американську культуру, "Accor" - французьку, "Kempinski" – німецьку.

5. Індивідуальність. Бренд може викликати певні індивідуальні образи: готелі, представлені під брендом "Marriott Marguis", асоціюються з респектабельними діловими людьми, великими політиками і промисловцями.

6. Споживач. Бренд припускає позиціонування туристичних послуг на певний тип клієнта. Для просування бренду організації необхідно враховувати і розвивати всі дані особливості в комплексі. Ризиковано виокремлювати тільки якусь одну або кілька особливостей і на їх основі створювати бренд.

Так, якщо робити акцент на атрибутах туристичної послуги, то покупець може втратити інтерес до неї, оскільки він зацікавлений не тільки в її властивостях, а й у перевагах і вигодах; атрибути легко відтворюються конкурентами; з часом властивості туристичної послуги можуть втратити привабливість для клієнта [3, с. 49]. Спираючись на особливості бренду, спробуємо уточнити визначення брендингу. Брендинг – це цілісний технологічний комплекс методів і заходів, спрямований на створення і просування фірмових туристичних послуг, та діяльність із формування довгострокової переваги їх, заснованої на посиленому впливі на виділений сегмент споживачів товарного знака, торгової марки, рекламної аргументації, матеріалів і заходів стимулювання збуту для створення образу компанії і виділення її позиції та унікальності серед конкурентів; формування елементів корпоративної культури та фірмового стилю, а також управління торговою маркою і фірмовим стилем у ринкових умовах.

Використання відомого бренду забезпечує туристичній організації низку конкурентних переваг:

1) зменшення витрат на маркетинг завдяки популярності бренду і лояльності покупців;

2) здобуття певної міри впливу на організації-продавців, оскільки покупці чекають від них на туристичні послуги під конкретними брендами;

3) встановлення більш високих цін у порівнянні з конкурентами, завдяки тому що бренд сприймається як показник високої якості;

4) спрощення здійснення стратегії розширення бренду через високу довіру споживачів;

5) певний захист в умовах жорсткої цінової конкуренції;

6) зміцнення корпоративного іміджу, спрощення просування на ринок нових туристичних продуктів і послуг та забезпечення лояльності до них споживачів і посередників.

Таких переваг туристична організація може досягти тільки завдяки ефективному використанню бренду. Уявімо поетапний процес створення бренду та управління ним, що утворює циклічний процес. Насамперед туристична організація вирішує питання доцільності роботи під певним брендом. Це рішення приймається на підставі збору та аналізу матеріалів про зовнішнє і внутрішнє середовище [5, с. 165].

Зовнішнє середовище організації повинно бути детально проаналізоване з точки зору територіального визначення ринку (назва бренду має враховувати мовні та культурні традиції різних країн, якщо припускається міжнародна діяльність) і потенційного споживача (його мотивацію, яка залежить від багатьох чинників: загальноекономічних, культурного та соціально-психологічного характеру, соціально-демографічних, особистісної поведінки).

При аналізі внутрішнього середовища організації слід звернути особливу увагу на ті характерні особливості (якості) туристичних послуг, які є для споживачів найбільш привабливими. Незважаючи на очевидні переваги організації з відомим і впізнаваним брендом, це призводить до подорожчання її послуг на 20-40%. Подальшим етапом процесу управління брендами є вибір способу формування торгової марки. У туристичної організації може бути кілька варіантів вибору бренду. Це може бути формування власної торгової марки або використання вже наявної.

У разі, якщо організація приймає рішення про створення власної торгової марки, перед маркетологами стоїть завдання вибору з альтернативного переліку назв найбільш придатного імені, перевірка його на запам'ятовуваність, асоціативність, милозвучність, лояльність до нього споживачів, упізнаваність, що формує здатність впливати на споживача і т.д. Така апробація проводиться на групі цільових споживачів, після чого організація приймає остаточне рішення про ім'я бренду. Ф. Котлер виділяє стратегії, якими керуються організації при виборі марочної назви, серед них:

- індивідуальні марочні назви для кожного виду продукції;
- єдина марочна назва для усієї продукції компанії;
- окремі марочні імена для груп продуктів;
- поєднання назви компанії з індивідуальним “ім'ям” продукту.

Методологічні засади використання відомих брендів у туристичній галузі забезпечують низку регіональних конкурентних переваг. Мова йде про зменшення витрат на маркетинг, здобуття впливу на організації-продавці, встановлення більш високих цін та захист від цінової конкуренції, зростання корпоративного іміджу та спрощення здійснення розширення галузі у регіоні. Згідно міжнародних даних, лише 10% споживачів не звертають увагу на бренди та торгові марки, рекламу. Однак в Україні та її регіонах на вказані засоби виділяється мало коштів і на державному, і на приватному рівнях. Реклама про неповторність більшості регіонів України є практично відсутньою [1, с. 134].

Недостатньо розробленими є туристичні пропозиції, маршрути, місця розміщення, диференційовані за доходами та соціальними групами населення. Це вказує на те, що відносно регіонів брендинг необхідно доповнювати характеристиками інвестиційного клімату, а також регіональних ринків туристичних послуг. Отже, зазначені ринки поділяються на перспективи, менш перспективні й такі, на яких робота вимагає значних додаткових зусиль та витрат. Деякі ринки можуть бути взагалі закритими для певних туристичних організацій або напрямів туристичної діяльності.

Важливе значення має оцінка ризиків туристичної діяльності на рівні регіону. Це свідчить про необхідність вивчення сильних і слабких місць конкурентів, їх клієнтури, особливостей як на рівні галузі, так і інших галузей, розміщених на території туристичного регіону. Це дозволяє диверсифікувати напрями туристичної діяльності та тури стичні послуги. Необхідно зазначити, що методологія залучення механізмів брендингу до оптимізації регіонального розвитку галузі туризму передбачає назви туристичного бренду для туристичних підприємств або регіонів.

Так, для Карпатського туристичного регіону характерні індивідуальні назви лікувальних та столово-лікувальних вод, з брендами яких пов’язані цілі напрями регіонального розвитку туризму. Мова йде про бренди вод “Трускавецька”, “Моршинська”, “Поляна квасова” та “Свалява”. Розміщені на основі їх використання курорти вже стали брендами туристичної галузі регіону – Трускавець, Моршин, Поляна Квасова, Свалява. Подібним прикладом є курорт Миргород у Полтавській області. Розвиток туристичної галузі Запорізької області пов’язаний окремими назвами брендів – о. Хортиця, курорти Бердянськ, Приморськ та Кирилівка. Назви вказаних брендів вже свідчать про спеціалізацію туристичної галузі на культурно-пізнавальному та сезонному оздоровчому приморському туризмі.

У практиці життєдіяльності туристичної організації використовують при виборі брендової назви всі стратегії, крім стратегії “Індивідуальні брендові назви для кожного туристичного продукту чи послуги”. Процес формування власного бренду обов'язково включає перевірку назви на чистоту, тобто чи не зареєстроване ім'я іншою організацією [6, с. 13]. Якщо вибране ім'я унікальне, то необхідно захистити нову назву від використання його конкурентами. Це можливо через реєстрацію торгового бренду, що дає певні права, гарантовані спеціальними законодавчими актами.

Наприклад, в Україні, відповідно до законодавства особа, що незаконно використовує чужий товарний знак, зобов'язана припинити це, відшкодувати завдані збитки і навіть може бути притягнена до кримінальної відповідальності. Створення власної торговельної марки – це складний процес, що потребує багато часу і зусиль, а також величезних фінансових вкладень. Тому в індустрії туризму, де переважають відносно невеликі компанії, дуже часто туристичні організації для просування послуг на ринку використовують наявні відомі бренди.

Приєднання до торгової марки інших організацій у більшості випадків відбувається шляхом висновку стандартного франчайзингового договору;

підписання контракту на управління; комбінації франчайзингу та контракту на управління; угодою про придбання патенту (ліцензії) на використання торгової марки; укладанням стратегічних маркетингових альянсів. У рамках цих основних програм є ще близько 80 підпрограм, що визначають різноманітні моделі управління в організаціях і просування послуг на ринок [3, с. 47]. Кожна програма передбачає різні можливості використання торгової марки та отримання маркетингової і рекламної підтримки.

Підписання контракту на управління не завжди передбачає наділення організації брендом. Контракти на управління передбачають підвищення ефективності діяльності організації через дотримання системи ефективного менеджменту (наймання персоналу, його розстановка, побудова схеми управлінських зв'язків, відносин і т.д.). Тому якщо туристична організація проводить політику географічного розширення, а її керівна компанія не має відомі торгові марки, то організація укладає також франчайзингову угоду для купівлі торгової марки (наприклад, у готелях, представлених в Україні під торговою маркою "Marriott", управління здійснює компанія Interstar).

При купівлі торгової марки організація має визначитися щодо певних ключових питань, а саме: а) ціна покупки. Вартість договору суттєво залежить від кількості надаваних послуг і передбачуваного прибутку (у більшості випадків вартість франшизи або членства в готельній мережі для середнього готелю становить від 6 до 8% її доходу); б) вибір компанії з брендом. Кожна торгова марка – це ринкова спеціалізація, сегментування туристичного потоку, вибір моделі менеджменту. Наприклад, американці визнають жорстку стандартизацію, не допускають відхилень від встановлених правил, а французи проявляють в деяких питаннях гнучкість з урахуванням реалій певної країни.

Правильно обрана позиція допомагає туристичній організації визначити базові риси її іміджу для створення асоціації у партнерів і споживачів [4, с. 574]. Однак формування позитивного іміджу є непростим завданням для організації, оскільки на сучасному етапі для українського туристичного ринку характерна відсутність достовірної офіційної статистики та інформації про діяльність основних компаній на ринку. Якщо зароджуються рейтинги за сумнівними методами оцінки та інформації, лідерів визначають переважно за співробітництвом. Інформація доступна тільки професіоналам і, як правило, не доходить до споживача.

Після вибору назви для торгової марки організація виробляє стратегію брендингу, тобто:

– розширення товарної лінії – поширення назви бренду на нові товари, доповнені новими властивостями, в рамках однієї товарної категорії. Аналогічної стратегії дотримується група "Marriott Hotel", її готельна мережа об'єднує в себе готелі, що надавали послуги вищого класу ("Marriott Hotels, Resorts and Suites"), мережу готелів середнього цінового діапазону ("Courtyard by Marriott") і готелі економ класу ("Fairfield Inn by Marriott"). Кожна мережа готелів призначена для різних цільових груп споживачів. Основний ризик такої стратегії полягає в можливій міграції певної частини

клієнтури у бік недорогих готелів. Застосування такої стратегії виправдане тим, що послуги, під уже відомою маркою, мають більше можливостей для успішної реалізації, ніж послуги під абсолютно новим ім'ям;

– розширення меж торговельної марки – поширення назви марки на нові товари іншої категорії. Так, страхова група "Оранта" створила турфірму "Оранта-Тур". Переваги такої стратегії у її подібності до стратегії розширення брендового сімейства. Однак і ця стратегія несе певний ризик. Наприклад, нова продукція чи послуга може розчарувати споживачів і завдати шкоди іншим послугам компанії. Крім того, в результаті надмірного розширення меж торгова марка може втратити свої позиції у споживачів. Якщо споживачі перестають асоціювати бренд з певним товаром або близькими продуктами, то відбувається ослаблення торгової марки;

– мультимарки – різні назви марок для товарів однієї категорії з метою виділення різних властивостей продукту або з урахуванням специфічної мотивації покупців. Основний недолік мультимарочної стратегії полягає в тому, що кожна марка завойовує тільки невелику ринкову лакуну і жодна не стає прибутковою. Компанія розпорошує ресурси на всі марки, замість того, щоб спрямувати їх на створення кількох високодохідних;

– введення нових торговельних марок для нових категорій товарів. Ця стратегія вимагає від організації досить великих фінансових вкладень на розкрутку нового бренду і тому застосовується тільки, якщо продукція не зовсім відповідає наявній торговій марці;

– комбіновані торгові марки – марки, складені з двох або більше широко відомих марочних назв. Суть цієї стратегії полягає у пропозиції одного і того ж товару під двома і більше добре відомими брендами. Кожна брендова організація очікує, що інша марка приверне до товару додаткових покупців. Так, готельна мережа "Marriott" для заохочення постійних клієнтів проводить програму "Marriott Rewards", учасники якої можуть використовувати накопичені бали на проживання в готелях мережі. Для кожного готелю мережі «Marriott» необхідно набрати певну кількість балів, щоб безкоштовно розміститися в готелі. Партнерами такої програми, за допомогою яких можливо як придбання, так і використання балів, є: 1) провідні авіакомпанії світу "Air Canada", "American Airlines", "British Airways", "Continental, Delta", "Singapore Airlines", "Mexicana", "Luftgansa", "KLM", "US Airways" та ін; 2) готельні мережі "Ritz-Carlton", "Hotels New Otani".

Кожна з цих стратегій має свої переваги і недоліки, проте зараз переважна більшість нових туристичних продуктів або послуг з'являється в результаті просування стратегії розширення товарної лінії. Аналіз різних типів марочних стратегій дає підстави для висноку, що реализація стратегії розширення товарної лінії рятує туристичну організацію від багатьох ризиків [7, с. 474].

Стратегія розширення товарної лінії, у свою чергу, поділяється так: зниження – доповнення товарної лінії організації туристичними продуктами і послугами за низькими цінами. Основна мета – протистояння конкурентам, які працюють у цьому ціновому діапазоні; підняття – доповнення товарної

лінії організації туристичними продуктами і послугами за високими цінами. Мотиви – прагнення до прискорення темпів зростання і збільшення прибутку; подовження товарної лінії у двох напрямках – товарна лінія організації представлена туристичними продуктами і послугами за високими і низькими цінами.

Мета – позиціонування організації як виробника повного товарного асортименту. Сила і вплив бренду полягає в лояльності до нього покупців. Отже, в основі управління брендами лежить процес, спрямований на збільшення періоду лояльності споживачів до торгової марки. Для цього необхідні постійні інвестиції в марку маркетингової діяльності, у підвищення якості обслуговування клієнтів, у матеріально-технічну базу організацій. Як би вдало не була позиціонована на ринку торгова марка, проте під впливом успіхів конкурентів на ринку або у зв'язку зі зміною споживчих переваг організації доводиться приймати рішення про репозиціонування бренду. Створення ефективного бренду туристичної організації передбачає, що компанія повинна постійно працювати над зміцненням іміджу торгової марки і пов'язаних з нею асоціацій

Висновки. На сьогодні багато туристичних організацій зіткнулися з тим, що споживачі стали більш чутливими до цін, тому на зміну стійкої переваги продукції певного бренду приходить вибір продуктів або послуг різноманітних визнаних торгових марок залежно від того, на яку з них в даний момент діють знижки. Крім того, організації-конкуренти намагаються у своїй продукції і послугах відтворити якості кращих марочних продуктів, що призводить до великої схожості продуктів, пропонованих під різними торговими марками. Це вимагає від організацій галузі туризму формування не просто бренду організацій, а конкурентоспроможного бренду, що відображає цінність, культуру та індивідуальність туристичних послуг тієї чи іншої компанії, регіону, країни.

Список використаних джерел:

1. Бочан І.О. Технологія туристичної діяльності: підручник для студ. / І.О. Бочан, М.Ф. Цимбалюк, В.М. Цимбалюк. – Львів, 2011. – 419 с.

2. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні / Л.І. Гонтаржевська. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.

3. Забалдіна Ю. Б. Маркетинг туристичного підприємства: [навч. посібник] / Ю. Б. Забалдіна // Федерація профспілок України; Інститут туризму. – К., 2002. – 196 с.

4. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз – М.: ЮНИТИ, 2003. – 787 с.

5. Пробоїв А. Передумови та перспективи ефективного розвитку туристичної галузі України в контексті політики державного регулювання / А.Пробоїв, Г. Станіславська // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – С. 164-169.

6. Соколенко С.И. Перспективы развития кластеров туризма в Украине / С.И. Соколенко // Бизнес-партнер. – Севастополь, 2004. – №3 (67). – С. 13.

7. Стеченко Д.М. Наукові аспекти інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку туризму в Україні / Д.М. Стеченко // Культура і освіта фахівців туристичної сфери: сучасні тенденції та прогнози. – К.: КУТЕП, 2005. – С. 472-475.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л.О.

УДК: 338.439.5: 637.5.03

ОСОБЛИВОСТІ БРЕНДИНГУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Соловйов І.О., д.е.н., професор; Вальтер А.О., аспірант
Херсонський державний аграрний університет

У статті висвітлено особливості механізму створення і управління брендом продовольчої продукції. Обґрунтовано значимість проблем формування та управління торгівельними марками вітчизняних товаровиробників. Запропонована модель формування бренду продовольчої продукції переробних підприємств та модель управління брендом на принципах партнерських відносин між споживачем та виробником брендованої продукції.

Ключові слова: *маркетингові бренд-технології, бренд-менеджмент, брендинг продовольчої продукції , модель управління брендом.*

Постановка проблеми. З розвитком ринкових відносин і приходом на вітчизняний ринок маси товарів великих іноземних виробників виникла гостра потреба в роботі з товарними знаками. Споживачі зіштовхнулися із ситуацією, коли вони не орієнтувалися в нових товарах. Задачею виробників було виділити свій товар з ряду подібних, залучити до нього увагу покупців.

Вивчення маркетингових бренд-технологій є особливо актуальним сьогодні, тому що, з огляду на стан українського ринку, значну конкуренцію і несумлінність багатьох виробників і продавців товарів, відома торгівельна марка може гарантувати захист прав споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням бренд-менеджменту, розробці брендової стратегії підприємства, капіталізації бренду присвячені дослідження багатьох науковців, зокрема Ф. Котлера, Є.П. Голубкова, В. В. Кеворкова, М.В. Селюкова, Є.А. Смірнова, І.М. Шустіної та ін. Проте, відсутність єдиного теоретико-методологічного підходу щодо розвитку бренд-менеджменту переробних підприємств на продовольчих ринках ускладнює аналіз процесів формування і управління брендом, що й обумовлює актуальність наукових пошуків в цьому напрямку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є ідентифікація бренд-менеджменту продовольчої продукції переробних підприємств та розробка моделі формування бренду вітчизняної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм управління галузями і комплексами регіону, до яких відноситься і продовольчий ринок, поступово адаптується до умов ринкових відносин. Переробні підприємства продовольчої продукції прагнуть залучити інвесторів, грамотних фахівців, підвищити ефективність державного управління розвитком сфери переробки. Для цього виробникам необхідно демонструвати позитивні сторони господарської діяльності, удосконалювати умови залучення капіталу та просування продовольчої продукції переробних підприємств, індивідуалізувати свої товари.

Одним з ефективних інструментів виділення суб'єкта ринку та його продукції серед подібних є брендинг, який представляє собою систему характеристик, що вирізняють суб'єкт ринку серед подібних в свідомості споживача. Тому створення і управління брендами є одним з важливих напрямів стратегічного управління переробними підприємствами.

Бренд – це назва, тлумачення, знак, символ, дизайн або комбінації усіх вищезазначених елементів, спрямованих на ідентифікацію запропонованих продавцем товарів та послуг, а також для встановлення їх відзнак від аналогічних товарів та послуг конкурентів [3, с.412]. Брендинг – це використання дизайну, символу, імені та деякого поєднання цих елементів для ідентифікації продукції [2, с. 283].

Використання торгівельної марки надає певні вигоди виробникам переробної продукції: забезпечує захищеність товару від атак конкурентів, ускладнює проникнення на ринок конкуруючих товарів і зміцнює позиції щодо товарів-замінників, що додає підприємству ринкової сили; збільшує довіру партнерів та полегшує доступ виробника до ресурсів; сприяє позиціонуванню продукції та фірми на ринку й полегшує покупцям вибір серед величезної розмаїтості товарів та формує прихильність споживачів до брендованих товарів, що знижує їх чутливість до ціни; робить продукцію менш вразливою до коливань кон'юнктури ринку; сприяє повторним купівлям і забезпечує відданість споживача доти, поки споживачі задоволені продукцією цієї марки.

Таким чином, впровадження і розвиток успішної торгівельної марки, що досягається в середньому за період від двох до п'яти років, як елемента маркетингової стратегії, може ефективно використовуватися виробниками продовольчих товарів для виходу на нові ринки, виробництві нової продукції та її захисту від дій конкурентів [6, с.38-41].

Досвід успішних торгівельних марок свідчить про певні закономірності та особливості розвитку брендингу на вітчизняних підприємствах, ефективність тих або інших прийомів управління ними. Практично усі фахівці в області маркетингу вважають, що торгівельні марки України будуть розвиватися, а прийоми бренд-менеджменту - удосконалюватися.

У сучасних умовах значимість проблем формування і управління торгівельними марками багато в чому визначається розвитком конкуренції на споживчому ринку, коли між вітчизняними виробниками продукції переробки йде боротьба за місце у свідомості покупців. Результатом є присутність у поведінці індивідуальних споживачів емоційних мотивів, що переважають над раціональними. Унаслідок цього, фактори успіху продукції переробних підприємств ґрунтуються не стільки на об'єктивних, скільки на суб'єктивних перевагах, сформованих у свідомості споживачів маркетинговим інструментарієм. Ці переваги полягають в унікальності торгівельних марок, здатності покупців ідентифікувати марки в процесі здійснення покупок, коли функціональна цінність виробу переміщується на другий план.

З метою визначення актуальності застосування маркетингових брендтехнологій та їх ролі у підвищенні ефективності діяльності вітчизняних підприємств нами було проведено соціологічне дослідження за методикою Є.П. Голубкова [1, с. 27-48]. Респондентами виступили кінцеві споживачі вітчизняної продукції переробки у кількості 150 осіб (е=10%, Р = 99 %). Опитування споживачів проводились безпосередньо в місцях продажу товарів: на стихійних ринках, у великих супермаркетах і магазинах.

Як показали дослідження, більшість споживачів (93%) вважають вітчизняну продукцію переробки цілком конкурентоспроможною, незначна частина респондентів (2%) - неконкурентоспроможною, та не визначились з думкою - 5% респондентів. Серед найбільш відомих та вживаних торгівельних марок споживачами були визначені – ТМ «Славія», «Чумак», «Олейна», «Наша Ряба», «Глобіно».

Значна частина покупців, опитаних в супермаркетах, зазначила, що надають перевагу власним торгівельним маркам торгової мережі, саме за рахунок їх нижчої ціни. Порівняно до прибічників відомих торгівельних марок (64 %) та споживачів, що не мають визначених уподобань щодо виробників продукції (10%), частка покупців власних торгівельних марок низького цінового сегмента склала 26%.

У ході дослідження було отримано ряд результатів, які підтверджують тезу про актуальність використання маркетингових технологій. Переважна кількість респондентів, а саме 64% стійко пов'язують товарний знак з визначеною якістю товару, ще 30% – з якістю і його приналежністю саме даній фірмі, лише інші 10% не звертають уваги на товарний знак при виборі товарів або послуг.

До того ж, значну прихильність отримують так звані «private label» - тобто власні торгівельні марки великих торгівельних мереж, переважно супермаркетів. Наприклад, такі відомі супермаркети, як «АТБ», «Сільпо», «Еко-маркет» вже давно успішно використовують власні торгівельні марки, які у свідомості споживача асоціюються з виключно низькою ціною, досягнутою за рахунок відмови від рекламної підтримки продукції. Так м’ясокомбінат «Ювілейний», «Глобіно», «Фаворит Плюс» випускають свою продукцію на замовлення торгівельних мереж і під їх власною «private label».

Проведені дослідження показали зростання уваги українських покупців до торгівельних марок при покупці продовольчої продукції. Немарочні товари уступають свої позиції в самих різних товарних групах, причому марочні назви створюються виробником і сприймаються споживачами серед товарів, які традиційно не були на Україні марочними: це соки, макарони, крупи та ін.

Серед споживачів більшості товарних груп збільшується кількість покупців, готових платити за якість марочних товарів. В той же час, робота з формування бренду досить трудомістка і потребує певних знань, досвіду та кваліфікації.. Бренд повинен спиратися на сукупність довготривалих позитивних матеріалів, наявних в розпорядженні компанії [5, с. 103]. Ефективний бренд необхідно спочатку створити, а потім керувати ним, адаптуючись до мінливих ринкових умов.

Пропонуємо наступну послідовність етапів створення бренду для вітчизняних виробників аграрної продукції: розробка креативної ідеї; проведення маркетингових досліджень; коригування креативної ідеї; створення образу торгівельної марки, її складових елементів; патентування торгівельної марки; розробка концепції позиціонування; розробка рекламної концепції; реалізація програми просування.

Зазначимо, що в запропонованій нами схемі розробка креативної ідеї, може кардинально змінитись в процесі отримання результатів досліджень, залежно від її актуальності і конкурентоспроможності.

Виробництво й просування на ринку продовольчої продукції передбачає формування принципово нової ціннісної орієнтації щодо всіх груп впливу: споживачів, виробників та соціуму. З огляду на це, для формування власного бренду переробним підприємствам на продовольчому ринку України пропонується наступна модель (рис. 1).

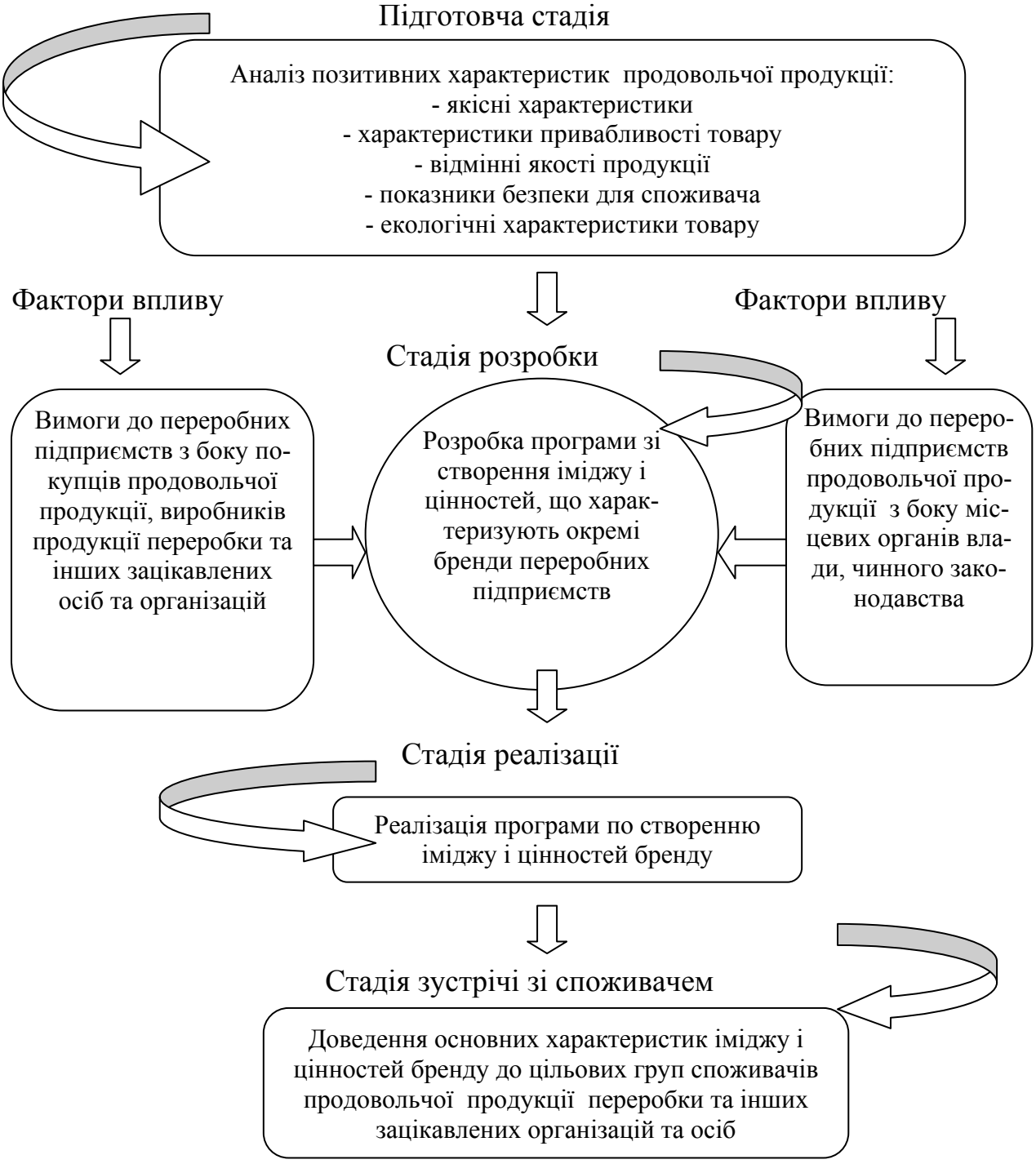

Рис.1. Модель формування бренду продовольчої продукції

Аналіз якості продовольчої продукції переробних підприємств, виключної індивідуальної привабливості товарів необхідно проводити, виявляючи і підкреслюючи такі характеристики, як безпека для споживача, екологічна чистота, якісні характеристики сировини тощо. Більше того, необхідно помістити ці показники у рекламний слоган чи відзначити це як головну якість. Програма зі створення іміджу і цінностей повинна бути пов'язана зі стратегією розвитку регіонів, продовольчих ринків, вітчизняної сфери переробки в цілому. Реалізація програми формування бренду продукції переробних підприємств полягає у створенні дієвих стимулів для організацій та осіб, які беруть участь у програмі, а також у своєчасному контролі та регулюванні виконання намічених заходів. Доведення основних характеристик іміджу і цінностей до цільових груп споживачів та організацій здійснюється за допомогою формулювання місії переробного підприємства та використання різних комунікаційних ресурсів. Велике значення для формування іміджу бренду має знакове виділення виготовленої підприємствами продукції [4, с. 35-40].

Так як в ринковій економіці чинники зовнішнього середовища швидко змінюються, необхідно своєчасно готуватися до змін, тобто управляти брендом . Для цього пропонується модель, яка заснована на партнерських відносинах між споживачем та виробником брендованої продукції (рис. 2).

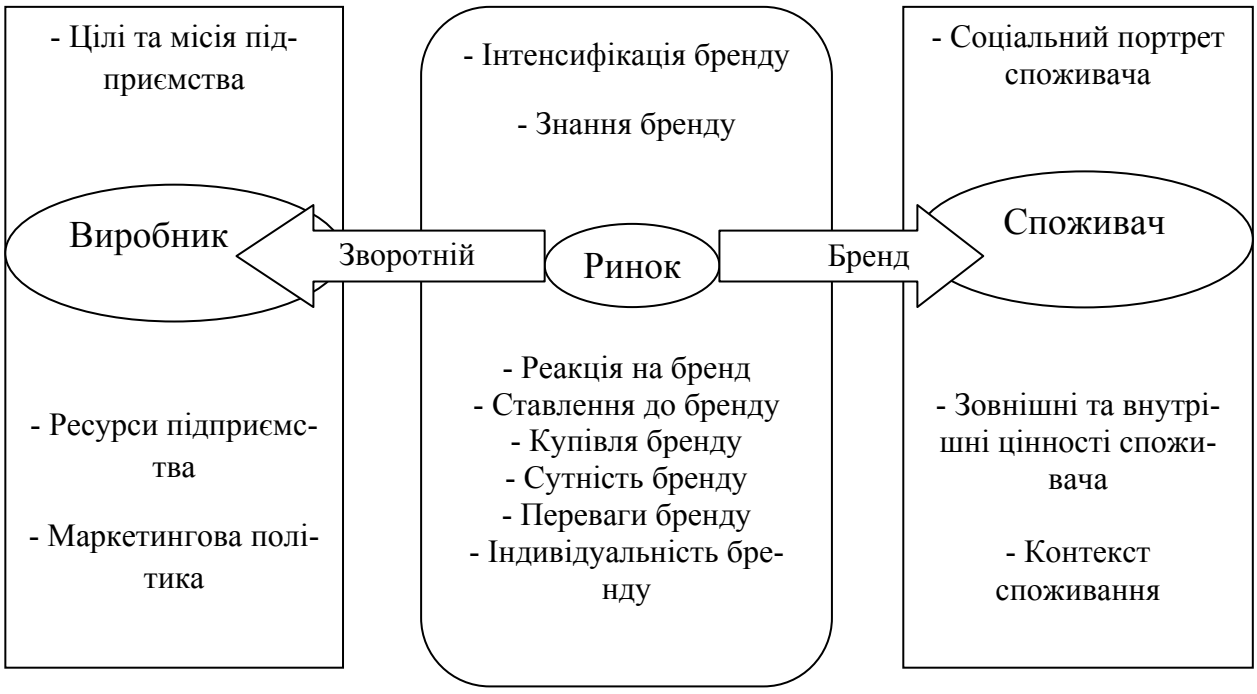

Рис. 2. Модель управління брендом продовольчої продукції

Визначення цілей управління брендом переробних підприємств повинне бути засноване на аналізі стану їх внутрішнього та зовнішнього середовища, цілей розвитку підприємства, стану та кон'юнктури продовольчих ринків. Система критеріїв досягнення цілей управління брендом має відображати характеристики ефективності функціонування та розвитку переробного підприємства: ставлення покупців до продукції, рівень лояльності та обізнаності щодо виробника, рівень забезпечення продовольством населення та ін.

Процес управління брендом здійснюється за допомогою моніторингу стану бренду; досліджень ставлення покупців, постачальників та посередників до бренду; позиціонування та диференціації продукції переробних підприємств на продовольчому ринку.

Серед інструментів управління брендом продовольчої продукції переробки ми можемо виділити такі: участь у конкурсах, у проведенні ярмарок та виставок, проведення заходів по зв'язках з громадськістю та ін. Планування роботи з управління брендом полягає у визначенні напрямків цієї роботи, джерел фінансування, виконавців і термінів виконання. Контроль за досягненням критеріїв управління брендом полягає в оцінці досягнутих результатів, порівнянні їх з плановими і з'ясуванні причин невиконання.

У разі нестачі інформації для з'ясування причин недосягнення запланованих результатів проводяться дослідження ефективності бренду, які полягають у визначенні факторів, що впливають на впізнаваність бренду, лояльність споживачів та таке ін. Ефективність управління визначається співвідношенням ефекту управління і витратами (на керуючу систему і керовану систему). Після аналізу отриманих приймається рішення про ребрендинг, метою якого є пристосування бренду до нової ситуації на ринках.

Висновки. Сучасні тенденції розвитку продовольчого ринку змушують вітчизняних переробників усвідомити актуальність проблем , пов’язаних з організацією бренд-менеджменту. З огляду на особливості управління брендом продовольчої продукції переробки пропонується модель управління брендом, заснована на партнерських відносинах між споживачем та виробником брендованої агропромислової продукції.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть в дослідженні інноваційних підходів до організації діяльності з управління брендом на продовольчому ринку.

Список використаних джерел:

1. Голубков Е..П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика /Е..П.Голубков. - М.: Издательство «Финпресс», 1998. – 416 с.

2. Кеворков В. В. Практикум по маркетингу: учебное пособие / В. В. Кеворков. - М.: КНОРУС, 2005. - 418 с.

3. Котлер Ф. Маркетинг – менеджмент / Котлер Ф.; [пер. з англ.; под ред. Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревского]. – СПб.: Питер, 2000. – 752 с.

4. Селюков М.В. Инструментарий процесса формирования бренда региона / М.В. Селюков // ФЭС: Финансы. Экономика. Стратегия: ВГУИТ. – 2012. – № 8 (58). – С. 35-40.

5. Смирнов Е. А. Стратегический менеджмент, ориентированный на бренд / Е.А. Смирнов.– М.: «Высшее образование»: Феникс, 2004.- 320 с.

6. Шустіна І. М. Упровадження системи управління якістю продукції на підприємствах АПК України згідно з міжнародними стандартами серії ISO 9000 / І.М. Шустіна // Зовнішня торгівля : право та економіка, 2006. – № 1. – С. 38–41.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 664.64:330.341.1

ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Шпичак О.М., д.е.н., професор, академік НААН України
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

У статті досліджено інноваційні важелі забезпечення конкурентоспроможності хлібопекарських підприємств. Визначено основні проблеми забезпечення конкурентоспроможності хлібопекарських підприємств. Розроблено заходи по забезпеченню інноваційного розвитку виробників хлібобулочних виробів.

Ключові слова: *конкурентоспроможність підприємства, інноваційний розвиток, хлібопекарські підприємства, впровадження інноваційних технологій, оновлення асортименту хлібопекарської продукції, купівельна спроможність населення, якість продукції, інфляція.*

Постановка проблеми. Успішний розвиток будь-якого конкурентоспроможного виробництва формується на базі інноваційних процесів. Особливістю ж конкуренції в хлібопекарській галузі України є насиченість і сталість розвитку ринку хлібопродуктів при стійкому зниженні їх обсягів у сфері промислового виробництва та збільшення виробництва у невеликих підприємствах, що, на жаль, знаходиться поза статистичною звітністю. Крім того все це відбувається при низькій купівельній спроможності населення. Для продукції хлібопекарської галузі виділяються три основні види конкуренції на рівнях: підприємств-виробників; ритейлу та закладів торгівлі і споживачів. Саме хлібопекарська галузь, яка виробляє найбільш затребуваний продукт харчування, потерпає від недостатнього розвитку інноваційного забезпечення, що вимагає особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення питань щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств як одного із факторів їхнього сталого розвитку зробили такі вчені-економісти: В. Александрова, Ю. Бажал, Р. Вернона, О. Власюк, В. Геєць, Ю. Гончарова, Н. Гончарова, Я. Жаліло, О. Михайловська, Р. Патора, Й. Петрович, М. Портера, А. Портера, Н. Чухрай, Р. Фатхутдинов, Л. Федулова, О. Федонін, Г. Швиданенко, Л. Шевченко та інші. Однак окремі положення теоретико-методологічного обґрунтування та вирішення практичних проблем щодо підвищення конкурентоспроможності хлібопекарських підприємств, а саме їх інноваційний аспект, досліджені ще недостатньо.

Постановка завдання. Визначити особливості інноваційного забезпечення конкурентоспроможності хлібопекарських підприємств та розробити заходи направлені на інноваційний розвиток виробників хлібобулочних виробів та їх стабільного функціонування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах фінансової кризи підприємства хлібопекарської галузі України зіштовхуються з цілою низкою проблем, а саме: державне регулювання цін на хліб, що призводить до різкого зниження рентабельності виробництва; низький коефіцієнт викорис-

тання виробничих потужностей та значне зношення устаткування; недостатній захист споживачів хліба та хлібопродуктів від неякісної продукції (борошно не належної якості); відсутність внутрішньої підтримки цін і виробників при встановленні фіксованих цін на продукцію [1]. Більшість дослідників [1, 2, 3, 8] справедливо вважають, що забезпечення конкурентоспроможності на хлібопекарських підприємствах неможливе без зниження енергетичних та загальних витрат на виробництво і реалізацію продукції, підвищення продуктивності праці, зниження трудомісткості продукції, підвищення кваліфікації персоналу, якості продукції тощо.

Як показав аналіз стану підприємств хлібопекарської галузі останнім часом спостерігаються негативні тенденції: виробничі потужності підприємств використовуються лише на 40-65 %; значна частина матеріально-технічної бази спеціалізованих хлібопекарських підприємств морально застаріла та фізично зношена (зношеність обладнання складає 60-80 %); зростання витрат на сировину, матеріали та енергоресурси, брак обігових коштів не дає змоги оновлювати матеріальну базу підприємств сучасним прогресивним устаткуванням та впроваджувати сучасні технології (виробництво заморожених напівфабрикатів, напіввипеченої продукції, її вакуумування, нарізання та пакування готових виробів і т.ін.)

Проте на сьогоднішній день в Україні, на жаль, відсутня належна система по розробці та виробництву сучасних машин та обладнання для харчової промисловості та хлібопекарської галузі зокрема, що активізує основну ідею по розробці стратегічного бачення майбутнього підприємств хлібопекарської галузі та удосконалення процесу управління його конкурентоспроможністю. Управління конкурентоспроможністю має охоплювати всі сфери діяльності підприємства з метою підвищення продуктивності праці, якості виробленої продукції, забезпечення цінової доступності до неї. Тенденції розвитку управління підприємством, викликані науково-технічним прогресом, соціально-культурними змінами, економічними умовами, визначають розвиток і характер змін, що відбуваються. Саме вони визначають вимоги до системи, механізму і процесу управління на стратегічній основі для забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності хлібопекарських підприємств, які наведені у табл. 1.

Також необхідно зазначити, що тільки інтеграція системи, механізму і процесу стратегічного управління в результаті синергетичного ефекту може забезпечити конкурентоспроможність підприємств хлібопекарської галузі [4, ст. 39]. Встановлено, що не зважаючи на те, що хлібопекарські підприємства виробляють продукт першої необхідності щоденного вжитку, вони повинні постійно вдосконалювати виробничі процеси, організаційні системи, відносини з постачальниками та споживачами хлібопекарської продукції, налагоджувати зв’язки з науково-дослідними установами з метою розширення асортименту хлібопекарської продукції та технології її виробництва, щоб виробляти й реалізувати якісний продукт оперативніше ніж конкуренти та забезпечити виграшну позицію на ринку хліба та хлібобулочних виробів.

Таблиця 1

Вимоги до системи, механізму та процесу стратегічного управління на хлібопекарських підприємствах

Система стратегічного управління	Механізм стратегічного управління	Процес стратегічного управління
- Гнучкість, адаптованість - Прості та складні організаційні структури з невеликою кількістю ієрархічних ланцюгів високої автономності - Диверсифікація - Ступінь неформального управління	- Стратегічна орієнтація та стратегічне мислення - Мотивація орієнтована на розвиток інновацій - Інтеграція з цінностями професіоналізму - Ініціативність - Колективізм з орієнтацією на результат спільної діяльності - Науковий пошук та дослідження	- Оперативність прийняття управлінських рішень - Критерії якості управлінських рішень - Швидке реагування на зміни ситуації - Раціональне використання ресурсів - Оцінка досліджень рішень та стратегічних альтернатив

Оскільки, товаровиробник не повинен нехтувати соціальною відповідальністю перед споживачем у гонитві за прибутком та завжди турбуватися про безпечність продукту, що він виробляє, то у процесі реалізації хлібопекарської продукції, підприємства мають ставити за мету досягнення максимального прибутку (цінова конкуренція) і забезпечення високої якості основного соціального продукту (нецінова конкуренція). При цьому хлібопекарським підприємствам слід враховувати вплив факторів зовнішнього середовища. Нами узагальнено інформацію про основні фактори маркетингового середовища, що впливають на конкурентоспроможність хлібопекарських підприємств та встановлено основні резерви її підвищення з позиції маркетингу та науково-інноваційного забезпечення (рис. 1).

Маркетинговий підхід до державного регулювання хлібопекарської галузі передбачає підтримку маркетингового інструментарію хлібозаводів та створення умов для виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції, а саме: покращення іміджу галузі, стимулювання інноваційної, реінвестиційної діяльності підприємств, сприяння розвитку вертикально інтегрованих організацій регіонального рівня, налагодження взаємозв’язків між ланками створення товарної пропозиції, оптимізації заготівельної та виробничо-збутової діяльності. на основі логістичного підходу, удосконалення організаційно-економічного механізму підприємства.

Основними засобами вирішення ключових проблем хлібопекарських підприємств України є вдосконалення та практичне застосування науково-інноваційного та кредитно-інвестиційного механізмів [5, ст. 22]. Тому для задоволення потреб споживачів та одночасного підвищення конкурентоспроможності хлібопекарського підприємства, нами запропоновано основні напрямки інноваційного розвитку виробництва підприємств хлібопекарської галузі за рахунок підвищення якості продукції та можливості скорочення витрат на її виробництво (рис. 2). Створення гнучкого і водночас стабільного процесу виготовлення широкого асортименту хлібобулочних виробів високої

якості ґрунтується на використанні харчових добавок і хлібопекарських поліпшувачів.

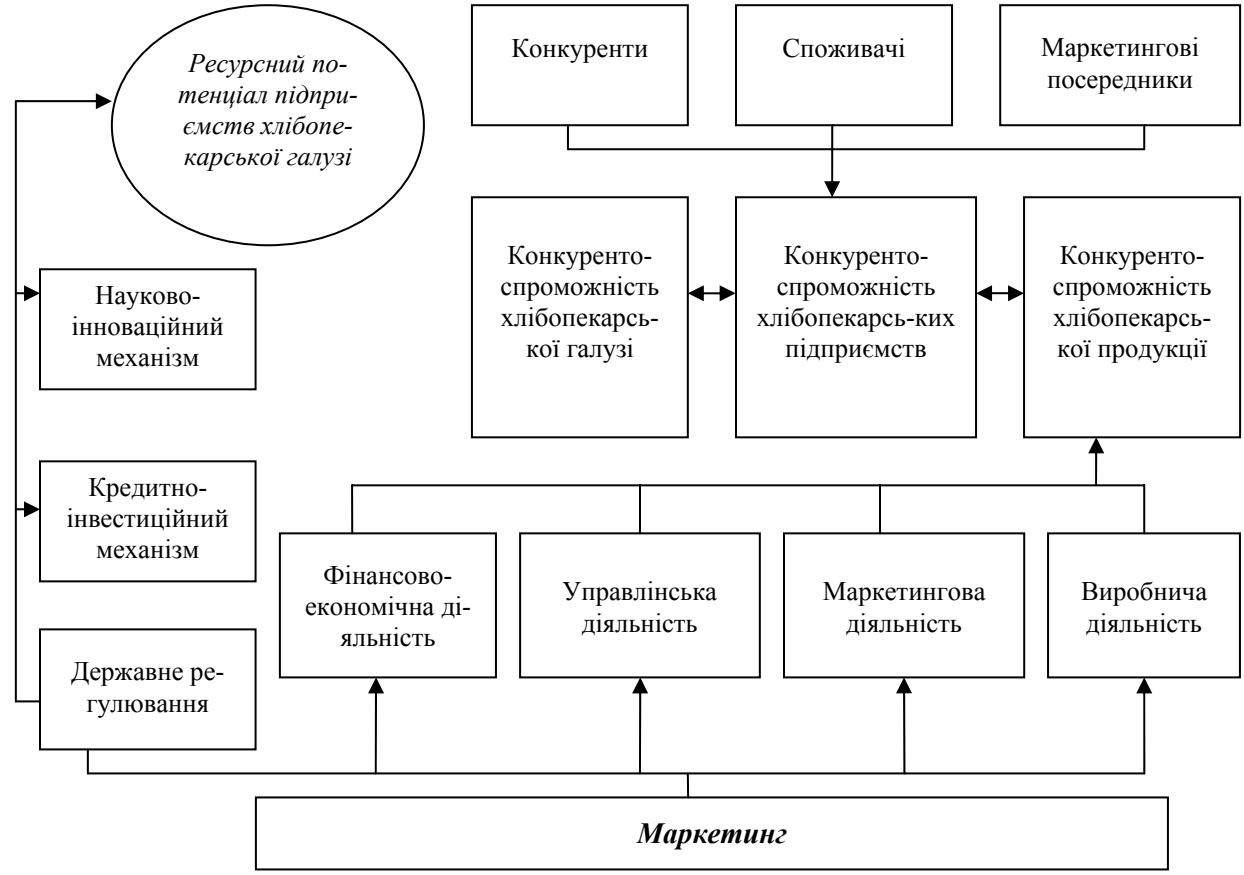

Рис. 1. Фактори, що впливають на конкурентоспроможність хлібопекарських підприємств

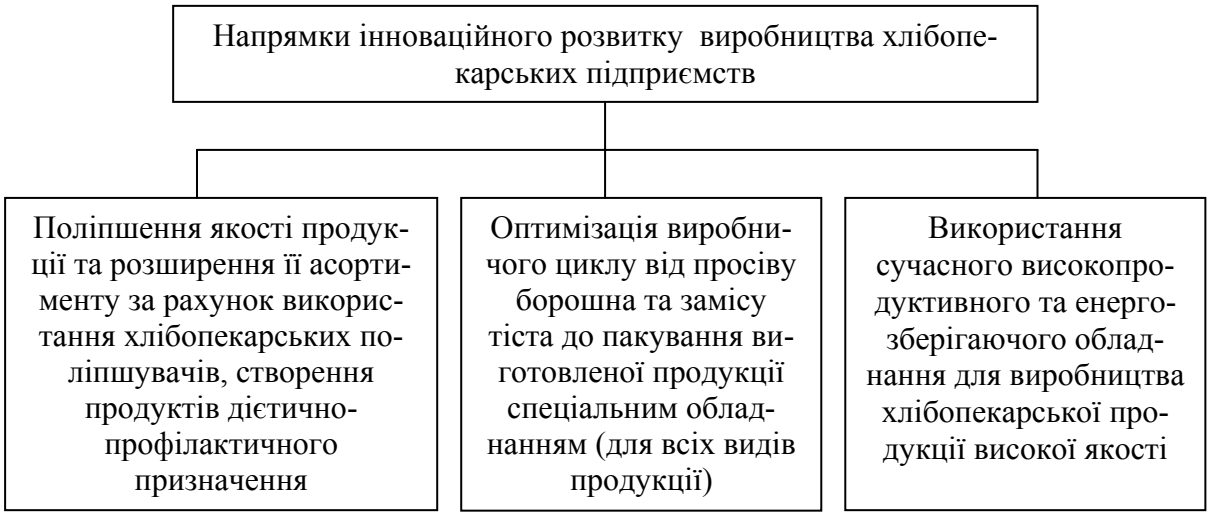

Рис. 2. Напрями інноваційні розвитку виробництва хлібопекарських підприємств

Під терміном «хлібопекарський поліпшувач» розуміють мікронутрієнт або комплексну добавку, які самостійно як харчові продукти не використовуються, можуть не входити до складу рецептур хлібобулочних виробів, а застосовуються як допоміжні засоби для вирішення технологічних завдань.

За допомогою їх можна не тільки регулювати технологічний процес, коригувати властивості сировини, а й створювати здорові продукти, надаючи їм профілактичних, лікувальних та функціональних властивостей.

Харчова безпечність, мінімальне оброблення продуктів, вимоги до їх якості і харчової цінності – це ключові питання сучасної харчової промисловості. Тому доцільно приділити увагу створенню продуктів дієтично-профілактичного призначення з метою запобігання захворюванням та зміцненню захисних функцій організму. Важливим також є зниження ризику впливу різних шкідливих речовин, у тому числі для населення, яке проживає в зонах, екологічно несприятливих щодо різних забруднень.

Для реалізації вказаних напрямів підприємство повинно мати певний інноваційний потенціал: технології, обладнання, кваліфікований персонал тощо [8]. Для забезпечення прискореного розвитку інноваційного потенціалу хлібопекарських підприємств необхідна відповідна організаційно-економічна система, перебудова структури науково-технічної та інноваційної діяльності підприємства. Вона має бути спрямована на досягнення конкретної мети, мати потрібні для цього механізми, формуватися й діяти на основі певних принципів. Ключовим принципом формування такої структури є побудова на підприємстві цілісної системи комплексів, що охоплює весь цикл здійснення інноваційної діяльності, починаючи з генерації нових науково-технічних ідей і їх відпрацювання до випуску й реалізації створеної на цій основі сучасної наукомісткої продукції.

Висновки. Отже, для хлібопекарських підприємств крім зниження загальних витрат на виробництво і реалізацію продукції, підвищення продуктивності праці, зниження трудомісткості продукції, підвищення кваліфікації персоналу, життєво необхідно також враховувати інноваційні аспекти забезпечення конкурентоспроможності, яка стане основоположним фактором їх подальшого розвитку та функціонування, а саме: економія та збереження енергоресурсів й енергоносіїв; забезпечення достатнього рівня фінансового потенціалу підприємств; розширення технологічної та асортиментної структури виробництва хлібопекарських підприємствах за рахунок інвестиційних надходжень та впровадження технологічного моніторингу й прогнозування; збільшення децентралізації інституціональних ринкових одиниць через розвиток науково-технічної та інноваційно-технологічної та інвестиційно-комунікаційної інфраструктур; створення потужної мотиваційної бази щодо реалізації інноваційно-технологічної діяльності хлібопекарських підприємств, чому будуть присвячені майбутні дослідження для підвищення конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі.

Список використаних джерел:

1.Ладико І. Ю. Аналіз стану підприємств хлібопекарської промисловості України [Електронний ресурс] / І. Ю. Ладико, Л. М. Ладико // Економіка. Менеджмент. Підприємництво : зб. наук. праць. – Луганськ, 2011.- №23 (І). – Режим доступу до інформації: http://eme.ucoz.ua/publ/zbirniki/23_i_2011/ladiko_i_ju_ladiko_l_m_analiz_stanu_pidpriemstv_khlibopekarskoji_promislovosti_ukrajini/29-1-0-166.

2.Дзюба О. Регіональний ринок хлібопекарської продукції, нові його форми та види [електронний ресурс] // О. М. Дзюба/ М.: Економіка. Управління. Інновації. - 2010 р.,

№ 2 (4) - Режим доступу до інформації: http://firearticles.com/economika-promyslovosti/291-rehionalnyy-rynok-khlibopekarskoi-produktsii.html.

3.Расхн Е.И. Сиденко Н.О. Стратегия научного обеспичения развития конкурентоспособного производства отечественных продуктов питания високого качества// Е.И. Расхн, Н.О. Сиденко / Хранение и переработка сельхозсырья, № 1. – 2006. – 7-9.

4.Сіренко Н.М. Управління інноваційною системою аграрного підприємства // Н.М. Сіренко/ Економіка АПК, № 9. 2009. – С.43-46.

5.Іртищева І.О. Побудова інноваційних моделей регіональної агропродовольчої сфери на інтеграційній основі // І.О. Іртищева / Економіка АПК № 9. -2009. – С. 39-43.

6.Аронов И. З. Техническое регулирование – инструмент инноваций / И. З. Аронов, В. Г. Версан // Стандарты и качество: науч.-техн. и эконом. Журнал, 2004. – № 1. – С. 24-26.

7.Пузирьова П. В. Актуальні аспекти забезпечення технологічної конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах / П. В. Пузирьова // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". Електронний режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3365

8.Ахметжанова С. Параметры конкурентоспособности пищевой продукции / С. Ахметжанова // Маркетинг, 2001. – № 2. – С. 70–75.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК: 336.226

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИБУТКОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Безкровний О. В., к.е.н., доцент; Дорошенко О. О., к.е.н.
Полтавська державна аграрна академія

В науковій статті розглянуто передумови та особливості виникнення систем прибуткового оподаткування громадян в різних країнах світу. Здійснено оцінку розвитку особистого оподаткування із стародавніх віків до нинішнього часу. Розглянуто зміни в механізмах справляння податків з доходів громадян за останні роки та сучасний його вигляд.

Ключові слова: *податки, прибуткове оподаткування, історія оподаткування, податок на доходи фізичних осіб, ставка прибуткового оподаткування, прогресивна шкала оподаткування.*

Постановка проблеми. Подальший розвиток України як соціально-орієнтованої правової держави націленої на інтеграцію у європейське співтовариство визначатиметься рівнем розвитку усіх державних інститутів, зокрема й податкової системи. Отже, податкова система потребує приведення у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку, забезпечення достатнього обсягу сукупних податкових находжень до бюджетів усіх рівнів на основі проведення збалансованої бюджетної політики. З огляду на це, важливим є реформування і подальше вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб, а також пошук шляхів зростання фіскального й регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем сучасної податкової системи в цілому, а також податкової політики в сфері

оподаткування доходів фізичних осіб присвячені роботи вітчизняних вчених: О. Василика, В. Вишневського, М. Дем'яненка, С. Каламбет, П. Лайка, В. Мартиненка, А. Поддерьогіна, В. Синчака, А.Соколовської, Л. Шаблистої, І. Чугунова, С. Юрія та інших. Проте, в сучасних умовах, коли надходження від оподаткування доходів фізичних осіб стають визначальним джерелом формування бюджетних доходів, малодослідженими залишилися проблемні питання обґрунтування напрямів реформування механізму оподаткування особистих доходів на засадах адекватної оцінки основних етапів його розвитку з моменту виникнення і до нинішнього часу.

Постановка завдання. Метою наукових досліджень в даній статті є критичний аналіз та узагальнення історичного досвіду розвитку системи прибуткового оподаткування громадян для розбудови сучасного механізму особистого оподаткування фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистий прибутковий податок (податок на доходи фізичних осіб) – найдавніша форма фіскального адміністрування доходів громадян. Питання податкового тягаря, оптимальності його стягнення й фіскальної ефективності розглядались завжди; сформовані положення побудови механізму оподаткування доходів фізичних осіб піддаються постійним модифікаціям, розвиваючись і вдосконалюватись й надалі. За будь-яких умов первинність фіскальності податку на доходи фізичних осіб домінує порівняно з іншими його функціональними якостями; наповнення бюджету держави доходами перебуває в авангардній позиції.

Оподаткування доходів громадян має свою тисячолітню історію. Вони з`явилися ще в ті часи, коли у світі формувалися перші держави і носили назву «Податки з населення». До цих податків з населення відносили, перш за все, «внески громадян», які були потрібні для утримання публічної влади. Правителі держав, як зауважує Ф. Ярошенко створювали нові платежі, які ставали обов`язковими і регулярними й сплачувались в натуральній форм [11].

З часом, коли виникли товарно-грошові відносини, податки виступали у вигляді грошей. Один з найвідоміших грошових податків – це подушний найвідоміших грошових податків – це подушний податок на всіх громадян у Римській імперії в II ст. н.е. – прибуток. В Римській імперії всі громадяни повинні були вирушати разом зі своєю сім`єю до міста їх народження і сплачувати податок. Згадуючи історію І. Чугунок зауважує, що в середині XV століття у Флоренції промисловість і торгівля давали велику частину надходжень, а прибутковий податок значно збільшував доходи країни, але політичні складності, суб`єктивні причини і шахрайство призвели до ліквідації вказаного виду податків [10].

Самий ранній варіант прибуткового податку в США з`явився в 1643 році, коли в новій Плімутській колонії справляли прибутковий податок з використанням прогресивних ставок. Ця форма стала прогресивною для Нової Англії і залишилась незмінною на протязі наступних століть.

В близькій до сучасної форми прибутковий податок як зазначає І. Озеров був введений в Англії в 1798 р. Уільямом Піттом у вигляді потроєного податку на розкіш. Цей податок, побудований на суто зовнішніх ознаках (об-

заведення чоловічий прислугою, володіння каретою і т.п.), діяв аж до 1816 р. При вторинному його введення в 1842 р. він вже більш-менш відповідав основним критеріям, покладеним в основу принципу прибуткового оподаткування [5].

В інших країнах ПДФО почали застосовувати з кінця XIX-початку XX ст. (Пруссія – з 1891 р., Франція – з 1914 р.). На початку 60-х років в нашій країні була зроблена спроба поступового зниження аж до скасування податку з заробітної плати, у зв'язку з чим був виданий Закон СРСР від 7 травня 1960 «Про скасування податків з заробітної плати робітників і службовців» [1].

Однак, і до введення ПДФО податкові системи в різних країнах, як твердить П. Лайко, побічно враховували доходи громадян при побудові реальних податків. Наприклад, розмір будинкового податку залежав від кількості вікон, поверхів і кімнат, від параметрів фасаду будинку і від інших ознак, які дозволяли судити про суспільне становище і доходи платника [4].

Введення цього податку в тій чи іншій країні було обумовлене її внутрішніми причинами. При всій відмінності цих причин може бути виділена загальна причина, характерна для всіх країн. Гостра потреба держави в додаткових коштах, викликана зростанням заборгованості, військовими та іншими витратами, перестала покриватися реальними податками, розмір яких найчастіше не відповідав істинної платоспроможності громадян. У той же час набрали чинності соціальні рухи вимагали усунення несправедливості непрямого оподаткування, не робив відмінностей між бідними і багатими і покладався на менш заможних громадян.

Прибутковий податок з громадян в СРСР, за словами Т. Демченко, був уведений Декретом від 16 листопада 1922 р. в поєднанні з майновим податком, і в 1924 р. перетворений у прибутковий податок. У післявоєнні роки прибутковий податок стягувався на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від квітня 1943 р. «Про прибутковий податок з населення» з наступними доповненнями та змінами. Неоподатковуваний податком мінімум заробітної плати для робітників і службовців у 1943 р. і податкових роках дорівнював 260 крб за діючим на той час масштабом цін, тобто 26 крб, потім – 50 крб, з 1 липня 1968 р. – 60 крб. З 1972-го і до березня 1991 р. неоподатковуваний мінімум заробітної плати робітників і службовців становив 70 крб. Ставки прибуткового податку були прогресивні: більш низькі для першої і найвищі для останньої груп платників. Максимальна ставка податку із заробітної плати робітників і службовців дорівнювала 13 % [2, с. 15-16].

Поміж тим, у листопаді 1941 р. було введено ще один указ «Про податок на холостяків та бездітних громадян СРСР». На підприємствах, в установах і організаціях податок сплачували тільки громадяни Союзу РСР, які не мали дітей: чоловіки у віці більше 20 і до 50 років та жінки, що перебували у шлюбі, у віці більше 20 і до 45 років. Із суми заробітної плати до 80 крб податок обчислювався за зниженими ставками, із суми понад 80 крб ставка податку становила 6 %.

З 1973 р., як свідчить Г. Бондаренко, ставки прибуткового податку були знижені. Ставка прибуткового податку з робітників і службовців, які працювали у колгоспах, якщо їхня заробітна плата перевищувала 60 крб у місяць, в середньому на одного колгоспника становила 8 % [1, с. 15].

В Україні майже до кінця 80-х років прибутковий податок із громадян стягувався за комбінованою шкалою, хоча офіційна ставка оподаткування визначалась як пропорційна (13 %), насправді існувала прогресивно-регресивна шкала оподаткування. Так, з одного крб, який перевищував неоподатковуваний мінімум, утримувалось 25 коп., тобто ставка становила 25 %, потім вона поступово зменшувалась до 12 % і підвищувалась до 13 %.

З 1990 р. почала діяти регресивно-прогресивна шкала ставок податку, коли із суми доходів від 100 до 150 крб податок дорівнював 29 коп. з кожного крб, тобто 29 %, а для доходу, який перевищував 150 крб, застосовувалася прогресивна шкала з розміром ставок від 13 до 60 % залежно від величини доходів [3, с. 24-26].

Становлення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, яка мала певні відмінності від практики прибуткового оподаткування в СРСР, почалося у 1991 р. Було встановлено умови оподаткування та ставки прибуткового податку для всіх категорій платників; замість неоподатковуваного мінімуму (розміру доходу, в межах якого податок не стягується) виділено розмір неоподатковуваного доходу.

Характерною рисою розвитку системи прибуткового оподаткування в Україні у 1991-1992 рр., за словами М. Перерви, є постійна зміна інтервалів та ставок прогресивного оподаткування. Так, у 1991 р. ставки було встановлено у розмірі 13, 30, 40, 45 і 50 %; у 1992 р. – 12, 15, 20 і 30% в залежності від розміру доходу. Слід зазначити, що за такими ставками оподатковувалися доходи, одержані за місцем основної роботи. Доходи за виконання разових робіт та інші виплати не за місцем основної роботи, а також доходи від підприємницької діяльності в разі, якщо є місце основної роботи, оподатковувалися за іншими ставками. У 1992 р. вони становили 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 20 і 30 % залежно від розміру доходу в абсолютній величині [6, с. 5-6].

У 1993 р. у сфері оподаткування фізичних осіб відбулося декілька суттєвих змін:

– по-перше, впроваджена нова шкала ставок, побудована у відносних величинах: а) розмір місячного доходу, що не перевищував 1 мінімальної заробітної плати (МЗП) не оподатковувався; б) від 1 до 10 МЗП: 10% суми, що перевищувала 1 МЗП; в) від 10 до 20 МЗП: податок з 10 МЗП + 20% суми, що перевищувала 10 МЗП; г) від 20 до 30 МЗП: податок з 20 МЗП + 35% суми, що перевищувала 20 МЗП; д) понад 30 МЗП: податок з 30 МЗП + 50% суми, що перевищувала 30 МЗП;

– по-друге, відбувся перехід до обчислення податку за сукупним річним доходом. Поточні розрахунки проводилися для робітників і службовців за місячним доходом, а по закінченню року складався перерахунок, який включав як доходи за місцем основної роботи, так і інші доходи;

– по-третє, встановлена єдина ставка для оподаткування доходів, одержаних не за місцем основної роботи, – 20 %. Це значно спростило утримання податку з цих доходів, однак спричинило проблему переплат та недоплат. Особи із незначними доходами при єдиній, досить високій для них ставці податку, протягом року переплачували податок. За підсумками річного перерахунку ця переплата їм поверталася, однак в умовах гіперінфляції повернені кошти знецінювалися. Фактично мало місце необґрунтоване оподаткування. І навпаки, особи з високими доходами протягом року недоплачували податок, а за підсумками річних перерахунків вносили суттєво знецінену доплату [5].

З 1 жовтня 1994 р. прийнято нову шкалу ставок прибуткового податку – 10, 20, 30, 40 і 50 %. Шкала залишилася досить жорсткою.

До 2011 р. оподаткування доходів фізичних осіб в Україні регламентувалось Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 25.02. 2003 р. № 889-ГУ, який набрав чинності з 01.01. 2004 р. та яким введено фіксовану ставку податку з доходів фізичних осіб у розмірі 15 % (до 31.12. 2006 р. – 13 %). Важливим етапом розвитку прибуткового оподаткування, за словами Л. Сідельникової стало також запровадження механізму нарахування податкового кредиту – документально підтвердженої суми витрат платника податку-резидента, на яку дозволялося зменшення його загального річного оподатковуваного доходу [9]. У Податковому кодексі України справляння податку на доходи фізичних осіб регламентується розділом IV.

З 1 січня 2015 року набув чинності Закон України № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)» від 28 грудня 2014 р., яким встановлено такі ставки податку на доходи фізичних осіб:

15% – якщо база оподаткування для місячного оподатковуваного доходу не перевищує 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати. Якщо ж база оподаткування в календарному місяці перевищує 10-кратний розмір мінімальної зарплати, то до суми такого перевищення застосовується ставка 20 %. Також змінені ставки оподаткування пасивних доходів, зокрема, дивідендів, процентів, роялті. Так, ставки податку на пасивні доходи до бази оподаткування встановлюються у таких розмірах:

20% – для пасивних доходів, у тому числі нарахованих у вигляді дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, що виплачуються інститутами спільного інвестування;

5% – для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (окрім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування) [8].

Зазначені зміни, що відбулися в 2015 р. є ще одним кроком на шляху вдосконалення сучасної практики прибуткового оподаткування фізичних осіб. При цьому, виразник даної системи – податок на доходи фізичних осіб, на сьогодні, характеризується рядом позитивних аспектів, зокрема: відповідність обкладення платника до його платоспроможності, запровадження неоподатковуваного мінімуму та прогресивна шкала оподаткування, можли-

вість охоплення податком всіх доходів громадянина, можливість оцінки безеквівалентності платежу, тобто якість державних послуг співвідносячи попит на них і пропозицію з обсягом сплачених податків, можливість швидкого реагування на виклики сучасності крізь призму регулюючої функції податку тощо.

Висновки. Процес еволюції системи прибуткового оподаткування в Україні пройшов шлях від стягнень на користь державних інститутів данини (найдавніша форма прямого оподаткування) до розробки та формування сучасної моделі оподаткування фізичних осіб. Історичний досвід системи оподаткування населення формувався в умовах тривалого поневолення української держави. Характерними особливостями вітчизняної системи оподаткування є низький рівень податкової культури та свідомості населення, примусовість, надмірність податкових платежів та заплутаність законодавчо-правових норм, що викликає певну нестабільність податкової системи та проблеми у пошуках напрямків вдосконалення чинної податкової системи в сучасних ринкових умовах.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Г. І. Оподаткування фізичних осіб / Бондаренко Г. І., Данілов О. Д., Лекарь С. І. та ін. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 247 с.

2. Демченко Т. М. Податок з доходів фізичних осіб у системі державних доходів / Т. М. Демченко // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 14-18.

3. Коблянська О. І. Утримання ПДФО із заробітної плати за новими правилами / О. І. Коблянська, Т. Д. Даценко // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 2. – С. 48-52.

4. Лайко П. А. Фіскальна роль оподаткування доходів фізичних осіб і напрями її зміцнення / П. А Лайко, І. В. Шевчук // Економіка, менеджмент, агробізнес. – 2010. – Том 2. – № 1-2. – С. 23-28.

5. Озеров І. Х. Прибутковий податок в Англії: Економічні та суспільні умови його існування / Озеров І. Х. / Уч. зап. Імператорського московського університету. – М. : 1898. – Вип. 16.

6. Перерва М. Г. Податок на доходи фізичних осіб / М. Г. Перерва // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2014. – № 8(29). – С. 4-8.

7. Політаєва Л. А. Податок з доходів фізичних осіб / Л. А. Політаєва // Бібліотека головбуха. – 2013. – № 6. – 43-47.

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи [Електронний ресурс] : закон України [від 28.12. 2014 р. № 71-VIII].

9. Сідельникова Л. П. Оподаткування суб'єктів підприємництва [Текст] : навчальний посібник / Л. П. Сідельникова, Т. В. Чижова, Я .В. Якуша. – К. : Видавництво Ліра-К, 2012. – 424 с.

10. Чугунок І. Я. Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово-економічного регулювання / Чугунок І. Я., Ігнатенко А. Б. // Фінанси України. – 2006. – №4 – С.3-14.

11. Ярошенко Ф. О. Історія податків та оподаткування в Україні : навч. посібн. / Ф. О. Ярошенко, В. Л. Павленко. – Ірпінь, 2002. – 240 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

УДК 338.515:631.11

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Бурлака Д. О., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті досліджено теоретико-методичні та практичні засади управління прибутком і розроблено перспективні напрями його удосконалення. Досліджена теоретична сутність системи управління прибутком та значення її ефективної побудови для підприємства у контексті реалій сучасної економіки.

Ключові слова: *прибуток, управління прибутком, механізм, доходи, витрати, система управління прибутком.*

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки значення прибутку істотно зростає. Прибуток – це певний гарант прогресу економічної системи, а його відсутність – найяскравіший доказ регресу й соціального напруження. Як активний універсальний важіль державного впливу й регулювання економічними процесами прибуток надто чутливий до безлічі внутрішніх і зовнішніх факторів впливу, зокрема, бюджетно-податкової, цінової, інвестиційної та кредитної політики органів законодавчої і виконавчої влади.

Становлення та розвиток конкурентного середовища на ринку, динамізм факторів оточення підприємств та високий ступінь комерційного ризику, що традиційно присутній у суб'єктів господарювання, потребує від них ефективного управління прибутком на підприємстві. Являючись головною рушійною силою ринкової економіки, прибуток забезпечує інтереси держави, власників та персоналу підприємства. Розмір чистого прибутку залежить від багатьох умов: загальної суми прибутку підприємства, рівня його оподаткування; порядку нарахування та виплати дивідендів; системи та пропорцій розподілу чистого прибутку; порядку формування резервного капіталу. Сформована за рахунок прибутку частина власних фінансових ресурсів може бути використана на будь-які цілі виробничого розвитку: поповнення оборотних активів, інвестування в нове будівництво, реконструкція та модернізація підприємства, купівля цілісних майнових комплексів чи їх викуп в процесі приватизації, оновлення окремих видів основних засобів, купівля різних нематеріальних активів, розширення портфелю фінансових інвестиції і т. д. Тому управління прибутком, що включає в себе управління його формуванням, розподілом та використанням є необхідною умовою для досягнення підприємством конкурентних переваг на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маємо цілком погодитися з думками фахівців, які свідчать про те, що 70 % суб'єктів господарювання виходять з ринку з причини непродуманого та нераціонального управління прибутком, тому однією з актуальних задач сучасного етапу є володіння керівниками та фінансовими менеджерами сучасними методами ефективного управління прибутком в процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

Прибуток, який отримують підприємства у сфері виробництва продукції, робіт і послуг, хоч і є одним із головних джерел формування централізованих фінансових ресурсів держави, в значній своїй частині використовується підприємствами, які його одержали, на розширення виробництва, реконструкцію і технічне переозброєння основних засобів, удосконалення технології, заохочення працівників, соціальний розвиток колективів, тощо.

На сучасному етапі необхідний якісно новий підхід до теоретичного висвітлення і практичного обґрунтування рекомендацій щодо активізації ролі прибутку в економічній системі, зокрема, як основи розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. В науковій літературі механізм управління прибутком досліджений ще недостатньо. Значна кількість праць з данної проблематики належить таким представникам науки як: І. А. Бланку, Д. А. Аллахвердяну, Е. О. Вознесенському, З. С. Варналій, З. М. Васильченку, С. Ф. Голову, Г. В. Базаровій, В. К. Сенчагову, А. А. Бірману, В. М. Родіоновій, Д. М. Черваньову, В. М. Шелудьку, Є. Ю. Ткаченку та іншими.

Постановка завдання. Актуальність теми полягає в необхідності дослідження питань ефективного управління прибутком підприємств, оскільки він є основним показником господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Метою статті є дослідження теоретичних основ функціонування механізму управління прибутком підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що прибуток – найважливіша фінансова категорія. Він є показником, що відображає фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва, обсяг і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. Зміст будь-якої підприємницької діяльності полягає у досягненні економічного ефекту у вигляді прибутку. Одночасно прибуток впливає на зміцнення комерційного розрахунку, інтенсифікацію виробництва при будь-якій формі власності. Він є не лише джерелом забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємств, а й джерелом формування бюджетних коштів держави.

Визначаючи поняття управління прибутком, необхідно чітко усвідомлювати, що прибуток не є безпосереднім об'єктом управління, оскільки його абсолютна величина є активним показником і безпосередньо залежить від зміни абсолютних величин інших фінансових показників господарської діяльності суб'єкта господарювання – доходів та витрат підприємства.

Система управління прибутком є складовою частиною загальної системи управління підприємством. Досліджувана система має певну структуру (рис. 1).

Розглядаючи першу складову системи управління прибутком – концепції управління, необхідно відмітити, що головною метою управління прибутком є забезпечення максимізації добробуту власників підприємства в поточному і перспективному періоді. Головна мета покликана забезпечувати одночасно гармонізацію інтересів власників з інтересами держави і персоналу підприємства.

Рис. 1. Система управління прибутком підприємства

Значну роль в механізмі управління прибутком відіграє система організаційного забезпечення управління прибутком. Це взаємозалежна сукупність внутрішніх структурних служб і підрозділів підприємства, які забезпечують розробку й прийняття управлінських рішень щодо окремих аспектів формування прибутку та несуть відповідальність за результати цих рішень.

Управління прибутком підприємства має базуватися на певному механізмі, який є складовою частиною системи управління. Перш ніж розглядати механізм управління прибутком підприємства необхідно розкрити зміст терміну «механізм». Термін «механізм» походить із грецької мови, що в перекладі означає «знаряддя», «машина». У наукових економічних працях цей термін набув широкого вжитку з середини 60-х рр. XX ст., коли науковці почали досліджувати питання функціонування «механізму економічної системи». В економічній літературі зустрічаються різноманітні трактування терміна «механізм». З урахуванням багатоваріантності визначень даного терміна «механізм» можна трактувати як: знаряддя для реалізації певних рішень; систему (набір взаємопов'язаних елементів); процес (послідовність певних перетворень).

Слід зауважити, що з економічної точки зору механізм управління включає такі елементи: цілі та завдання управління; принципи управління; методи управління; організаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення управління; ресурси управління (матеріальні, нематеріальні, трудові, фінансові, інвестиційні, інформаційні); нормативно-правове забезпечення управління; програмно-технічне забезпечення управління.

Механізм управління прибутком підприємства складається з елементів, що регулюють процес розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з його формуванням, розподілом і використанням. Маємо цілком погодитися із думкою І. А. Бланка, який виділяє чотири складові механізму управління прибутком підприємства, котрі представлено на рис. 2 [2].

Рис. 2. Елементи механізму управління прибутком підприємства

Сділ зазначити, що реалізація мети управління прибутком на підприємстві потребує вирішення наступних завдань.

1. Планування необхідного рівня прибутковості від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

2. Виявлення резервів зростання прибутку підприємства.

3. Визначення припустимого рівня ризиків, пов'язаних із операційною та фінансово-інвестиційною діяльністю підприємства.

4. Забезпечення ефективного контролю за розподілом та використанням прибутку підприємства.

До основних принципів, що знаходяться в основі управління прибутком належать:

1. Інтегрованість із загальною системою управління підприємством, оскільки прибуток є основним узагальнюючим показником діяльності всього підприємства, тому будь-які управлінські рішення, в кінцевому підсумку, впливають на його обсяг. Тому управління прибутком є складовою системи управління підприємством.

2. Комплексний характер прийняття управлінських рішень.

3. Високий динамізм управління.

4. Варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень. Найбільш виважені управлінські рішення можна сформулювати тільки в тому випадку, якщо аналізуються кілька альтернативних сценаріїв розвитку господарської діяльності підприємства.

5. Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства.

Механізм управління прибутком підприємства передбачає певну послідовність дій, спрямовану на забезпечення реалізації основної мети та завдань управління. Основною метою управління прибутком є пошук найбільш ефективних джерел його формування, напрямків розподілу й використання з метою забезпечення сталого розвитку підприємства та максимізації його ринкової вартості.

Висновки. Прибуток у ринковій системі господарювання відіграє позитивну роль, виступаючи як головний мотив господарської діяльності. До складу загальної системи управління прибутком входять такі основні блоки, як концепції управління, механізм управління та організація управління, спільна дія котрих забезпечує отримання прибутку необхідної величини. Динамічний розвиток підприємства неможливий без створення дієвого механізму управління прибутком, основною метою якого є забезпечення умов для ефективного формування, розподілу й використання прибутку у поточному і перспективному періодах.

Управління прибутком сільськогосподарського підприємства можна охарактеризувати як сукупність фінансово-правових та організаційно-технічних механізмів та методів прогнозування, планування і контролю доходів підприємства з метою забезпечення оптимального рівня рентабельності суб'єкта в довгостроковій перспективі, а також досягнення інших цілей корпоративної стратегії, яка представляє собою процес розробки і прийняття управлінських рішень. Управління формуванням прибутку сільськогосподарських підприємств має бути спрямоване на максимізацію розміру позитивного фінансового результату шляхом підвищення обсягів його діяльності, ефективного управління витратами, підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази та системи управління суб'єктом господарювання загалом.

Список використаних джерел:

1. Аранчій В. І. Фінансова діяльність підприємств : [навч. посіб.] / Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Черненко Л. В. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 240 с.

2. Бланк И. А. Управление прибылью [Текст] / И. А. Бланк. – Киев : Ника–Центр, 2007. – 768 с.

3. Донець Л. І. Управління формуванням прибутку підприємства в умовах ринкових формування господарювання : монографія / Л. І. Донець, С. М. Баранцева. – Донецьк : Вид-во ДНУЕТ, 2009. – 255 с.

4. Іващенко О. В. Формування прибутку в сільськогосподарських підприємствах / О. В. Іващенко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2009. – № 4. – С. 71–75.

5. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : [навч. посіб.] / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – К. : Знання, – 2005. – 485 с.

6. Кустріч Л. О. Управління прибутком підприємства [Текст] / Л. О. Кустріч // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. – 2010. – № 99. – С. 16–21.

7. Ткаченко Є. Ю. Система управління прибутком підприємства / Є. Ю. Ткаченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2006. – № 3. – С. 13–14.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

УДК: 338.436:005

УМОВИ АДАПТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ДО КОН'ЮНКТУРИ СВІТОВОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Галунець Н.І., аспірант
Миколаївського національного аграрного університету

У статті досліджено теоретичні аспекти щодо визначення умов адаптації діяльності аграрних формувань до кон'юнктури світового продовольчого ринку. Визначено сутність понять кон'юнктура світового товарного ринку та адаптація діяльності підприємства. Обґрунтовано, що умовами адаптація діяльності аграрних формувань до кон'юнктури світового продовольчого ринку є умови відповідно результату впливу, суб'єктивності впливу та відповідно характеру впливу.

Ключові слова: *адаптація діяльності, аграрні формування, кон'юнктура, світовий продовольчий ринок, умови адаптації*

Постановка проблеми. Основні тенденції, що виникли на світових ринках протягом останніх років, мають довготривалий характер та, найймовірніше, визначають кон'юнктуру світового продовольчого ринку у перспективі. Насамперед, це стосується зміни споживчих уподобань в продовольчій сфері, що створюють новий попит на сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство. В результаті істотною проблемою для вітчизняних аграрних формувань залишається визначення умов адаптації їх діяльності до кон'юнктури світового продовольчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем адаптації підприємств аграрного сектору розглядаються в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, зокрема: В. Анфілатов, Р. Акофф, В. Гончаров, В. Забродський, С. Єрохін, Г. Клейнер, А. Козаченко, В. Копитко, П. Макаренко, М. Мескон, С. Наконечний, А. Сапожников, А. Швиндина, та інші. Важливу роль у формуванні теоретичних концепцій дослідження ринку та його кон'юнктури відіграють наукові праці класиків світової економічної думки А. Сміта, Д. Рікардо, Дж.С. Мілля, А. Пігу, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, В. Нордгауза, Г. Армстронга, Ф. Котлера. Актуалізується проблема визначення найбільш суттєвих умов адаптації діяльності аграрних підприємств до кон'юнктури сучасного світового продовольчого ринку.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення умов, що забезпечують адаптацію діяльності аграрних формувань до кон'юнктури світового продовольчого ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес адаптації діяльності аграрних формувань на світовому продовольчому ринку, є складним, і вимагає внесення значного числа змін в їх діяльності, пов'язаних з формуванням і захистом своїх конкурентних переваг, а також включає періодичну зміну цілей підприємства, організаційної структури та стратегії їх досягнення відповідно до змін умов функціонування. Одночасно першочерговим стає робота по впровадженню сучасних (переважно економічних) механізмів управління підприємством, орієнтованих на умови світового продовольчого ринку.

Дослідження та вивчення світового товарного ринку базується на ринковій кон'юнктурі. Кон'юнктуру можна розглядати в декількох значеннях, як науку, як сутність факторів та умов, що визначають розвиток світової економіки, і окремої країни в ній [4,с.124].

Кон'юнктура світового товарного ринку – це співвідношення попиту і пропозиції на світовому ринку в певний момент і чинників, що на це впливають, а також сукупність умов, при яких в даний момент протікає діяльність на ринку. В цілому, кон’юнктура світового продовольчого ринку представляється у якості складної і динамічної соціально-економічної системи, до складу якої входять агенти ринку та економічно-торговельні відносини між ними, які і визначають певні “правила гри” на заданий проміжок часу [3,с.78].

В основу формування та зміни кон’юнктури світового продовольчого ринку покладені головним чином фактори, які безпосередньо впливають на рух цін, обсяги виробництва, об’єми експорту та імпорту продукції, зайнятість населення, грошові доходи споживачів тощо.

Серед найважливіших чинників, що впливають на кон’юнктуру глобального ринку аграрної продукції та продовольства, можна виділити збільшення доходів споживачів в окремих регіонах, посилення конкурентного тиску економічно розвинених країн, ріст цін на енергоносії та інші стратегічні ресурси, коливання обмінних курсів валют, ріст чисельності населення планети, розширення сегменту органічної продукції, а також технологічні зміни, притаманні для підприємств у сферах виробництва та інфраструктури [7,с.191].

Результат вплив кон’юнктури світового продовольчого ринку на діяльність аграрних формувань виражається в тому, що при таких чи інших рівних умовах одні продавці більш вигідно продають аграрну продукцію ніж інші продавці. На нашу думку зменшення залежності аграрних формувань від впливу кон’юнктури світового продовольчого ринку — одне з головних завдань, яке повинні вирішувати підприємства в період адаптації їх діяльності на ринку.

Слід відмітити, що адаптація діяльності підприємств – це пристосування виробничо-економічного потенціалу підприємства до чинників макросередовища, що включає оптимізацію всіх ресурсів, які є в підприємстві, у відповідності з принципами та межами адаптації, з метою максимізації прибутку підприємства [2, с.40]. Під час адаптації діяльності аграрне підприємство переходить з одного стану в інший, набуваючи при цьому нових якісних особливостей, ознак, властивостей, здібностей, характеристик, тобто відбувається певна трансформація підприємства, як суб’єкта адаптації.

Сьогодні не існує єдиного, інтегрованого підходу до побудови загальної концепції умов адаптації діяльності аграрних формувань до світового продовольчого ринку, зокрема до його кон’юнктури. Умови, що впливають на успішність адаптації аграрних формувань, як правило, поділяють на дві групи: суб'єктивні (залежні від підприємства) та об’єктивні (не залежать від підприємства), але цей поділ є обґрунтованим лише до певного розвитку сучасного світу [1,2, 6].

В економічній літературі умови адаптації діяльності аграрних підприємств до кон'юнктури світового продовольчого ринку поділяють на три групи:

- економічні умови, передбачають розвиток виробничих сил, науково-технічний процес, ресурси, валютні та фінансові умови;

- соціально-політичні умови ґрунтуються на суспільно-економічних відносинах, рівню життя населення, національно-культурних та релігійних традиціях, рівні соціальної активності населення;

- міжнародні умови охоплюють стан міжнародних економічних відносин, розвиток світового господарства, міжнародний поділ праці, зовнішню економічну стратегію країни, експортну спеціалізація, економічну інтеграція [6, с.199].

Під впливом глобалізації міжнародної торгівлі відбувається перерозподіл між учасниками світового продовольчого ринку, структурних та інституційних змін [5,с.11]. Внаслідок яких, умови адаптації діяльності аграрних формувань до кон'юнктури досліджуваного ринку, на нашу думку можна представити, як сукупність факторів, які впливають на результативність адаптації на ринку, а саме:

- відповідно результату впливу – позитивні та негативні умови, (під впливом яких одні й ті самі умови не змінюючи напряму і сили впливу можуть мати змінні в часі результати);

- відповідно суб'єктивності впливу – суб'єктивні (які залежать від дії вітчизняних підприємців на світовому ринку) і об'єктивні умови (виникають в результаті дії загальних закономірностей розвитку міжнародного ринку);

- відповідно характеру впливу:

- економічні умови - передбачають розвиток виробничих сил, науково-технічний процес, ресурси, валютні та фінансові умови; зміну інституційної та організаційної структури ринку в найбільших країнах-виробниках продовольства; інфраструктура ринку; розмір та галузева спеціалізація підприємств; співвідношення попиту і пропозиції на ринку; скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва; вплив ціноутворення на продовольчі товари, тощо;

- політичні умови – включають загальну політичну ситуацію у світі та політико-правову стабільність кожної країни; рівень корупції в країні; забезпечення антимонопольного законодавства і заохочення конкуренції; систему державного регулювання підприємницької діяльності. Слід відмітити, що необхідною умовою адаптації діяльності аграрних формувань до кон'юнктури світового продовольчого ринку є заходи державного регулювання ринкового розвитку аграрних підприємств;

- техніко-технологічні умови - впливають на можливість випуску продукції за певним обсягом та часом, відповідної якості на основі та за допомогою впровадження нових прогресивних технологічних процесів, оновлення їх матеріально-технічної бази підприємств, впровадження ресурсозберігаючих та екологоохоронних технологій, рівня технологічної адаптації, який характеризується максимальною можливістю функціонування технології з дотри-

манням заданого режиму у взаємозв'язку з існуючим виробництвом і світовим продовольчим ринок;

- біокліматичні умови - дають можливість збільшувати обсяги виробництва та забезпечувати населення країни якісною продукцією, що особливо актуальним в період адаптації діяльності аграрних формувань на ньому. До біокліматичних умов на нашу думку можна віднести: географічне положення країни по відношенню до економічно значущих об'єктів; забезпеченість країни корисними копалинами; кліматична особливість країни; раціональне використання природних ресурсів; сприятливі та несприятливі погодні умови; екологізація виробництва тощо;

- соціально-демографічні - можуть впливати на зменшення чи збільшення ємності внутрішнього ринку, як результат відбуваються зміни у експортній політиці підприємств. До таких умов на нашу думку можна віднести: загальна чисельність населення країни; збільшення або зниженням рівня народжуваності; темпи приросту (зниження) працездатного населення; житлові умови та устрій життя населення країни; професійна і спеціальна працездатність населення; етичні і моральні цінності населення; менталітет, релігійні вірування та культурні традиції населення;

- міжнародні умови – виникають внаслідок активних інтеграційних процесів (глобалізації, повного або часткового злиття економік держав, входження у світові торговельні організації і т. д.) Ці умови визначаються макроекономічною невизначеністю: розвитком міжнародної торгівлі продовольчими товарами; процесом змін та постійного удосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності; розвитком міжнародних економічних відносин країн; міжнародним поділом праці та участю країн в ньому; експортною спеціалізацією країн; розвитком економічно інтеграційних процесів країн.

Виходячи із розуміння сутності господарювання аграрних підприємств, направленого на створення самої можливості виробити продукт або надати послугу, реалізувати і отримати від цього прибуток, випливає, що адаптація діяльності аграрних формувань до кон'юнктури світового продовольчого ринку пов'язана із наступними умовами:

- оптимальним вибором виробничого процесу, який забезпечує максимальний обсяг виробництва при мінімальних затратах, а також якість і строки випуску продукції, які відповідають потребам світового продовольчого ринку;

- реалізацією аграрної продукції, направленою на розширення збуту і отримання високого рівня прибутку;

- створенням оптимальних виробничих запасів, які забезпечують економію оборотного капіталу.

Крім цього не варто забувати про внутрішні умови діяльності аграрних формувань, які характеризують їх здатність впливати на ефективність виробництва покращанням використання власних фінансових, трудових, матеріальних та інших ресурсів, впровадженням інтенсивних технологій тощо. В цілому вони впливають на результативність адаптації діяльності аграрних фо-

рмувань до кон'юнктури світового продовольчого ринку. На нашу думку до таких умов можна віднести:

- виникнення збитків аграрних формувань, пов'язаних з їх незадовільною маркетинговою політикою, неспроможністю аграрної продукції успішно конкурувати на світовому продовольчому ринку;

- різке підвищення рівня затрат виробництва і збуту продукції, яке може бути викликане різними проблемами, починаючи з нераціональної структури управління, "роздутого" штату управління, застосування дорогих технологій, засобів і предметів праці і т.д.;

- втрата культури виробництва, яка включає професійно-кваліфікований склад персоналу, технічний рівень виробництва, соціально-психологічну атмосферу колективу, його зацікавленість у ефективній роботі;

- наявність стимулів праці у персоналу аграрного підприємства.

Водночас, управлінські рішення мають забезпечувати планування траєкторії розвитку показників діяльності, що включає забезпечення можливостей для нейтралізації імовірних негативних впливів (пасивну адаптацію) і максимально можливу відповідність показника запланованій траєкторії (активну адаптацію).

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження можна зробити висновок, що саме в таких умовах, на нашу думку, відбуваються адаптація діяльності аграрних формувань до кон'юнктури світового продовольчого ринку. Внаслідок дії розглянутих умов порушується рівновага соціально-економічної структури світового сільського господарства та поступово знижується платоспроможність населення. Зокрема, динамічність глобальної кон'юнктури продовольчого ринку вимагає нових методичних підходів та інструментів досліджень умов адаптації діяльності аграрних формувань в подальшому.

Список використаних джерел:

1.Гринько Т. В. Теоретико-методологічні засади адаптивного розвитку / Т. В. Гринько // Економіка промисловості. – 2011. – №2. – С. 110–207.

2.Крисько Ж. Адаптація підприємства до змін зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Ж. Крисько // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. –с.38-42

3.Кон'юнктура та перспективи світових аграрних ринків [текст]: монографія / І.М. Волкова, О.М. Варченко, В.Є. Данкевич [та ін.]; за ред. Т.О. Зінчук. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 670 с.

4.Міжнародна економіка: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін.].; За ред. Ю.Г. Козака, Д.Г.Лук'яненка, Ю.В. Макогона [3-тє вид.]– К.: Центр учбової літератури, 2009. – 560с.

5.Ревенко Л. С. Мировой рынок продовольствия в эпоху «генной» революции / Л. С. Ревенко. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 302 с.

6.Швиндина А. А. Адаптация организационных структур управления к современным рыночным условиям / А. А. Швиндина / Весник СумДУ. Серия Економика. - 2008. - № 1. - С. 20-25.

7.Школьний О.О. Методологічні аспекти дослідження світового ринку агропродовольчої продукції / О.О. Школьний // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. - 2013. - № 1. - С. 120-125.

Рецензент – д.е.н., професор Ключник А. В.

УДК 658.511.2

ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Гамова О.В., к.е.н., доцент; Лукашенко О.В., магістр
Запорізька державна інженерна академія

У статті обґрунтовано підходи до обліку виробничих запасів та аналізу їх ефективного використання на підприємстві. Показано, що для ефективної діяльності підприємства загальним орієнтиром є мінімізація матеріальних запасів в припустимих межах, яка зумовлює прискорення обороту виробничих запасів та підвищення конкурентоспроможності продукції, що виробляється.

Ключові слова: *матеріальні запаси, матеріаловіддача, матеріаломісткість, коефіцієнт оборотності, тривалість обороту, вивільнення засобів, коефіцієнт завантаження.*

Постановка проблеми. Сьогодні реформування підприємства потребують суттєвого реформування структури управління господарською діяльністю. При цьому велике значення має визначення мінімальної величини виробничих запасів на підприємствах, оскільки матеріальні витрати на цих підприємствах займають найбільшу питому вагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку, аналізу ефективності використання виробничих запасів вивчали такі вчені, як В.В.Сопко та В.П. Завгородній [7], О.І. Гадзевич [2], Ф.Ф.Бутинець [1], та ін.

Аналіз літературних джерел свідчить, що питання обліку, контролю та аналізу виробничих запасів достатньо широко висвітлені у спеціалізованій літературі, але необхідно підкреслити, що на ефективність використання виробничих запасів впливає ряд факторів технологічного, організаційного й технічного характеру.

Постановка завдання. Основною метою даного дослідження є пошук шляхів вдосконалення обліку та організації внутрігосподарського аналізу виробничих запасів для раціонального їх використання і підвищення ефективності виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним призначенням підприємств виробництва профілю з ПВХ матеріалів та металопластмасових конструкцій з ПВХ-профілю є виготовлення готових виробів, здатних конкурувати на внутрішніх і зовнішніх ринках збуту. Асортимент продукції, що виготовляється на таких підприємствах, передбачає наявність і використання значної кількості виробничих запасів. Сучасні умови господарювання, які ґрунтуються на дії законів ринку, тобто законів попиту і пропозиції та конкурентної боротьби, примушують українські підприємства швидко адаптуватись до змін ринкового середовища та уникати необґрунтованого ризику, приймаючи управлінські рішення щодо використання всіх наявних виробничих ресурсів і, зокрема, виробничих запасів. Виробничі запаси розглядають як частину матеріальних ресурсів, які не задіяні у виробничому процесі, але їх наявність на підприємстві у передбачених розмірах є об’єктивною умовою ритмічної роботи.

Виробничі запаси займають домінуючу позицію в складі матеріальних витрат підприємств виробництва металоконструкцій, а їхня вартість має великий вплив на собівартість виготовленої продукції. У зв'язку із цим необхідна чітка організація внутрішньогосподарського обліку та аналізу виробничих запасів з метою раціонального їх використання й підвищення ефективності виробництва.

У результаті неналежної уваги питанням обліку та аналізу використання виробничих запасів губиться контроль за місцями безпосереднього використання виробничих запасів по певним структурним підрозділах, де виникає основна маса відхилень від установлених норм витрати [4, с. 45].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначаються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», що застосовуються підприємствами усіх форм власності, крім бюджетних установ. П(С)БО 9 також визначає порядок розкриття інформації про запаси в Примітках до фінансової звітності [1, с. 438].

Виробничі запаси є дуже важливим елементом діяльності будь-якого підприємства, тому й документальне оформлення руху ресурсів є досить відповідальним процесом, який повинен забезпечити необхідну інформацію, як для обліку, так і для контролю та оперативного управління рухом матеріальних цінностей[6, с. 247].

Законодавчо та нормативними актами вже визначені основні характеристики номенклатури виробничих запасів: їхні назва, тип, сорт, розмір, одиниці виміру тощо. Разом з тим велика кількість номенклатур потребує особливого визначення, яке характеризувало б особливості об’єктів обліку.

Оборотність виробничих запасів характеризується рядом взаємозалежних показників: тривалістю одного обороту в днях, кількістю оборотів за певний період (коефіцієнт оборотності), сумою зайнятих на підприємстві оборотних активів на одиницю продукції (коефіцієнт завантаження).

Тривалість одного обороту оборотних активів обчислюється за формулою

$$Т_{об} = \frac{Ф_{об} \times Д}{ЧД}, \qquad (1)\ [3, с.\ 117]$$

де Фоб – середньорічна вартість виробничих запасів;

Д – число днів в аналізованому періоді (при аналітичних розрахунках прийнято вважати, що тривалість року – 360, кварталу – 90 і місяця – 30 днів.

ЧД – розмір чистого доходу (виторгу) від реалізованої продукції (ф.2, ряд. 035).

Зменшення тривалості одного обороту свідчить про поліпшення використання запасів.

Кількість оборотів за певний період, або коефіцієнт оборотності оборотних активів, обчислюється за формулою

$$К_{об} = \frac{ЧД}{Фоб}, \qquad (2)\ [3, с.\ 117]$$

Чим вище за даних умов коефіцієнт оборотності, тим краще використовуються виробничі запаси.

Коефіцієнт завантаження запасів в обороті, зворотний коефіцієнту оборотності, визначається за формулою

$$К_{з} = \frac{Фоб}{ЧД}, \qquad (3)\ [3, с.\ 117]$$

Прискорення оборотності оборотних активів має велике народногосподарське значення. При прискоренні оборотності оборотних активів із запасів підприємства вивільняються величезні суми активів, які можна додатково направляти на фінансування розширення виробництва.

При прискоренні оборотності виробничих запасів з обороту вивільняються матеріальні ресурси й джерела їхнього утворення, при

вповільненні – в оборот утягуються додаткові кошти.

Величина запасів, що вивільнилися (або додатково залучених) визначаються множенням суми одноденного обороту (виторгу) за звітний період на кількість днів прискорення або вповільнення оборотності у звітному році в порівнянні з базисним періодом. Якщо це виразити формулою, то вона буде мати такий вигляд

$$В=\frac{ЧД(Т_{об}1-Т_{об}2)}{Д}, \qquad (4)\ [2, с.\ 66]$$

де $Т_{об}1$ – оборотність у днях у базисному періоді;

$Т_{об}2$ – оборотність у днях у звітному періоді;

ЧД – розмір чистого доходу (виторгу) від реалізованої продукції;

Д – кількість днів у звітному періоді.

Відносне вивільнення оборотних активів має місце в тих випадках, коли прискорення їхньої оборотності відбувається одночасно з ростом обсягу випуску продукції, причому темп зростання виробництва випереджає темп росту залишків запасів.

З огляду на велике народногосподарське значення прискорення оборотності виробничих запасів, кожне підприємство при плануванні потреби в них на наступний (звітний рік) повинне передбачати прискорення їхньої оборотності.

Боротьба за прискорення оборотності оборотних активів повинна вестися синхронно на всіх стадіях їхнього кругообігу шляхом скорочення часу виробництва й часу обігу. Прискорення оборотності активів на стадії виробництва досягається в основному за рахунок скорочення виробничого циклу.

Узагальнюючі показники використання виробничих запасів базового підприємства наступні:

1. Прибуток на гривню матеріальних витрат. Цей показник є найбільш узагальнюючим показником ефективності використання матеріальних ресурсів. Його визначають діленням суми одержаного прибутку від основної діяльності на суму матеріальних витрат.

2. Матеріаловіддача продукції характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів та розраховується діленням вартості виробленої продукції на суму матеріальних витрат.

$$Мв = \frac{\sum (К \times \ Ц_Т)}{\sum (К \times Н^n \times Ц^n)}, \qquad (5)\ [2, с.\ 75]$$

де Мв – матеріловіддача продукції в грн.;

К – обсяг випуску продукції (в натуральних одиницях);

$Н^n$– норма витрачання n-виду матеріалу на одиницю продукції (у натуральних вимірниках);

$Ц^n$ – ціна одиниці n-виду матеріалу за період, що аналізують, грн.;

$Ц_Т$ – відпускна ціна одиниці продукції, грн.

Матеріаловіддача характеризує, скільки вироблено продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, енергії).

3. Матеріаломісткість продукції (зворотній показник до показника матеріаловіддачі) є вартісним показником, який відображає рівень матеріальних витрат (без амортизації) на кожну гривню товарної продукції та розраховується як відношення суми всіх матеріальних витрат до вартості виробленої продукції:

$$Мм = \frac{\sum (К \times Н^n \times Ц^n)}{\sum (К \times Ц_Т)} = \frac{1}{Мв}, \qquad (6)\ [2, с.\ 75]$$

де Мм- матеріаломісткість продукції, грн.

4. Частка матеріальних витрат у собівартості продукції. Цей показник обчислюється відношенням суми матеріальних витрат до повної собівартості виробленої продукції. Динаміка цього показника характеризує зміну матеріаломісткості продукції.

Розрахунок узагальнюючих показники використання виробничих запасів наведено у табл.1.

За запомогою коефіцієнта завантаження визначається величина економічного ефекту (перевитрати), отриманого від прискорення (уповільнення) оборотності виробничих запасів.

Таблиця 1

Відносні показники оцінки ефективності використання виробничих запасів на підприємстві ВАТ «Запоріжсталь»

Показники	2013 рік	2014 рік	Відхилення (+;-)	Темпи зросту (%)
1. Середньорічна вартість виробничих запасів, тис.грн.	337	432,7	+95,7	28,4
2. Чистий дохід від реалізації, тис.грн.	23606,3	27406,2	+3799,9	16,1
3. Коефіцієнт оборотності виробничих запасів, раз	70,0	63,3	-6,7	-9,57
4. Тривалість періоду оборотності виробничих запасів, дні	5,1	5,7	+0,6	11,7
5. Коефіцієнт завантаження запасів в обороті, коп.	1,4	1,6	+0,2	14,3

Якщо коефіцієнт завантаження у 2014 р. збільшився на 0,2 коп., то загальна сума перевитрати виробничих запасів від загального обсягу чистого доходу складає: 0,2× 27406,2 / 100 = 54,81 тис. грн.

Уповільнення обороту виробничих запасів в 2014 році на 6,7 дн. призвело до залучення в оборот засобів у сумі 510,06 тис. грн., що говорить про не досить ефективне використання виробничих запасів.

У табл. 2 подано розрахунок узагальнюючих показників використання виробничих запасів.

Як видно із таблиці2, зменшення обсягу виробленої продукції в 8,2 рази призвело до зменшення прибутку в 9,3 разів. Збільшилась матеріаловіддача в 1,2 раз, зменшилася частка матеріальних витрат у собівартості продукції у 13,3 рази.

Таблиця 2

Узагальнюючі показники використання виробничих запасів на підприємстві ВАТ «Запоріжсталь»

Показники	2013 рік	2014 рік	Відхилення (+;-)	Темп зросту (%)
1. Вироблена продукція, тис.грн.	36734	33721,9	-3012,1	-8,2
2. Матеріальні затрати, тис.грн.	18314,3	16606,1	-1708,2	-9,3
3. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, тис.грн	1460,8	4156,9	2696,1	184,6
4. Прибуток (+), збиток (-) на гривню матеріальних витрат, грн. (3:2)	0,08	0,25	0,17	213,8
5.Загальна собівартість виробленої продукції, тис.грн.	21846,7	22855,2	1008,5	4,6
6.Матеріаловіддача, грн. (1:2)	2,006	2,031	0,025	1,2
7. Матеріаломісткість, грн.	0,50	0,49	-0,006	-1,2
8. Частка матеріальних витрат у собівартості продукції (2:5)	0,84	0,73	-0,11	-13,3

Виходячи з цього розрахунку, можна сказати, що частка матеріальних витрат у собівартості виробленої продукції є досить таки значною.

Отже, це пояснює те, що підприємству варто намагатися йти інтенсивним шляхом розвитку, скорочуючи витрати матеріалів на виробництво і раціональніше їх використовувати. Моделювання взаємозв'язків між обсягами випуску продукції та матеріаломісткістю, матеріаловіддачею, іншими факторними показниками.

Резерв випуску продукції за рахунок ефективного використання матеріальних ресурсів можна досягти завдяки раціональному використанню матеріальних ресурсів на ВАТ «Запоріжсталь» завдяки заходам щодо зниження браку та обсягу споживання ресурсів. Так при плановій величині випуску продукції у 37000 тис.грн та матеріальних витратах 1700 тис.грн, матеріаломісткість складе 0,46 грн/грн. (1700 тис.грн /37000 тис.грн)

E = -0,006 × 33721,9 = - 202,33 тис.грн

= - 202,33 / 0,46 = -439,85 тис.грн

Таким чином раціональне використання матеріальних ресурсів на ВАТ «Запоріжсталь» знижуючи собівартість продукції передбачає додатковий випуск продукції.

Для розв'язання управлінського завдання аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів розробляють відповідні алгоритми. Основними алгоритмами аналізу матеріальних ресурсів є:

- алгоритм аналізу стану виробничих запасів;
- алгоритм контролю ефективності формування портфеля договорів на поставки матеріальних ресурсів;
- алгоритм контролю за витрачанням матеріальних ресурсів.

Для контролю за ефективністю формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси на підприємстві пропонуємо структурно-логічну схему, зображену на рис. 1.

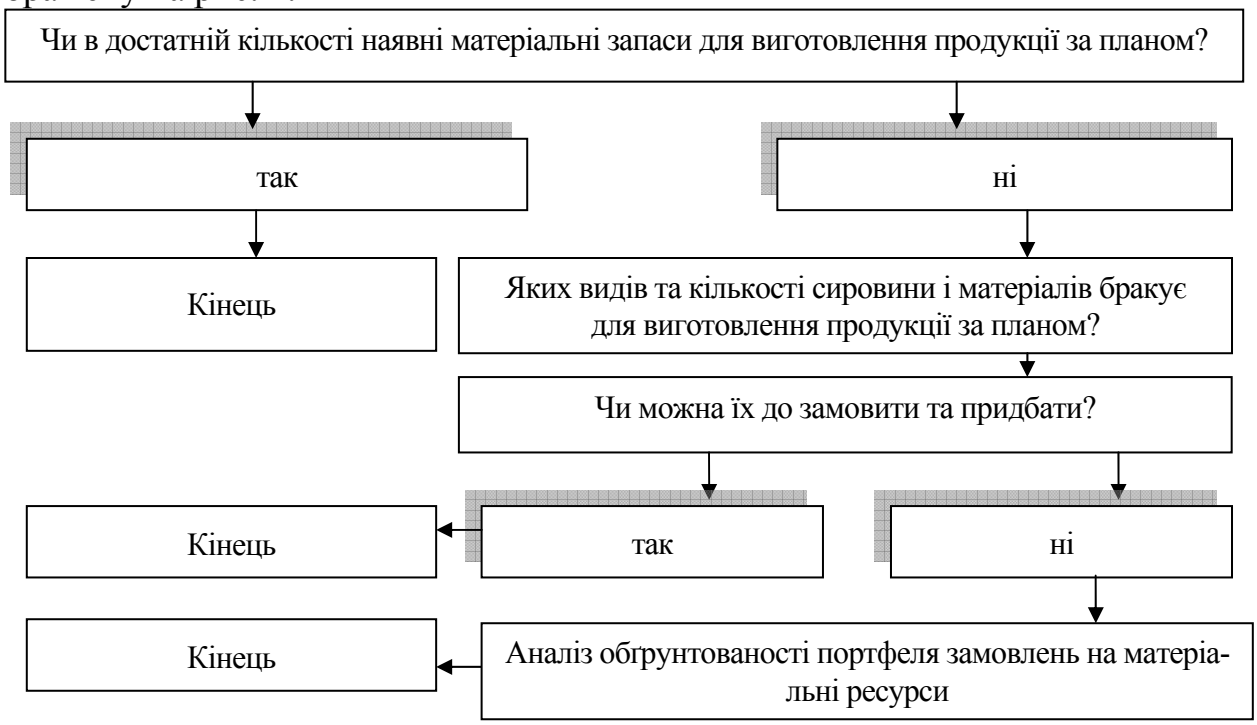

Рис. 1. Алгоритм контролю за ефективністю формування портфеля договорів поставок на матеріальні ресурси

Також головні завдання управління запасами, які можна визначити для підприємства є:

1. Оптимізація загального розміру і структури запасів.
2. Мінімізація витрат на їхнє обслуговування.
3. Забезпечення ефективного контролю за їх рухом.

Висновки. Ефективне управління запасами дає змогу прискорити оборотність капіталу і підвищити його доходність, зменшити поточні витрати на зберігання їх, вивільнити з поточного господарського обороту частину капіталу, реінвестуючи його в інші активи. Для розв'язання управлінських завдань аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів розробляють відповідні алгоритми. У галузі в якій працює досліджуване підприємство важливим є економія сировини та матеріалів через високу матеріаломісткість продукції. Раціональне використання матеріальних ресурсів на ВАТ «Запо-

ріжсталь» при планових показниках випуску продукції та матеріальних витрат знижуючи собівартість продукції на 202,33 тис.грн передбачає додатковий випуск продукції на 439,85 тис.грн, та є у подальшому фактором зросту рентабельності та прибутковості.

Список використаних джерел:

1. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник / За ред. Ф.Ф. Бутинця. –5-те вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП Рута, 2003. – 726 с.
2. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово – господарської діяльності підприємств: Навчальний посібник. – К. :Кондор, 2004. – 180с.
3. Економічний аналіз: Навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток. – К.: КНЕУ, 2001. – 346 с.
4. Михалевич С. Учет и внутрихозяйственный контроль использования материалов // Бухгалтерский учет и аудит. – 2010. – №3. – С. 45-48.
5. Михалевич С. Классификация производственных запасов для єффективной организации учета // Бухгалтерский учет и аудит. – 2010. – №4. – С. 37-40.
6. Остапова Г.М., Сиваш К.М. Логістичні підходи до управління матеріальними запасами промислового підприємства // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – № 1. – С. 247-251.
7. Сопко В.В., Завгородній В.П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: Підручник. – К.:КНЕУ, 2004 – 412 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко А. П.

УДК 35.072. 6:336

ОЦІНКА ДІЄВОСТІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Гладка В. В., здобувач
Полтавська державна аграрна академія

В статті визначено місце дієвості фінансового контролю в процесі контрольної діяльності та в системі критеріїв ефективності фінансового контролю. На основі чіткого розмежування окремих елементів фінансового контролю проаналізовано процедуру оцінки дієвості. Систематизовано показники оцінки дієвості фінансового контролю за ознаками оцінки фінансового контролю як дії, оцінки динамічності діяльності, ефективності роботи інспекторського складу та дієвості експертно-аналітичної діяльності органу контролю.

Ключові слова: *фінансовий контроль, державний фінансовий контроль, критерій ефективності, дієвість, орган контролю.*

Постановка проблеми. Результати контрольної діяльності мають фінансові наслідки, які визначають подальшу поведінку об’єкта контролю та виступають початковою стадією прийняття управлінських рішень у будь-яких сферах господарської діяльності на всіх управлінських рівнях. Фінансові відносини пронизують усі сфери господарської діяльності, всі стадії суспільного виробництва, а критерії, покладені в основу фінансового контролю, є основою для прийняття рішень щодо використання коштів державного та місцевого бюджетів, позабюджетних фондів, забезпечення належної реалізації міжбюджетних відносин, поліпшення фінансової дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сукупності наукових досліджень у сфері фінансового контролю [3; 4; 7; 14] формує уявлення що ефективність фінансового контролю виступає оцінним показником, що відбиває ступінь відповідності функціонування системи фінансового контролю поставленій меті й порівняння отриманих результатів та витрачених при цьому ресурсів. Оскільки місією державного фінансового контролю є сприяння економному, ефективному, результативному, законному і прозорому використанню фінансових ресурсів держави, можна стверджувати, що ефективність державного фінансового контролю є здатністю відповідної системи сприяти скороченню кількості й обсягів правопорушень, запобігати та протидіяти порушенням фінансово-бюджетного законодавства з найменшими витратами.

На думку О. І. Барановського, дієвість державного фінансового контролю є важливою з точки зору забезпечення фінансової безпеки України, оскільки сприяє виявленню фінансових злочинів [1, с. 19].

Визначення ступеня дієвості системи фінансового контролю відбувається в ході її оцінки. Аналіз досліджень окремих фахівців [5] дозволяє ідентифікувати оцінку дієвості фінансового контролю як процес, під час якого суб'єкт оцінки характеризує стан функціонування фінансової системи з метою встановлення відповідності певним критеріям оцінювання.

Більшість наукових робіт сучасних авторів, на жаль, торкається лише окремих теоретико-методичних підходів щодо оцінки дієвості фінансового контролю. Тому є потреба у формуванні ґрунтовної теоретичної основи визначення дієвості фінансового контролю.

Постановка завдання. Узагальнивши погляди науковців щодо оцінки дієвості фінансового контролю як процесу, обґрунтувати послідовність оцінки дієвості фінансового контролю, систематизувати показники оцінки дієвості органів фінансового контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному вигляді процедура фінансового контролю зводиться до співставлення фактичних і планових показників діяльності підприємства (установи, організації), виявлення суттєвих відхилень і причин, що викликають ці відхилення і розроблення рекомендацій щодо вжиття відповідних заходів.

Виходячи із сутності державного фінансового контролю, а також зважаючи на практичний досвід його здійснення, О. І. Ткаченко [13, с. 133] пропонує розглядати його як певну функціональну послідовність, континуум чітко окреслених етапів різного функціонального змісту (рис. 1).

У даному контексті авторська концепція фінансового контролю ґрунтується на ідеї попередження недоліків і помилок, їх усуненні, а не відображає погляд на фінансовий контроль як каральний захід. Такий підхід є більш продуктивним, оскільки передбачає взаємодію суб'єктів фінансового контролю та публічних фінансів. Здійснення державного фінансового контролю насамперед розпочинається зі збору інформації про діяльність підконтрольного об'єкта. Ця процедура здійснюється органом контролю на підставі: внутрішньої інформації; даних інших органів контролю (в тому числі і правоохоронних); відомостей, розміщених у засобах масової інформації, мережі Інтернет.

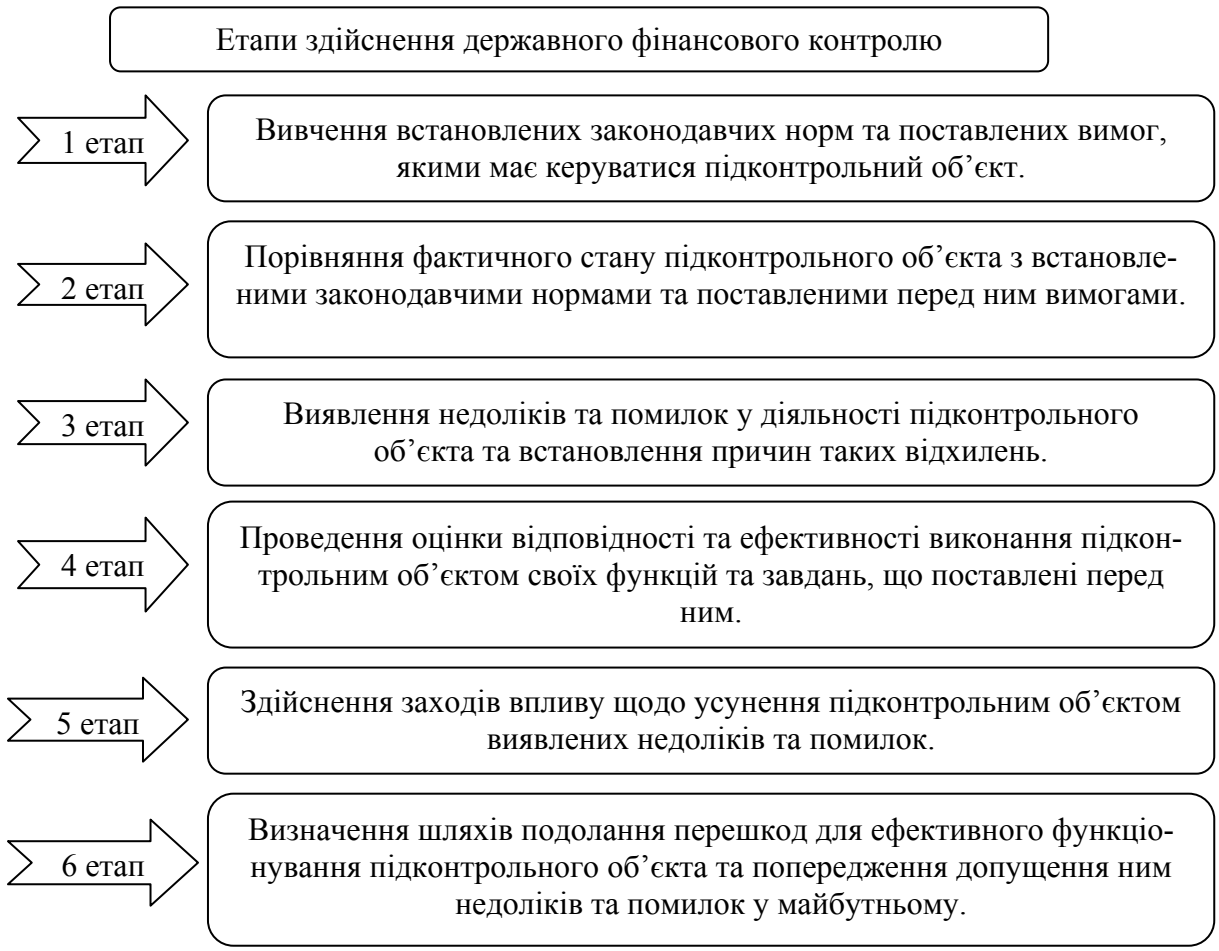

Рис. 1. Етапи здійснення державного фінансового контролю

Джерело: [13, с. 133]

Паралельно суб'єкт державного фінансового контролю повинен дослідити нормативно-правові акти, які регулюють діяльність підконтрольного об'єкта і дотримання ним фінансової дисципліни.

На наступному етапі суб'єктом державного фінансового контролю визначається фактичний стан діяльності підконтрольного об'єкта, перевіряється відповідність управлінських рішень чинному законодавству та встановленим вимогам. За результатами такого аналізу та відповідного порівняння формується висновок про наявність або відсутність недоліків і помилок у діяльності підконтрольного об'єкта. У випадку наявності відхилень від вимог чинного законодавства в царині державного фінансового контролю виникає необхідність у дослідженні природи та причин таких відхилень.

Орган контролю надає оцінку діяльності підконтрольного об'єкта в цілому та по окремих його функціях і завданнях, вживає заходів щодо усунення виявлених недоліків, приведення діяльності підконтрольного об'єкта у відповідність до чинних норм та вимог, а також щодо попередження помилок і недоліків в майбутніх періодах фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю.

Процедура оцінки дієвості державного фінансового контролю включає систему показників суб'єкт-об'єктної взаємодії у процесі здійснення інспектування.

За такого підходу складається можливість чіткого розмежування окремих елементів системи оцінки дієвості державного фінансового контролю,

таких як: суб'єкти оцінки (органи загального та спеціалізованого державного фінансового контролю, їх територіальні підрозділи, які здійснюють заходи, пов'язані з оцінкою дієвості системи фінансового контролю); об'єкт оцінки (державні фінансові ресурси та державне майно); предмет оцінки (критерії та показники дієвості системи фінансового контролю); процес оцінки (практична діяльність контролерів (інспекторів, аудиторів); дії щодо встановлення відповідності функціонування об'єкта оцінки певним критеріям); підсистема ресурсного забезпечення оцінки дієвості фінансового контролю (правова, інформаційна, організаційна, кадрова, фінансова, матеріальна).

В науковій літературі спостерігається ототожнення понять «ефективність державного фінансового контролю» й «ефективність діяльності органів контролю» та стверджується, що оцінку ефективності державного фінансового контролю потрібно здійснювати за критеріями результативності, дієвості й економічності [11]. Як бачимо, одним із критеріїв виявлення ефективності діяльності органів контролю разом з результативністю та економічністю виступає дієвість (рис. 2).

На думку низки науковців [4; 9, с. 156] критерій дієвості відображає той позитивний вплив, який контроль здійснює на підконтрольний об'єкт, і невіддільний від критерію результативності, проте не співпадає з ним. Дієвість доцільно розглядати як здатність вчиняти вплив, відповідність досягнутого результату потенційно можливому. В даному контексті дієвість фінансового контролю полягає в здатності органів контролю забезпечити своєчасне та повне виконання об'єктами фінансового контролю (підприємствами, установами, організаціями в частині наявних державних фінансових ресурсів та державного майна) вимог, вказівок та рекомендацій.

Потрібно враховувати, що якісні показники дієвості фінансового контролю не визначаються в абсолютних або відносних величинах, а їх рівень описується вербальними характеристиками. Так, рівень стратегічного спрямування фінансового контролю може бути виміряний, як: «повною мірою (сильно, майже, частково, іноді) відповідає поставленій меті». При цьому порівняльний ступінь вербальної характеристики визначається відповідно до оціночної шкали, яка розробляється експертом з дієвості фінансового контролю.

У ході дослідження більш детально розглянемо саме предмет оцінки: дієвість фінансового контролю.

Дієвість фінансового контролю як критерій його ефективності є складною економічною категорією, а тому вона не може бути визначена одним показником. Дієвість як критерій ефективності фінансового контролю є якісним відображенням наслідків контролю (дотримано чи не дотримано вимоги; отримано чи ні певний результат за відповідну суму коштів), а також визначається сукупністю кількісних показників.

Прикладами досягнутих органами контролю результатів можуть бути: виконання подань і розпоряджень; повернення до бюджетів і на бюджетні рахунки підприємств (установ, організацій) коштів; здійснення структурних перетворень; внесення змін до чинного законодавства; притягнення до відповідальності винних у фінансових зловживаннях або нераціональному використанні фінансових ресурсів осіб та установ.

Рис. 2. Дієвість як критерій ефективності фінансового контролю

Джерело: власна розробка автора

Л. А. Симонова звертає увагу, що «ефективність контрольної діяльності можна оцінити не тільки порушеннями, відображеними в акті та вираженими через конкретні показники збитків, але й сукупністю її об'єктивних наслідків» [12, с. 50], з чого можна зробити висновок, що наслідком здійснення фінансового контролю є отримання економічного, організаційного та/або соціального ефектів, які визначають корисний результат фінансово-господарської діяльності підконтрольних об'єктів.

Не всі показники соціального, організаційного та економічного ефектів і не завжди можуть мати кількісне вираження, тому з практичної точки зору найбільш прийнятним є спрощений розрахунок економічної ефективності як відношення суми коштів, повернутих на бюджетні рахунки й до бюджету, отриманих в результаті поліпшення діяльності об'єкта контролю, до затрат на утримання органу фінансового контролю.

Узагальнення теоретико-методичних підходів щодо оцінки дієвості фінансового контролю дозволило здійснити систематизацію відповідних показників (табл. 1).

Таблиця 1

Система кількісних показників оцінки дієвості фінансового контролю

Ознака	Найменування показника	Спосіб розрахунку
Оцінка фінансового контролю як дії	Кількість виконаних подань і розпоряджень	Кількісний вираз виконаних подань і розпоряджень щодо усунення недоліків та порушень.
	Обсяг коштів, повернутих до державного і місцевих бюджетів та на бюджетні рахунки організацій	Сума коштів, повернутих до бюджетів всіх рівнів і на бюджетні рахунки підприємств, установ, організацій.
	Відсоток відшкодування матеріальних збитків державі в загальному обсязі виявлених незаконних витрат, нестач і крадіжок	Відношення відшкодованих збитків державі до обсягу виявлених незаконних витрат, нестач і крадіжок, виражене у відсотках.
	Кількість структурних перетворень в економіці, в органах виконавчої влади і на підприємствах, здійснених за поданням фахівців	Кількісний вираз структурних перетворень в економіці, в органах виконавчої влади і на підприємствах, здійснених за поданням фахівців.
	Збільшення доходної частини бюджету або економія його видаткової частини, отримані за поданням фахівців	Сума відшкодованих за поданням фахівців матеріальних збитків державі.
	Кількість поправок до чинного законодавства	Кількість внесених за результатами проведених перевірок поправок до чинного законодавства.
	Кількість постанов уряду, ухвалених за поданням фахівців	Кількість спрямованих на удосконалення процесу фінансового контролю постанов Уряду, ухвалених за поданням фахівців.

Ознака	Найменування показника	Спосіб розрахунку
	Кількість рішень (наказів, розпоряджень, нормативних актів), ухвалених за поданням фахівців	Сумарна кількість рішень, ухвалених за поданням фахівців.
	Кількість кримінальних справ, заведених за матеріалами проведених ревізій та перевірок	Сумарна кількість кримінальних справ, заведених за матеріалами проведених ревізій та перевірок.
Оцінка динамічності діяльності	Рівень дієвості подань (розпоряджень)	Співвідношення кількості виконаних подань (розпоряджень) до загальної кількості направлених подань (розпоряджень).
Ефективність роботи інспекторського складу	Коефіцієнт дієвості контролю	Відношення обсягів коштів, повернених до бюджету за результатами контрольних заходів, до обсягу перевірених коштів.
Експертно-аналітична діяльність контрольного органу	Кількість перетворень	Сумарна кількість організаційних і структурних перетворень в економіці, галузях, міністерствах і відомствах.
	Збільшення обсягу, економія ресурсів	Зростання доходної частини бюджету (економія видаткової частини), економія матеріальних, трудових, природних ресурсів.

Джерело: узагальнено автором за даними [2; 6; 10, с. 55-56]

Наведені показники можуть використовуватись як з метою оцінки дієвості органів контролю, так і з метою стимулювання інспекторів та структурних підрозділів. Оцінка дієвості державного фінансового контролю може бути кількісно виміряною за допомогою сукупності показників на рівні окремого органу державного фінансового контролю за рядом ознак: оцінки фінансового контролю як дії, динамічності діяльності, ефективності роботи інспекторського складу, дієвості експертно-аналітичної діяльності контрольного органу.

Згідно критерію дієвості на основі сукупності показників уповноважені органи контролю застосовують санкції до порушників фінансово-бюджетного законодавства. Так, основними показниками, які визначають дієвість бюджетного контролю за видатками на освіту, науку, охорону здоров'я, здійснюваного органами Держфінінспекції України, є такі: обсяг усунутих порушень фінансової дисципліни; кількість осіб, притягнутих до адміністративної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності; обсяг накладених адміністративних штрафів. Суттєвим недоліком при цьому можна вважати відсутність ґрунтовного аналізу причин виникнення правопорушень.

Дієвість здійснення контрольних заходів проявляється у впливі органу контролю на протиправні дії підконтрольного об'єкта, а також у відповідності обсягів виявлених правопорушень у грошовому вимірі обсягам фактично відшкодованих збитків за результатами перевірки. Показники дієвості також застосовуються з метою оцінки ефективності діяльності Територіальних під-

розділів Держфінінспекції України. Проведений автором аналіз форм звітності Територіальних підрозділів Держфінінспекції України дозволив сформувати систему фінансових показників для оцінки дієвості органу фінансового контролю (табл. 2).

Таблиця 2

Система показників дієвості діяльності органів фінансового контролю

Орган контролю	Показники
Територіальні підрозділи Держфінінспекції України	Кількість задоволених судом позовів, пред'явлених органами Держфінінспекції (ДФІ) у випадках установлених законодавством
	Кількість випадків скасування (повне або часткове) за рішенням суду, що набрало законної сили протягом звітного періоду, актів ревізій та/або вимог
	Кількість випадків задоволення оскаржень щодо винесених посадовими особами ДФІ постанов про адміністративні правопорушення за ст.ст.164-2, 166-6 КУпАП
	Кількість винесених посадовими особами ДФІ постанов про адміністративні правопорушення за ст.ст.164-2, 166-6 КУпАП
	Кількість актів реагування правоохоронних органів на дії працівників територіальних органів ДФІ, які підтвердилися (повністю або частково)
	Кількість матеріалів ревізій, об'єктивно повернутих правоохоронними органами із зауваженнями
	Кількість складених довідок за результатами участі у проведенні перевірок у якості залучених спеціалістів
	Кількість складених довідок за результатами участі у проведенні перевірок (за винятком тих, що проводяться по розпочатих досудових розслідувань) у якості залучених спеціалістів
	Кількість кримінальних проваджень, за результатами участі спеціалістів у перевірках (за винятком тих, що проводяться по розпочатих досудових розслідувань), що документально підтверджено правоохоронними органами
	Кількість кримінальних проваджень за інформаціями по проведеним контрольним заходам
	Обсяг усунутих усіх порушень фінансової дисципліни
	Кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності
	Обсяг накладених адміністративних штрафів
	Рівень усунення фінансових порушень, що призвели до незаконних, нецільових витрат та недостач ресурсів, %
	Кількість виконаних прямих доручень і звернень Президента України, Кабінету Міністрів, Верховної ради, народних депутатів
	Відшкодовано втрат фінансових і матеріальних ресурсів, допущених внаслідок порушень законодавства
	Стягнуто податковим органом в дохід бюджету за матеріалами ревізій та перевірок
	Кількість рішень (наказів, розпоряджень, законодавчих і нормативно-правових актів), ухвалених за результатами ревізій, перевірок державних закупівель та державних фінансових аудитів

Джерело: узагальнено автором на основі [10, с. 54-55; 11, с. 139-140]

Дана система включає 18 показників, які можуть бути скориговані відповідно до змін чинного законодавства. Кожен з наведених у табл. 2 показників відображає певний аспект контрольної діяльності щодо виявлення порушень у фінансових операціях та випадків розпорядження державним майном, які можуть бути пов'язані з нецільовим використанням фінансових ресурсів, незаконним їх привласненням внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень або оборудок кримінального характеру.

Висновки. Пропоновані теоретико-методичні підходи до визначення дієвості фінансового контролю дозволяють здійснювати оцінку контролю як управлінської функції, а також оцінку діяльності органу фінансового контролю. Разом з тим вони забезпечують можливість здійснення наскрізної оцінки, тобто можуть бути адаптовані і використані на різних рівнях управління органу фінансового контролю (від рядового інспектора до органу контролю в цілому), а виявлення кількісних параметрів показників дозволяє оцінювати діяльність органу фінансового контролю в динаміці. При встановленні дієвості фінансового контролю кількість проведених перевірок, кількість ухвалених і реалізованих за матеріалами перевірок рішень є показниками, які у поєднанні з іншими дозволяють зробити висновок про силу впливу фінансового контролю на правильність і законність використання фінансових ресурсів державного бюджету.

Отже, дієвість фінансового контролю дозволяє виявити позитивні наслідки контролю за змістом діяльності об'єкта перевірки, якість його фінансово-господарської діяльності, уміння суб'єкта фінансового контролю виправити становище, а саме: забезпечити своєчасне і повне виконання рекомендацій, вказівок і пропозицій, наданих підконтрольному об'єкту, а за необхідності домогтися їхнього виконання, використовуючи надані законодавством повноваження.

Список використаних джерел:

1. Барановський, О. І. Фінансова безпека держави / О. І. Барановський // Фінанси України. – 1996. – № 11. – С. 19-34.

2. Басанцов, І. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності державного фінансового контролю [Текст] / І. В. Басанцов // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2004. – № 6(65). – С. 149-156.

3. Бутинець, Т. А. Ефективність господарського контролю : проблеми визначення / Т. А. Бутинець // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 2 (56). – С. 10-18.

4. Виговська, Н. Г. Розвиток методичних основ ефективності внутрішнього фінансового контролю / Н. Г. Виговська // Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. : Фінанси та кредит. – 2011. – № 1. – С. 23-31.

5. Дмитренко, І. М. Методика аудиторської оцінки якості функціонування системи внутрішнього контролю підприємств-клієнтів / І. М. Дмитренко, М. В. Борисенко // Аудитор України. – 2004. – № 18. – С. 17-22.

6. Дрозд, І. К. Державний фінансовий контроль : [навч. посіб.] / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. – К. : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2007. – 304 с.

7. Костирко, Р. О. Оцінка ефективності внутрішнього контролю в управлінні витратами підприємства [Текст] / Р. О. Костирко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2009. – № 4. – С. 210-218.

8. Методичні рекомендації щодо здійснення інспектування органами Державної фінансової інспекції України, затверджені наказом Держфінінспекції України від 14.12.2011 р. № 90 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.48367.0 (Дата доступу 21.08.2015). – Назва з екрану.

9. Пантелєєв, В. П. Внутрішньогосподарський контроль : методологія та організація : монографія / В. П. Пантелєєв // Держ. акад. статистики, обліку та аудиту. – К. : Інформ. аналіт. агентство, 2008. – 491 с.

10. Письменна, Т. В. Система показників ефективності бюджетного контролю видатків на освіту / Т. В. Письменна // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. – 2010. – Вип. 15. – С. 52-62. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2010_15_9.pdf. (Дата доступу 11.08.2015). – Назва з екрану.

11. Симоненко, В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в України (макроекономічний аспект) [Текст] / В. К. Симоненко, О. І. Барановський, П. С. Петренко. – К. : Знання України, 2006. – 280 с.

12. Симонова, Л. А. Эффективность государственного финансового контроля / Л. А. Симонова // Финансы. – 2006. – № 4. – С. 50-52.

13. Ткаченко, О. І. Сутність і складові системи державного фінансового контролю [Текст] / О. І. Ткаченко // Облік і фінанси. – 2013. – № 4 (62). – С. 130 – 135.

14. Хмельницкий, В. А. Критерии и показатели оценки эффективности финансово-хозяйственного контроля и направления ее повышения в современных условиях / В. А. Хмельницкий, Т. А. Гринь // Бухгалтерский учет и анализ. – 2008. – № 5. – С. 8-11.

Рецензент – д.держ.упр., професор Лозинська Т.М.

УДК: 330.15:338.432

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Гринчук Ю.С., к.е.н., доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

У статті розглянуті особливості виробничої діяльності аграрних підприємств та відтворення їх виробничо-ресурсного потенціалу. Визначено, що ефективність виробництва пов'язана із своєчасними структурними зрушеннями виробничих ресурсів у відповідь на виклики внутрішнього та зовнішнього чинників. Тому важливе значення має правильне обґрунтування та використання методологічних підходів для відтворення виробничо-ресурсного потенціалу. З цією метою пропонуються цілеорієнтований, логістичний та маркетинговий підходи. Визначені принципи відтворення виробничих ресурсів з урахуванням властивостей суб'єктів господарювання як системних утворень.

Ключові слова: *виробнича діяльність, ефективність, виробничо-ресурсний потенціал, відтворення, принципи, концептуальні засади, моделі, управління.*

Постановка проблеми. Рівень розвитку продуктивних сил суспільства визначається станом його виробничо-ресурсного потенціалу, що зумовлено його роллю як базису, на якому формуються напрями майбутніх тенденцій економічного розвитку країни; як системи, що синтезує динамічне зростання знову створеної вартості. Фактично мова йде про межі виробничо-відтворювальних процесів на підприємствах, у галузях, національному гос-

подарстві. Отже, результативність та стійкість функціонування сільськогосподарських підприємств залежить від повноти, раціональності та ефективності використання їх виробничо-ресурсного потенціалу.

Сучасний стан агроформувань характеризується значним руйнуванням основних елементів виробничо-ресурсного потенціалу. Нераціональне використання природних ресурсів, непродумані форми і методи залучення робочої сили до системи господарських відносин, суттєві диспропорції у процесах формування виробничо-ресурсного потенціалу призвели до його скорочення, недосконалості системи відтворення його елементів. Ринкові умови господарювання вимагають від аграрних товаровиробників його раціонального використання з урахуванням факторів обмеженості та невизначеності. Оптимальний рівень їх забезпечення виробничими ресурсами є необхідною умовою для здійснення ефективної господарської діяльності, удосконалення виробництва і поліпшення умов праці в аграрному виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного використання та відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств досліджували І.Ф. Баланюк, В.А. Борисова, О.А. Бугуцький, В.С. Дієсперов, В.Я. Месель-Веселяк, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, А.Г. Фонотов, В.Й. Шиян, В.В. Юрчишин та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення взаємозв'язків виробничої діяльності аграрних підприємств та відтворення їх виробничо-ресурсного потенціалу. Завдання полягають у визначенні концептуальних підходів, принципів відтворення виробничих ресурсів з урахуванням властивостей аграрних підприємств як системних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збільшення обсягів виробництва валової продукції та підвищення її конкурентоспроможності на вітчизняному і міжнародному продовольчих ринках, передусім, зумовлено наявністю значного виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств і діючими організаційно-економічними механізмами його використання та відтворення. У мінливих, динамічних та кризових умовах розвитку сільськогосподарських підприємств порушується їх здатність до швидкого реагування на зміни та адаптацію до складних господарських ситуацій, що, в свою чергу, впливає на якість та тенденції використання і розвитку виробничо-ресурсного потенціалу [1].

У січні 2013р. загальне виробництво продукції сільського господарства порівняно з 2011р. зросло на 3,8%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 4,5%, у господарствах населення – на 1,7%. За розрахунками, станом на 01.05.2013р. господарствами всіх категорій ярі культури (з урахуванням пересіву по загиблих озимих і багаторічних травах) посіяно на площі 460,7 тис. га, що на 15,8% менше порівняно з 2011р. Зернові та зернобобові культури (без кукурудзи) по ярому клину посіяно на площі 128,0 тис. га, що на 13,3% менше порівняно з 2011р., з них ячменю – 90,1 тис. га (на 6,1% менше). На початок травня 2013р. менше, ніж на відповідну звітну дату 2011р., посіяно кукурудзи на зерно – на 15,3 тис. га (на 16,6%), цукрових буряків (фабричних) – на 16,4 тис. га (на 42,9%), соняшнику – на 6,4 тис. га (на 0,7%),

сої – на 4,6 тис. га (на 15,3%); кользи-ріпаку ярого – на 1,4 тис. га (на 25,8%), овочів – на 0,3 тис. га (на 1,9%), більше торішнього посаджено картоплі – на 3,2 тис. га (на 3,6%) [8].

У структурі ярого клину частка посівних площ зернових і зернобобових культур (без кукурудзи) становила 28,0%, кукурудзи на зерно – 16,8%, соняшнику – 13,1%, сої – 5,5%, цукрових буряків (фабричних) – 4,8%, картоплі й овочів – 23,6%. У сільськогосподарських підприємствах (крім малих) збереглось 196,4 тис. га озимих на зерно і зелений корм (включаючи ріпак), посіяних восени 2012р., у т.ч. 163,0 тис. га озимих на зерно. Загибель озимини у зимовий та весняний період становила 5,1% до площі посіву, у т.ч. озимих на зерно – 4,8% (торік – відповідно 15,3% та 13,5%). Це свідчить про постійні структурні зрушення у використанні земельних ресурсів внаслідок зміни агрокліматичних умов виробництва як запоруки стійкості та ефективності виробничої діяльності.

У 2013р. господарствами всіх категорій реалізовано на забій 102,2 тис. т худоби та птиці (у живій вазі), що на 2,8% більше порівняно з 2011р.; вироблено 143,5 тис. т молока (на 4,5% більше), 769,9 млн. шт. яєць (на 7,3% більше). В сільськогосподарських підприємствах відбулося зменшення реалізації худоби та птиці на забій (на 2,4%), але збільшилося виробництва молока (на 9,1%) та яєць (на 7,3%). У господарствах населення зросло виробництво м'яса (на 16,5%), молока (на 0,7%) та яєць (на 6,6%). Частка господарств населення у загальному виробництві цих продуктів тваринництва у січні-квітні 2013р. склала відповідно 31%, 52%, 10%.

За розрахунками, у 2013р. загальне поголів’я великої рогатої худоби становило 161,6 тис. голів (на 0,6% менше порівняно з 1 травня 2013р.), у т.ч. корів – 80,3 тис. голів (на 0,2% менше); свиней – 517,4 тис. голів (на 2,8% більше), овець та кіз – 39,2 тис. голів (на 8,6% більше), птиці – 21,7 млн. голів (на 9,6% більше) [8]. У сільськогосподарських підприємствах поголів’я великої рогатої худоби залишилося на рівні відповідної дати минулого року, в той же час збільшилося поголів’я корів – на 0,5%; свиней – на 4,8%, овець та кіз – на 9,0%, птиці – на 9,5%. У 2013р. господарствами населення утримувалось 37% загальної чисельності великої рогатої худоби (торік – 38%), у т.ч. корів – 51% (52%); свиней – 31% (32%), овець і кіз – 81% (так, як і торік), птиці всіх видів – 17% (так, як і торік). Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямами реалізації за 2013р. порівняно з 2011р. найбільше зросли на худобу та птицю (на 29,5%), яйця (на 24,3%), молоко (на 7,1%), знизились – на картоплю (на 70,8%), плоди та ягоди (на 19,4%), овочі (на 16,8%).

На початок 2013р. в сільськогосподарських підприємствах (крім малих) та підприємствах, що здійснюють зберігання, переробку зернових культур, було в наявності 853,8 тис. т зерна (на 99,6% більше проти 1 травня 2013р.), у т.ч. 195,0 тис. т пшениці, 50,6 тис. т ячменю, 574,1 тис. т кукурудзи, 4,0 тис. т жита. Безпосередньо в аграрних підприємствах зберігалося 463,9 тис. т зерна (у 2,6 раза більше). Запаси насіння соняшнику становили 63,7 тис. т (на 11,4% більше, ніж у 2012р.), із них безпосередньо в аграрних підприємствах

(крім малих) зберігалося 12,5 тис. т (на 11,3% менше), а на підприємствах, що здійснюють його переробку та зберігання – 51,2 тис. т (на 18,8% більше).

У 2013 р. були затверджені виробничі програми по тваринництву на період зимівлі худоби, утворені робочі комісії з питань підготовки галузі тваринництва до умов зимового періоду, проведено інвентаризацію поголів'я всіх видів сільськогосподарських тварин. Обстеження умов зимівлі тварин свідчать про те, що ця галузь повністю забезпечена грубими (105 % до потреби), соковитими (108 % до потреби) та концентрованими (102 % до потреби) кормами. Заготовлено 101,9 тис. т сінажу, 102,5 тис. т соломи, 481,9 тис. т. силосу 9,7 тис. т коренеплодів, 213,0 тис. т жому. На одну умовну голову припадає 18 ц.к. од., в тому числі без птиці – 24,0 ц.к. од. На Київщині у 2013 р. зібраний рекордний за 80 років її існування урожай зернових культур. Валовий збір зернових у заліковій вазі досяг майже 3 млн. т, при урожайності 45,5 ц/га. За обсягом виробництва молока, м'яса птиці та яєць область посідає перше місце в державі [8].

Найбільше природне багатство сільськогосподарських підприємств Київщини – її родючі землі, значна частина яких – чорноземи. Площа сільськогосподарських угідь становить 1666,7 тис. га (59,3 % від загальної площі області), у тому числі рілля – 1358,9 тис. га, пасовища – 135,7 тис. га, сіножаті – 117,3 тис. га, багаторічні насадження – 42,1 тис. га. В області господарською діяльністю займаються 2213 сільськогосподарських підприємств. Серед них: - 436 господарські товариств; 157 приватно-орендних підприємства; 47 сільськогосподарських виробничих кооперативів; 1474 фермерських господарств; 44 державне підприємство; 55 інші підприємства [8].

Економічна ефективність функціонування вказаних суб’єктів господарювання залежить від рівня забезпеченості підприємств земельними, матеріальними, трудовими, фінансовими ресурсами, їх раціональним співвідношенням та використанням у процесі господарської діяльності. Останнього можна досягти шляхом побудови оптимізаційної моделі на основі, по-перше, наявних обсягів виробничих ресурсів підприємства, по-друге, результатів оптимізації, по-третє, обрання найбільш ефективних видів господарської діяльності.

Оптимальність (від лат. Optimus – найкращий) передбачає найкращий із можливих спосіб економічної поведінки, економічних дій. Оптимізація виробничо-ресурсного потенціалу підприємства передбачає визначення необхідних обсягів наявних ресурсів та їх раціонального співвідношення у процесі господарської діяльності для отримання максимального результату у вигляді доходу [2, с. 233]. На основі наших досліджень підтверджено, що підвищення рівня дохідності аграрних підприємств можливе за оптимального розподілу виробничо-ресурсного потенціалу.

Для вирішення вказаного завдання доцільно використати економіко-математичну модель, результатом виконання якої є оптимізація використання обмеженого виробничо-ресурсного потенціалу аграрних товаровиробників. Реалізація моделі на практиці дає можливість виявити резерви для вивільнення ресурсів та обґрунтування додаткових напрямів їх використання, що сприяти-

ме підвищенню рівня прибутковості аграрних підприємств за умови ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу.

Ринкова економіка, як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників функціонування окремих суб'єктів господарювання, передбачає існування лише тих суб'єктів господарських відносин, які здатні забезпечувати певний рівень ефективності виробництва. Аграрне виробництво не повинно і не може бути винятком у загальній системі жорстких конкурентних правил. А це означає, що аграрне підприємство слід розглядати як окрему систему, здатну до самовдосконалення й саморозвитку. Іншими словами, в ринкових умовах аграрне підприємство для забезпечення стабільного функціонування повинно створити умови для відтворення ресурсної системи виробництва та відтворення кінцевого продукту як індикатора ефективності його діяльності.

Концепція відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства в даний час активно формується, що обумовлено складними можливостями даного процесу, які ведуть до змін, у першу чергу, функціональної та якісної структури виробничо-ресурсного потенціалу підприємства, корегування пріоритетів його просторової, часової і організаційно-господарської структур [4, с. 58]. Для формування концепції відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства пропонується використовувати:

- цілеорієнтовані підходи (філософський, системний, функціональний, інституційний), завданням яких є довести і обґрунтувати можливість відтворення виробничо-ресурсного потенціалу як систематизованої сукупності існуючих на підприємстві ресурсів, взаємопов'язаних, взаємозалежних і представлених у певних кількісних пропорціях;

- логістичний підхід дозволяє виявити такі зв'язки, залежності і пропорції в систематизованій сукупності ресурсів аграрного підприємства, які дозволяють досягти ефективності їх розширеного відтворення;

- маркетинговий підхід направлений на досягнення оптимальності здійснення відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства з урахуванням ринкових вимог.

У філософському аспекті під терміном "відтворення" розуміють процес постійного відновлення будь-чого в незмінному масштабі, масштабі, що розширюється або зменшується, в порівнянні з попереднім періодом часу. На основі діалектичного підходу, який надає найбільш гнучкі методи пізнання суті явища від цілого до його частин цілим виступає об'ємна модель відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства.

Визначаючи процес відтворення на базі об'ємної моделі, необхідно розкласти відтворення виробничо-ресурсного потенціалу підприємства на окремі компоненти (відтворення окремих структурних елементів виробничо-ресурсного потенціалу) і розглядати їх у взаємозв'язку з моделлю [3, с. 47]. Об'ємна модель відтворення виробничо-ресурсного потенціалу підприємства є системою, що самоорганізується. Це означає, що всі причини і джерела, що викликають перетворення, зміну системи або її функцій, розміщуються усе-

редині системи. Тобто, всі регуляторні механізми знаходяться усередині системи і не залежать від перетворень зовнішнього середовища.

Отже, якщо зовнішнє середовище змінює вектор розвитку аграрних підприємств шляхом ухвалення макроуправлінських рішень в економіці, то підприємство як система шляхом самоупорядкування буде повертатися до оптимальних параметрів свого функціонування. Таким чином, основою філософського підходу є виокремлення виробничо-ресурсного потенціалу як систематизованої сукупності реальних ресурсів аграрних підприємств. Конструюючим чинником його відтворення є суспільні потреби в цілісній, максимально узагальненій формі: стійкий соціально-економічний розвиток підприємства з пріоритетом досягнення соціальних цілей та визнанням домінуючого значення еколого-економічних аспектів організації суспільства.

Для розробки концепції відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства доцільно використовувати загальнометодологічні поняття і закономірності теорії систем [6, с. 79]. Суть відтворення близька його вмісту і характеризується цілеспрямованістю, властивою будь-яким видам економічних систем і процесів. Методологічною базою дослідження систем і процесів відтворення є комплекс принципів, врахування яких забезпечує різноманіття, актуальність і ефективність їх використання. Принципи відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств визначають характер і основні їх властивості як системних утворень:

- цілісність. Функціонування кожного елементу системи залежить від його місця, зв'язків усередині цілого;
- взаємозв'язок елементів усередині системи, а також взаємодія із зовнішнім середовищем, причому це зворотні зв'язки;
- цілеспрямованість і самоорганізація. Дані принципи діють як закономірна тенденція;
- наявність на підприємстві процесів та механізмів передачі інформації;
- ієрархічність. Кожен елемент структури підприємства може розглядатися як самостійна система, а такий, що досліджується, може бути елементом іншої системи.

Поняття мети і пов'язані з ним поняття доцільності і цілепокладання лежать в основі розвитку аграрних підприємств як систем. В умовах реалізації основних принципів відтворення слід розрізняти поняття “мета функціонування системи” і “мета відтворення”. Стосовно аграрного підприємства правомірно стверджувати, що мета його функціонування задається ринковими умовами, має часові інтервали (оперативні, поточні, стратегічні), відповідно до яких реалізується дана мета і умовно може визначатися максимізацією виробництва конкурентоспроможної продукції, що відповідає його виробничо-ресурсному потенціалу. У свою чергу, під метою відтворення виробничо-ресурсного потенціалу розумітимемо визначення сукупності завдань, реалізація яких забезпечує, по-перше, підтримку системи на рівні вимоги виконання мети її функціонування і, по-друге, приведення системи в стійкий стан в разі виникнення змін ринкових умов або умов довкілля [7, с. 28].

Мета відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства описує бажаний кінцевий результат діяльності, виділяє основні характеристики проблемної ситуації і описує новий, стійкий його стан як системи. Цілі визначаються на основі комплексного аналізу проблемної ситуації, дослідження її внутрішньої структури і істотних зв'язків (входів і виходів) із зовнішнім середовищем. На практиці, як правило, йдеться про систему цілей, в якій необхідно забезпечити взаємну узгодженість одиничних цілей відтворення елементів виробничо-ресурсного потенціалу на основі аналізу існуючої ефективності виробничої діяльності. Тоді, відповідно до розроблених цілей відтворення виробничо-ресурсного потенціалу, відбувається перетворення ресурсів підприємства з їх однієї якості в іншу.

Системно-структурний підхід до відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств передбачає впорядкування управлінських рішень за допомогою визначення цілей і варіантів їх вирішення, встановлення груп і підсистем, їх взаємозалежностей і чинників, які впливають на функціонування суб'єктів господарювання. Найповніше розкрити суть відтворення виробничо-ресурсного потенціалу дозволяє функціональний підхід, який відображає взаємодію елементів структури підприємств як системних утворень з точки зору виявлення їх внутрішніх і зовнішніх характеристик.

Обґрунтовуючи концепцію відтворення виробничо-ресурсного потенціалу підприємства, доцільно виділити принаймні два її рівні: перший – функціонально-ресурсний, що підкреслює первинність, значущість наявних ресурсів у процесі відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства. Він є сферою впливу суб'єктів господарювання з приводу відтворення існуючих ресурсів аграрного підприємства. Другий рівень – функціонально-результуючий, що визначає відтворення виробничо-ресурсного потенціалу як цільову функцію, результат індивідуального відтворення ресурсів.

Для здобуття максимального ефекту в процесі розвитку господарської діяльності має бути досягнуте раціональне поєднання функціонально-ресурсного і функціонально-результуючого рівнів, що забезпечує подальший розвиток та відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств [5, с. 62]. На встановлення даного співвідношення впливають багато специфічних характеристик виробничої діяльності аграрного підприємства (сфера діяльності, частка ринку, рівень конкурентоспроможності продукції, організаційна структура, капіталізація, концентрація, спеціалізація, диверсифікація та корпоратизація виробництва та інші), а також місце і роль окремих виробничих ресурсів у процесі суспільного відтворення.

Висновки. Таким чином, відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств здійснюється у взаємозв'язку з його виробничою діяльністю та проявляється у процесах індивідуального відтворення його складових частин. Виробничо-ресурсний потенціал на функціонально-результуючому рівні є цільовою функцією процесу індивідуального відтворення його складових. Це означає, що він в умовах сучасної ринкової економіки, будучи нерозривно пов'язаний з власником навіть після відчуження,

змінює характер відносин між працею і капіталом, перетворюючи суб'єкти власності з антагоністів в рівноправних партнерів відтворювального процесу, де жива праця має здатність до накопичення і самовідтворення, як колись минула праця.

Список використаних джерел:

1. Богацька Н.М. Ресурсний потенціал підприємств та проблеми його оцінки [Електронний ресурс] / Н.М. Богацька, Ю.А. Слободянюк. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/57474. doc.htm.

2. Габор В. С. Особливості та проблеми використання сільськогосподарського ресурсного потенціалу / В. С. Габор // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 232-235.

3. Гуторов О. І. Проблеми та стратегічні пріоритети використання земельних ресурсів у сільському господарстві України / О. І. Гуторов // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2010. – № 6. – С. 46-57.

4. Дутка С.М. Сутність техногенно порушених земель і проблеми інформаційного забезпечення їх відтворення / С.М. Дутка // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №10. – С. 55-68.

5. Могилова М. М. Економічні проблеми формування та відтворення основних засобів у сільському господарстві / М.М. Могилова // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 58-65.

6. Підлісецький Г.М. Напрями наукових досліджень проблем відтворення та ринку основних засобів сільського господарства / Г.М. Піділсецький // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 76-80.

7. Ресурсний потенціал аграрної сфери: проблеми та завдання ефективного використання : аналіт. доп. / О.В. Собкевич, В.М. Русан, А.Д. Юрченко, О.В. Ковальова [та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 76 с.

8. Статистичний щорічник Київської області за 2013 р. // Головне управління статистики у Київській області. – Київ, 2014. – 460с.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 338.43.633/635

ОВОЧЕВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Губа М.І., к.е.н., доцент; Карташова О.Г., к.е.н., доцент
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Визначено показники самозабезпеченості та збалансованості овочів в України, виявлено тенденції розвитку ринку овочів, сформовано чинники і формування рівня споживання.

Ключові слова: *ринок, споживання, виробництво, самозабезпеченість та збалансованість виробництва.*

Постановка проблеми. Виробництво овочів є невід'ємним елементом вітчизняного агропромислового комплексу. Це одна із основних складових у повноцінному харчуванні населення та важлива ланка ринку продовольства України. Вирощування овочів відкритого ґрунту належить до стратегічних галузей сільськогосподарського виробництва, яка характеризується високою економічною ефективністю порівняно з іншими. Овочівництво динамічно розвивається у більшості країн світу, завдяки зростаючому попиту на овочеву продукцію на світовому та внутрішньому ринках. Протягом останніх 20 років

світове виробництво овочів зросло більш ніж у два рази, що перевищує темпи зростання населення та свідчить про збільшення рівня споживання. По валовому виробництву овочів Україна входить у першу десятку країн світу. Тому, актуальності набуває підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення якісною овочевою продукцією населення на внутрішньому ринку, створення умов для підвищення конкурентоспроможності української агропродукції на внутрішньому та зовнішніх ринках та нарощення експортного потенціалу продукції агропромислового.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду економічних аспектів функціонування виробництва, переробки овочевої продукції та питань розвитку аграрного ринку приділяється достатньо велика увага в роботах мають праці В.І. Бойка, В.І. Криворучка, Л.О. Мармуль, В.П. Рудь, П.Т. Саблука., В.М. Скупого, О.М. Шестопаля, Н.В. Федорчук та інших вчених. Разом з тим специфіка галузі овочівництва, мінливість ринкового середовища, вагомість ринку овочів у формуванні продовольчої безпеки та експортного потенціалу України в світлі сучасних пріоритетів розвитку вітчизняної економіки потребують постійного коригування та дослідження. Це визначає актуальність дослідження.

Постановка завдання. Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених та нормативно-правові акти з питань функціонування ринку. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи та маркетингові методи дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагоме місце у галузевій структурі валової продукції сільського господарства України займає продукція рослинництва – 70,2% (2014 р.), в якій продукція овочівництва займає 18,4%, після виробництва зернових культур – 26,8%, технічних культур – 20,0%.

В структурі посівних площ сільськогосподарських культур овочі та картопля традиційно займають в середньому біля 7%, серед яких картопля займає біля 5 %, решта овочеві і баштані культури відкритого та закритого ґрунту [табл.1]. За останні десять років відбулось скорочення посівів помідор на 23%,зросли посіви під морквою на 58%, перцем солодким та гірким – в 2,5 рази щодо. Серед овочевих культур 459,3тис.га займають овочі відкритого ґрунту, основними х яких є помідори – 16,9%, капуста – 15,5%, цибуля на ріпаку – 12,8%. Площі під овочі закритого ґрунту постійно зростають і становлять в 2014 році 45,1 млн. м кв., що в 2 рази більше, ніж в 1990 р. В закритому ґрунті вирощують огірки (51%) та помідори (49%). У цілому по країні забезпечення у спорудах закритого ґрунту (теплиці зимові й весняні) становить 55% до необхідних для задоволення потреб населення. Серед баштанних культур домінують кавуни, хоча за останні десять років площі вирощування зменшилися майже на 24 %.

Найбільші площі засадження картофелю зосередженні у Вінніцькій області -8,4 %, Львівській області – 7,2%, Чернігівській та Хмельницькій областях – по 6,4%, тощо. Основні площі овочевих культур в 2014 році зафіксовані у Херсонській області – 9,6% (44,4 тис .га), Дніпропетровській області – 7,6%, Харьківській області – 6,8 %, Одеській області – 6,5%, тощо. Лідером з

виробництва у 2014 році узагальненої овочевої продукції є Херсонська область - 13,3% (1282,3 тис. тн), Дніпропетровська область – 7,4%, Харьківська область – 6,9 %, тощо.

Таблиця 1

Площа, з якої зібрано врожай картоплі та овочів в Україні, тис. гектарів

С.г.культура	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Картопля	1432,7	1530,6	1631	1515,9	1411,8	1342,8
Овочі – всього	447,2	489,3	518,6	464,4	467,8	463,8
у тому числі						
овочі відкритого ґрунту	445	485,7	516	461,8	464,9	459,3
з них						
капуста всяка	85,1	74,8	86,6	72,4	73,1	71,2
огірки	55,2	59,4	61,4	52,5	50,3	49,5
помідори	100,9	104,6	105,9	92,8	82,4	77,6
буряки столові	31,4	36,9	41,5	37,4	41	41
морква столова	27,7	33,7	41	39,7	44,2	43,8
цибуля на ріпку	57,1	67,7	64,5	57,3	59,6	58,8
часник	10,3	20,1	23,4	19,1	19,5	21,9
гарбузи столові	4,7	20,9	25,1	25,6	24,8	25,5
кабачки	11	26,9	30,6	25,6	27,3	28,6
перець солодкий і гіркий	6,3	12,7	15	14,5	16,1	16,3
овочі закритого ґрунту, тис. $м^2$	21672	35302	25310	26686	28731	45125
з них						
огірки	11681	18661	12853	12839	13892	22927
помідори	7281,8	13058	10604	10080	11962	17289
Баштанні продовольчі культури	111,6	89,1	83,9	49,7	81,9	77,3
у тому числі						
кавуни	102,6	81,7	72,6	40,1	62,1	58
дині	8,2	7,4	11,3	9,6	19,8	19,3

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України [1].

Зростання обсягів виробництва картоплі, овочі та баштанних культур здійснюється за рахунок збільшення врожайності [табл.2].

Таблиця 2

Виробництво картоплі, овочів і баштанних культур

С.г. культури	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2014
Валовий збір, тисяч тонн							
Картопля	16732,4	14729,4	19838,1	19462,4	18704,8	23250,2	23693,4
Овочі – всього	6666,4	5879,8	5821,3	7295	8122,4	10016,7	9637,5
Баштанні продовольчі культури	791,7	497,1	373	310,5	750,8	798,7	685,2
Урожайність, центнерів з 1 га зібраної площі							
Картопля	116,8	96,2	121,6	128,4	132,5	161	176,4
Овочі – всього	149	120,2	112,3	157,1	173,6	199,2	207,8
Баштанні продовольчі культури	70,9	55,8	44,4	62,4	91,7	99	88,7

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України [1].

За останні роки в Україні майже при незмінних площах виробництва, завдяки підвищенню врожайності, валовий збір овочів збільшився в півтора рази [2]. Цьому сприяло запровадження сучасних технологій виробництва овочів на підставі застосування, високопродуктивних сортів і гібридів, ефективних хімічних засобів захисту рослин, сучасних ресурсозберігаючих систем зрошення.

Слід зазначити, що внаслідок проведених реформ, в першу чергу земельної, суттєво змінилася система ведення овочевого господарства. Особливістю сьогоднішнього овочівництва в Україні є виробництво овочів у дрібнотоварних господарствах, проте як до 1991 року доля сільськогосподарських підприємств (колгоспи, радгоспи, овочеві фабрики) у виробництві картоплі складала 28,6%, овочів – 73,1%. і решту дрібні індивідуальні господарства. В 2014 році доля сільськогосподарських підприємств у поставці овочевої продукції становила: картоплі - 3,2%, овочів 13,9% [табл.3]. Але, в останні роки спостерігається тенденція в окремих областях до збільшення виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах внаслідок приходу інвесторів у цей сектор сільськогосподарського виробництва [3]. Так, у Херсонській області їх доля у виробництві овочів складає в 2014 році 35,9%, Миколаївській області – 56,3%.

Таблиця 3

Структура виробництва овочевої продукції та картоплі за категоріями господарств, *у відсотках до загального обсягу*

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014
Сільськогосподарські підприємства								
Картопля	28,6	4,2	1,4	1,2	2,6	3,3	3	3,2
Овочі	73,1	27,3	16,9	10,7	11,9	14,3	11,7	13,9
Господарства населення								
Картопля	71,4	95,8	98,6	98,8	97,4	96,7	97	96,8
Овочі	26,9	72,7	83,1	89,3	88,1	85,7	88,3	86,1

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України [1].

Виробництво овочів на невеликих площах стримує застосування високопродуктивних засобів механізації, підвищує собівартість та не дозволяє контролювати якість продукції і стан навколишнього середовища в зв’язку з застосуванням інтенсивних технологій [4].

Виробництво картоплі та овочів є в Україні прибутковим, рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств з виробництва картоплі в 2014 році складає 9,2%, (в 2013 р – 123,2%), овочів – відкритого ґрунту – відповідно 17,0% (4,6%).

Забезпечення населення свіжою та переробленою плодоовочевою продукцією в умовах несприятливого зовнішнього та внутрішнього середовища є однією з найважливіших проблем сучасного продовольчого ринку. Проведені дослідження балансу виробництва, споживання, використання та реалізації картоплі, овочів і баштанних продовольчих культур в Україні засвідчують щодо 100%-вий рівень самозабезпеченості та високу питому вагу власного виробництва у споживанні, обсяги імпорту і експорту пояснюються се-

зонним характером вирощування даного виду продукції та складністю його зберігання у свіжому виді [табл. 4, 5].

Таблиця 4

Показники самозабезпеченості та збалансованості виробництва картоплі в Україні

Показники	1995	2000	2005	2010	2012	2014
Виробництво, тис. тн	14729	19838	19462	18705	23250	23693
Зміна запасів на кінець року	-1090	2951	-100	-410	-370	1211
Імпорт, тис. тн	126	11	5	30	23	40
Усього ресурсів, тис. тн	15945	16898	19567	19145	23643	22522
Експорт, тис. тн	16	1	6	8	7	17
Витрачено на корм	4764	4872	5985	5606	7434	6970
Витрачено на посадку	4389	5145	5128	4897	5873	5600
Втрати та переробка на нехарчові цілі	400	220	2062	2720	3935	3824
Фонд споживання, тис. тн	6376	6660	6386	5914	6394	6061
Споживання на 1 особу за рік, кг	123,8	135,4	135,6	128,9	140,2	141
Коефіцієнт достатності споживання (норма - 124 кг)	1	1,1	1,1	1	1,1	1,1
Рівень самозабезпеченості, %	92,5	117,4	99,5	97,7	98,4	105,5
Питома вага власного виробництва у споживанні, рази	2,3	3	3	3,2	3,6	3,9
Імпортозалежність, %	2	0,2	0,1	0,5	0,4	0,7

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України [1].

Протягом досліджуваного періоду спостерігається поступове збільшення виробництва картоплі в 2014 році майже на 60% більше, ніж в 90-их роках. В загальному обсягу світового виробництва Україна в 2013 році займала третє місце (5,9%) після Китаю (96,0 млн.тн, 25,5%) та Російської Федерації (30,2 млн.тн, 8%). Але експорт продукції незначний, а імпорт в Україну збільшився у 3,6 рази. Загальнорічні втрати картоплі в межах держави майже у 225 разів перевищують її експорт. Протягом досліджуваного періоду втрати картоплі складають біля 16 % від його виробництва. Враховуючи, що більше 97 % обсягу врожаю картоплі виробляється в господарствах населення, можна вважати, що головними проблемами галузі є неконкурентоспроможність картоплі, що зумовлено низькою врожайністю, високою витратністю виробництва в умовах застарілих технологій, низькими сортовими якостями насіннєвого матеріалу, неефективною маркетинговою діяльністю, потрібної для просування продукції на внутрішній та зовнішній ринки [5]. Саме цим можна пояснити незначні обсяги експорту картоплі з України.

Відносно овочевої та баштанної продукції протягом досліджуємого періоду спостерігається в 2014 році в порівнянні з 1990 роком зростання обсягів виробництва на 61,8 %, обсягів експорту – на 51,5 %, споживання на 1 особу за рік – на 68,7% [табл. 5]. Особливості формування рівня споживання в розрізі регіонів мають відмінності. Найвищий рівень споживання овочів у Херсонській, Черкаській та Кіровоградській областях. У цілому ж від південних до північних областей і на захід він зменшується. Значні зміни спостері-

гаються в окремі роки і в окремих областях, тобто є особливості у формуванні регіональних ринків овочевої продукції. За даними Українського НДІ гігієни та харчування раціональна норма споживання (РНС) овоче-баштанних культур має становити 161 кг/особу в рік, який було перевищено та не зменшено з 2012 року. Україна має значні позиції на світовому ринку овочевої продукції. В 2014 році з обсягом виробництва 10,3 млн. тн овочів та баштанних культур займала 7 місце (0,9%) після Китаю (583,3 млн. тн, 51,4% світового ринку), США (34,3млн. тн, 3%), Російської Федерації (15,5 млн.тн, 1,4%),Італії (13 млн.тн, 1,1%), Іспанії (12,7 млн.тн, 1,1%), Бразилії (11,5 млн.тн, 1%).

Таблиця 5

Показники самозабезпеченості та збалансованості виробництва овочів і баштанних культур в Україні, тис. тн

Показники	1995	2000	2005	2010	2012	2014
Виробництво, тис. тн	6377	6195	7606	8873	10815	10323
Зміна запасів на кінець року	100	201	196	-22	458	183
Імпорт, тис. тн	41	29	100	311	213	225
Усього ресурсів, тис. тн	6318	6023	7510	9206	10570	10365
Експорт, тис. тн	194	30	150	335	346	294
Витрачено на корм	755	728	1214	1337	1568	1620
Витрачено на посадку	68	86	90	118	127	117
Втрати та переробка на нехарчові цілі	322	177	393	835	1077	1223
Фонд споживання, тис. тн	4979	5002	5663	6581	7452	7019
Споживання на 1 особу за рік, кг	96,7	101,7	120,2	143,5	163,4	163,2
Коефіцієнт достатності споживання (норма - 161 кг)	0,6	0,6	0,7	0,9	1	1
Рівень самозабезпеченості, %	104,1	103,4	103,3	100	105,8	103,4
Питома вага власного виробництва у споживанні, рази	1,3	1,2	1,3	1,3	1,5	1,5
Імпортозалежність, %	0,8	0,6	1,8	4,7	2,9	3,2
Питома вага експорту у загальній ємності споживання, %	3,9	0,6	2,6	5,1	4,6	4,2
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	4,7	1	1,5	1,1	1,6	1,3

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України [1].

Аналізуючи статистичні дані за останні роки та реальний стан овочівництва в Україні, можна визначити основні напрямки розвитку галузі овочівництва, серед яких є вирішення організаційних змін на ринку виробника, зменшення трудомісткості виробництва овочевої продукції у господарствах населення, збільшення товарності та налагодження каналів збуту. Потребує зусиль влади щодо впровадження міжнародних стандартів та систем якості продуктів харчування**.** Дрібнотоварним виробникам не лише фінансово, а й матеріально та технологічно обмежені щодо впровадження міжнародних стандартів якості продуктів харчування, оскільки процес одержання сертифікатів системи ISO4, HACCP, EN5 є надзвичайно трудомістким та капіталозатратним. Процес гармонізації вітчизняного законодавства до міжнародних

умов здійснюється в Україні вкрай повільно. Зростання витрат виробників овочевої продукції внаслідок здороження паливно-мастильних матеріалів, засобів захисту від шкідників і хвороб сільськогосподарських культур, мінеральних та органічних добрив та ін. стримує розвиток овочівництва [6]. Основні передумови повноцінного розвитку виробництва овочевої продукції передусім пов'язані зі змінами його кон'юнктури та опосередковані об'єктивними законами ринку.

Висновки. Виробництво овочів необхідно зорієнтувати на задоволення потреб споживачів як кінцеву мету ринку. При цьому збалансований попит і пропозиція на ринку овочів, конкуренції на основі покращення їх якісних показників, створення ринкової інфраструктури, служб маркетингу, розвиток систем інформаційного забезпечення, дієва державна підтримка нададуть пріоритетності у створенні повноцінного вітчизняного ринку овочів.

Список використаних джерел:

1.Державна служба статистики України [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/.

2.Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс]: аграрний ринок. – Режим доступу: http://minagro.kiev.ua/

3.Сухий П.О., Заячук М.Д. Сучасний стан та перспективи розвитку овочівництва в Україні. / П.О. Сухий, М.Д., Заячук // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «География». Том 25(64).--2012г. --№ 3. -С.38-48.

4.Рудь В.П. Овочевий ринок. Аспекти формування продовольчої безпеки України. / В.П. Рудь // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Випуск 5. Частина 1. 2014. – С.251-254.

5. Присяжнюк М. В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи) / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та інш. – К.: ННУ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

6. Трансформація сільського господарства та села: ювілейний збірник наукових статей /за ред. Ю. Е. Губені.- Л.: ЛНАУ. – 2010. – 420 с.

Рецензент – д.е.н., професор Соловйов І.О.

УДК 658.012:331.107.266.2

ДЖЕРЕЛА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Дядик Т. В., к.е.н., доцент; Миколенко І.Г., к.е.н., доцент;
Писаренко С.В. к.с.-г.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У статті висвітлені та проаналізовані джерела інвестицій в людський капітал та їх ефективність, зокрема, висвітлена теоретична сутність категорії «людського капіталу» та «інвестицій в людський капітал». Узагальнені статистичні дані та проведений їх аналіз, що стосуються обсягу та структури державних капітальних інвестицій за основними видами економічної діяльності в Україні. Проаналізовані основні показники ефективності інвестицій в людський капітал: динаміка показників функціонування вищих навчальних закладів України за останні 10 років; показники рівня розвитку культури; охарактеризовані та проаналізовані показники рівня здоров'я суспільства; джерела та рівень фінансування інноваційної діяльності. Здійснений аналіз рівня основних показників нерівності розподілу доходів та витрат суспільства в Україні. На основі проведених дослі-

джень обґрунтовані основні пропозиції щодо підвищення ефективності капітальних вкладень у розвиток суспільства.

Ключові слова: *людський капітал, інвестиції в людський капітал, освіта, здоров'я, інновації, культура, якість трудового життя.*

Постановка проблеми. Інвестиції в людський капітал є не тільки ризикованими, а й часто невизначеними, адже дуже важко оцінити зміни та їх рівень в обсязі людського капіталу від розміру цих капіталовкладень. Кожній людині притаманні свої інтереси, вподобання, риси характеру, рівень культури, зрештою, сила волі, і саме від цих характеристик в подальшому залежить віддача та ефективність інвестицій в людський капітал. Крім цього, значним є інвестиційний період, адже перш ніж отримати ефект від використання трудового ресурсу, необхідно чимало коштів на його формування: витрати на народження і виховання дитини, оплата праці вчителів, репетиторів, викладачів тощо. Зрозуміло, що цей період триває, як правило, мінімум 14-16 років, максимум – більшу половину життя.

Для країн з розвиненою економікою характерним є тісний взаємозв'язок між державною політикою доходів населення та спрямованістю роботи фінансових інститутів на формування потужної робочої сили як однієї з джерел ресурсної бази фінансового ринку. Цілком очевидно, що населення, яке не має достатніх доходів на формування та відтворення своєї робочої сили не може користуватись навіть найбільш привабливими інструментами розвинутої фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню економічної природи і значення категорії людський капітал, проблемам фінансування розвитку соціальної сфери, розвитку фінансових ринків в контексті залучення споживачів для виконання різних фінансово-економічних операцій присвячено ряд наукових робіт, зокрема, О. Амосова, О. Білик, О. Бородіної, С. Вовканич, А. Дєгтяр, О. Грішнової, Дж. Грейсона, А. Добриніна, С. Дятлова, О. Іваницької, К. Макконела, І. Соболєвої та ін.

Людський капітал є найціннішим ресурсом, набагато важливішим ніж природні ресурси, заводи, обладнання, виробничі запаси. Саме він є визначальним чинником конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності [3, с. 196].

Людський капітал створюється і накопичується завдяки фінансуванню інвестицій в освіту, підготовку та підвищення кваліфікації на виробництві, зміцнення здоров'я та медичне обслуговування, міграцію та пошуки інформації тощо. У кінцевому підсумку накопичуються економічні здібності людей, що дають змогу отримувати вищі доходи. Вкладення держави в людський капітал дають значний за обсягом, тривалий за часом і інтегральний за характером економічний та соціальний ефект [4, с. 103-104].

Інвестиції в людський капітал – це будь-яка дія, що сприяє підвищенню кваліфікації та здібностей, і, відповідно, зростанню продуктивності праці робітників. Витрати, які сприяють зростанню продуктивності, можна розглядати як інвестиції, адже поточні витрати здійснюються з тим розрахунком, що

будуть багаторазово компенсовані збільшеним потоком доходів у майбутньому [6, с. 171].

Інвестиції в людський капітал є різних видів. Найважливіші з них, і це очевидно – витрати на освіту, включаючи загальну та спеціальну, формальну та неформальну освіту, підготовку за місцем роботи і т. ін. Витрати на охорону здоров'я мають також велике значення, адже добре здоров'я – результат витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування та поліпшення життєвих умов – продовжує тривалість життя, підвищує працездатність і продуктивність праці. Витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з місць відносно низької продуктивності праці в місця з відносно високою продуктивністю, збільшуючи тим самим результати використання свого людського капіталу. Крім названих вище, відповідно до основних активів людського капіталу, до інвестицій відносять також витрати на пошук економічно значимої інформації, виховання дітей та ін. [2].

Віддача від людського капіталу, як правило, вища від матеріально-технічних та грошових ресурсів – такий капітал із часом може підвищувати свою ефективність, адже працівники здобувають новий рівень знань, навичок, таланту, що мають економічну цінність [5, с. 27]

Постановка завдання. Метою статті було висвітлити та проаналізувати джерела інвестицій в людський капітал та їх ефективність. Зокрема, ставились завдання: висвітлення теоретичної природи та значення категорії «людського капіталу» та сутності «інвестицій в людський капітал»; узагальнення статистичних даних та їх аналіз, що стосуються обсягу та структури державних капітальних інвестицій в основний капітал; основних показників ефективності інвестицій в людський капітал (рівень здоров'я, освіти, культури, розвиток науки); аналіз рівня основних показників нерівності розподілу доходів та витрат у суспільстві в Україні; обґрунтування основних пропозицій щодо підвищення ефективності капітальних вкладень у розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вкладення у людський капітал здійснюють держава, недержавні суспільні та міжнародні фонди й організації, регіони, освітні заклади, підприємства, сім'ї та окремі особи. Хоча у створенні активу людського капіталу зростає роль окремих підприємств і зрештою самої людини, проте роль держави в цій галузі є провідною.

На макрорівні основним джерелом фінансування людського розвитку є Державний бюджет України. Але на сьогодні видатки з нього на забезпечення зазначених питань є занадто низькими та недостатньо дієвими. Інтегральний ефект від інвестицій в людський капітал є суспільним благом, тому у його розвитку повинна бути насамперед зацікавлена держава. Особливо провідна роль у двох найважливіших сферах формування людського капіталу – в освіті та охороні здоров'я, проте за період 2014-2015 рр. в Україні зростання інвестицій саме у ці сфери є на найнижчому рівні порівняно з іншими. Якщо розмір інвестицій у промисловість становлять 34,1 % загального обсягу інвестицій, торгівлю – 7,7 %, телекомунікації – 14,7 %, то у освіту, мистецтво та спорт – по 0,3 %, охорону здоров'я – 0,4 % і в абсолютному розмірі є в десятки разів меншими ніж у інші сфери (табл. 1).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за основними видами економічної діяльності в Україні, січень-червень 2015 р.

Вид діяльності	Освоєно (використано) капітальних інвестицій		
	у фактичних цінах, млн. грн	у % до	
		січня-червня 2014 р.	загального обсягу
Сільське, лісове та рибне господарство	9427,1	109,6	9,5
Промисловість	33732,4	71,9	34,1
Будівництво	15025,1	79,4	15,2
Оптова та роздрібна торгівля	7635,0	74,1	7,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	59,57,2	75,9	6,0
Інформація та телекомунікації	14531,9	401,1	14,7
Фінансова та страхова діяльність	2520,3	78,7	2,6
Операції з нерухомим майном	3827,3	79,1	3,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	1058,0	81,9	1,1
Освіта	270,1	140,2	0,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	369,1	109,7	0,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	269,1	167,5	0,3

Джерело: складено за даними: [7]

Інтелектуальну складову людського капіталу, через підвищення запасу і рівня знань людини формують різні рівні освіти. Велике значення цих початкових етапів освіти зумовлюється такою характеристикою людського капіталу: він інтенсивніше накопичується в тих людей, які вже мають його більше. Тому на цих етапах створюється не просто початково необхідний для життя у суспільстві запас людського капіталу, а й формується база для подальшого розвитку та збагачення цього капіталу. Інвестиції у професійно-технічну і вищу освіту сприяють формуванню висококваліфікованих робітників та спеціалістів, високопродуктивна праця яких найбільше впливає на темпи економічного зростання [2].

Динаміка показників функціонування вищих навчальних закладів України за останні 10 років свідчить про суттєве скорочення кількості вищих навчальних закладів, та, відповідно, студентів, яких вони готують (табл. 2).

Як свідчать дані, у 2015 р. порівняно з 2005 р., кількість вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації скоротилась на 46,14%, III-IV рівнів акредитації – на 19,72 %, відповідно чисельність студентів скоротилась на 50,3% та 34,7%. Такі показники, зрозуміло, визначались низькою народжуваністю у 1990-х роках, реформуванням навчальних закладів та зниженням рівня доступності вищої освіти.

Таблиця 2

Динаміка показників функціонування вищих навчальних закладів України, 2005-2015 рр.

Навчальний рік	Кількість ВНЗ закладів		Кількість студентів у ВНЗ закладах, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7
2014/15	387	277	251,3	1438,0
2014/15 до 2005/06, %	63,86	80,28	49,73	65,25

Джерело: розраховано за даними: [7]

Поряд із рівнем освіти, одним з основних показників трудового потенціалу суспільства є культура. Показники рівня розвитку культури: середній термін навчання однієї особи віком від 25 років (узагальнюючий показник, прийнятий у світовій практиці); кількість закладів культури за типами (бібліотеки, музеї, театри, кінотеатри); сума коштів, спрямованих на розвиток культури тощо. Статистичні дані щодо показників розвитку культури в Україні за 2005-2015 рр. також мають негативну динаміку – майже на 17 % скоротилась кількість театрів, а їх відвідування – на 13 %, кількість слухачів на концертах зменшилась майже вдвічі (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка показників рівня розвитку культури в Україні, 2005-2014 рр.

Роки	Кількість театрів	Кількість відвідувань театрів за рік, млн.	Кількість концертних організацій	Кількість слухачів на концертах за рік, млн.	Кількість музеїв	Кількість відвідувань музеїв за рік, млн.
2005	135	6,2	78	4,4	437	18,9
2006	137	6,3	81	4,1	445	20,2
2007	138	6,6	79	4,2	458	21,1
2008	138	7,0	77	4,0	478	21,9
2009	136	6,2	77	3,8	499	20,8
2010	140	6,6	83	4,2	546	21,7
2011	133	6,7	82	4,1	570	21,8
2012	132	6,7	88	4,6	592	22,4
2013	133	6,9	85	4,6	608	22,3
2014	113	5,4	73	2,4	543	20,3
2014 р. у % до 2005 р.	83,7	87,1	93,6	54,5	124,3	107,4

Джерело: розраховано за даними: [7]

Інвестиції в зміцнення здоров'я людей мають велике значення з кількох причин: по-перше, стан здоров'я зумовлює можливості і тривалість використання людського капіталу (тривалість життя), а також можливості отримання доходів та економічного зростання; по-друге, стан фізичного і психічного здоров'я людей визначає можливості здобуття освіти та професійної підготовки, тобто визначає ефективність інших видів інвестицій у людський капітал; по-третє, здоров'я людей, як носіїв певної генетичної інформації, зумовлює якість людського капіталу наступних поколінь [2].

У міжнародній практиці для характеристики рівня здоров'я суспільства традиційно використовують: комплекс демографічних показників: народжуваність, смертність, середню тривалість життя; показники захворюваності (загальної, за окремими віковими групами та групами захворювань); показники інвалідності (загальної, дитячої, з причин); рівень фізичного розвитку тощо. Враховуючи такий широкий спектр показників, інвестиції у збереження здоров'я пов'язані не тільки з розвитком медицини та науки, а й забезпеченням здорового способу життя населення. Враховуючи рівень бідності в Україні, значна частина населення елементарно не витримує норми здорового харчування, вже не говорячи про можливість курортного, профілактичного лікування та відпочинку. Динаміка кількості зареєстрованих випадків хвороб за 2005-2014 рр. є позитивною і вказує на зменшення кількості захворювань, проте це пояснюється тим, що у 2014 р. не враховувались показники по анексованій території Криму та проведення АТО (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка показників захворюваності населення України, 2005-2014 рр.

Роки	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.								
	всього	у тому числі:							
		новоутворення	хвороби нервової системи	хвороби системи кровообігу	хвороби органів дихання	хвороби шкіри та підшкірної клітковини	хвороби кістково-м'язової системи	хвороби сечостатевої системи	уроджені аномалії
2005	32912	408	754	2430	13894	1936	1600	2185	53
2006	32240	414	764	2431	13308	1906	1597	2172	53
2007	32807	407	752	2437	13946	1952	1569	2132	51
2008	32467	406	753	2478	13671	1911	1567	2136	51
2009	33032	407	754	2423	14528	1890	1544	2140	52
2010	33080	418	750	2390	14595	1921	1532	2138	52
2011	32381	423	744	2346	14148	1881	1490	2095	55
2012	31162	433	724	2318	13220	1852	1445	2047	54
2013	31024	440	704	2256	13293	1856	1444	2046	55
2014	26881	363	651	1880	11839	1570	1247	1756	48
2014 р. у % до 2005 р.	81,7	89,0	86,3	77,4	85,2	81,1	77,9	80,4	90,6

Джерело: розраховано за даними: [7]

До інвестицій у людський капітал відносяться і витрати на фундаментальні наукові розробки. Маючи належне матеріальне забезпечення, сама людина, спрощує та удосконалює собі як процес праці, так і побут, створюючи нові технології, техніку, продукцію. Прикладом високої ефективності та віддачі науки є економічний розвиток Сполучених Штатів Америки. Тут сільськогосподарський сектор з року в рік залишається конкурентоспроможним, не дивлячись на високі матеріальні витрати та, зокрема, праці. Продуктивність сільського господарства США швидкими темпами зростала з часу Другої Світової війни, а з 50-х років XX ст. зросла вдвічі. Основними чинниками такого зростання економісти вважають поєднання аграрної економіки з державним регулюванням (контроль якості, санітарна профілактика, моніторинг навколишнього середовища, державна підтримка цін та експорту, наукових досліджень та освіти). Обсяг загальних інвестицій в наукові дослідження складають майже 50% середнього приросту загальної продуктивності. Важливішим аспектом цього досвіду є те, що значну питому вагу в цьому процесі займають приватні інвестиції в наукові розробки, знаходження нових високоефективних технологій, машин та обладнання, біотехнологій тощо [8, с. 31].

В Україні рівень фінансування інноваційної діяльності має позитивну динаміку – загальна сума витрат за 2005-2014 рр. зросла на 33,8 %, проте структура інвестицій говорить сама за себе – у 2014 р. питома вага фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів була 4,5 %, а за рахунок коштів бюджету – всього 1,8 % (табл. 5).

Таблиця 5

Джерела та рівень фінансування інноваційної діяльності в Україні, млн. грн

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10821,0	7969,7	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
Структура у 2014 р., %	85,0	4,5	1,8	8,7	85,0
2014 р. у % до 2005 р	133,8	129,6	1224,6	87,8	129,3

Джерело: розраховано за даними: [7]

Розмір інвестицій в людський капітал нерозривно пов'язаний з ефективністю фінансової системи країни. Внаслідок невиправданого ризику фінансових операцій, що призводять до краху фінансово-банківських установ та

збільшення урядових зобов'язань, відбувається зростання бідності населення, відбувається зменшення витрат на освіту, медицину та інші соціальні бюджетні сфери. Основними індикаторами ефективності інвестицій в людський капітал є якість та вартість життя населення. В умовах значного послаблення функцій держави щодо інвестицій в людський капітал поглиблюється майнове розшарування суспільства (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка показників диференціації життєвого рівня населення в Україні, 2010-2014 рр.

Показники	Роки					2014 р. до 2010 р., +,-
	2010	2011	2012	2013	2014	
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму:						
млн. осіб	3,6	3,2	3,8	3,5	3,2	-0,4
у % до загальної чисельності	8,6	7,8	9,0	8,3	8,6	0
Середньорічний розмір прожиткового мінімуму, грн у середньому на одну особу в міс.	843,2	914,1	1042,4	1113,7	1176,0	332,8
Квінтильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	0
Квінтильний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,5	3,4	3,2	3,3	3,1	-0,4

Джерело: розраховано за даними: [7]

Як бачимо, за межею крайньої бідності перебувають 8,6 % чисельності населення України, а розмір прожиткового мінімуму, який за останні 5 років зріс всього на 332,8 грн і становить у 2014 р. 1176 грн, звичайно не може забезпечити елементарного повноцінного відтворення робочої сили, не говорячи про культуру та відпочинок.

Висновки. Джерела інвестицій в людський капітал є досить різні – від приватних до державних, проте коли мова йде про людський розвиток, тут звичайно на перше місце повинна виходити держава. Держава мусить використовувати як стимули, так і примусові заходи, спрямовані на примноження людського капіталу нації. Саме держава через регулювання цін та розміру трудових доходів повинна гарантувати населенню достойний рівень та якість трудового життя. Особливо велика роль держави у двох найважливіших сферах формування людського капіталу – в освіті та охороні здоров'я. В руках держави, через економічне стимулювання змінити ставлення до розвитку людського капіталу приватних підприємств, адже вони можуть стати найефективнішими виробниками цього капіталу через підготовку фахівців, що відповідають перспективним способам виробництва. Необхідна також державна підтримка тих підприємств і організацій, які забезпечують соціальний ефект на державному рівні: підвищення рівня культури, моральності, творчого потенціалу та активності.

Список використаних джерел:

1. Амосов О. Формування людського капіталу в умовах інноваційної економіки: методологічний аспект: [Електронний ресурс] / О. Амосов, А. Дєгтяр // Публічне управління: теорія і практика. – 2011 – №3 (7). – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/2011_3/doc/08.pdf/.
2. Васильченко В.С. Управління трудовим потенціалом: [навч. посіб.] / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.
3. Грейсон Дж. Американский менеджмент на пороге XXI века / Дж. Грейсон, К. О'Делл. – М.: Экономика, 1991. – С. 196, 267.
4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: [підручник] / О.А. Грішнова. – [3-тє вид., випр. і доп.] – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.
5. Кір'ян Т. Нове в теорії, методології та практиці людського капіталу / Т. Кір'ян, Ю. Куліков // Аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 26-31.
6. Макконел К.Р. Экономикс: В 2 т. / пер. с англ. / К.Р. Макконел, С.А. Брю. – Баку, Азербайджан. 1992. – Т. 1. – 399 с.
7. Публікація документів Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// ukrstat.org/uk/operativ2015.
8. Dale Colyer, P. Lynn Kennedy, R. Paul Krugman et al. editors. Competition in agriculture: the United State in the Word Market. – NY.: Food Products Press, 2000. – 323 p.

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК 332.155

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЇЇ ВИДІВ

Єщенко І. В., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто ряд підходів до визначення категорії «економічна ефективність», а також подано класифікацію видів даного поняття з огляду на низку диференціюючих ознак. Досліджено думку ряду вітчизняних і зарубіжних учених щодо визначення поняття економічної ефективності виробництва, узагальнено дану категорію та виділено її ключове значення. Доведено, що економічна ефективність є одним із ключових показників діяльності підприємства, за допомогою якого можна визначити, на скільки раціонально використовуються наявні ресурси. Досліджено підходи до кількісного визначення економічної ефективності через зіставлення витрат і результатів діяльності.

Ключові слова: *економічна ефективність, ефективність виробництва, показник, результативність, продуктивність, затрати.*

Постановка проблеми. Підвищення економічної ефективності виробництва є одним із ключових завдань діяльності не тільки підприємства, а й галузей економіки в цілому. Саме ефективність виробництва є чи не найважливішою якісною характеристикою господарювання. Поняття ж економічної ефективності часто ототожнюють із результативністю, як однією із форм вираження мети виробничого процесу. Досить важливим є розуміння того, що основною проблемою підвищення економічної ефективності виробництва є забезпечення зростання обсягу виробництва продукції на кожну одиницю витрачених матеріальних, фінансових чи трудових ресурсів.

Із наукової точки зору розрахунок економічної ефективності має досить важливе значення, поскільки на її основі оцінюється ефективність роботи підприємства, його підрозділів, планується подальша стратегія розвитку, визначаються результати використання ресурсного потенціалу (робочої сили, фінансів, основних засобів тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття економічної ефективності є досить популярним серед зарубіжних і вітчизняних науковців. Так, питанню підвищення економічної ефективності виробництва присвячено значну кількість наукових праць серед дослідників із країн з розвинутою економікою. Досить ґрунтовні дослідження проводилися представниками школи «наукового менеджменту», засновником якої став американський інженер Ф. Тейлор (1856-1915). Пізніше проблемами управління виробництвом та його ефективністю займався американець Г. Черч, проблемою раціоналізації організації праці – Г. Емерсон та інші вчені. Вагомий внесок у дослідження виробництва зробив російський вчений А. К. Гастев, який особливу увагу приділяв дослідженням із організації ефективної праці [5]

Крім того, питаннями економічної ефективності також приділяється значна увага у вітчизняних наукових колах. Звісно, сутність даного поняття з точки зору різних вчених набуває набуває різних трактувань. Так, В. В. Бочаров відзначає, що економічна ефективність діяльності підприємства визначається показниками рентабельності [3]. А от А. Д. Шеремет вважає, що ефективність економічних процесів вимірюється шляхом зіставлення результату (ефекту) і витрат [7].

Зазначимо, що в часто у вітчизняній економічній літературі для характеристики економічної ефективності виробничо-господарської діяльності використовується поняття «результативність», а також «продуктивність», які в певній мірі є тотожними по змісту до терміна «економічна ефективність» [1].

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення визначення поняття «економічної ефективності» та систематизація видів економічної ефективності щалежно від класифікаційних ознак.

Для досягнення поставленої мети було виділено такі *завдання*:

- з’ясувати основні підходи до визначення поняття «економічна ефективність»;
- визначити найбільш впливові показники, що характеризують економічну ефективність;
- здійснити класифікацію видів економічної ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «ефективний» означає «той, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший результат, дієвий» [6]. В економічній енциклопедії зазначається, що ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту, тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [4].

Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень. Економічна ефективність виробництва в підприємствах та об’єднаннях ви-

значається як народногосподарська ефективність, економічна ефективність галузей і виробництва окремих продуктів, а також господарської діяльності підприємств і окремих заходів.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з 1 га земельної площі при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції. Ефективність сільського господарства включає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва, в ній відбивається також якість продукції і здатність її задовольнити певні потреби споживача. При цьому підвищення якості сільськогосподарської продукції вимагає додаткових затрат живої і уречевленої праці [2].

Загальновідомо, що діяльність будь-якого підприємства спрямована на досягнення того чи іншого результату, який є недосяжним без здійснення певних затрат. Поняття ж економічної ефективності характеризує, на скільки раціонально використовуються наявні ресурси на підприємстві, перетворюючись у позитивний кінцевий результат.

Якщо узагальнити підходи до кількісного визначення економічної ефективності, то її визначення можна подати у вигляді наступної формули:

$$E = P/B, \quad (1)$$

де Р – результат, В – витрати.

Саме через зіставлення витрат і результатів можна оцінити значення економічної ефективності діяльності чи то окремого підприємства, чи то цілої галузі або ж економіки в цілому. Виходячи із цих величин, існує ряд додаткових варіантів розрахунку економічної ефективності через зіставлення витрат із результатів (див. табл.).

Отож, ключовими категоріями в оцінці ефективності є виробничі витрати й результати діяльності. Суть формування виробничих витрат як системного комплексного елемента ринкового механізму полягає в прагненні виробників звести їх до мінімуму з метою максималізації прибутку (тобто результату).

Оскільки економічна ефективність формується під впливом чинників, які визначають динаміку економічних витрат і економічних результатів, то доцільно уточнити теоретичну сутність економічних результатів і витрат.

Таблиця 1

Варіанти розрахунку показників економічної ефективності

Показник	Пояснення значення показника
Р/В	характеризує результат, отриманий з одиниці витрат
В/Р	питома величина витрат, що припадає на одиницю результату
Р-В	абсолютна величина перевищення результатів над витратами
(Р-В)/В	ефект, отриманий з одиниці витрат
(Р-В)/Р	питома величина ефекту, що припадає на одиницю отриманих результатів

Джерело: складено за даними [1]

Існує три основні підходи до визначення змісту витрат [1]:

- ресурсний (під ефективністю виробництва розуміється отримання максимальної кількості можливих благ від наявних ресурсів);
- витратний (під ефективністю виробництва розуміють співвідношення результатів і поточних витрат);
- ресурсно-витратний (економічний результат співвідноситься з вартістю виробничих ресурсів і поточними виробничими витратами).

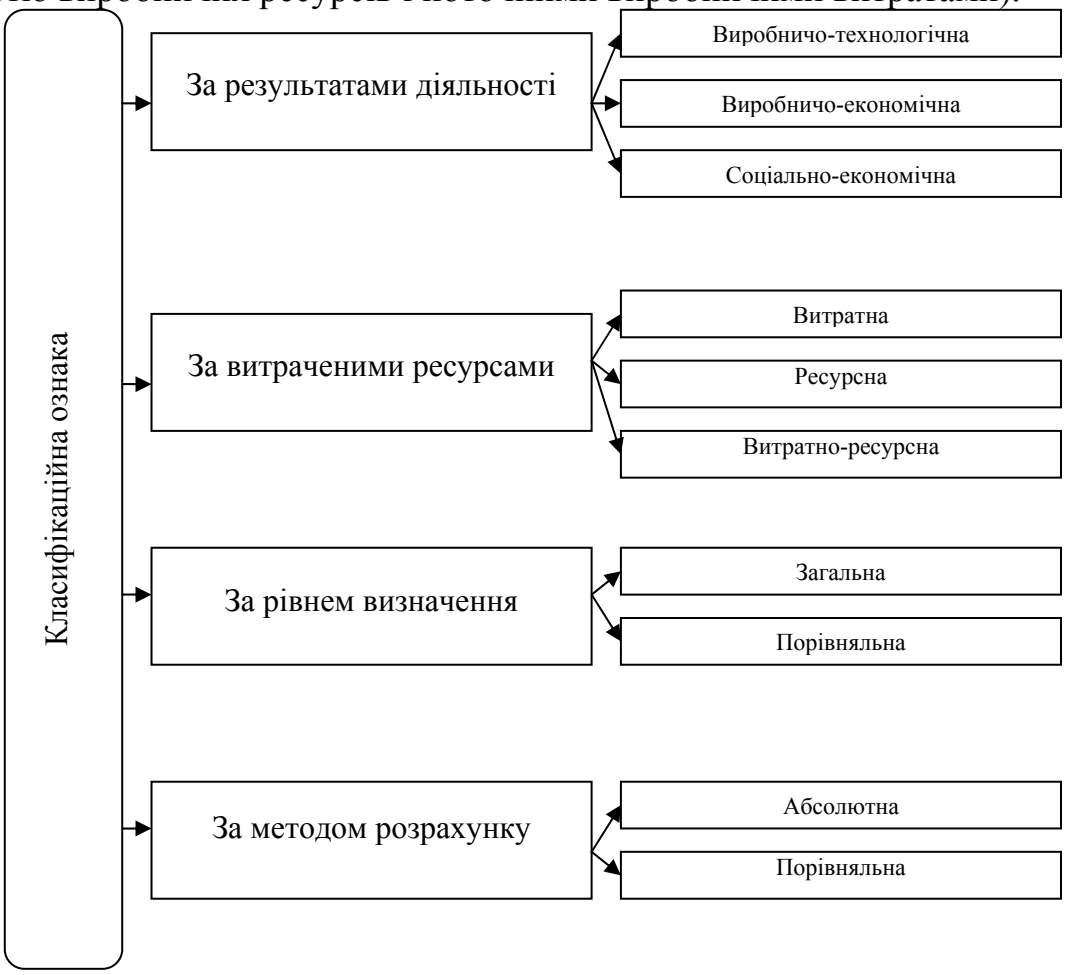

Рис. 1. Класифікація видів економічної ефективності

Джерело: складено за даними [1, 2]

Із наведених вище визначень стає зрозуміло, що основним завданням під час визначення економічної ефективності є оцінка результатів діяльності. До результатів належать обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному вираженні або прибуток.

Класифікувати економічну ефективність можна за досить значною кількістю критеріїв: за методами розрахунку, за одержаними результатами, за видами господарської діяльності, типом економічного зростання, характером витрат тощо.

Важливо, на нашу думку, визначити ключові критерії, що в першу чергу впливають на значення економічної ефективності для того, аби здійснити узагальнену класифікацію даного поняття (див. рис.).

Виходячи із викладеного вище можемо дати наступне визначення поняттю економічної ефективності: це загальна системна оцінка кінцевих ре-

зультатів діяльності підприємства (структурного підрозділу, галузі, економіки) за певний визначений період з урахуванням оцінки використання наявних ресурсів.

Висновки. 1. Поняття економічної ефективності є досить широко досліджуваним як серед вітчизняних вчених, так і в колах зарубіжної економічної думки. В основному дане поняття ототожнюється із термінами «продуктивність» та «результативність».

2. Показниками, що мають найсуттєвіший вплив на значення економічної ефектності є значення витрат та результатів діяльності. Саме від цих величин залежить економічна ефективність діяльності.

3. Економічна ефективність класифікується за низкою ознак, найбільш поширеними серед яких є: витрачені ресурси, результати діяльності, метод розрахунку та рівень визначення.

Список використаних джерел:

1. Братанич Б. В. , Полозова Т. В. Визначення сутності економічної ефективності та класифікація її видів // Економіка промисловості. – 2010. – №4. – с. 153-155.

2. Білецька К. Ю Сутність категорії «економічна ефективність виробництва» [Електронний ресурс]. – режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua

3. Бочаров В. В. Финансовый анализ / В. В. Бочаров. – СПб.: Питер, 2007. – 240 с.

4. Економічна енциклопедія в 3х томах (Т. 2). К., вид. центр «Академія» 2000. Тернопіль. Академія народного господарства. 2000.

5. Производственный менеджмент: Учебник для вузов / Под ред. проф. Ильенковой С. Д. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.

6. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків.: Фоліо, 2006. – 623 с.

7. Шеремет А. Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А. Д. Шеремет. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 415 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

УДК 336.76

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА ГРОШОВОМУ РИНКУ

Зоря С. П., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У статті досліджено сутність та призначення фінансового посередництва на грошовому ринку. Здійснено систематизацію наукових поглядів вітчизняних вчених-економістів стосовно сутнісно-змістовного наповнення категорії «фінансове посередництво». Запропоновано авторське визначення терміна фінансове посередництво. Удосконалено класифікацію фінансових посередників в залежності від можливості впливати на пропозицію грошей в обігу. З'ясовано роль фінансового посередництва в контексті підвищення ефективності розміщення інвестицій та стимулюванні діяльності господарюючих суб'єктів. Визначено модель структурної організації фінансового сектору України. Досліджено особливості функціонування банків та страхових компаній як провідних суб'єктів фінансового посередництва на грошовому ринку України.

Ключові слова: *фінансове посередництво, грошовий ринок, фінансова система, фінансовий посередник, банки, небанківські установи.*

Постановка проблеми. Реальний стан економіки в Україні, важливість відновлення інвестиційного клімату та економічного зростання, підвищують актуальність дослідження питань, як із практичної так і теоретичної точки зору, стосовно формування ефективно функціонуючого фінансового ринку, ключове значення на якому відводиться фінансовому посередництву, що здатне не лише здійснювати акумуляцію тимчасово вільних фінансових ресурсів населення, а й сприяти підвищенню ефективності розміщення інвестицій та стимулюванні діяльності господарюючих суб'єктів. В підсумку, важливим орієнтиром та результативним показником діяльності фінансових посередників є збалансування попиту й пропозиції на фінансові ресурси, шляхом формування економічної кон'юнктури на грошовому ринку та сприяння прибутковості фінансових активів і добробуту населення і цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної сутності та призначення фінансового посередництва на грошовому ринку присвячена значна кількість праць як вітчизняних так і зарубіжних вчених-економістів, зокрема мова йде про таких науковців як Савлука М. І. [7], Васенко В. К. [1], Еша С. М. [3], Школьник І. О. [10], Мороза А. М. [7], Лазепко І. М. [7], Зимовця В. В. [4], Унинець-Ходаківської В. П. [8]та інших.

В той же час, не дивлячись на значну кількість публікацій, присвячених проблематиці фінансового посередництва, аналіз наукової літератури показав відсутність єдиного підходу як до самого визначення категорії «фінансове посередництво» так і до ролі фінансових посередників, що вимагає уточнення та систематизації.

Постановка завдання. Метою проведення даного дослідження є з'ясування теоретичних основ фінансового посередництва на грошовому ринку, зокрема, визначення його сутності, значення, базових функцій, місця фінансових посередників у фінансовій системі країни, а також стану фінансового посередництва за окремими показниками з метою формування перспективних напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий ринок – одна з найважливіших сфер національної економіки, де відбуваються формування та розподіл фінансових ресурсів і шляхом діяльності його учасників забезпечуються накопичення та розподіл інвестиційних ресурсів, взаємодія виробників і споживачів фінансових послуг за правилами, визначеними державою та її регуляторними органами. В той же час, забезпечення фінансової стабільності та динамічного розвитку фінансового ринку є неможливим без можливості опосередкованого фінансування, ключову ланку на якому займає фінансове посередництво.

Головним призначенням фінансових посередників є забезпечення фінансування діяльності економічних суб'єктів та перерозподілу капіталу в суспільстві, що в результаті формує сприятливі умови для ефективного функціонування реального сектора економіки та прискорення кругообігу капіталу в процесі господарювання [1, с. 19].

З огляду на відсутність єдиного підходу щодо визначення терміну «фінансове посередництво» та з метою удосконалення сутнісно-змістовного на-

повнення даної категорії розглянемо деякі з них. Так, у господарському кодексі України зазначено, що фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством [2]. Васенко В. К. фінансове посередництво трактує як професійну діяльність на фінансовому ринку, яка потребує отримання дозволу, спрямована на залучення коштів клієнтів на добровільних засадах на комісійній, інвестиційній або іншій основі, передбачає їх інвестування у фінансові активи з метою отримання прибутку і виплати його обумовленої частини клієнту [1, с. 44].

Еш С. М. визначає фінансове посередництво як діяльність фінансових посередників, направлена на допомогу приватним особам, що мають заощадження, перетворити їх на капітал і вкласти у різні підприємства, диверсифікуючи при цьому ризик [3]. В той же час, на нашу думку, де досить доречним у даному визначенні є акцент на диверсифікації ризику, враховуючи те, що мінімізація фінансових ризиків безпосередньо являється однією із ключових переваг фінансового посередництва.

Досить лаконічним є визначення фінансового посередництва Савлука М. І., яке розглядається як діяльність з акумуляції вільного грошового капіталу та розміщення його серед позичальників-витратників [7, с. 538].

Узагальнюючи вище наведене, на нашу думку, під фінансовим посередництвом слід розуміти опосередковану діяльність фінансових установ, що ґрунтується на залученні та розміщенні фінансових ресурсів з метою задоволення потреб суб'єктів господарювання та стимулювання розвитку економіки в цілому на основі управління капіталом в процесі реалізації фінансових послуг.

Враховуючи особливості функціонування фінансового ринку в Україні, найбільш доцільним з практичної точки зору є поділ фінансових посередників на дві групи – рис. 1.

До першої групи відносяться банки, як провідні посередники фінансового сектору, що здатні впливати на пропозицію грошей в обігу, а до другої групи – небанківські фінансово-кредитні установи (парабанки). У відповідності до дворівневої банківської системи у першій групі виділяють Національний банк України та комерційні банки (універсальні та спеціалізовані). Для розмежування фінансових посередників у відповідності до наданих послуг, у другій групі доречним є виділення трьох секторів (напрямів) діяльності, а саме сектор кредитної діяльності, сектор інвестиційної діяльності, сектор страхування.

Фінансові посередники відіграють важливу роль у функціонуванні грошового ринку, а через нього – у розвитку ринкової економіки, їх економічне призначення полягає у забезпеченні базовим суб'єктам грошового ринку максимально сприятливих умов для їх успішного функціонування. Тобто функціонально фінансові посередники спрямовані не в середину фінансової сфери, не на самих себе, а зовні, на реальну економіку, на підвищення ефективності діяльності її суб'єктів [8, с. 47].

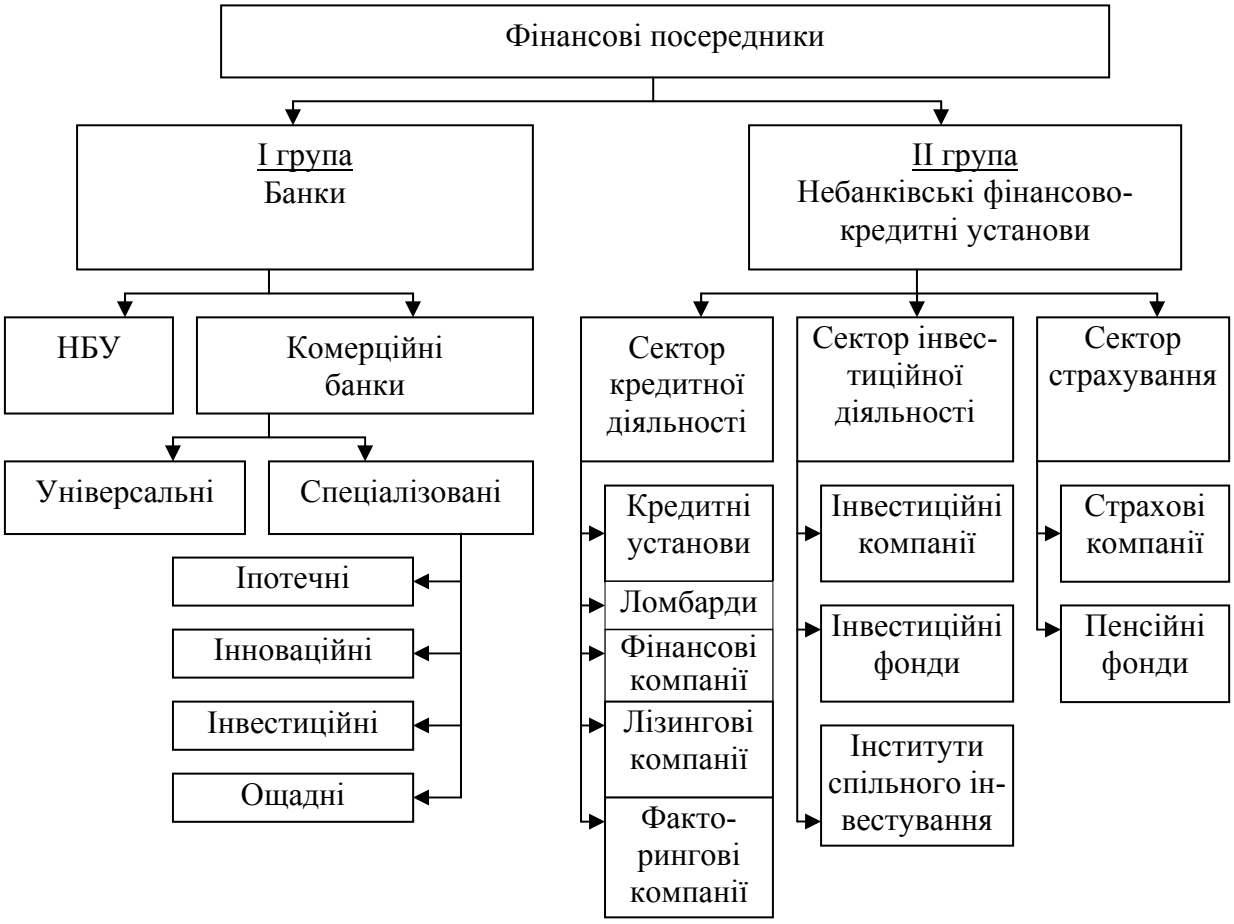

Рис. 1. Класифікація фінансових посередників в Україні
Удосконалено автором на основі [10, с. 137 – 142]

Враховуючи багатогранність класифікації фінансових посередників та сегментації ринків, на яких вони представляють свої фінансові послуги, не менш важливим є визначення ролі та функцій фінансового посередництва. Систематизація провідних вчених-економістів, як теоретиків так і практиків, дала можливість виділити головні з них:

- трансформація заощаджень;
- забезпечення перерозподілу капіталів шляхом надання фінансових послуг (забезпечення мобільності капіталу);
- збалансування попиту та пропозиції (формування економічної кон'юнктури на грошовому ринку);
- диверсифікація відсоткових ставок, ризику, витрат;
- створення сприятливих умов для розвитку інфраструктури фінансового ринку;
- підвищення дохідності активів базових суб'єктів на основі професійного відбору об'єктів інвестування, економії, моніторингу та контролю за діяльністю позичальників.

У сучасних умовах в розвинутих країнах сформувалися три основні моделі структурної організації фінансового сектору, в якому функціонують фінансові посередники – ринково-орієнтована (характерною ознакою якої є наявність своєрідного балансу в розвитку банківських і небанківських фінан-

сових установ), банківська (провідну позицію займають банки) та змішана (поєднання двох груп фінансових установ).

Виходячи із домінуючого обсягу активів, переліку виконуваних операцій та послуг комерційних банків України в порівнянні із іншими небанківськими фінансово-кредитними установами, можемо говорити про банківську модель організації фінансового сектору в Україні. Так, за підсумками 2014 р. банківська система України налічує 163 банки [6], які мали ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій. Не дивлячись на значне скорочення чисельності банків у 2014 р. в порівнянні із 2011 р. обсяг активів банків на кінець 2014 р. склав 1316 млрд. грн, що на 262 млрд. грн більше у порівнянні із 2011 р. [6]. Для порівняння, обсяг активів страхових компаній, які в свою чергу займають провідну позицію за обсягом активів у секторі небанківського посередництва у 2014 р. становив лише 70,2 млрд. грн [5]. Проте, вкрай складна макроекономічна та соціально-політична ситуація в України відобразилася негативним чином і на стані банківської системи України. Так, негативним є факт отримання банками за результатами діяльності 2014 р. від'ємного фінансового результату, збитковості активів на рівні 4,07 % та збитковості капіталу – 30,46 % [6].

Небанківське фінансове посередництво в Україні переважно представлене страховими компаніями, лізинговими компаніями, ломбардами, факторинговими компаніями, кредитними установами та недержавними пенсійними фондами. Станом на 31.12.2014 р. в Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 382 страхові компанії (обсяг активів 70,2 млрд. грн), 477 ломбардів (обсяг активів 1,7 млрд. грн), 267 лізингових компаній (вартість договорів фінансового лізингу укладених за звітний період становила 58,3 млрд. грн), 415 фінансових компаній (обсяг активів 51,2 млрд. грн), 264 фінансові компанії які мають право надавати послуги фінансового лізингу (вартість укладених договорів 23,5 млрд. грн) [5].

Пріоритетність банківської діяльності в порівнянні із небанківським фінансовим посередництвом пов'язане не лише із дещо вищим рівнем довіри до банківських установ та можливістю надання широкого спектру послуг, а в першу чергу, із відсутністю завершеної законодавчої та нормативної бази щодо регулювання діяльності небанківських посередників, недосконалим організаційним та економічним механізмом їх функціонування, низькою питомою вагою активів у ВВП, недосконалим захистом інтересів клієнтів. Важливим аспектом розвитку фінансового посередництва є здатність їх функціонування на засадах прозорості діяльності й конкуренції, цілісності та централізації.

Висновки. Систематизація наукових підходів що стосуються сутності та значення фінансового посередництва дали можливість сформувати власне бачення даного терміну, так під фінансовим посередництвом слід розуміти опосередковану діяльність фінансових установ, що ґрунтується на залученні та розміщенні фінансових ресурсів з метою задоволення потреб суб'єктів господарювання та стимулювання розвитку економіки в цілому на основі управління капіталом в процесі реалізації фінансових послуг.

Враховуючи динамічність фінансової системи, питання класифікації фінансових посередників залишається відкритим, адже зі зміною навіть окремих складових фінансового ринку, набувають нової форми взаємовідносини між економічними суб'єктами, з'являються нові чи змінюються існуючі фінансові послуги.

Список використаних джерел:

1. Васенко В. К. Фінансове посередництво : колект. монографія / В. К. Васенко . – Черкаси : Вид-во ПП Чабаненко Ю. А., 2009. – 450 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15
3. Еш С. М. Формування фінансового посередництва на ринку фінансових послуг / С. М. Єш // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 2 (1). – С. 226 – 230.
4. Зимовець В. В. Фінансове посередництво : навч. посіб. / В. В. Зимовець, С. П. Зубик. – К. : КНЕУ, 2004. – 288 с.
5. Національна комісія що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Огляд ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.htm l
6. Офіційний сайт Національного банку України – Монетарний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua
7. Савлук М. І. Гроші та кредит : підруч. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.
8. Унинець-Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика : навч. посіб. / В. П. Унинець-Ходаківська ; Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
9. Чеберяко О. В. Економічна сутність та призначення фінансових посередників в Україні / О. В. Чеберяко, А. Б. Лобода // Бізнесінформ. Економіка. Фінанси, грошовий обіг і кредит. – 2014. – № 3. – С. 334 – 340.
10. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : [монографія] / І. О. Школьник. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

УДК: 331.105: 304.4

ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ШЛЯХОМ ВИКОНАННЯ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ

Ігнатенко М.М., к.е.н., докторант
Уманський національний університет садівництва

Визначено актуальність та особливості здійснення освітньої підготовки фахівців і забезпечення соціальної відповідальності в Україні та провідних країнах світу. Виявлено їх проблеми і перспективи на рівні вітчизняних ВНЗ та суб'єктів господарювання. Здійснено оцінку соціальної відповідальності у формі розробок та виконання державних цільових соціальних програм, у реалізації яких беруть участь регіональні владні структури, окремі підприємства та організації. Враховано особливості суб'єктів господарювання агросфери, які доцільно враховувати при розробці програм підготовки фахівців з соціальної відповідальності в аграрних ВНЗ.

Ключові слова: *соціальна відповідальність, освітня парадигма, підготовка фахівців, навчальні заклади, тренінги, цільові програми, ефективність виконання.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах концепція соціальної відповідальності набула широкого поширення та всіляко підтримується у провідних країнах. Так, аналіз навчальних програм європейських вищих навчальних закладів свідчить, що вже впроваджено курс з корпоративної соціальної відповідальності у Лондонському метрополітенівському університеті (магістерська програма), університеті Йоркшира, Лейцерській бізнес-школі (магістерська програма), бізнес-школі Ноттінгемського університету (магістерська програма), університеті прикладних наук у Відні. У США є університети, які створили інститути з соціальної відповідальності, мета яких – удосконалення та проведення досліджень, розробка практичних рекомендацій, рецензування наукових робіт експертами у сфері соціальної відповідальності (Райерсонский університет, Державний університет Сан Жозе).

У деяких університетах закладено політику соціальної відповідальності (Бристольський університет, університет штату Індіана та інші). Центр вивчення етики для професіоналів при Іллінойському інституті технологій займається створенням інноваційних методик викладання та інтегрує курси професійної етики у навчальні програми університету та допомагає іншим університетам у розробці курсів та програм з відповідної дисципліни, проводить підготовку викладачів, організовує семінари для членів професійного суспільства та викладачів університетів, де вони обмінюються своїми новітніми здобутками та досвідом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розробки та реалізації програм, що мають соціальну спрямованість, не є новими у науковій практиці. У різні часи до них зверталися багато дослідників. Вітчизняні розробки з цієї проблематики пов’язані з іменами таких вчених, як А.В. Базилюк, М.П. Войнаренко, Т.М. Кір’ян, В.І. Куценко, Е.М. Лібанова, О.В.Макарова, Б.Є. Надточій, В.М. Новіков, В.В.Онікієнко, О.М. Палій, В.І. Паніотто, А.П. Ревенко, Ю.І. Саєнко, О.О.Яременко та ін. Проте питання освітнього забезпечення соціальної відповідальності, підготовки фахівців з неї, оцінки впливу вказаних чинників на розробку та ефективність виконання цільових програм на рівні держави, регіонів, окремих підприємств потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності формування освітнього забезпечення та підготовки фахівців здійснення соціальної відповідальності, визначення їх впливу на рівень виконання її цільових програм, врахування особливостей суб’єктів аграрного господарювання в аграрних ВНЗ у навчанні соціальній відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні в освітній сфері питанням розробки та викладання навчальних дисциплін з соціальної відповідальності належної уваги дотепер не приділялось. Однак в останні роки вітчизняні вищі навчальні заклади поступово приходять до потреб створення та викладання курсу з соціальної відповідальності. Це Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, Національний університет біоресурсів та природокористування. Йдеться, крім цього, про введення тем з неї до програми курсів з економіки,

етики бізнесу, міжнародного менеджменту, соціології, філософії тощо у Львівському інституті менеджменту, Київському національному економічному університеті ім. В.Гетьмана, Національному технічному університеті України "КПІ", Запорізькому національному технічному університеті та інші). На сьогоднішній день кожен ВНЗ втілює своє бачення щодо цього феномену і програми курсу [9].

Першим вагомим кроком до залучення вищих навчальних закладів до концепції соціальної відповідальності в Україні став тренінг "Викладання корпоративної соціальної відповідальності в університетах: із чого розпочати?", ініційований та проведений Центром розвитку корпоративної соціальної відповідальності (м. Київ) наприкінці лютого 2009 р. У тренінгу взяли участь викладачі вищих навчальних закладів Києва, Донецька, Харкова, Дніпропетровська, Тернополя, Запоріжжя, Одеси, Львова та інших міст України.

Результатами цього заходу стало створення мережі ВНЗ "Корпоративної соціальної відповідальності", учасники якої можуть обмінюватись інформацією та поповнювати свої знання з питань соціальної відповідальності, розробки навчальних програм щодо викладання соціальної відповідальності в умовах університетів та обговорення структури навчальних посібників та підручників, методичних розробок та рекомендацій з соціальної відповідальності, корпоративної доброчинності, соціальної економіки. Безумовно, освіта, фаховість менеджерів та управлінців є одним з чинників формування та виконання програм з соціальної відповідальності на рівні підприємств, регіонів та держави.

При цьому саме державні програми реалізуються через управлінський рівень регіонів та підприємств і організацій. Отже, проаналізуємо основні державні соціальні цільові програми, що реалізуються зараз та мають перспективи для реалізації в Україні у майбутньому (табл. 1). До уваги ми взяли п'ять, на наш погляд, найвагоміших державних цільових соціальних програм: подолання бідності, підтримки сім'ї, "Молодь України", реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, соціальна програма забезпечення пожежної безпеки.

Таблиця 1

Аналіз державних цільових соціальних програм та рівня їх виконання*

Назва програми	Мета програми	Фінансове забезпечення	Рівень виконання
Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 р.	Зменшення кількості бідного населення та запобігання виникненню хронічної бідності	За рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, що визначаються щороку, а також за рахунок коштів інших джерел	Виконувалась частково
Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 р.	Збереження традиційних сімейних цінностей, посилення мотивації до реєстрації шлюбів, свідомого народження і виховання дітей,	З державного бюджету в межах 3857,5 тис. грн., з місцевих бюджетів — 8430,4 тис. грн., з інших джерел — 81,5 тис. грн.	Виконується частково

Назва програми	Мета програми	Фінансове забезпечення	Рівень виконання
	підвищення соціального захисту сімей, які опинились у складних життєвих обставинах		
Державна цільова соціальна програма “Молодь України” на 2009-2015 рр.	Створення системи правових та соціально-економічних умов для ефективної соціалізації та самореалізації молоді	Загальний обсяг фінансування становить 257419 тис. грн.	Має продовження
Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	Створення умов для реалізації державних гарантій і конституційних прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	Загальний обсяг фінансування становить 621209,92 тис. грн., з них з державного бюджету — 583797,92 тис., які спрямовані на соціальний захист дітей	Виконується
Державна цільова соціальна програма забезпечення пожежної безпеки до 2015 р.	Захист населення, довкілля від пожежі, підвищення рівня протипожежного захисту населених пунктів	Загальний обсяг фінансування становить 876,92 млн. грн.	Не виконувалася

** Згруповано автором за [4-8]*

Донедавна, існуючі дослідження та практика у сфері соціальної відповідальності та соціальних програм як її важливого прояву стосувалися здебільшого благодійності. Філантропія та пожертвування на соціальні потреби досі сприймаються як найтиповіша форма соціально-відповідальної бізнесової діяльності в Україні. У той же час існує практика, яка демонструє ширше залучення бізнесу, підприємств та організацій до такої діяльності, особливо в аграрній сфері економіки (прагнення до високої якості продукції, органічного виробництва, екологізації, турбота про працівників, оптимізація бізнес-процесів, а також відносно споживачів, постачальників, сільських та регіональних громад).

Як видно з табл. 1, значна частина соціальних програм національного рівня мають недостатнє фінансування, а через дефіцит бюджетних коштів взагалі не виконувалися. Тому соціальна відповідальність суб’єктів господарювання у перспективі розглядається як значне допоміжне джерело здійснення вказаних програм. Отже, соціально відповідальні підприємства мають стати частиною суспільної життєдіяльності, переходячи від простіших до більш розвинених форм і концепцій функціонування, у т.ч. через залучення до роботи у цьому напрямі спеціально підготовлених фахівців.

Слід зазначити, що за останні десять років було дуже мало соціальних програм для інвестицій у громади національного рівня. Знову ж таки саме ряд міжнародних компаній та їх українських філій, де працює відповідно підготовлений та соціально орієнтований менеджмент, почали розробляти фі-

лантропічні програми. Наприклад, ініціатива корпорації "Ейвон" по боротьбі з раком молочної залози, програма корпорації "Філіп Моріс" по лікуванню дітей, постраждалих від Чорнобильської катастрофи, програми компанії МакДональдз та ін.

Деякі підприємства розробляють власні концепції та програми соціальної відповідальності бізнесу і проголошують свою поведінку щодо неї. В українській економіці переважають галузі важкої (енергетика, металургія, важке машинобудування тощо), харчової та переробної промисловості, сільського господарства. Тому розвиток соціальної відповідальності підприємств національного господарства залежить від відношення суб'єктів господарювання до неї саме у цих сферах господарювання. Необхідно відзначити, що вони показують приклади соціальної відповідальності, принаймні на рівні великого бізнесу. На теперішній час реалізацією соціальних програм різних масштабів займається близько 50% суб'єктів господарювання (рис. 1).

Рис. 1. Соціальні програми вітчизняних підприємств та їх спрямування (розроблено автором за [2])

Частіше за все їх увага зосереджена на благодійності та соціальному захисті працівників. Такі дані були отримані під час опитування Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна [1]. Тільки половина українських суб'єктів господарювання, окрім своєї основної діяльності, займається також і реалізацією соціальних програм. Найчастіше йдеться про благодійність — допомогу соціально незахищеним прошаркам населення і медичним закладам. Також досить часто роботодавці стурбовані соціальним захистом власних співробітників, рідше — проектами, спрямованими на розвиток соціальної інфраструктури. А ось екологічні програми поки менш популярні.

Чим більше підприємство, тим вищий у нього рівень відповідальності перед працівниками і перед суспільством. Серед малих сільськогосподарських та агропромислових підприємств відсоток тих, у кого є соціальні проекти, ненабагато перевищує третину (34%). У випадку з компаніями середнього розміру це вже більше половини роботодавців (55%), а серед

компаній, де працює понад 2000 осіб, цей показник уже досягає 60%. Закономірно також, що малий і середній агробізнес більше тяжіють до благодійності, в той час як великі корпорації, інтегровані агропромислові підприємства та агрохолдинги більше зусиль та ресурсів приділяють системним проектам і програмам розвитку соціальної інфраструктури й покращення екологічної ситуації.

Висновки. Освітнє забезпечення соціальної відповідальності має вагоме значення у її здійсненні на рівні підприємств, регіонів та держави. Повною мірою продовольча спеціалізація суб'єктів господарювання агросфери у плані соціальної відповідальності могла б проявитися шляхом їх участі у державних продовольчих програмах – шкільного та студентського харчування, лікарняного, військового продовольчого забезпечення, які мають досить невеликі бюджети. Виробництво харчових продуктів пов'язане із значними ресурсами й відходами, великими обсягами використання тари і пакувальних матеріалів, водозабезпеченням. Тому велике значення має соціальна відповідальність через участь у розробці та виконанні державних програм з безвідходного виробництва, утилізації відходів, зворотного водокористування та енерго- і ресурсоощадності в цілому. Навчати цьому необхідно на рівні рядових працівників, спеціалістів, менеджерів, власників через різноманітні тренінги, курси, бакалаврські та магістерські програми на рівні аграрних ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / [О.В.Безпалько, Ю.М.Галустян, А.В.Гулевська-Черниш, Г.М.Лактіонова, Л.Б.Магдюк, Д.В.Непочатова, Л.М.Паливода, Г.О.Притиск]; за заг. ред. А.В.Гулевської-Черниш. – К.: Книга плюс, 2008. – 120 с.

2. Зелена книга української благодійності – 2013 / Асоціація благодійників України, ІАЦ "Громадський простір". – К., 2014. – 42 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.scribd.com/doc/230445318/.

3. Макарова О.В. Соціальні програми в Україні: проблеми реалізації та шляхи реформування / О.В. Макарова // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1-2. – С. 59-66.

4. Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримка сім'ї до 2016 року [Електронний ресурс]: Постанова КМУ № 341 від 15.05.2013 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/341-2013.

5. Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Постанова КМУ № 1057 від 31.08.2011 р. – Режим доступу: http://zakon4. rada.gov.ua/laws/show/1057-2011

6. Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 роки [Електронний ресурс]: Постанова КМУ № 41 від 28.01.2009 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009.

7. Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс]: Постанова КМУ № 1242 від 17.10.2007 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1242-2007.

8. Про затвердження Державної цільової соціальної програми забезпечення пожежної безпеки на 2012–2015 роки [Електронний ресурс]: Постанова КМУ № 590 від 27.06.2012 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/590-2012.

9. http://www.zntu.edu.ua/socialna-vidpovidalnist.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 631.1:330.322

СЕЛО В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Коваленко М.В., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У статті акцентовано увагу на визначенні організаційно-економічного механізму залучення інвестицій та інновацій у діяльність села з метою удосконалення процесу впровадження організаційно-економічних змін, які сприяють інвестиційній та інноваційній привабливості сільських територій та їх сталому розвитку.

Ключові слова: *село, інвестиційно-інноваційна модель, економічний розвиток, соціальна сфера, інфраструктура села*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток села – це взаємопов'язаний процес позитивних зрушень в економічному, суспільному, соціальному житті сільської громади та, одночасно, техніко-технологічні перетворення у сільському господарстві. Важливою залишається проблема залучення інвестицій та впровадження інновацій, вирішення якої вимагає формування придатних механізмів підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників сталого розвитку сільських територій варто виділити вітчизняних фахівців О.М. Бородіну, В.К. Терещенка, І.В. Прокопу, В.В. Юрчишина, М.К. Орлатого, І.Г. Кириленка, О.Л. Попову, О.І. Павлова та інших. В Україні досить активно досліджуються окремі аспекти сталого розвитку сільських територій, однак, окремі аспекти механізму залучення інвестицій та інновацій у розвиток села з урахуванням єдності суспільних, техніко-технологічних та економічних процесів з метою його сталого розвитку є недостатньо обґрунтованими.

Постановка завдання. У сучасних умовах все більш важливою стає проблема управління соціально-економічним механізмом розвитку села на основі наукових підходів. Розвиток сіл – це взаємопов'язаний процес позитивних зрушень в економічному, суспільному, соціальному житті сільської громади та, одночасно, інноваційні перетворення у сільському господарстві. Тому визначати пріоритети щодо розвитку сіл у контексті реалізації інвестиційної стратегії розвитку України варто з урахуванням їх громадських переваг, історично сформованих природно-економічних особливостей, технічних можливостей та потенціалу у всіх сферах життєдіяльності села.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі аграрної реформи фактично знищено соціальну інфраструктуру села. Загрозливих масштабів набула депопуляція села. Державна підтримка аграрного сектора в Україні є низькоефективною, не компенсує витрат сільськогосподарських підприємств, понесених у результаті цінової та торговельної політики [1]. Загалом, бюджетна підтримка складає максимум 12 млрд. грн, тобто 60 % від мінімальної потреби аграрної галузі, яку оцінюють у 20 млрд. грн [2].

Фінансування аграрної галузі характеризується хронічним недофінансуванням та зменшенням обсягів прямої бюджетної підтримки. Так, видатки бюджету на аграрну галузь у загальних видатках стрімко скорочуються – якщо у 2011 р. на них припадало 3,1 %, то у 2014 р. – лише 1,6 % [2]. Основною характерною рисою і, водночас, головною вадою державної аграрної політики в Україні сьогодні є її перекіс в бік інтересів великих вертикально інтегрованих бізнес-структур і послідовне пригнічення дрібного і середнього сільськогосподарського виробництва. Близько третини сільськогосподарських земель знаходиться у використанні та володінні великих та надвеликих корпоративних структур з площею понад 5000 га, а їх частка у реалізації продукції тваринництва становить лише 22 %, рослинництва – 31 % [1].

Між тим, ефективна інвестиційна політика щодо підтримки і розвитку села відкриває можливості забезпечити сталий розвиток національної економіки в цілому. Великою мірою процесам концентрації землі сприяла б політика бюджетної підтримки в сільському господарстві. Малі та середні господарства могли б ефективно займатися сільським господарством за умови державних субсидій і протекціоністських заходів. Проте, сучасна бюджетна підтримка в Україні спрямована на великомасштабне виробництво. Концентрація виробництва та землі у надвеликих вертикально інтегрованих структурах, обезземелення селянських господарств, виснаження ґрунтів, ігнорування соціальних проблем – усе це обмежує можливості села у забезпеченні потреб розвитку.

Погіршення соціально-економічного становища переважної більшості сільського населення внаслідок концентрації виробництва, зростання безробіття, відсутність альтернативної зайнятості та можливостей диверсифікації доходів призвело до декапіталізації особистих селянських господарств шляхом продажу ними і здачу в оренду за мізерну плату земельних ділянок, отриманих у процесі земельної реформи. В обхід діючого мораторію на купівлю-продаж землі селянам доводиться продавати землю для виживання в складних умовах та відмовлятися від власного приватного господарювання чи володіння землею, яке могло б принести в майбутньому вищі доходи. Розмір орендної плати за землю, передану селянами монопольним корпоративним структурам знаходиться практично на тому ж рівні, що й у середніх формуваннях та значно нижчий, ніж у малих приватних сільськогосподарських підприємствах [1].

Отже, для використання сільського господарства у стимулюванні економічного розвитку необхідно, передусім, відмовитися від багаторічної практики ігнорування діяльності дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва. Дрібні селянські господарства за підтримки держави можуть перетворитися на ключовий інструмент скорочення сільської бідності.

Основними пріоритетами у державній аграрній політиці мають стати: збільшення активів бідних домогосподарств; підвищення продуктивності дрібних селянських господарств і сільського господарства в цілому; створення у сільській місцевості економічних стимулів для неаграрних видів економічної діяльності, якими могли б скористатися бідні верстви сільського насе-

лення; розширення масштабів інтеграції дрібних фермерів з великими товарними господарствами, переробними, збутовими підприємствами та постачальниками ресурсів; зміцнення соціальної інфраструктури села.

Освіта є найбільш цінним активом для сільських жителів, оскільки вона дозволяє більш ефективно використовувати можливості, що відкриваються при переході до політики «сільське господарство для розвитку». Для цього важливими є не кількісно-освітні показники, а підвищення якості освіти в сільських районах, посилення професійної підготовки, що допомагає формувати технічні і підприємницькі навички, які необхідні в умовах сучасного сільського господарства і сільської економіки. В цьому, а в подальшій перспективі відродження та інтенсивного розвитку соціальної сфери села, – найбільш дієвий та ефективний спосіб закріплення людей на селі.

Важливим етапом дослідження є визначення структури механізму забезпечення ефективного сталого розвитку села. Оскільки ефективність відтворювальних процесів на селі залежить від фінансової, інвестиційної та інноваційної політики, то в структурі механізму має місце економічна підсистема, яка їх об'єднує. При цьому специфікою стійкого розвитку села є та його особливість, що воно потребує інвестицій, які не скоро дадуть віддачу. Пріоритетними для села є інвестиції, які передбачають:

– сприяння зростанню виробництва та забезпечення раціонального рівня зайнятості;

– переорієнтацію виробництва на формування нових міжгалузевих зв'язків;

– впровадження у сільськогосподарське виробництво енергозберігаючих технологій, впровадження альтернативних джерел енергії;

– поліпшення навколишнього природного середовища та екологічної ситуації;

– розвиток та модернізацію інфраструктури та соціальної сфери села.

Інноваційна політика села полягає в розробленні напрямів і механізмів впровадження та використання нововведень у виробничій практиці аграрних підприємств з метою забезпечення сталого розвитку села.

Так, у своїх дослідженнях О. Соскін [3] відзначає, що інноваційно-інвестиційна модель розвитку села є найвищою формою соціально-економічної моделі його функціонування. Сьогодні очевидно, що села України вичерпали екстенсивні резерви та можливості соціально-економічних трансформацій. Необхідно переходити до формування нового образу села як потужного виробничого, економічного, соціального та екологічного центру. Саме на досягнення цієї мети має бути спрямований стратегічний план розвитку села, в основу якого слід покласти інноваційно-інвестиційну модель, яка може забезпечити ефективну реалізацію виробничого та кадрового потенціалу території.

До основних елементів інноваційно-інвестиційної моделі села можна віднести: формування сучасних каналів комунікації; створення умов для виникнення та діяльності нового бізнесу; постійна підтримка і розвиток бізнес-

агенції села; формування сільського венчурного фонду; утворення інтегральної науково-аналітичної команди, яка б об'єднувала представників сільської влади, аграрного підприємництва, дорадчих служб; формування оптимальної системи та структури власності в селі; виокремлення в сільському бюджеті розвитку інвестиційного сегмента, що стане фінансовим джерелом формування нового образу села; створення механізмів залучення молоді до процесу реалізації стратегічного плану села [3].

Управління залученням інвестицій на рівні села передбачає: забезпечення його впізнаваності та створення позитивного іміджу на місцевому та національному рівнях; підготовка якісних інвестиційних продуктів та проектів села спільно із структурними підрозділами місцевої влади; залучення кредитних та грантових коштів міжнародних фінансових інститутів з метою реалізації інвестиційних та інноваційних проектів села; комплексний супровід інвестора.

До складу активів села включають економіку, соціальну сферу, бізнесові структури, інфраструктуру та людський капітал, а також технічні, економічні та соціальні зв'язки села з іншими адміністративним одиницями регіону тощо. В сучасних умовах розвитку сільських територій країни важливе місце при реалізації інвестиційно-інноваційних проектів має одержання, крім, звичайно, економічного ефекту, очікуваного неекономічного ефекту (рис. 1).

Рис. 1. Реалізація можливостей інвестиційно-інноваційного розвитку села

Тобто підвищення рівня прибутковості аграрних підприємств завдяки інноваційно-інвестиційному забезпеченню сприяє поліпшенню не тільки матеріального становища працівників підприємств, але й умов їх праці і побуту в цілому, підвищенню екологічності виробничих процесів і розвитку науки і техніки. Крім того, підвищення прибутковості підприємств веде до збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів, що в, результаті, створює передумови для фінансування більшого числа пільгових програм і соціальних проектів, спрямування коштів на економічний розвиток стратегічно важливих об'єктів, зміцнення їх виробничого потенціалу.

На сьогодні в умовах гострої міжрегіональної конкуренції та тотальної міграції сільських жителів та капіталу на урбаністичні території провідну роль відіграє позиціонування сільських територій шляхом просування їх локальних відмінностей. В наукових колах побутує твердження про те, що бренд села необхідно розробляти з урахуванням чотирьох цільових аудиторій: інвестор, підприємець, турист та місцевий мешканець.

Проведені дослідження показали, що формування сучасного образу «село для інвестицій» [5] вимагає виконання наступних орієнтирів:

– диверсифікація діяльності діючих підприємств села, зокрема, підтримка розвитку галузі тваринництва, яка нині позиціонуються як збиткова;

– розробка та впровадження політики залучення іноземних інвестицій у галузь;

– співпраця з дорадчими службами та формування обізнаності серед бізнесових кіл села та його мешканців про переваги залучення інвестицій;

– застосування сучасних маркетингових методів, які рекламують конкретне село як вдалий осередок для інвестування;

– проведення інвентаризації та створення бази даних місцевих ресурсів;

– створення виробничої зони регіонального значення;

– налагодження партнерських відносин із дослідницькими, навчальними закладами та інвесторами з метою підвищення використання місцевого науково-технічного потенціалу;

– максимальне спрощення в рамках діючого законодавства процедур для інвесторів.

Висновки. Отже, для ефективного використання складових механізму залучення інвестицій та/або інновацій у село та досягнення кінцевої мети у вигляді активізації інвестиційних та інноваційних процесів необхідно сприяти створенню перспективних форм організації соціально-відповідального підприємництва з урахуванням розташування села, наявності вільних будівель та споруд, інфраструктури, кількості та якості трудових ресурсів; відновленню та диверсифікації діяльності підприємств села на основі використання наявної сировинної бази та залучення вільних трудових ресурсів; використанню потенціалу села та налагодженню зв'язків із іншими селами, регіонами та країнами з метою підвищення інвестиційної привабливості, удосконалення виробничої та соціальної інфраструктури села, удосконалення системи життєзабезпечення сільського населення.

Таким чином, науково обґрунтоване визначення складових механізму залучення інвестицій та інновацій з метою активізації соціально-економічного розвитку села в довгостроковій перспективі та забезпечення його сталого розвитку дозволить отримати економічний, соціальний, іміджевий ефекти та посилення соціальних, технічних, економічних взаємозв'язків суб'єктів господарювання на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія розвитку «Україна–2015» : [громадсько-політичне об'єднання «Український форум»]. – К. : Літера А, 2008. – 72 с.

2. Радченко О. Структура та форми бюджетної підтримки аграрного сектору України : [електронний ресурс] / Оксана Радченко // Економічний дискурс. – 2014. – Секція 4. Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2014.

3. Шляхи впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в українських містах / За загальною ред. О.І. Соскіна. – К.: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2008. – 64 с.

4. Яценко А.В. Формування інвестиційної політики зі стратегічних позицій розвитку України / А.В. Яценко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 8. – С. 12-16.

5. Варченко О.М. Складові економічного механізму сталого розвитку сільського господарства / О.М. Варченко, А.С. Даниленко // Економіка та управління АПК. – 2012. – Вип. 8(95). – С. 5-10.

6. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова. – К. : НАН, Ін-т екон. та прогноз., 2009. – 352 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 631.1.27:634

ПРИВАБЛИВІСТЬ ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Колокольчикова І. В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

Визначено роль галузі садівництва в структурі сільськогосподарського виробництва України. Розкрито зміст категорії «привабливість сегменту». Встановлено критерії оцінки привабливості сегмента ринку. Проаналізовано ринкові фактори: розмір сегмента, темпи зростання, цінова чутливість, бар'єри входу й виходу із сегмента. Розглянуто каналам реалізації продукції галузі. Проведено загальна оцінка привабливості галузі садівництва.

Ключові слова: *ринок, привабливість ринку, сегмент, ринкові фактори розвитку, конкуренція*

Постановка проблеми. Садівництво, як галузь сільського господарства, підвищує продуктивність і зміцнює економіку сільськогосподарських підприємств. Для розширення площ плодово-ягідних насаджень використовують малопродуктивні кам'янисті і піщані ґрунти, схили гір і балок, що дає змогу підвищити рівень використання сільськогосподарських угідь. У породному складі плодових насаджень переважають зерняткові (84,7 % загальної площі), кісточкові займають 12 %, ягідники 2,4 і горіхоплідні (горіх, ліщина) 0,9 % площі плодових насаджень. Найбільше господарське і промислове значення мають породи, більш стійкі до несприятливих кліматичних умов (яблуня, вишня, слива). Частка кісточкових порід і ягідників значно підвищуєть-

ся у плодово-ягідних насадженнях зон, прилеглих до плодоконсервних заводів [4]. Україна - це аграрна країна, яка має сприятливі природно – кліматичні умови та відповідну інфраструктуру для розвитку садівничої галузі. Тому оцінка привабливості галузі є актуальною і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій. В різний час вивченням питань ефективності виробництва та окремих його складових в нашій країні та за кордоном, займались такі провідні вчені-економісти, як: В.Андрійчук, М.Афанасьєв, І.Бланк, А.Бугуцький, Я.Вітвицький, З.Гуцайлюк, Л.Декслер, С.Дорогунцов, Г.Емерсон, Ю.Лупенко, М.Малишев, Д.Нортон, П.Самюельсон, Т.Хачатуров, П.Хейне, Й.Шумпетер, В.Яцков та інші. Питаннями розвитку промислового садівництва та привабливості ринку плодів в зоні степу приділяли увагу В.А.Рульєв, Д.Г. Легеза, Т.А. Маркіна та інш.

Постановка завдання. Основними завданнями є визначити ролі галузі садівництва в структурі сільськогосподарського виробництва України; розкрити зміст категорії «привабливість сегменту»; встановити критерії оцінки привабливості сегмента ринку; проаналізувати ринкові фактори привабливості сегменту ринку; розглянути каналам реалізації продукції галузі; провести загальну оцінку привабливості галузі садівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток будь якої галузі сільського господарства має власні характерні риси, динаміку показників та тенденції. Галузь садівництва це одна з привабливих галузей сільського господарств. Комплексний аналіз розвитку можна отримати лише завдяки аналізу відповідно маркетингової стратегії, обов'язковою складовою якої є оцінка привабливості сегмента. Ця категорія є складовою маркетингової стратегії охоплення ринку.

Для оцінювання привабливості сегмента використовують такі критерії [3]: ринкові фактори (розмір сегмента, темпи його зростання, цінова чутливість, бар'єри входу й виходу із сегмента); конкурентні фактори (характер конкуренції, можливість появи нових конкурентів, наявність сегментів, які поки що не обслуговуються конкурентами); політичні, соціальні фактори та проблеми захисту довкілля, які має враховувати фірма, орієнтуючись на задоволення потреб певного сегмента [4].

Основні характеристики ідеального сегмента можна описати як: високий рівень поточного збуту; високі темпи зростання; високі показники норми прибутку; помірна конкуренція.

На практиці таке поєднання сприятливих факторів майже нереальне: високі темпи зростання сегмента завжди супроводжуються зростанням конкуренції; наявність ринкових ніш створює можливості для фірм, а відсутність технології для виробництва товарів, що відповідають вимогам ніші, стримують використання цих можливостей при виході на ринок з відповідним товаром. Ці та інші суперечності потребують пошуку компромісних рішень [3].

Оцінюючі привабливість сегмента – ринок плодів, а саме ринковий фактор - розмір сегмента треба зазначити, що сьогодні багато областей України займаються виробництвом плодів та ягід. Згідно статистичних даних тенден-

ція обсягів виробництва цієї продукції представлена на рис. 1 та відображає наступне.

Рис. 1. Динаміка виробництва плодів та ягід в Україні та по окремих областях в динаміці за 5 років [8].

Загальна кількість вироблених плодів та ягід в Україні станом на 2014р. складає 1999тис.т. Цей показник дещо нижче двох попередніх років відповідно на 5,0% у 2012р. та 12,9% у 2013р. Найбільші обсяги виробництва цієї продукції спостерігаються у Вінницькій області (242тис.т. у 2014р.).

Якщо розглядати зону Степу, то показники розміру сегменту в цих областях дещо нижче, а саме по Запорізькій області станом на 2014р. обсяг виробництва плодів та ягід становив 64тис.т, по Херсонській області – 75тис.ц відповідно. Характерною особливістю виробництва цієї продукції в областях Степу є те, що вони працюють практично однаково, так у 2010р. та 2013р. області вийшли на однакові показники: 2010р. – 59тис.т, 2013р. – 82тис.т. [8].

Запорізька область взагалі належить до групи інвестиційно – привабливих регіонів України. Привабливість інвестиційного клімату Запорізького регіону обумовлена рядом таких факторів: високий ступінь орієнтації економіки регіону на експорт, розвинена інфраструктура транспорту і зв'язку, розвинений агропромисловий комплекс, харчова й переробна промисловість [1].

Важливим є і те, що на території області діє Інститут зрошуваного садівництва ім. М.Ф.Сидоренка НУААН (м. Мелітополь), який на постійній основі займається виведенням сортів яблук та інших насаджень, які мають високу продуктивність та стійкість до погодних умов. Основним завданням інституту є розробка технології вирощування інтенсивних насаджень зерняткових, кісточкових, ягідних культур та вирощування садивного матеріалу в плодових розсадниках в умовах зрошення, створення технічних засобів зрошення.

Розглядаючи структуру продукції галузі рослинництва України за останні 5 років бачимо, що питома вага плодів, ягід та винограду в середньому становить 3,4%, табл. 1 [9].

Характерною особливістю виробничої діяльності в галузі садівництва є те, що ця галузь трудомістка, має певні особливості, і тому категорії господарств, які займаються цією діяльністю відрізняються. Практика показує, що великі підприємства займаються вирощуванням зернових та технічних культур, таких як зерно зернових культур та соняшник.

Таблиця 1

Структура продукції галузі рослинництва України,

у постійних цінах 2010 року; %

Продукція	2010	2011	2012	2013	2014
Продукція сільського господарства	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Продукція рослинництва	63,9	69,5	66,8	69,6	70,2
Зернові культури	21,4	25,9	22,1	26,5	26,8
Технічні культури	16,9	17,8	18,2	19,4	20,0
Картопля, овочі, баштанні культури	19,5	20,1	20,8	18,1	18,4
Плоди, ягоди та виноград	3,6	3,3	3,4	3,6	3,1
Кормові культури	2,1	2,0	1,9	1,7	1,7
Інша продукція	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2
Продукція тваринництва	36,1	30,5	33,2	30,4	29,8
Худоба та птиця	16,0	13,5	15,0	14,1	13,8
Молоко	14,6	12,1	12,9	11,5	11,3
Яйця	4,1	3,7	4,0	3,6	3,7
Вовна	0	0	0	0	0
Інша продукція	1,4	1,2	1,3	1,2	1,0

Невеликі підприємства беруть на себе більш трудомісткі та ризиковані виробництва і наряду з вирощування багаторічних насаджень, ягідників займаються вирощуванням овочів, картоплі тощо, табл. 2 [9] .

Таблиця 2

Виробництво плодів та ягід за категоріями господарств, тис.т

Категорії господарств	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2014 до 2000, %
Сільськогосподарські підприємства	264	287	300	369	444	332	125,7
у т.ч. фермерські господарства	4	37	39	44	57	66	16,5р.
Господарства населення	1189	1460	1596	1640	1851	1667	140,2

Згідно даних табл. 2 видно, що серед представлених категорій господарств на протязі останніх 5 років та і в 2000р. спостерігаються однакові тенденції. Виробництвом плодів та ягід переважно займаються господарства населення. Так, станом на 2014р. цими господарствами зібрано 1667тис.т. продукції, тобто 83,4% від загального обсягу продукції по Україні. Сільськогосподарські підприємства, маючи частіше зернову спеціалізацію, виробляють продукцію садівництва лише у розмірі 332тис.т, а у 16,4% відповідно. Однак, якщо порівняти показники звітного року з 2000р. то видно, що спостерігаєть-

ся тенденція збільшення виробництва плодів та ягід фермерськими господарствами з 4тис.т у 2000р. до 66тис.т у 2014р.

Сьогодні господарства населення по суті є основними постачальниками плодово – ягідної продукції в Україні. Але це не говорить про те, що вони не виробляють і інші види продукції, однак садівництво займає пріоритетне місце, табл. 3.

Як бачимо з даних табл. 3 частка господарств населення у виробництві продукції садівництва на протязі останні 5 років перевищує 84,3%. Найбільша питома вага цього показника у 2013р. – 88,3% [9].

Бажання займатись відповідним видом діяльності визначається і привабливістю сегменту з точки зору показників ефективності. Одним з таких показників є ціни реалізації, рис. 2.

Таблиця 3

Частка господарств населення у виробництві продукції рослинництва, в т.ч. плодів, %

Продукція	2010	2011	2012	2013	2014
Продукція рослинництва	46,4	43,3	45,0	41,4	40,7
Зерно	24,2	22,1	21,9	21,2	21,9
Цукрові буряки	7,9	8,5	8,7	15,6	7,2
Соняшник	17,5	15,9	15,0	14,5	14,3
Картопля	97,4	96,9	96,7	97,0	96,8
Овочі	88,1	84,3	85,7	88,3	86,1
Плоди та ягоди	83,6	84,2	81,6	80,7	83,4
Виноград	36,3	35,4	35,8	33,2	44,7

Середньо реалізаційний рівень цін на продукцію галузі садівництва залежить від багатьох факторів, а саме від якості та кількості продукції, що реалізується; від часу та умов продажу; каналів збуту. В ринкових умовах дуже важливим аспектом є вибір каналу збуту продукції, оцінки показників його ефективності. Згідно статистичних даних найвищі показники середньо реалізаційної ціни по плодам та ягодам спостерігались у 2013р. і дорівнювали 3010,8грн./т. Найнижчим був показник 2009р. – 1892,4грн./ц відповідно [8].

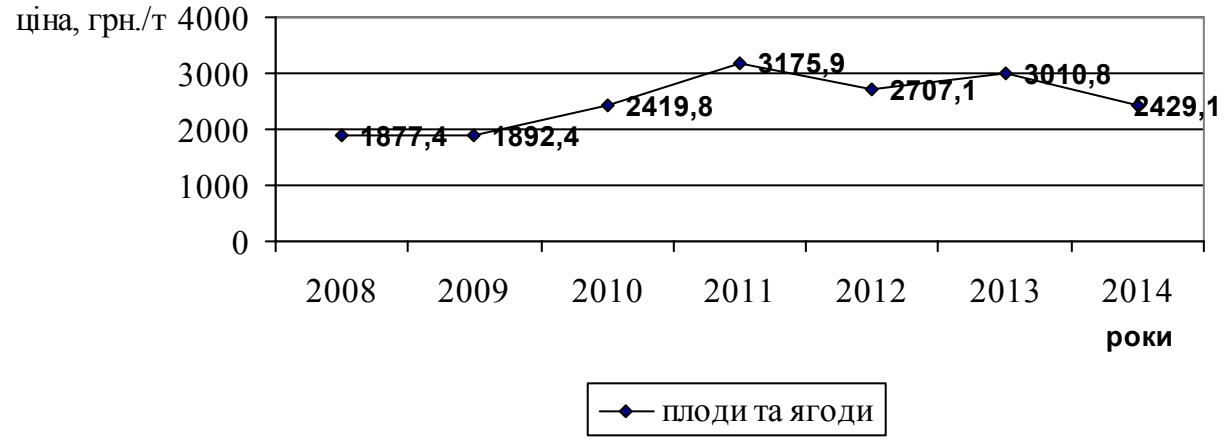

Рис. 2. Середні ціни реалізації плодів та ягід сільськогосподарських підприємств України [8]

Для продукції галузі садівництва найпоширенішими каналами збуту є: переробні підприємства, ринок, населення в рахунок оплати праці та пайовиками в рахунок орендної плати та інші канали. Найбільшу питому вагу складає канал – «переробним підприємствам», табл.4.

Таблиця 4

Структура реалізації плодів та ягід сільськогосподарськими підприємствами *(% до загального обсягу реалізації)*

Продукція	2010	2011	2012	2013	2014
Переробним підприємствам					
Плоди та ягоди	25,0	27,9	25,9	23,8	84,8
На ринку					
Плоди та ягоди	25,1	20,0	15,6	13,5	2,5
Населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати					
Плоди та ягоди	0,8	0,5	0,5	0,2	0,0
За іншими напрямами					
Плоди та ягоди	49,1	51,6	58,0	62,5	12,7

Однак, така тенденція спостерігається лише останній рік (2014). Інші роки бачимо зворотну тенденцію. Так, реалізація продукції переробним підприємствам з 2010р. по 2013р. мала наступний відсоток від загальних показників реалізації: 25,0%, 27,9%, 25,9%,23,8%. І лише у 2014р. відбувся стрімкий ріс до 84,8%. Це відобразилось і на інших каналах збуту, тобто обсяги реалізації з більших показників перейшли до менших. Якщо у 2010р. на ринку реалізувалось 25,1% продукції, то вже у 2014р. показник знизився до 2,5%; по інших каналах аналогічно з 49,1% до 12,7% [9].

Ця тенденція обумовлюється наявністю жорсткої конкуренції на ринку плодів та впливу з боку великих підприємств та конкурентів – постачальників імпортної продукції, які постачають продукцію галузі садівництва значно дешевше і мають більш конкурентоспроможні показники щодо товарних партій, зовнішнього вигляду та термінів зберігання. За останні роки імпорт плодів і ягід в Україну зріс більш як у 6,5 разів, а виробництво на експорт – у 4,6 рази. Серед найбільших країн-імпортерів фруктів за останні роки можна виділити Туреччину та Єгипет, Еквадор та Польщу (яблука та груші). Експорт продукції садівництва України також демонструє за останні роки тенденцію до зростання, проте значно меншими темпами [5].

Господарства населення є невеликими за розмірами, їм складно витримати конкурентну боротьбу, забезпечити ринок великим асортиментом продукції за відповідною ціною. Тому це і пояснює наявну тенденцією збільшення реалізації плодів та ягід за каналам збуту - переробним підприємствам. Це спрощує процес збуту продукції господарствами населення, однак значно впливає на рівень прибутковості галузі [2].

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що в Україні має всі ресурси та природні можливості щодо виробництва продукції садівництва та позиціювання на національному рівні і виходу з нею на міжнародні ринки.

Ця галузь приваблива як з боку внутрішнього ринку так і з боку зовнішніх споживачів. Основними виробниками плодів та ягід на сьогодні є невеликі підприємства, а саме господарства населення, які працюють в жорстких конкурентних умовах. Ці підприємства займаються виробництвом якісної продукції, однак за умов відсутності консолідованих дій на ринку плодів не утримують власні позиції та вимушені реалізовувати продукцію за невигідними каналами, втрачаючи додаткові прибутки та не маючи можливість щодо більш швидкого впровадження інноваційних технологій.

Однак, в ринкових умова, всім підприємствам потрібно враховувати вплив маркетингових факторів на макро та мікро рівні, проводячи ретельний аналіз середовища підприємства з метою - вибору привабливих ринків для ведення національної та міжнародної підприємницької діяльності. Тому що, як зазначає О.Пригара «глобалізація означає встановлення безпосереднього зв'язку національної економіки та світового господарства, їх глибокий взаємовплив, що означає необхідність ретельного врахування даних особливостей у розгляді можливостей проникнення підприємств на міжнародні ринки. За таких умов для проникнення підприємств на міжнародні ринки особливої актуальності набувають питання оцінювання їх привабливості, яке вимагає врахування особливостей міжнародного середовища підприємництва» [6].

Список використаних джерел:

1. Аналіз забезпечення сільськогосподарських підприємств Запорізької області кредитними ресурсами. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://enciklopedya.ru/.
2. Бурляй О. Л., Кутковецька Т.О.Перспективи розвитку галузі садівництва в умовах євроінтеграції України. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://econjournal.vsau.org/files/.
3. Бутенко Н.В. Основи маркетингу. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док. : http://buklib.net/books/.
4. Волощук Ю.О., Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції садівництва. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: file:///C:/Users/User/Desktop/.
5. Експорт української агропродовольчої продукції до Європейського Союзу в умовах глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://apd-ukraine.de/images/APD.
6. О.Пригара. Методика аналізу привабливості міжнародних товарних ринків в умовах глобалізації світогосподарських процесів. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://iepjournal.com/journals/4/2006.
7. Старостина А. А. Маркетинговые исследования. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. — с.12.
8. Статистичний щорічник України за 2014р. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/.
9. Україна у цифрах у 2014 році. Статистичний збірник. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М

УДК: 347.72.036

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРОФОРМУВАНЬ НА ЗАСАДАХ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ, РЕЙТИНГОВИХ ОЦІНОК ІНДИКАТОРІВ, РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА КОНТРОЛІНГУ

Кривець Ю.М., к.е.н., докторант
Херсонський державний аграрний університет

У статті визначено сутність, особливості формування, структури та здійснення діяльності вітчизняних агрокорпорацій. Виявлено проблеми й тенденції розвитку корпоративного управління. Розроблено показники та індикатори оцінки його ефективності. Виявлено ризики діяльності корпорацій у рослинництві та бізнес-процесах галузі. Запроваджено системне удосконалення та підвищення ефективності корпоративного управління на основі використання принципів здійснення, ризик-менеджменту, контролінгу.

Ключові слова: *корпоративне управління, агроформування, структура, бізнес-процеси, ризики, принципи, ефективність, рівень, індикатори, ризик-менеджмент, контролінг.*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси та реформи, які відбуваються в економіці України, є причиною впровадження нових форм організації виробництва та господарювання на засадах кооперування, інтеграційних процесів, корпоратизації, розробки нових концепцій управління діяльністю підприємств в аграрній сфері економіки. В даний час у всьому світі домінуючою і найбільш привабливою з точки зору економічної ефективності та інвестування є корпоративна форма господарювання.

Це пояснюється численними чинниками, зокрема, сприянням корпоративних підприємств легалізації тіньових капіталів та стабілізації господарських зв'язків, впливом на зниження залежності товаровиробників від посередницьких структур та суб’єктів сфери обміну, участю у формуванні найважливіших інститутів цивілізованого ринку – бірж і торгових домів та ін. За останні роки в сучасному національному агробізнесі також спостерігається об'єднання підприємств з різними формами корпоративних відносин, які відрізняються метою утворення та складом учасників, розмірами, результатами діяльності, конкурентоспроможністю на аграрних ринках. Вказане потребує визначення та врахування особливостей управління їх розвитку з метою забезпечення фінансово-економічної стійкості та економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти формування організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком корпоративних структур, вдосконалення регулювання корпоративних відносин, розвитку інтеграційних процесів в аграрних підприємствах на корпоративних засадах розглядалися в наукових працях В. Андрійчука, Р. Брейлі, В. Євтушевського, І. Жадана, Є. Імаса, С. Майєрса, М. Маліка, М. Міллера, Ф. Модільяні, Дж. Нестерака, П. Саблука, Дж. Стоуна, К.Шапошникова, В. Юрчишина та ін. Разом з тим подальшого вирішення потребують завдання удосконалення корпоративного управління на засадах визначення його основоположних принципів, методів оцінки рівня ефективності, застосування ризик-менеджменту та контролінгу.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності корпоративного управління з врахуванням оцінки його рівня та індикаторів; принципів та засобів розвитку; чинників та ризиків здійснення діяльності агрокорпорацій; системного впровадження ризик-менеджменту та контролінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. До переваг корпоративної форми господарювання в аграрному бізнесі слід віднести необмежені можливості розширення, руху та використання капіталу, широкі можливості внутрішнього контролю, посилення мотиваційних процесів, обмеження ризиків втрат в межах вкладів, легкість входу і виходу учасників та ін. Передумови створення корпорації в аграрній сфері ґрунтуються на еволюційності ринково-конкурентних відносин і централізації капіталу.

Класично наукові концепції розглядали корпорацію як майно, що об'єднується для забезпечення прибутку власників. Проте історичний розвиток корпоративного руху показує, що корпорація з об'єднання, яке спрямоване на здобуття прибутку для своїх власників, перетворилася на організацію, яка фактично стала відігравати роль координатора економічного життя держави. В останні десятиріччя розвиток ринків капіталу й поширення міжнародної конкуренції підвищує попит на інновації та якісні зміни в аграрній сфері, що викликає суттєве зростання ролі людського капіталу у виробництві. Внаслідок цього формуються риси нової корпорації, основним елементом активів якої є соціальний компонент.

Універсальним є визначення корпорації як організації, що поставила перед собою певні цілі, здійснює свою діяльність для суспільного добробуту, має певні права, є юридичною особою, функціонує на постійній основі і має обмежену відповідальність [2, с. 97]. Таке визначення не може вважатися вичерпним, оскільки законодавства різних держав передбачають наявність різних ознак корпорації. Зокрема, в США існує п'ять обов'язкових критеріїв визначення та ідентифікації корпорацій: статус юридичної особи, принцип обмеженої відповідальності, необмежений термін існування, вільна передача акцій, централізоване управління. У європейському праві корпорація – це колективне утворення, організація, що визнана юридичною особою, заснована на об'єднаних капіталах (добровільних внесках) і здійснює будь-яку виробничо-економічну та соціально корисну діяльність. Європейська модель, на відміну від американської, функціонує без участі фондового ринку капіталів. Ресурси для її розвитку надаються стратегічними партнерами.

З огляду на особливості вітчизняної економіко-правової системи, підприємницькою структурою, яка максимально відповідає наведеному визначенню та ідентифікується з корпорацією у світовій практиці, на нашу думку, є акціонерне товариство. В його структурі на основі централізації капіталів здійснюється колективне привласнення результатів виробничої діяльності.

Під корпоративним підприємством аграрної сфери економіки розуміється господарська складноорганізована структура, заснована на відносинах партнерства із суб'єктами корпоративних прав, яка функціонує з метою отримання стійких прибутків на основі максимальної концентрації та ефек-

тивного залучення наявних ресурсів. Інверсійний характер ринкової трансформації агробізнесу визначає певні особливості процесу становлення вітчизняних корпоративних підприємств. Він проходить інакше, ніж у країнах з поступовим, еволюційним розвитком ринкових відносин.

Так, формування корпорацій відбулося, переважно, шляхом розподілу статутних капіталів державних підприємств під час приватизації, на відміну від класичного об'єднання капіталів [4, с. 45]. Роль зовнішніх інвесторів у цьому процесі внаслідок відсутності необхідного корпоративного законодавства, недостатньої розвиненості фондового ринку та інформаційної закритості аграрних підприємств мала пасивний характер. Корпоративна інтеграція, зумовлена незавершеністю приватизації, рейдерством, процесами реструктуризації агроформувань, має перманентні ознаки протікання.

На ефективність функціонування та управління корпоративними підприємствами аграрної сфери економіки негативно впливають такі чинники, як недосконаліть нормативно-правової бази, недостатній розвиток і слабкий вплив інфраструктури фондового ринку, значна розпорошеність акцій серед численних акціонерів, виключно фіскальний характер податкової системи, низький рівень бюджетної підтримки аграрної сфери, незрілість страхової системи, недостатнє інноваційно-інвестиційне забезпечення, низька корпоративна культура діяльності, постійні виклики та ризики агропромислового виробництва та ін.

Управління економічними ризиками корпоративних підприємств по своїй природі є надзвичайно складним, оскільки корпорації мають як нехеджовані ділові ризики (які стосуються виробництва), так і хеджовані ринкові ризики (наприклад, валютний, процентної ставки, вплив курсу акцій). В той час як фінансові менеджери схильні управляти вартістю активів і зобов'язань, корпоративні менеджери віддають перевагу таким факторам, як зростання або спад/нестабільність фінансових результатів корпорації (дохід, грошові потоки). Порівняно з фінансовими установами, які одержують операційний прибуток, здійснюючи операції з ризиковими короткостроковими позиціями, корпоративні структури набагато менш чутливі до щоденних коливань на ринку і зосереджуються на щомісячних і щоквартальних змінах доходу при оцінці своєї діяльності.

Тим не менше, аналіз ризиків, які загрожують діяльності підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, дозволяє зробити висновки, що специфіка ризик-менеджменту корпоративних суб'єктів полягає не у наявності особливих видів економічних ризиків, вплив яких потрібно врахувати у діяльності, а в супроводі процедур управління ризиками, пов'язаними з правовим статусом корпоративних структур [1, с. 148]. Зазначені особливості за умови їх ігнорування можуть стати значними бар'єрами для здійснення процедур управління ризиками корпоративних аграрних підприємств.

Корпоративне право України та інших країн тривалий час розвивалося під впливом ідеї про необхідність забезпечення захисту акціонерів та кредиторів від можливих негативних проявів корпоративної форми ведення під-

приємницької діяльності. З іншої сторони, поняття поглинання агроформувань не ставило додаткових вимог до акціонерних товариств у його випадках, не встановлювало додаткових механізмів і засобів захисту прав акціонерів. Для вирішення вказаних проблем у даний час не тільки в національному, але й глобальному масштабі відбувається процес фундаментального реформування корпоративної системи господарювання. Його основним вектором є зменшення регуляторного навантаження на підприємства, створення максимально сприятливого інституційного середовища для їх розвитку.

Реформи корпоративного права в Україні повинні супроводжуватися розвитком корпоративного управління, яке можна визначити як систему організаційно-правових, економічних і фінансових взаємовідносин, що встановлює механізми і способи взаємодії всіх учасників корпоративних відносин та членів корпоративних аграрних підприємств [3, с. 252]. Важливість корпоративного управління для суб'єктів аграрного господарювання полягає в його додаткових можливостях підвищення їх конкурентоспроможності та економічної ефективності. Це відбувається завдяки забезпеченню належної уваги до інтересів акціонерів, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин, наявності прозорої фінансової звітності, запровадженню стратегічного й тактичного менеджменту, контролінгу, індикативного планування.

Систематизація світового досвіду свідчить, що єдиної моделі корпоративного управління в країнах з ринковою економікою не існує, як не існує єдиного загальновизнаного індикатора визначення ефективності корпоративного управління. Для його оцінки у вітчизняному агробізнесі застосовуються сучасні методи, розроблені провідними науковими установами та впроваджувані бізнесовими структурами транснаціонального рівня. Це, наприклад, економетрична модель М. Гібсона, згідно з якою якість корпоративного управління за результатами діяльності компанії.

Методика розрахунку рівня корпоративного управління рейтингового агентства Standard & Poor's – S&P Corporate Governance Score (CGS) базується на аналітиці рейтингу компанії та національної економіки і має значення від одиниці (найнижчий) до десяти (найвищий). Методикою оцінюється, яким чином зовнішні чинники на макроекономічному рівні впливають на якість корпоративного управління аграрного підприємства. Методика Deminor (DR) є подібною та ґрунтується на застосуванні міжнародних стандартів корпоративного управління. Вона полягає в обчисленні рейтингу корпоративного управління, який розраховується за шкалою від DR-10 (вищий рейтинг) до DR-1 (нижчий рейтинг), але враховує меншу кількість факторів, є простішим в обчисленні на відміну від попереднього.

Розрахунок коефіцієнта корпоративного управління Corporate Governance Quotient (CGQ), запропонованого Institutional Shareholder Services (ISS) враховує не тільки структуру, але і позиції аграрного підприємства на ринку. Він ґрунтується на оцінці понад п'ятдесяти факторів, які охоплено у сім груп: склад і структура керівних органів; статут та внутрішні нормативні документи; виконання законодавства про ПАТ; якісні фактори; власність ке-

рівників та службовців компанії; освіта керівників; мотивація праці. Коефіцієнт розраховується відносно галузі та ринку.

Визначення індикатору корпоративного управління Davis Global Advisors, Inc. (DGA) здійснюється для оцінки стану корпорацій в розвинених країнах. Методика Кричтон-Міллера та Уормана ґрунтується на розрахунку індексу ризику корпоративного управління Corporate Governance Risk (CGR). На його основі здійснюється оцінка ризику втрат інвесторів від незадовільного корпоративного управління в країнах з перехідною економікою.

Ускладнює процес управління економічними ризиками агрокорпорацій розмежування законодавчими і статутними нормами функцій колективного власника (акціонера) і функцій централізованого управління діяльністю корпорації. Насамперед, йдеться про розмежування економічної влади колективної власності та функцій управління майном у процесі підприємницької активності. Вирішити проблему можна за допомогою поєднання принципів централізації управління поточною діяльністю підприємства та постійного поточного контролю учасників корпорації за управлінською та фінансово-господарською діяльністю правління [5, с. 146].

У структурі великих фінансових, промислових, аграрних та агропромислових корпорацій світу підрозділи з управління ризиками є обов'язковими корпоративними елементами, що забезпечують безпеку та ефективність виробництва. Інструкції, методики, математичні моделі, програмно-методичні комплекси, які використовуються корпораціями, банками, страховими компаніями та іншими суб'єктами економічної діяльності при врахуванні й оцінюванні економічного ризику, є комерційною таємницею, що ретельно охороняється.

Особи, які займаються цими питаннями, в економічно розвинутих країнах – одні з найбільш високо оплачуваних і не зацікавлені у широкому розповсюдженні своїх знань та досвіду [7, с. 55]. Тим часом корпоративні підприємства намагаються перетворити ризик-менеджмент на допоміжну функцію, обмежуються ідентифікацією та ранжуванням ризиків, не звертаючи достатньої уваги на аналіз та розробку стратегії розвитку та зростання.

Основою системи стратегічного управління економічними ризиками в аграрній сфері повинні стати принципи комплексності, безперервності й інтеграції. Принцип комплексності ґрунтується на взаємодії всіх підрозділів аграрного корпоративного підприємства в процесі виявлення і оцінки ризиків за напрямами діяльності. При цьому передача функцій управління підрозділу, ризики якого контролюються, може нейтралізувати позитивний ефект від впровадження процедур управління ризиками.

Принцип безперервності означає постійний моніторинг і контроль ризиків агрокорпорації. Принцип інтеграційності являє собою оцінку впливу на агробізнес всього спектру ризиків. Цей принцип дозволяє враховувати взаємозв'язок окремих ризиків. Як свідчить практика, виявлення зв'язків між ризиками дає можливість сформувати більш зважену оцінку ситуації і, відповідно, оптимізувати потреби в обсягах засобів та ресурсів, необхідних для забезпечення збалансованої діяльності аграрного формування [6, с. 765].

Висновки. Ефективність управління корпоративними структурами в агросфері України ґрунтується на їх ідентифікації, виявленні чинників та ризиків функціонування, обґрунтуванні принципів управління, оцінці його рівня, застосуванні антикризового управління, ризик-менеджменту, контролінгу. Стратегічний ризик-менеджмент як нова тенденція в сучасному управлінні агрокорпораціями здатний створити можливості для уникнення (зменшення впливу) економічних ризиків, які в майбутньому можуть позначитися на діловій репутації аграрного підприємства.

З огляду на це, надзвичайно важливим є вивчення та впровадження іноземного досвіду в управління економічними ризиками вітчизняних корпоративних підприємств аграрної сфери. Діяльність у напрямі адаптації до українських економічних реалій найбільш ефективних досягнень світової науки та агробізнесу у галузі ризик-менеджменту сприятиме стійкості, фінансово-економічній безпеці та збільшенню конкурентних переваг національних корпоративних агроформувань.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: [монографія] / В.Г.Андрійчук. – Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф"", 2007. – 216 с.
2. Давиденко Н.М. Розвиток корпоративного управління в агробізнесі України / Н.М. Давиденко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 95-99.
3. Ільїн В.Ю. Удосконалення структури управління аграрної корпорації / В.Ю. Ільїн // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. Серія "Економічні науки". – Луганськ: "Елтон-2", 2008. – № 85. – С. 250-257.
4. Литвинчук І.Л. Використання світового досвіду корпоративного управління в аграрному секторі економіки Україні / І.Л. Литвинчук // Агроінком. – 2008. – № 5-6. – С. 43-46.
5. Небава М.І. Теорія корпоративного управління: вузлові питання : [навч. посіб.] / М. І. Небава. – К. : ЦНЛ, 2004. – 295 с.
6. Носова О.В. Система корпоративного управления в условиях институционально-рыночной трансформации / О.В. Носова // Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований; под ред. А.А. Гриценко. – Харків: Форт, 2008. – С. 769-784.
7. Саблук П.Т. Ефективність корпоративного управління: інституційний аспект / П.Т. Саблук // Вісник аграрної науки – 2004. – № 6. – С. 54-56.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 347.73.037

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ: НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ І СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ

Ксьонжик І.В., д.е.н., доцент
Миколаївський національний аграрний університет

Досліджено передумови впровадження системи внутрішнього аудиту у державному секторі. Визначено нормативно-правову базу формування його системи в бюджетних установах. Розглянуто функції підрозділів внутрішнього аудиту, які працюють в установах державного сектору, відповідно до покладених на них завдань. Виявлено, що предметом оцінки якості внутрішнього аудиту є планування.

Ключові слова: *державний сектор, внутрішній аудит, фінансовий контроль, бюджетні установи.*

Постановка проблеми. Установи та організації, що працюють в державному секторі, в умовах поступової інтеграції України в європейський простір, потребують не тільки регулювання у сфері реформування існуючої системи державного фінансового контролю, ведення обліку, складання фінансової та бюджетної звітності але і створення життєздатної нормативно-правової бази. Особливо це стосується питань здійснення внутрішнього аудиту. Це пов'язано з тим, що в ринкових умовах зростає його роль в бюджетних установах і організаціях, державних підприємствах. Застосування цієї невід'ємної складової державного фінансового контролю дозволить: здійснювати аналіз ефективності діяльності управлінського персоналу бюджетних установ; виявляти корупційні оборудки; порівнювати здійснені витрати з отриманими доходами, стимулювати ефективне використання фінансових ресурсів і здійснювати жорсткий контроль за витратами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам здійснення внутрішнього фінансового контролю і аудиту присвятили свої численні праці такі провідні вчені-економісти, як: М. Білуха, Б. Валуєва, Ю. Данілевський, І. Дрозд, В. Івашкевич, М. Кужельний, О. Чечуліна. Разом з тим, дослідженню теоретико-методологічного базису внутрішнього аудиту в державному секторі України приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Дослідити передумови впровадження системи внутрішнього аудиту у державному секторі. Визначити нормативно-правову базу формування системи внутрішнього фінансового аудиту в бюджетних установах, встановити об'єкт і основні функції підрозділів внутрішнього аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація системи внутрішнього аудиту в державному секторі обумовлюється необхідністю підвищення ефективності процесів управління; зниженням ризиків шахрайства, марнотратства, бухгалтерських помилок; тенденцією зростання різних видів платних послуг, які надають підприємства та установи бюджетної сфери відповідно до своїх функціональних повноважень.

Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті [1].

Безпосередній розвиток системи внутрішнього фінансового аудиту в державному секторі повинен здійснюватися виходячи з бюджету організації, складності та специфіки фінансово-господарських операцій, що виконуються, і чисельності працюючих. Сформовані структурні підрозділи внутрішнього аудита та комплекс розроблених планів організаційних заходів, методичного забезпечення його діяльності, дозволить постійно здійснювати контроль цільового та ефективного використання бюджетних коштів; давати зважену оцінку об'єктів внутрішнього аудиту в сучасний момент, і оцінку майбутнього стану об'єктів, які досліджуються [2].

Установи та організації, які працюють у державному секторі України, під час розробки внутрішніх документів з питань внутрішнього аудиту та визначення методичних матеріалів, які слід застосовувати при їх підготовці, повинні керуватися наступною нормативно-правовою базою, що містить загальні вимоги до організації та проведення внутрішнього аудиту, а саме:

1. Бюджетний кодекс України [3].

2. Постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади…", яка містить основні завдання, функції та права керівника і працівників підрозділу внутрішнього аудиту, вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня внутрішніх аудиторів та звітування про результати діяльності підрозділів внутрішнього аудиту тощо [4].

3. Стандарти внутрішнього аудиту, главою 1 розділом ІІ яких передбачено обов'язковість затвердження внутрішніх документів з питань внутрішнього аудиту (положення про підрозділ внутрішнього аудиту, посадових інструкцій його працівників та порядку планування і проведення внутрішніх аудитів, документування, реалізації їх результатів), а також встановлюють єдині підходи до організації та проведення внутрішнього аудиту, підготовки аудиторських звітів, висновків та рекомендацій, здійснення внутрішніх оцінок якості внутрішнього аудиту [5].

4. Кодекс етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту, що визначає морально-етичні принципи професійної діяльності працівників підрозділу внутрішнього аудиту та правила поведінки державного внутрішнього аудитора [6].

Водночас, при розробці керівником аудиторського підрозділу внутрішніх документів з питань внутрішнього аудиту, як це передбачено п. 1.2 глави 1 розділу ІІ Стандартів внутрішнього аудиту, слід зважати на специфіку діяльності та особливості його організаційної структури [7].

Об'єктом внутрішнього аудиту є діяльність центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів і бюджетних установ в повному обсязі або з окремих питань (на окремих етапах) та заходи, що здійснюються його керівником для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю (дотримання принципів законності та ефективного використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, виконання завдань, планів і дотримання вимог щодо діяльності центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів і бюджетних установ, а також підприємств, установ та організацій, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади).

Підрозділ внутрішнього аудиту, який працює в установах державного сектору, відповідно до покладених на нього завдань, забезпечує виконання наступних функцій:

1) проводить оцінку: ефективності функціонування системи внутрішнього контролю; ступеня виконання і досягнення цілей, визначених у стратегічних та річних планах; ефективності планування і виконання бюджетних

програм та результатів їх виконання; якості надання адміністративних послуг та виконання контрольно-наглядових функцій, завдань, визначених актами законодавства; стану збереження активів та інформації; стану управління державним майном; правильності ведення бухгалтерського обліку та достовірності фінансової і бюджетної звітності; ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань центрального органу виконавчої влади, його територіального органу та бюджетної установи;

2) проводить за дорученням керівника центрального органу виконавчої влади, його територіального органу та бюджетної установи аналіз проектів наказів та інших документів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, для забезпечення їх цільового та ефективного використання;

3) планує, організовує та проводить внутрішні аудити, документує їх результати, готує аудиторські звіти, висновки та рекомендації, а також проводить моніторинг врахування рекомендацій;

4) взаємодіє з іншими структурними підрозділами центрального органу виконавчої влади, його територіального органу та бюджетної установи, іншими державними органами, підприємствами, їх об'єднаннями, установами та організаціями з питань проведення внутрішнього аудиту;

5) подає керівникові центрального органу виконавчої влади, його територіального органу та бюджетної установи аудиторські звіти і рекомендації для прийняття ним відповідних управлінських рішень;

6) звітує про результати діяльності відповідно до вимог цього Порядку та стандартів внутрішнього аудиту;

7) виконує інші функції відповідно до його компетенції [4].

Необхідно зазначити, що функції внутрішнього аудиту, залежно від характеру діяльності установ державного сектору, можуть розширюватися до рівня функції інформаційного забезпечення, регулювання і контролю (моніторингу), завдання якого шляхом підготовки управлінської інформації орієнтувати керівництво на прийняття оптимальних управлінський рішень.

Предметом оцінки якості внутрішнього аудиту є планування, організація та проведення такого аудиту, моніторинг виконання рекомендацій за результатами його проведення, дотримання посадовими особами підрозділів вимог стандартів внутрішнього аудиту та інших нормативно-правових актів з відповідних питань [4].

Висновки. Внутрішня слабкість української фінансової і бюджетної системи, корупція, неефективність систем контролю і відсутність координації між державними органами на всіх рівнях створюють серйозні проблеми у діяльності установ і підприємств державного сектору України. Тому створення єдиної системи державного моніторингу стану національної економіки та фінансової системи, що відповідають світовим аналогам, є однією з основних передумов подолання кризових явищ в економіці та запорукою її подальшого сталого і передбачуваного розвитку. Вважаємо, що застосування бюджетними установами інструмента внутрішнього аудиту посилить безперервний моніторинг стану державних фінансів і оцінки ризиків; прискорить інтеграцію дер-

жавного сектору України до світової системи внутрішнього аудиту; наблизить національне законодавство у цій галузі до міжнародних зразків.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України № 2939-XII від 26.01.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/.

2. Рябушка Л. Б. Перспективы развития внутреннего аудита в бюджетной сфере [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/42784.doc.htm.

3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/.

4. Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету міністрів України від 28 вересня 2011 р. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/.

5. Стандарти внутрішнього аудиту : наказ Мінфіну від 04.10.2011 р. № 1247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/.

6. Кодекс етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту : наказ Мінфіну від 29.09.2011 р. № 1217 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/.

7. Берадзе Г. Р. Роз'яснення щодо чинної нормативно-правової бази з питань організації внутрішнього контролю та здійснення внутрішнього аудиту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/103732.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В. І.

УДК 631.164.23:238.431

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Кузьменко Н.В., аспірант
Полтавська державна аграра академія

В статті автором розглянуто методичне забезпечення оцінки ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. На основі дослідження економічної сутності та змісту «інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств» при врахуванні підходів до оцінки ефективності в економічній літературі запропоновано алгоритм оцінки ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано необхідність застосування множинного кореляційно-регресійного аналізу для кількісної оцінки взаємозалежностей між статистичними ознаками.

Клячові слова: *агропромисловий комплекс, ефективність, інвестиційна діяльність, індексна модель, сільське господарство.*

Постановка проблеми. Специфіка агропромислового комплексу України та пріоритетність його щодо ідентифікації інвестиційної діяльності обумовлює необхідність та доцільність дослідження методологічного забезпечення оцінки ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств як окремого наукового напрямку. В цій галузі накопичено значні наукові напрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями інвестиційної діяльності займалися наступні вчені Виноградова Г. [13], Підхомний О. [4], Погасій С, Позняков О. [5], Сімсон О.Є. [12] та інші. Аналізу сутності інвестиційної діяльності присвячені праці Білолипецького В. [10], Дука А.[3], Іванова Г. [11], Ковтуна Н. [6], Щукіна Б. [2]. Ефективність інвестиційних проектів розглянуто в працях Ковтун Н. [19], Федоренко В. [8], Червальов Д. [9] та інших. Відмічаючи цінність існуючих наукових напрацювань слід відмітити, що потребує подальшого дослідження питання оцінки ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств як пріоритетної галузі національного господарства України.

Постановка завдання. Ціль дослідження – дослідити існуючу методичну базу оцінки ефективності інвестиційної діяльності та запропонувати алгоритм оцінки ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання відокремлення економічної сутності «ефективності» від інших категорій на сучасному етапі розвитку економічної науки залишається невирішеним. В системі стандартів ISO 9000:2007, дається таке визначення ефективності «ефективність (efficiency) – це співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами» [17]. В науковій літературі подається єдине формула ефективності:

$$Э=Р/З \qquad (1.1)$$

де Е – ефективність;

Р – результати;

З – витрати [18, с. 22-23].

Аналіз ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств слід проводити з допомогою статистичного аналізу, оскільки статистика дає можливість дослідити будь-яку діяльність. У розрізі статистичного аналізу автором пропонується здійснювати дослідження в таких напрямках: індексний аналіз;кореляційно регресивний аналіз; аналіз рядів динаміки. Розглянемо особливості кожного з запропонованих автором напрямків аналізу оцінки ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей їх діяльності. При дослідженні ефективності інвестиційної діяльності необхідним є побудова індексної моделі показників ефективності. Для вибору показників необхідно перевірити взаємозв'язок між показниками на основі простих схоластичних моделей. Основою для побудови багатомірної індексної моделі ефективності інвестування є показник віддачі на інвестований капітал – індекс рентабельності інвестицій (R), який можна представити у вигляді добутку віддачі від інвестицій в основний виробничий капітал (f) і частки інвестицій в основний виробничий капітал в загальній сумі інвестованих коштів (d). Віддача від інвестицій в основний виробничий капітал визначається рентабельністю виробництва (r) і ступенем використання виробничих потужностей (V). Таким чином, індекс рентабельності інвестицій вже є добутком трьох факторів-співмножників Індексна система індексу рентабельності інвестицій має три часткових індекси [19, с. 173].

Однак, при застосуванні критеріїв щодо оцінки ефективності інвестиційної діяльності втрачається основний постулат показників ефективності – відносність між витратами та доходами. Виходячи з авторського визначення для аналізу ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно сформувати показники, що визначають як соціальний так і економічний ефекти.

Вважаємо, що найважливішими показниками, які повинні використовуватися для аналізу оцінки рівня ефективності, є три головні: рівень економічної ефективності, рівень соціальної ефективності і рівень дохідності (табл. 1).

Таблиця 1

Показники ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	Алгоритм розрахунку	Значення скорочень
Економічна ефективність	ЕЕ = ΔЧП/ВПІ	ЕЕ – економічний ефект ΔЧП – приріс чистого прибутку набувача інвестицій ВПІ – інвестицій, що були залучені
Соціальна ефективність	СС= ΔЄСВ/ВПІ	СС – соціальна ефективність ΔЄСВ – приріс відрахувань єдиного соціального внеску від набувача інвестицій
Дохідність інвестицій	ДІ = Д/І	ДІ – доходність інвестицій Д – обсяг виплачених дивідендів І – обсяг інвестицій

Примітка: авторська розробка

За таких умов пропонована автором інвестиційна модель матиме наступний вигляд:

$$I_E=I_{EE}\times I_{CE}\times I_{ДІ} \quad (1.2)$$

де I_E – загальний індекс ефективності;

I_{EE} – індекс економічного ефекту;

I_{CE} – індекс соціального ефекту;

$I_{ДІ}$ – індекс дохідності інвестицій.

Щоб виміряти ступінь і абсолютний розмір впливу кожного фактора на динаміку модельованого показника ефективності, при побудові часткового індексу кожного фактору необхідно елімінувати вплив інших факторів, включених до моделі. В нашій три факторній моделі динаміки індексу ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства цей принцип реалізовано таким чином:

$$I_{EE}=\frac{\Sigma EE_1 CE_1 ДІ_1}{\Sigma EE_0 CE_1 ДІ_1} \quad (1.3)$$

$$I_{CE}=\frac{\Sigma EE_0 CE_1 ДІ_1}{\Sigma EE_0 CE_0 ДІ_1} \quad (1.4)$$

$$I_{ДІ}=\frac{\Sigma EE_0 CE_0 ДІ_1}{\Sigma EE_0 CE_0 ДІ_0} \quad (1.5)$$

де I_{EE} – індекс економічного ефекту;

I_{CE} – індекс соціального ефекту;

$І_{ДІ}$ – індекс дохідності інвестицій;
$ЕЕ_0$ – економічний ефект від інвестиційної діяльності в базовому році;
$ЕЕ_1$ – економічний ефект від інвестиційної діяльності в звітному році;
$СЕ_0$ – соціальний ефект від інвестиційної діяльності в базовому році;
$СЕ_1$ – соціальний ефект від інвестиційної діяльності в звітному році;
$ДІ_0$ – дохідність інвестицій в базовому році;
$ДІ_1$ – дохідність інвестицій в звітному році.

Для вивчення напрямків та інтенсивності змін пропонується розраховувати модифіковані формули ряд показників :абсолютний приріс (базовий та ланцюговий); темп зростання базисний та ланцюговий); темп приросту (базисний та ланцюговий);абсолютне значення одного відсотка приросту. Сезонні коливання показників ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно досліджувати за допомогою індексів сезонності – процентне відношення окремих рівнів до середнього рівня даного ряду динаміки. За таких умов першочерговим завданням є визначення середнього рівня даного ряду (основною умовою достовірності є вибірка даних мінімум за три роки) (1.6, 1.7, 1.8).

$$ЕЕ\ сер. = \frac{\sum ЕЕ}{n} \quad (1.6)$$

$$СЕ\ сер. = \frac{\sum СЕ}{n} \quad (1.7)$$

$$ДІ\ сер. = \frac{\sum ДІ}{n} \quad (1.8)$$

де $ЕЕ_{сер.}$ – середній економічний ефект за *n*-ну кількість періодів;
$СЕ_{сер.}$ – середній соціальний ефект за *n*-ну кількість періодів;
$ДІ_{сер.}$ – дохідність інвестицій за *n*-ну кількість періодів;
∑ЕЕ - добуток економічних ефектів за *n*-ну кількість періодів;
∑СЕ - добуток соціальних ефектів за *n*-ну кількість періодів;
∑ДІ - добуток дохідності інвестицій за *n*-ну кількість періодів;
n – кількість періодів.

Для формування ефективної інвестиційної діяльності необхідною умовою є дослідження факторів впливу на інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств. Таке завдання можна вирішити за допомогою кореляційійно-регресивного аналізу. Для проведення кореляційно-регресійного аналіз першочерговим завданням є вибір факторів впливу на результативний показник. При цьому автором пропонується використовувати основні показники фінансового аналізу, що характеризують інвестиційну привабливість аналізованого підприємства. Основними показниками в такому випадку є:коефіцієнт прибутковості активів ($К_{пр.ак.}$);коефіцієнт прибутковості інвестицій ($К_{пр.\ інв.}$);коефіцієнт фінансової стійкості ($К_{ф.ст}$);коефіцієнт абсолютної ліквідності ($К_{аб.лік}$);операційна рентабельність продаж ($Р_{пр.}$).

Висновки. Запропоновані автором підхід дозволить вплинути на розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Оскільки

в процесі залучення інвестицій необхідною умовою є ефективність інвестиційної діяльності, то її оцінка має стати окремим напрямком наукових досліджень.

Оскільки забезпечення достовірності отриманих результатів можливе за рахунок використання основних напрямків статистичних досліджень автором запропоновано використовувати індексний, кореляційно-регресивний та аналіз рядів динаміки. В оцінці інвестиційної діяльності необхідно здійснювати тривимірний аналіз ефективності, шляхом розрахунку показників економічної, соціальної ефективності та дохідності інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс]// Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=15 60-12.
2. Щукін Б. М. Інвестування: Курс лекцій [Текст] / Б.М. Щукін — К.: МАУП, 2004. — 216 с. 19 с.
3. Дука, А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування.: навч. посіб. / А.П.Дука. — К. : Каравела, 2007. – 424 с.
4. Підхомний О.М. Управління інвестиційними процесами на фінансових ринках: навч. посібник / О.М. Підхомний. – К : Кондор, 2003. – 184 с.
5. Погасій С. О. Інвестиційний менеджмент (в прикладах і завданнях): навч. посібник / С. О. Погасій, О. В. Познякова, Ю. В. Краснокутська; Харк. нац. акад. міськ. госпва. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 337 с.
6. Ковтун Н. Теоретичні засади інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності : співвідношення основних понять та категорій / Ковтун Н. // Вісник київського національного університету ім. Т. Шевченка № 101/2008 С. 25-29.
7. Стефанович Є.А. Інвестиційна діяльність як економічне явище / Є.А. Стефанович // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 60–64.
8. Федоренко В.Г. Шляхи підвищення ефективності інвестицій в Україні / В.Г. Федоренко – К. : Науковий світ, 2003. - 724 с.
9. Черваньов Д. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств: навч. пос. / Д. Черваньов. – К. : Знання-Прес, 2003. – 622 с.
10. Белолипецкий В. Инвестиционная деятельность фирмы / В. Белолипецкий // Консультация директора. – 1997. – № 14. – С. 18-21.
11. Иванов Г. И. Инвестиции: сущность, виды, механизмы функционирования / Г. И. Иванов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 352 с.
12. Сімсон О. Є. Правові особливості договорів інвестиційного характеру : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Є.Сімсон – Харків, 2001. – 20 с.
13. Виноградова Г. Іноземне позикове інвестування в Україні: стан і перспективи розвитку законодавчого регулювання / Г. Виноградова // Право України. – 2000. – № 1. – С. 69.
14. Современный финансово-кредитный словарь / Под общ. ред. М. Г. Лапусты, П. С. Никольского. – 2-е изд., доп. – М. : ІНФРА-М, 2002. – 568 с. - (Библиотека словарей «ИНФРА-М»).
15. Мочерний С.В. Основи підприємницької діяльності| С.В. Мочерний. – К: Академія, 2005р. – 280 с.
16. Жнякін Б.О. Економіка підприємства: навч. посібник для вузів/ Б.О. Жнякін, В.В. Краснова. – Донецьк: Альфа-прес, 2005. – 160с.
17. ДСТУ ISO 9000:2007. Система управління якістю. Основні положення та словник термінів. –К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 11 с.

18. Познякова Л.О. Удосконалення понятійного апарату «ефект» та «ефективність» на залізничному транспорті/ Л.О. Познякова, Бандурко І.С.// Вестник Национального технического университета «ХПИ». – 2010 – С. 18-24.

19. Ковтун Н.В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика./ Н.В. Ковтун. – Київ: 2005. – с.441.

20. Мармоза А.Т. Теорія статистики: підручник для студентів вищих навчальних закладів/ А.Т. Мармоза. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 592 с.

21. Харченко Ю.А. Кореляційно-регресивний аналіз збуту продукції промислового підприємства/ Ю.А. Харченко// Економічний простір. – 2014. – № 86. – С. 214-223.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П. М.

УДК 657.2.016

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВИТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Левченко З.М., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

З метою уніфікації методичних підходів до формування облікової політики аграрних підприємств вивчені методичні рекомендації щодо розпорядчого документа з облікової політики відносно обліку витрат діяльності та проведений аналіз їх застосування в практиці облікової роботи. Досліджений порядок формування облікової політики щодо витрат сільськогосподарської діяльності. Обґрунтовані та запропоновані елементи облікової політики щодо витрат сільськогосподарської діяльності з урахуванням галузевих особливостей сільського господарства, використання в процесі виробництва біологічних активів та здійснення їх біологічних перетворень.

***Ключові слова**: облікова політика, витрати, сільськогосподарська діяльність, біологічні активи, біологічні перетворення.*

Постановка проблеми. Облікова політика як елемент організації обліку за час проведення економічних реформ в Україні знайшла своє втілення у визначенні методологічної складової системи бухгалтерського обліку підприємства. З моменту прийняття Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність підприємства» облікова політика та порядок її формування на підприємствах отримали організаційне та методичне підґрунтя у вигляді прийнятих нормативних актів та методичних рекомендацій з питань обліку окремих господарських об’єктів. Сформулювалися основні вимоги до розпорядчого документа щодо облікової політики підприємства та визначений перелік його елементів.

Економічний розвиток підприємств, подальше удосконалення систем бухгалтерського обліку та оподаткування, зміни в розумінні ролі обліку в управлінні підприємством спричинюють вимоги до конкретизації методичних засад формування облікової політики щодо обліку господарської діяльності. В агарному виробництві специфіка галузі потребує врахування її особливостей. В сукупності це зумовлює потребу дослідження питань формування облікової політики щодо витрат сільськогосподарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки облікових реформ, що розпочалися з часу прийняття національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які започаткували варіативність методик обліку та оцінки об'єктів бухгалтерського обліку, постійно вивчаються організаційні та методологічні аспекти формування облікової політики.

Основні організаційно-методологічні питання формування облікової політики підприємства щодо витрат сільськогосподарської діяльності та проблемні сторони щодо формування облікової політики взагалі та її реалізації в аграрних підприємствах України знайшли висвітлення в наукових працях вітчизняних вчених М.Білухи, П.Хомина, М.Пушкаря, М.Кужельного, Ф.Бутинця, Н.Малюги, С. Голова, Л.Ловінської, В.Сопка, Т.Дроздової та інших.

Облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності [1].

Таке визначення облікової політики як інструмента організації обліку призводить до різноманіття методик, які можуть використовуватися в конкретних умовах окремих підприємств. В той же час науковці закликають до їх уніфікації. На думку В.Б. Моссаковського, в сучасних умовах, де це можливо, доцільно здійснювати гармонізацію національних стандартів із подальшою їх стандартизацією й уніфікацією, щоб підприємства країни вели облік за єдиною методикою з метою досягнення порівнянності окремих господарюючих суб'єктів і країни в цілому [2].

Панкова М.М. та Ніколенко Р.Б. наголошують на значенні для обліку витрат, що впливає на вибір облікової політики, поділу їх на витрати, що формують вартість запасів, тобто належать до собівартості, і витрати періоду[3]. Це зумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Питання облікової політики щодо витрат діяльності підприємства достатньо вивчені, але потребують поглибленого дослідження особливості формування її щодо витрат сільськогосподарської діяльності як галузі виробництва зі специфічними характеристиками об'єктів обліку, зокрема: біологічних перетворень біологічних активів; сільськогосподарської продукції; можливого її використання як виробничих запасів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З прийняттям Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», який вніс кардинальні зміни в систему обліку виробництва в сільському господарстві, виникла потреба у формуванні облікової політики щодо витрат сільськогосподарської діяльності.

Сільськогосподарська діяльність – це процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів[4].

Згідно П(С)БО 30 «Біологічні активи» витрати, пов'язані з перетвореннями біологічних активів, визнаються витратами основної діяльності. Об'єкти обліку витрат повинні відповідати об'єктам обліку біологічних активів на рахунку обліку витрат виробництва відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»[4]. Ця норма є імперативною. Але

окремі питання обліку витрат потребують вибору окремих методик, які в сукупності формують облікову політику.

До розпорядчого документу щодо облікової політики підприємства з питань обліку витрат згідно Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства рекомендовано включати наступні елементи:

- застосування класу 8 та/або 9 Плану рахунків бухгалтерського обліку, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій;
- перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат, бази їх розподілу;
- перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) [5].

Розглянемо окремі елементи методики обліку витрат сільськогосподарської діяльності з метою включення їх до облікової політики підприємства.

1. Застосування рахунків 8 та/або 9 класів стосується обліку витрат періоду. Поділ витрат на витрати виробництва та витрати періоду є суттєвим і визначає потребу організації обліку та формування облікової політики не лише щодо витрат всієї діяльності, а і щодо витрат основної діяльності. В аграрному виробництві до складу витрат, пов'язаних з біологічними перетвореннями, належать:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

Дані вимоги до складу витрат дають характеристику собівартості виробництва сільськогосподарської продукції у відповідності до її змісту за економічними елементами. Для обліку витрат за економічними елементами і передбачені рахунки класу 8 «Витрати за елементами», які , в свою чергу, можуть або використовуватись транзитом з наступним віднесенням витрат на рахунок обліку виробництва, або не використовуватись взагалі з можливістю прямого віднесення визнаних витрат виробництва до собівартості конкретних об'єктів обліку біологічних перетворень біологічних активів.

2. Перелік і склад загальновиробничих витрат наведено в П(С)БО 16 «Витрати». Саме цей стандарт визначає можливість їх поділу на змінні та постійні і потребу вибору бази розподілу цих втрат на об'єкти обліку основного виробництва. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств не рекомендують аграрним товаровиробникам поділяти загальновиробничі витрати на постійні та змінні, а пропонують визнавати їх змінними. Крім того, цей документ рекомендує можливі бази розподілу загальновиробничих витрат в залежності від галузі сільськогосподарської діяльності: пропорційно прямим витратам без врахування: в рослинництві вартості насіння; в тваринництві – вартості кормів; в промислових виробництвах – без вартості сировини [6].

Не поділяти загальновиробничі витрати на постійні і змінні є лише рекомендація. Тому пропонуємо аграрним підприємствам все ж передбачити можливість такого поділу в окремих галузях. Наприклад, в тваринництві та промислових виробництвах, де використовуються об'єкти промислової неру-

хомості, які потребують витрат на їх утримання, існує потреба відносити ці витрати до постійних. Пропонуємо обирати базу розподілу для постійних загальновиробничих витрат за критеріями, які передбачені П(С)БО 16 «Витрати», а саме: години праці, сума заробітної плати, обсяг діяльності, прямі витрати тощо.

3. Бухгалтерський облік витрат виробництва за окремими об'єктами здійснюється в розрізі калькуляційних статей. Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості встановлюється підприємством самостійно. Є затверджений перелік згідно Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. М. Ф. Огійчук та В. М. Пархоменко дають свою номенклатуру статей витрат на біологічні перетворення, яка дещо відрізняється від офіційної [7]. Підприємство повинно прийняти власне рішення щодо цього елемента облікової політики.

Цей перелік ми не вважаємо вичерпним.

В сучасних економічних умовах сума загальновиробничих витрат значно зросла. Крім того, за складом загальновиробничі витрати не однорідні. В аграрних підприємствах в складі загальновиробничих витрат обліковуються також витрати на утримання та експлуатацію машин і механізмів, які неможливо прямо віднести на собівартість конкретних об'єктів сільськогосподарського виробництва, які не можуть бути розподілені за загальними правилами розподілу загальновиробничих витрат і потребують власних методик.

З метою формування облікової політики щодо обліку загальновиробничих витрат пропонуємо наступне. В робочому плані рахунків у складі рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» виділяти кілька субрахунків (аналітичних рахунків) в залежності від галузевої специфіки аграрного виробництва та особливостей обліку витрат на утримання та експлуатацію машин і механізмів. Серед них виділити рахунки для обліку витрат на утримання та експлуатацію тракторів та на утримання сільськогосподарських машин.

Витрати на утримання машин і обладнання нормативні документи рекомендують теж розподіляти як і решту загальновиробничих витрат. На нашу думку, для таких видів витрат доцільно передбачити інші варіанти бази розподілу. Для витрат на утримання тракторів пропонуємо обирати за базу розподілу обсяг виробітку в еталонних гектарах або фізичних одиницях роботи; для витрат на утримання сільськогосподарських машин та комбайнів – обсяг виробітку у фізичних одиницях роботи або годинах праці.

Як окремі елементи облікової політики щодо обліку витрат сільськогосподарської діяльності пропонуємо зазначити в розпорядчому документі наступні положення:

1. Види незавершеного виробництва, які мають місце в технологічному процесі сільськогосподарського підприємства та методи його оцінки на дату балансу.

2. Методи обліку витрат, які застосовує підприємство для конкретних видів виробництв. Зазвичай, в сільському господарстві використовуються простий, по передільний, позамовний та нормативний методи. Більшість сільськогосподарських виробництв базується на використанні нормативного

методу обліку і калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції. Більше того, незважаючи на вимоги П(С)БО 30 «Біологічні активи» оцінювати сільськогосподарську продукцію за справедливою вартістю, аграрні підприємства намагаються продовжувати використовувати в обліку саме нормативний метод калькулювання собівартості готової продукції.

На нашу думку, в зв'язку з обов'язковістю оцінки готової продукції в момент її первісного визнання за справедливою вартістю, в питаннях облікової політики щодо вибору методу обліку витрат сільськогосподарської діяльності підприємства мають можливість обирати серед більшого їх кола, зокрема, використовувати методи, що поширені в зарубіжних країнах (табл.1).

Таблиця 1

Методи обліку витрат та калькулювання собівартості готової продукції [8, с.199]

Метод обліку витрат	Коротка характеристика методу
Змішаний метод	Прямі затрати обліковують за фактичними даними, а накладні - за середнім коефіцієнтом розподілу
Метод «директ- костинг»	Затрати поділяються щодо обсягу виробництва на постійні та змінні, а до собівартості виробленої продукції включаються тільки змінні виробничі затрати. Застосовується на підприємствах залізничного транспорту, у масложировому виробництві
Метод «стандарт-костинг»	Планові затрати обліковуються на підставі системи існуючих стандартів. Аналітичний облік затрат за об'єктами не передбачається. Метод має «західне» походження
Метод «поглинутих» затрат	Загальні виробничі затрати відносяться на собівартість виробленої продукції та пропорційно розподіляються між реалізованою продукцією і продукцією, яка поки що перебуває на складі підприємства

3. З метою вибору методу калькулювання собівартості підприємствам необхідно визначитись з класифікацією продукції, яка одержується в одному технологічному циклі. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів наводять приклади біологічних активів та сільськогосподарської продукції [9]. Ґрунтуючись на цій інформації підприємствам необхідно в обліковій політиці визначитись щодо виду продукції конкретного сільськогосподарського виробництва: основна, супутня чи побічна; та обрати методи калькулювання собівартості кожного виду.

4. Для організації обліку витрат та калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції важливо визначитись з місцем обліку повних витрат на умовах «франко» для кожного об'єкту витрат сільськогосподарського виробництва: «франко-поле», «франко тік», «франко-місце зберігання», «франко-місце реалізації». Такі умови повинні мати місце в розпорядчому документі підприємства щодо облікової політики витрат сільськогосподарської діяльності.

Висновки. Формування облікової політики для підприємства наразі є актуальним питанням організації обліку. За роки реформ в царині бухгалтерського обліку і аудиту, зумовлених намаганням України інтегруватися до за-

гальноєвропейського економічного простору, підприємства аграрного сектору мають певний досвід з цього питання.

Досягнення порівнянності звітної інформації щодо результатів діяльності аграрних підприємств можливе шляхом уніфікації основних положень облікової політики, зокрема щодо обліку витрат. З метою удосконалення облікової політики аграрних підприємств та досягнення мети уніфікації розпорядчого документа з облікової політики щодо обліку витрат сільськогосподарської діяльності доцільне застосування запропонованих положень.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16 лип. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.

2. Моссаковський В. Б. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні : Монографія / В. Б. Моссаковський. – Київ : «Інтерпрес ЛТД», 2009. – 326 с.

3. Панкова М. М., Ніколенко Р. Б. Витрати виробництва в обліковій політиці підприємства згідно з Податковим кодексом України. / М. М. Панкова, Р. Б Ніколенко. [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Economics/7_92221.doc.htm.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи». Наказ Міністерства фінансів Куаїни № 790 від 18 лист. 2005 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.

5. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства. Наказ Міністерства фінансів України № 635 від 27 черв. 2013р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.

6. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. Наказ Міністерства аграрної політики України № 132 від 18 трав. 2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.

7. Бухгалтерський облік у сільському господарстві в первинних документах і проводках / за ред. М. Ф. Огійчука та В. В. Пархоменка. – Харків : Фактор, 2008. – 464 с.

8. Кулик В.А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку: Монографія. / В.А. Кулик. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2014. – 373 с.

9. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів. Наказ Міністерства фінансів України № 1315 від 29 груд. 2006 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 658:33.053.22

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Меліхова Т.О., к.е.н., доцент; Мась Д.А., магістрант
Запорізька державна інженерна академія

Стаття містить розгляд різних трактувань терміну «дебіторська заборгованість». Розкрито сутність, визначення дебіторської заборгованості. Подано уточнене визначення поняття «дебіторська заборгованість», що стосується заборгованості як покупців, так і постачальників підприємству. Проведено огляд літературних джерел та виявлено проблемні питання щодо трактування дебіторської заборгованості. Виявлено

основні відмінності в концептуальних основах обліку національних та міжнародних стандартів.

Ключові слова: *дебіторська заборгованість, фінансові активи, фінансові інструменти, дебітор, розрахункові операції.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день актуальною проблемою є суперечливий характер нормативних документів, а також рівня розробок окремих теоретичних і практичних аспектів концептуальних основ обліку дебіторської заборгованості. Додаткових досліджень потребує проблема уточнення поняття дебіторської заборгованості. Недосконало дослідженим у даний час є саме теоретичне обґрунтування поняття дебіторської заборгованості. Нестабільність законодавства і викликає таку ситуацію в країні, а також це створює проблеми в бухгалтерській практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми обліку дебіторської заборгованості вивчають як зарубіжні вчені, так і вітчизняні науковці: Лагода Т., Самвонова С., Білик М., Дерев'янко О., Басюк Т., Матицина Н., Новікова Н., Павленко О. та інші. Але це питання залишається відкритим і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – є уточнення визначення терміну «дебіторська заборгованість», аналіз основних відмінностей в концептуальних основах обліку національних та міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. В умовах дослідження бухгалтерського обліку в Україні, коли ми все більше звертаємось до міжнародного досвіду, відсутнє чітке визначення поняття дебіторської заборгованості. Термін «дебіторська заборгованість» у різних джерелах тлумачиться по-різному. Визначення даного поняття різними науковцями зазначено в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи щодо трактування дебіторської заборгованості

Джерело	Тлумачення поняття «дебіторська заборгованість»
П(с)БО 13 п.4 «Фінансові інструменти» [16]	Сума, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу.
П(С)БО 10[15]	Сума заборгованості дебіторів підприємства на певну дату (найбільшу частину, як правило, займає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – тобто заборгованість покупців або замовників)
МСБО 39 п.9 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [16]	Це похідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку.
Атамас П. Й.. [1]	Розмір неспроможності суб`єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов`язання перед підприємством після настання встановленого договором строку їх оплати.
Бутинець Ф.Ф. [4]	Це матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства.
Коцупатрий В.О. [6]	Одна з найважливіших складових кредитної діяльності підприємства, як один з елементів для розрахунку показників її результативності.

Джерело	Тлумачення поняття «дебіторська заборгованість»
Лень В.С. [11]	Це боргові права до покупців.
Статівка М.Г.. [20]	Це фінансовий актив, який є контрактивним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства визнається як актив, коли підприємство стає стороною контракту і, внаслідок цього, має юридичне право отримувати грошові кошти.
Соколов Я.В. [18]	Це сума боргів юридичних та фізичних осіб, що виникли внаслідок минулих подій і зафіксовані на певну дату.
Кравченко І. [9]	Це складова оборотного капіталу, яка передбачає певні вимоги до юридичних чи фізичних осіб щодо оплати товарів, робіт, продукції.
Економічна енциклопедія . [21]	Це сума боргів, котрі належать підприємству,від юридичних або фізичних осіб у результаті господарських взаємин із ними.
Сопко В.В.. [19]	Це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства.
Нашкерська Г.. [13]	Це складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг.
Давидюк В. [7]	Грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив.
Ришар Ж. [17]	Безвідсоткова позика контрагентам.
Горецька Л.Л. [5]	Сума заборгованостей підприємств на певну дату
Голов С.Ф. [10]	Фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Петрук О.М [14]	Фінансовий актив, який э контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Бланк И.А. [2]	Грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому,а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив
Ведашенко Н.М. [8]	Складова оборотного капіталу,яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг
Ришар Ж. [15]	«борг на користь підприємництва» та «частина господарських засобів підприємництва, що вибула зі складу даного підприємництва і знаходяться у фактичному розпорядженні іншого підприємництва і виконують роль капіталу»
Хендриксен Э.С. [22]	Сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи і що виникли в результаті господарських взаємовідносин з ними, а сама дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання»
Бондаренко Д.О. [3]	Заборгованість як рахунки до отримання, зазнаючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити підприємству

Пропонуємо авторське визначення поняття: частина активів підприємства, що являє собою контрактне зобов’язання юридичних та фізичних осіб, інших контрагентів перед даним господарським суб’єктом на певну дату і

розглядається як засіб вилучений із обороту суб'єкта господарювання, що переданий контрагенту у якості кредиту.

На відміну від національних стандартів України, у міжнародному обліку не існує окремого стандарту що стосується дебіторської заборгованості. Але є стандарти, які проводять ідентифікацію щодо оцінки всіх позицій щодо обліку, визнання, вибуття та розкриття інформації у фінансовій звітності даного інструменту бухгалтерського обліку.[4]

Розглянемо відмінності в концептуальних основах обліку між національними та міжнародними стандартами табл. 2.

Таблиця 2

Відмінності в концептуальних основах обліку дебіторської заборгованості між національними та міжнародними стандартами

Ознака порівняння	За національними стандартами	За міжнародними стандартами
Визначення дебіторської заборгованості:	сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [15]	дебіторська заборгованість визначається як фінансовий актив. Визначення дебіторської заборгованості не надається[16]
Визнання дебіторської заборгованості	визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг [15]	підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності [16]
Оцінка дебіторської заборгованості:	при зарахуванні на баланс дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю, а на дату балансу – за чистою реалізаційною вартістю [15]	під час первісного визнання фінансового активу слід оцінювати їх за собівартістю, яка є справедливою вартістю компенсації, наданої або отриманої за них. Після первісного визнання дебіторську заборгованість визнають за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка[16]
Види дебіторської заборгованості:	дебіторська заборгованість поділяється на поточну та довгострокову; [15]	дебіторська заборгованість поділяється на ініційовану підприємством та не ініційовану. Ініційована дебіторська заборгованість означає її придбання підприємством як участі у позиці, наданій іншим позикодавцем за умови, що підприємство фінансує цю позику на дату, коли її ініціює цей інший позикодавець. Не ініційована дебіторська заборгованість класифікується як утримувана до строку погашення, наявна для продажу або утримувана для операцій [16]

Ознака порівняння	За національними стандартами	За міжнародними стандартами
Визначення сумнівної дебіторської заборгованості	безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності. Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником [15]	визнання сумнівної дебіторської заборгованості відбувається в наступних випадках: значні фінансові труднощі емітента; фактичний розрив контракту, наприклад, невиконання умов угоди або прострочена заборгованість щодо сплати відсотка або основної суми; надання позикодавцем боржникові пільгової позики, яку позикодавець не розглядав би за інших умов; висока імовірність банкрутства або іншої фінансової реорганізації підприємства; визнання збитку від зменшення корисності цього активу в попередньому звітному періоді; зникнення фінансового ринку для цього фінансового активу внаслідок фінансових труднощів [16]
Розрахунок величини резерву сумнівних боргів:	величина резерву сумнівних боргів визначається, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, за питомою вагою безнадійної заборгованості в чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати або на основі класифікації дебіторської заборгованості [15]	в міжнародних стандартах методи розрахунку величини резерву сумнівних боргів не передбачаються. [16]
Відображення дебіторської заборгованості у звітності:	за чистою реалізаційною вартістю [15]	міжнародні стандарти прямо не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі за винятком резерву сумнівної заборгованості. [16]

Як видно за таблиці 2 в даний час існують певні розбіжності між нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку та Міжнародними стандартами фінансової звітності.

У МСБО не відображена конкретизація аспектів класифікації, оцінки та визнання дебіторської заборгованості, зазначені лише загальні правила

Різниця між національним і зарубіжним обліком: в Україні оцінка дебіторської заборгованості відбувається за первісною вартістю, у зарубіжних країнах — за справедливою. Також в Україні величина резерву сумнівних боргів визначається із розрахунку абсолютної суми сумнівної заборгованості або з використанням коефіцієнта сумнівності. У міжнародній практиці, крім того — ще й у відсотковому відношенні від виручки при можливому розподілі дебіторів на кілька груп.

Таким чином, оцінка поточної дебіторської заборгованості у вітчизняній практиці здійснюється на дату виникнення та на дату складання балансу за первісною вартістю або чистою вартістю реалізації відповідно. У зарубіж-

них країнах оцінка проводиться на дату виникнення, дату погашення та на дату складання балансу за сумою виставленого рахунку, з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки) та за сумою, скоригованою на знижку відповідно.[6]

Порівняння національних і міжнародних рахунків бухгалтерського обліку наведено в таблиці 3

Таблиця 3

Порівняння національних і міжнародних рахунків бухгалтерського обліку

Код рахунку	Назва рахунку	Код рахунку (accounts IFRS)	Назва рахунку за МСФЗ (IFRS)
1	2	3	4
18	Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи	All	Довгострокова дебіторська заборгованість:
181	Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду	A.11.01	Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду
182	Довгострокові векселі одержані	A.10.03	Довгострокові інвестиції
183	Інша дебіторська заборгованість	A.11.03	Торгова довгострокова дебіторська заборгованість
183	Інші необоротні активи	A.11.04	Довгострокові кредити співробітникам
		A.11.05	Довгострокові кредити третім особам
36	Рахунки з покупцями та замовниками	A.03.01	Дебіторська заборгованість, нетто
37	Розрахунки з різними дебіторами	A.04	Авансові платежі постачальникам та інші оборотні активи
371	Розрахунки з виданими авансами	A.04.01	Авансові платежі постачальникам
372	Розрахунки з підзвітними особами	A.04.05	Інша дебіторська заборгованість
373	Розрахунки за нарахованими доходами	A.04.06	Відсотки до одержання
374	Розрахунки за претензіями	A.04.05	Інша дебіторська заборгованість
375	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	A.04.05	Інша дебіторська заборгованість
376	Розрахунки за позиками членам кредитних спілок	A.04.05	Інша дебіторська заборгованість
377	Розрахунки з іншими дебіторами	A.04.05	Інша дебіторська заборгованість
38	Резерв сумнівних боргів	A.03.02	Резерв на сумнівну дебіторську заборгованість
39	Витрати майбутніх періодів	A.04.03	Витрати майбутніх періодів

Порівняння П(С)БО і МСФЗ дає можливість зробити наступні загальні висновки: в системі МСФЗ відсутні чіткі визначення класифікації та оцінки дебіторської заборгованості, представлені лише загальні рекомендації що до розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансових звітах; в міжнародних стандартах дебіторська заборгованість визнається як фінансовий актив, що є контрактним правом отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства.

При визначенні та класифікації дебіторської заборгованості в зарубіжній та українській практиці не існує явних розбіжностей. Як за кордоном, так і у вітчизняному обліку, під дебіторською заборгованістю компанії розуміють зобов'язання покупців чи інших контрагентів бізнесу перед компанією.

Висновки. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку було розроблено на основі Міжнародних стандартів, тому існують як спільні характеристики, так і відмінні. А удосконалення існуючої в Україні системи обліку зобов'язань можливе лише за умови її уніфікації, з міжнародною, але при одночасному урахуванні національних особливостей. Це дозволить повністю розкрити облікову інформацію для ефективного управління господарською діяльністю підприємств, в тому числі про дебіторську та кредиторську заборгованість.

Запропоновано власне визначення «дебіторської заборгованості»». Виявлення цих відмінностей дозволить якомога краще зблизити міжнародні та національні стандарти.

Список використаних джерел:

1. Атамас, П. Й. Управлінський облік : 2-ге вид., навчальний посібник / П.Й. Атамас. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.

2. Бланк, И.А. Стратегия и тактика управления фінансами / И.А Бланк. – К.: МП "ИТЕМ лтд", СП "АДЕФ-Украина", 1996. – 534 с.

3. Бондаренко, Д.О. Особливості обліку кредиторської заборгованості в умовах переходу на міжнародні стандарти [Електронний ресурс] / Д.О. Бондаренко // Офіційний сайт Житомирської наукової бухгалтерської школи Франца Бутинця. – Режим доступу: http://zsas.zhitomir.org/ru/forum

4. Бутинець, Ф.Ф. Бухгалтерський облік: роздуми вченого /Ф.Ф.Бутинець. – Житомир: ПП "Рута", 2001. – 100 с.

5. Бутинець, Ф.Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит" / Ф.Ф. Бутинець, Л.Л. Горецька. – Житомир: ПП "Рута", 2002. – 544 с.

6. Бухгалтерський облік у сільському господарстві: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит" / ред. Ф.Ф. Бутинця, М.М. Коцупатрого. – Житомир: ПП "Рута", 2003. – 512 с

7. Бутинець, Ф.Ф. Бухгалтерський управлінський облік : підручник / Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, Н.М. Малюга, Л.В. Чижевська; за ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП "Рута". – 2002. – 480 с.

8. Ведашенко Н.М. Аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості / Н.М. Ведашенко // Міжнародна науково-практична конференція. "Економічні проблеми розвитку будівництва в Україні" (1-2 червня 2001 р.). – Тернопіль, 2001. – С. 175-178

9. Голов С.Ф. Фінансовий облік: Підручник/ С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, Г.А. Ямборко. – К. :Лібра, 2005. – 976 с.

10. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі. Практичний посібник/ С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. – К.: Лібра, 2001. – 840 с.

11. Лень В.С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та приктика: навч. посіб. / В.С. Лень,В.В. Гливенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 576 с.

12. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), включаючи Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) та тлумачення станом на 31 березня 2004 р. – Ч.1. – К., 2004. – 1272 с.

13. Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги / Г. Нашкерська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 11.

14. Петрук О.М. Облік і аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики/ О.М. Петрук. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 332 с.

15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua

16 Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 1998 – 736 с.

17. Ришар Ж. Бухгалтерский учет: теория и практика/ ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

18. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета/ Я.В. Соколов.– М.: Финансы и статистика, 2000. – 496 с.

19. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник./ В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К.: КНЕУ, 2004. – 411 с.

20. Статівка М.Г. Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах відповідно до вимог МСФЗ / М.Г. Статівка // Управління розвитком збірник наукових робіт. – 2012. – № 3(124). – С. 117-120

21. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник: курс лекцій / ред. Г.Г. Кірейцева. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 432 с.

22. Хендриксен Е.С. Теория бухгалтерского учета/Е.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда; ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 657

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Мокієнко Т.В., к.е.н.
Полтавська державна аграрна академія

У статті розкривається сутність державного фінансового контролю та державного фінансового аудиту, визначення сутності аудиту ефективності, визначення їх значення у системі контролю державних фінансів. Досліджено мету, завдання, методи та прийоми фінансового контролю та фінансового аудиту. Аудит фінансової та господарської діяльності бюджетної установи розглядається як це форма державного фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим порушенням та забезпечення достовірності фінансової звітності.

Ключові слова: *аудит, фінансовий аудит, фінансовий контроль, державний фінансовий контроль, етапи аудиту.*

Постановка проблеми. Будь-який власник майна, у тому числі й держава, має об'єктивну потребу в інформації щодо того, наскільки ефективно здійснюється управління його активами. Проблеми ефективності використання бюджетних коштів і здійснення державного фінансового контролю (далі – ДФК) діяльності органів державного сектора економіки досить актуа-

льні для України. Адже ефективність управління державними фінансовими ресурсами є запорукою стабільності економіки, забезпечення необхідних темпів економічного зростання й рівня суспільного добробуту, а також дотримання інтересів національної безпеки держави

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Державний фінансовий аудит, як форма проведення фінансового контролю суб'єктів господарювання, є предметом наукових досліджень вчених України. Різні аспекти цієї проблеми досліджують провідні вітчизняні науковці: А. В. Мамишева, І. Б. Стефанюк, Л. О. Сухарева, М. Т. Білуха, Н. І. Рубан, С. Я. Зубілевич, Т. В. Федченко. Першочерговим завданням постає вирішення проблеми пристосування органів ДКРС до проведення державного фінансового аудиту, оскільки його метою є оцінювання не лише законності, а й ефективності управління майном, досягнення суб'єктами господарювання визначених цілей і завдань.

Постановка завдання. Визначити сутність державного фінансового аудиту в системі державного фінансового контролю. Дослідити основні стадії та етапи проведення державного фінансового аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз історичного розвитку інститутів фінансового контролю в Україні дозволяє зробити висновок, що найбільш усталеним його видом є державний контроль, а фінансовий контроль аудиторських фірм у його сучасному вигляді є інститутом, запозиченим у інших країн. Терміни «аудит» і «аудитор» почали також застосовуватись у підзаконних нормативно-правових актах, що визначають функції та структуру, порядок діяльності аудиторських підрозділів органів державного фінансового контролю (ДПС України, ДКРС України, банківська система тощо). Аудиторська палата України робить спробу монополізувати сам термін «аудит», добиваючись заборони на його застосування органами державного фінансового контролю шляхом підміни поняття аудиту як форми фінансового контролю і виду підприємницької діяльності. Це зумовлює невідповідність між сучасним станом правового забезпечення і фактичним станом аудиту, що вимагає удосконалення чинного законодавства України щодо продуктивного використання такої форми фінансового контролю як «аудит» органами державного і недержавного фінансового контролю в Україні.

При цьому, аналіз світової практики формування аудиторського контролю свідчить, що прийоми, методи, засоби, мета і завдання державного і недержавного аудиту, як і фінансового контролю в цілому, є тотожними і поділяються лише за суб'єктом і підставами проведення та реалізації результатів аудиту.

Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність», аудит - це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності обліку, його повноти і відповідальності чинному законодавству та встановленим нормативам [2].

Трактування поняття та сутності ДФК серед вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків є неоднозначним. Низка науковців перебільшує значення слова «фінансовий» у понятті ДФК, водночас недооцінюючи ознаку

«державний». М. О. Никонович стверджує, що сутність ДФК проявляється через основні завдання, якими є виявлення будь-яких відхилень від установлених правил у процедурах управління державними фінансовими потоками. У свою чергу, І. К. Дрозд, В. О. Шевчук головною метою фінансового контролю (у тому числі державного) вважають сприяння зростанню секторів і галузей національної економіки шляхом стеження за досягненням цільових орієнтирів та перевірки дотримання обмежувальних параметрів їх розвитку на мікро- й макроекономічному рівнях [7].

Російські науковці визначають ДФК як «діяльність державних фінансових інститутів, що ґрунтується на принципах законності, незалежності, гласності й системності», «законодавчо регламентовану діяльність органів державної влади і управління всіх рівнів», ототожнюють його із «системою органів державного фінансового контролю», «системою контрольних дій органів влади і управління» [4].

Нормативні акти визначають ДФА як форму чи різновид ДФК. ДФА отримав статус різновиду ДФК відповідно до Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» [3].

Згідно із Законом, внутрішній ДФК у частині повноважень, що надано органам ДКРС як центральним органам виконавчої влади, поділяється на ДФА, перевірки державних закупівель та інспектування (у формі ревізії). Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає в перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного й ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті.

Аудит фінансової та господарської діяльності бюджетної установи - це форма державного фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим порушенням та забезпечення достовірності фінансової звітності [5].

Державний фінансовий аудит провадять відповідно до планів контрольно-ревізійної роботи органу Державної контрольно-ревізійної служби, які складають та затверджують у встановленому законодавством порядку.

Під час здійснення державного аудиту виокремлюють такі стадії: організаційну, дослідну та стадію узагальнення і реалізації результатів державного аудиту. Організаційна стадія включає вибір об’єкта державного аудиту та його організаційно-методичну підготовку. Дослідна стадія процесу державного аудиту здійснюється державними аудиторами безпосередньо на об’єкті державного аудиту. Узагальнення результатів державного аудиту полягає в систематизації виявлених недоліків та порушень у діяльності підконтрольного підприємства або бюджетної програми, а також розробці рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків та попередження їх у майбутньому.

Кожна стадія здійснення державного аудиту містить певні етапи. Визначати їх в Україні доцільно відповідно до здійснення окремих видів державного аудиту.

Процедура проведення державного фінансового аудиту складається із чотирьох етапів: 1) планування аудиту; 2) підготовка програми аудиту; 3) перевірка факторів ризику; 4) звітування про результати аудиту.

На першому етапі за результатами оцінки зібраної інформації керівник групи аудиторів складає план аудиту, які затверджує в Державній контрольно-ревізійній службі.

На другому етапі за результатами дослідження системи внутрішнього контролю надається позитивна, умовно-позитивна або негативна оцінка та визначається, чи забезпечує система внутрішнього контролю самостійне виявлення і виправлення суб'єктом господарювання можливих ризиків.

На третьому етапі аналізують фактичну наявність і стан активів, дані фінансових і бізнес-планів, бухгалтерських документів, статистичних та фінансових звітів, договорів, розпорядчих документів, пов'язаних з фінансово-господарською діяльністю, веденням обліку, складанням фінансової звітності та організацією внутрішнього контролю.

На четвертому етапі за результатами проведеного аудиту складають аудиторський звіт, обов'язковим розділом якого є висновок про дотримання вимог законодавства і забезпечення ефективності фінансово-господарської діяльності об'єкта аудиту та обґрунтованості рекомендацій щодо її вдосконалення.

У практику роботи Рахункової палати України та органів Державної контрольно-ревізійної служби у зв'язку із уведенням економічної категорії «державний фінансовий аудит» запроваджені такі види державного фінансового аудиту, як :

- аудит ефективності виконання бюджетної програми;
- аудит діяльності бюджетних установ;
- аудит діяльності державних підприємств;
- аудит систем внутрішнього контролю;
- аудит ефективності використання державних коштів.

Сукупність цих видів аудиту забезпечує потенційні можливість охоплення контролем мікро- та макроекономічні рівні державних фінансів.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в запровадженні державного фінансового аудиту поряд з багатьма позитивними сторонами, є й проблемні. Перш за все, неузгодженість законодавства, яка полягає в тому, що чітко не визначений порядок здійснення Рахунковою палатою державного фінансового аудиту. Для усунення цієї неузгодженості доцільним було б внесення змін до Закону України «Про Рахункову палату» та прийняття відповідного нормативного акту, який би регламентував порядок проведення державного фінансового аудиту Рахунковою палатою України. При прийнятті такого Закону доцільно розмежувати повноваження Рахункової палати України та ДКРС, тобто кожен орган буде виконувати свої завдання та функції, які будуть визначені законодавством і не буде здійснюватись дублювання по проведенню державного фінансового аудиту.

Список використаних джерел:

1. Дереконь В.М. Аудит у системі державного фінансового контролю: сучасний стан і напрями вдосконалення // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України (економіка, право). – 2005. – № 4 (31). – С. 208 – 213.

2. Закон України «Про аудиторську діяльність» № 140-V від 14 вер. 2006 р. / [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http: // www.rada.gov.ua.

3. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» № 2939-XII від 26 січ. 1993 р. (з чинними змінами та доповненнями). – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua

4. Письменна Т. Теоретичні засади державного фінансового контролю : вітчизняний і зарубіжний досвід / Т. Письменна // Світ фінансів. – 2008. – № 4. – С. 130 – 138

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ» № 1777 від 31 груд. 2004 р. / [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : http: // http://zakon.nau.ua/doc/?code=1777-2004-%EF.

6. Стефанюк І. Б. Методичні засади функціонування системи внутрішнього державного фінансового контролю в Україні / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. . – 2011.– № 6 – С. 84 – 102.

7. Стефанюк І. Б. Державний фінансовий контроль : проблеми ідентифікації й визначення системи / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 12–19.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК: 351.82:338

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПОГОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Новак Н.П., к.е.н., докторант
Херсонський державний аграрний університет

Визначено важливість державних та місцевих пріоритетів в сфері організації та обсягів сільськогосподарського виробництва, розвитку сільських територій, вирішення демографічної ситуації, забезпечення зайнятості та підвищення добробуту сільського населення. Виявлено чинники, особливості, тенденції та проблеми регіонального розвитку аграрного господарювання. Обґрунтовано в якості механізмів погодження й реалізації його державних та місцевих пріоритетів раціональне використання ресурсного потенціалу, транскордонне співробітництво, державний протекціонізм, розв'язання екологічних проблем, нівелювання диспропорцій в розвитку аграрного виробництва та соціальної інфраструктури сільських територій.

Ключові слова: *чинники, механізми, аграрна сфера, державні та місцеві пріоритети, погодження, транскордонне співробітництво, обсяги виробництва, сільські території, соціальний захист, населення, екологічні проблеми, регулювання, розвиток.*

Постановка проблеми. Розробка методологічного інструментарію вдосконалення державного регулювання та управління є невідкладним завданням практики господарювання в аграрній сфері економіки в умовах проголошеної децентралізації влади. Вирішення цього завдання пов'язане з дослідженням організаційних, юридичних, економічних та фінансових аспектів

функціонування аграрного виробництва, забезпечення дієвості та ефективності місцевого самоврядування, формування теорії та методології державної регіональної політики. Необхідність та актуальність наукового пізнання регіонального управління з урахуванням ринкових механізмів господарювання обумовлюється потребою раціоналізації життєдіяльності, з метою задіяння територіальних резервів для вирішення завдань економічного і соціального розвитку, якісної трансформації аграрної економіки держави.

Потребує детального дослідження ситуація з погодженням державних та місцевих пріоритетів щодо функціонування аграрного виробництва і соціальної сфери сільських територій, системи розселення, використання складників природно-ресурсного потенціалу, становлення ринкових механізмів управління. Регіон розуміється як адміністративно-відокремлена територія України з особливостями природно-ресурсного та економіко-географічного положення, набутою економічною структурою і системою розселення, а також системою екологічних чинників обмеження (імперативів) його виробничого потенціалу [2, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У минулий та сучасний періоди вирішенню різних питань управління та державного регулювання аграрної сфери економіки та її трансформаційних процесів були присвячені наукові праці В.Г. Андрійчука, М.П. Бутка, В.Г. Гейця, О.Д. Гудзинського, Л.В.Дейнеко, В.С. Загорського, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, Ю.О. Лупенка, Л.О. Мармуль, М.Й. Маліка, П.М. Макаренка, О.М. Могильного, О.Є.Новікова, О.М. Онищенка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, М.П. Сахацького, Г.В. Черевка, О.Г. Шпикуляка, В.В. Юрчишина та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення чинників та обґрунтування механізмів погодження й реалізації державних та місцевих пріоритетів розвитку аграрної сфери економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація, як глобальний процес трансформації економічних відносин в розвинутих країнах, повинна бути орієнтиром під час формування і реалізації стратегії і тактики подальших вітчизняних ринкових трансформацій в аграрній сфері економіки. Динаміка розвитку регіонів як результат свідомої децентралізації державного менеджменту може потенційно удосконалити процес оновлення суспільних відносин взагалі та економічних зокрема. Отже, регіональний розвиток – це структурно виражена модифікація виробничої та соціальної функції регіону в процесі територіального поділу праці на ринкових принципах з метою поліпшення якості життя населення з обов’язковим врахуванням та поєднанням геополітичних, макроекономічних, загальнонаціональних, галузево-функціональних та регіональних інтересів [4, с. 18].

Регіональний розвиток аграрної сфери економіки спричинюється інтегральною дією цілої низки чинників, провідними серед яких є: врахування та обов’язкове використання переваг та можливостей геополітичного становища регіону; раціональне задіяння природно-ресурсного та виробничо-економічного потенціалу регіону на основі інтенсифікації складників та чинників зростання, а також переваг процесів ринкового реформування відносин

власності; поліпшення умов та середовища життєдіяльності сільського населення, особливо щодо розв'язання проблеми зайнятості, подолання негативних демографічних тенденцій, збереження екологічно безпечного стану навколишнього природного середовища.

Враховуючи, що більшість регіонів країни (19 з 25) є прикордонними, важливою є їх участь у багатосторонніх єврорегіональних утвореннях асоціативного типу. Життєвість та перспективність єврорегіональних утворень залежить від договірно-правового оформлення взаємодії сторін-учасниць, особливо щодо гарантій безпеки, інвестицій та вільного трансферту прибутків, спрощення митного контролю, пересування робочої сили на прикордонних територіях, консорціального фінансування об'єктів спільного використання, лібералізації ринків праці стосовно сезонної міграції. Участь окремих регіонів України в подібних єврорегіональних утвореннях перспективна в західному (у зв'язку з наближенням кордонів ЄС) та південно-західному напрямах (експлуатація ресурсів й логістичних мереж Чорного моря та пониззя Дунаю).

Істотним резервом стимулювання регіональних аспектів розвитку аграрної сфери економіки є активізація участі регіонів у зовнішньоекономічній діяльності через реалізацію місцевих інтересів з виходом на закордонні ринки товарів і послуг, координацію функціонування підприємницьких структур, що зорієнтовані на територіальні ресурси виробничих засобів, робочої сили, сировини і матеріалів, кінцева продовольча продукція яких є експортоорієнтованою [3, с. 164].

Посилення регіонального інтересу до зовнішньоекономічних аспектів розвитку аграрного виробництва досягається через реалізацію спільного алгоритму в діяльності загальнодержавних та місцевих органів влади в наступних напрямах:

- стимулювання прикордонного співробітництва через зниження оподаткування експорту та у разі відмові від бартерного характеру економічних зв'язків між суб'єктами підприємництва прилеглих регіонів країн-сусідів сприяння фінансово-платіжному обслуговуванню сторін прикордонного співробітництва у валютах країн-учасниць;

- створення об'єктів та ареалів спільного підприємництва всередині України з метою притоку інвестицій в регіональний розвиток сільського господарства;

- реалізації державної протекціоністської підтримки технологічного експорту, в т. ч. частковий перерозподіл державних доходів від цієї діяльності на користь регіонів;

- преференційно-стимулююче відношення щодо економічного співробітництва в сфері використання регіональних ресурсів або ж під час орієнтації на розв'язання місцевих проблем з розвитку об'єктів спільного підприємництва, технологічних інновацій, довгострокових інвестицій соціальної інфраструктури сільських територій;

- надання гарантій рівної конкуренції в галузі підрядно-будівельної діяльності з розвитку комунікаційних мереж та об'єктів регіональної інфраструктури між вітчизняними та зарубіжними суб'єктами підприємництва.

Матеріальною базою розвитку та розміщення продуктивних сил в аграрній сфері регіонів є природно-ресурсний потенціал. Він розуміється як сукупність усіх видів природних ресурсів з врахуванням їх якості, транспортно-експлуатаційної доступності та економічної доцільності господарського використання. Природні ресурси, перш за все агрокліматичні та земельні, визначають спеціалізацію аграрної регіональної економіки та є чинниками спеціалізації та кооперації виробництва. Якісні та кількісні параметри водних, земельних, кліматичних та рекреаційних ресурсів мають визначальне значення в процесах просторового розміщення об'єктів аграрного господарювання, зокрема, формування функціональної структури сільського господарства, параметрів розвитку системи розселення, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури сільських територій [7, с. 65].

Використання місцевого природно-ресурсного потенціалу безпосередньо пов'язане з виробничо-господарською та соціо-демографічною ситуацією сільських територій регіонів. Завдання розширення та зміцнення фінансово-економічних засад регіональних органів влади неминуче потребує впорядкування фінансово-бюджетних аспектів задіяння природних ресурсів, підвищення зацікавленості регіонів у раціональному ресурсокористування [5, с. 64]. Основою застосування принципів платності в сфері експлуатації природних ресурсів є стимулювання раціонального використання та попередження економічних втрат суспільства (держави і регіонів) від зменшення запасів або погіршення якості земель.

Важливим є законодавче визначення економічного змісту подібних платежів, оптимальне їх ранжування за рівнями бюджетної системи, врахування особливостей підприємництва у сільськогосподарських. Тому із запровадженням подібних платежів за експлуатацію земельних ресурсів головним методологічним критерієм є рентний їх характер, тобто отримання переваг у вигляді розширення дохідної бази місцевих бюджетів для населення регіону.

Використання отриманих коштів доцільно здійснювати за двома напрямами: 1) на фінансування компенсаційних заходів по охороні та оздоровленню оточуючого природного середовища; 2) на фінансування інвестицій в соціальні програми для населення. Для підвищення результативності регіонального розвитку в аграрній сфері економіки потрібне постійне вдосконалення існуючих та застосування або впровадження нових технологій (ноу-хау). Технологічний аспект розвитку – це поєднання наукових результатів і технічних розробок із задіянням ефективних організаційних структур, що забезпечують переваги якісного менеджменту. Сучасні управлінські технології вимагають раціонального врахування етнічних особливостей, менталітету та життєвих орієнтирів сільського населення регіону [1, с. 14].

Успішний регіональний розвиток аграрний сфери економіки як стійкий процес можливий під час підкріплення трудового та технологічного чинників надходженням на стабільній основі інвестицій в обладнання, матеріальні та

сервісні інфраструктурні об'єкти. Стержневим компонентом регіонального розвитку є пануючі в суспільстві економічні відносин. Найбільше значення у їх структурі мають: вільне підприємництво, регулювання економічної діяльності інституційними методами, система індикативного планування та програмного узгодження в ринковому середовищі інтересів держави, бізнесу, регіонів, сільських громад. Розробка ефективних організаційно-правових та фінансово-економічних механізмів регіонального аграрного розвитку, інструментарію економічних відносин різних рівнів управління є актуальним теоретичним завданням та практичною проблемою, що потребує невідкладного розв'язання.

Механізми регіонального розвитку аграрної сфери економіки мають ринкову природу через: забезпечення верховенства права; гарантію економічних свобод; економічну рівність суб'єктів підприємництва; досягнення принципу регіонального самофінансування; об'єктивного впливу на перерозподільчі відносини через бюджетну систему; лінію на партнерство в реалізації регіонального потенціалу; створення умов для конкуренції всіх форм і видів власності [6, с. 176]. Регіональні чинники активізації економічного зростання у сільському господарстві за своєю природою мають загальносуспільне значення, оскільки впливають на ряд суттєвих процесів: зростання реальної заробітної плати, збільшення можливостей споживання товарів і послуг, приріст фінансування інвестицій у будівництво житла та інше. Це важливо і з точки зору національної безпеки держави, оскільки результативність реформ посилює тенденції соборності.

Висновки. Ефективна регіональна політика в аграрній сфері економіки сприяє зміцненню унітарних засад української державності. Формування регіональної аграрної політики вимагає чіткого визначення концептуальних принципів розвитку регіонів, що здійснюється на загальнодержавному рівні. Обумовлюється це необхідністю нівелювання наявних диспропорцій в розміщенні та розвитку сільськогосподарського виробництва, інфраструктури та систем розселення, розв'язання екологічних проблем та потребою в раціоналізації аграрного природокористування, розширення фінансово-економічної самостійності аграрних структур, децентралізації у вирішенні питань соціального розвитку, що відносяться до місцевої компетенції [8, с. 152].

Концепція регіональних трансформацій аграрної сфери економіки має обов'язково містити ідеї регіональної політики держави, формулювати його мету та пріоритети на тактичну і стратегічну перспективу, а також основні проблеми та алгоритм їх розв'язання. Насамперед, це розробка, впровадження та правове обґрунтування механізмів функціонування аграрної сфери на регіональному рівні в умовах децентралізації – організаційного, нормативно-правового, економічного, фінансового та соціального.

Список використаних джерел:

1. Бутко М. Передумови трансформації та механізми регулювання регіональних економік / М. Бутко // Економіка і право. – 2003. – №5. – С. 10-18.

2. Дейнеко Л. Сталість соціально-економічного розвитку за умов суспільних трансформацій / Л. Дейнеко, Є. Хлобистов // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 22-30.

3. Кваша С.М. Напрями удосконалення механізмів формування ринкової рівноваги на ринках сільськогосподарської продукції / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С.161-167.

4. Макаренко П.М. Концептуальні засади системного інноваційного оновлення сільськогосподарського виробництва / П.М. Макаренко, Н.К. Васильєв // Агросвіт. – 2008. – № 1. – С. 17-20.

5. Мармуль Л.О. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств АПК / Л.О. Мармуль // Економіка АПК. – 2008. – №12. – С. 62-69.

6. Новіков О.Є. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері / О.Є. Новіков // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2. – Т.1. Економічні науки. – Полтава: ПДАА, 2011. – С. 174-178.

7. Черевко Г.В. Державне регулювання АПК / Г.В. Черевко // Вісник аграрної науки. – 2008. – №6. – С. 63-69.

8. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – К., 2011. – № 2. – С. 150-155.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 631.5

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ

Олійник А. С., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто формування ресурсів фермерських господарств з метою визначення сутності поняття «витрати». Проаналізовано схему управління витратами, виокремлено найважливіші складові частини процесу управління діяльністю фермерських господарств. Досліджено систему управління витратами фермерських господарств та обґрунтовано основні аспекти системи.

Ключові слова: *формування ресурсів фермерських господарств, витрати, управління витратами, система управління витратами (СУВ), аспекти СУВ.*

Постановка проблеми. Господарська діяльність фермерських господарств нерозривно пов’язана з понесенням витрат. Адже, витрати – це процес перетворення засобів, предметів праці та самої праці в нову продукцію. Вони займають вагому частку доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт та послуг фермерських господарств. Оскільки, метою діяльності фермерських господарств, як і будь-якого іншого суб’єкта підприємництва, є отримання прибутку, то облік витрат діяльності повинен бути організований таким чином, щоб забезпечити своєчасне документування, повне і достовірне відображення витрат в обліку та звітності, контроль за раціональним використанням активів господарства, а також повинен сприяти проведенню аналізу фактично понесених витрат з метою виявлення шляхів їх скорочення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення формування витрат, дослідження теоретичних основ та практичного застосування різних систем управління витратами знайшли своє відображення у працях Л. І. Антошкіної, К. В. Безверхого, І. Ю. Бондар, М. Г. Грещака, Г. М. Колісник, О. С. Коцюби, Ю. Б. Кравчука, В. І. Пахомова,

С. Ф. Покропивного, І. С. Скоропада, Н. П. Скригун, А. М. Турило, А. А. Турило, Л. Г. Цимбалюк та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування формування ресурсів фермерських господарств та ефективності функціонування системи управління витратами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність будь-якого фермерського господарства починається з витрат. Досягнення будь-якої мети, забезпечення кінцевого результату потребує витрат. Витрати є основним обмежником прибутку і одночасно головним фактором, який впливає на обсяг пропозиції.

З метою визначення сутності витрат необхідно врахувати початковий етап їх формування. Під «витратами» в економічній теорії розуміється споживання різних видів ресурсів у ході діяльності підприємства за певний період часу [1].

Виходячи з цього, поняття «витрати» певним чином ототожнюється з поняттям «ресурси». Формування ресурсів фермерських господарств відбувається на ринку капіталу (рис. 1).

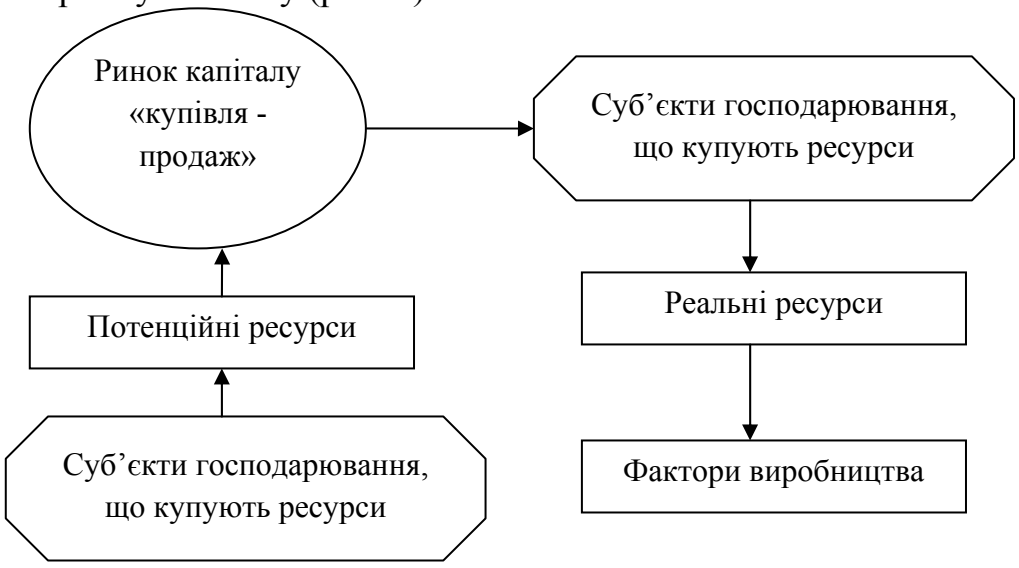

Рис. 1. Формування ресурсів фермерських господарств

Джерело: складено автором на основі [7]

Доки необхідні ресурси знаходяться на ринку на ринку капіталу, вони є потенційними для фермерських господарств. Якщо фермерське господарство купує їх для забезпечення досягнення поставленої мети розвитку, вони стають реальними ресурсами або факторами виробництва для цього господарства. Таким чином, потенційні ресурси перетворюються в реальні ресурси (активи) тільки з моменту їх придбання, а факторами виробництва – з моменту їх цільового використання.

Важливим є те, що у діяльності фермерських господарств спочатку мають місце застосовані ресурси, а потім споживані. Застосовані ресурси поступово споживаються у процесі виробництва, тобто стають частково споживаними.

Задіяні у процесі діяльності ресурси, котрі відображені у грошовій формі, формують його витрати (рис. 2).

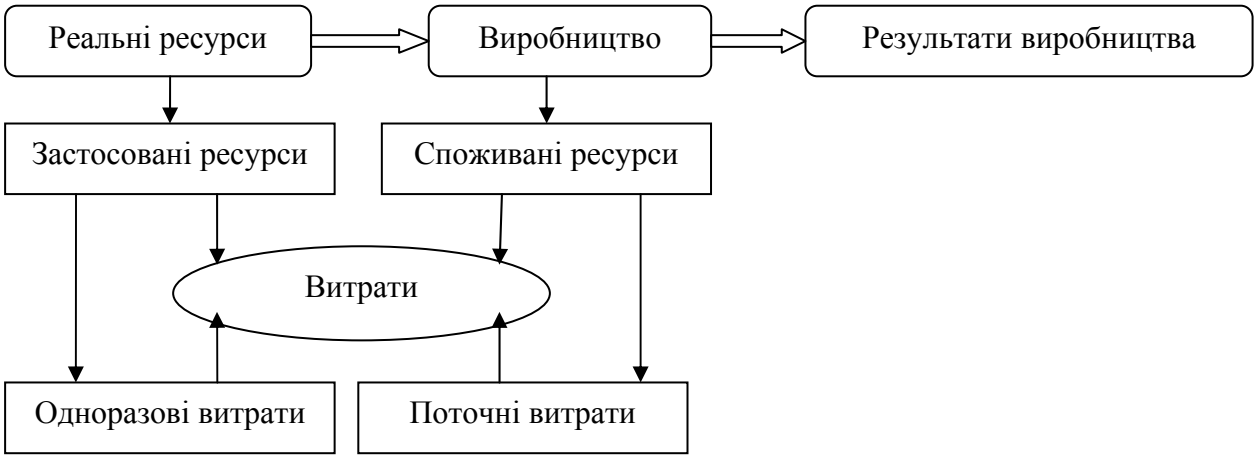

Рис. 2. Методологічні засади визначення сутності поняття «витрати»
Джерело: складено автором на основі [7]

Більшість вчених визначають категорію «витрати», переважно, як поточні витрати, представлені показником собівартості продукції [3], деякі автори, як вартість придбання необоротних активів [2].

На наш погляд, витрати – це складна економічна категорія, що відображає вартісне вираження застосовано-споживаних ресурсів, з метою здійснення виробничо-господарської діяльності.

Зниження рівня витрат є важливим елементом діяльності фермерських господарств, але не основною метою управління витратами. Головною метою управління витратами фермерських господарств є підвищення конкурентоспроможності, ефективності та результативності його діяльності.

Управління витратами є однією з найважливіших складових частин процесу управління діяльністю фермерських господарств (рис. 3). На фермерських господарствах організовується облік за економічними елементами витрат, за статтями калькуляції, за місцями виникнення витрат та центрами відповідальності.

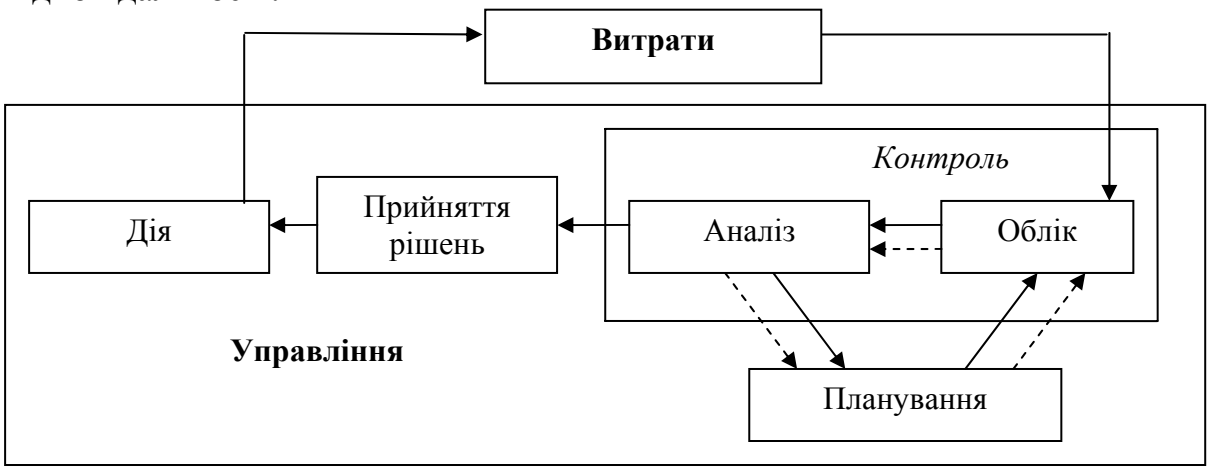

Рис. 3. Управління витратами фермерських господарств
Джерело: удосконалено автором на основі [4]

Основною метою організації обліку витрат є створення інформаційної бази для здійснення аналізу витрат та прийняття відповідних управлінських рішень.

Аналіз проводиться з метою визначення ступеня раціональності витрат та оцінки впливу факторів на їх обсяг. Результати аналізу дають змогу виявити резерви економії витрат у фермерських господарствах та причини перевитрат, а також є базою для планування витрат.

Прийняття рішень у сфері витрат полягає в обґрунтування доцільності виробництва окремих видів продукції, виборі техніки та технології, формуванні товарного асортименту фермерського господарства.

Планування витрат здійснюється з метою визначення необхідного рівня витрат для забезпечення ефективної роботи фермерських господарств, а також обчислення прибутку [7].

Ефективність функціонування фермерських господарста багато в чому залежить і від економічно-грамотного використання усіх видів ресурсів, що обумовлюють систему управління витратами.

Система управління витратами – це сукупність взаємопов'язаних елементів (структури, завдань, технології, людей, цілей) та системного підходу до об'єктів управління як системи вцілому [4].

Таблиця 1

Класифікація системи управління витратами

Ознака	Вид системи управління витратами
1. Повнота включення витрат у собівартість виробництва:	- система обліку повних витрат – традиційна система, згідно з якою весь обсяг витрат, що були в звітному періоді, відноситься на об'єкти калькулювання, і таким чином визначається їх повна собівартість;
	- система обліку неповних витрат – у цьому випадку на об'єкти калькулювання відноситься лише частка загальних витрат за будь-якою ознакою (наприклад, за ознакою залежності витрат від обсягу виробництва). Одним із найбільш поширених видів даної системи є «директ-костинг».
2. За рівнем нормування витрат:	- система обліку фактичних витрат передбачає відображення господарських процесів та витрат, які при цьому сталися протягом звітного періоду;
	- нормативно-планова система обліку витрат передбачає планування майбутніх витрат на підприємстві на підставі діючих норм та з фіксацією відхилень фактичних витрат під запланованих.

Система управління витратами фермерських господарств має ґрунтуватися на найдосконаліших формах і методах контролю й управління витратами. Метою контролю є виявлення стану, а метою управління – забезпечення роботи, яка відповідає первісним планам. На сьогоднішній день досвід фермерських господарств в організації системи управління витратами зводиться переважно до перевірок виробничих показників, фінансових результатів, стану майна. Але за умови економічної зацікавленості у кінцевих резуль-

татах необхідна така система управління, функції якої зумовлені ефективністю використання ресурсів.

Система управління витратами має три аспекти (рис. 4):

- розроблення рішень (організаційний);
- реалізація рішень (мотиваційний);
- контроль (економічно-функціональний).

Організаційний аспект системи управління витратами пов'язаний із встановленням місць формування витрат і центрів відповідальності за їх дотриманням та характеризується функціями організаційного циклу, такими як прогнозування та планування.

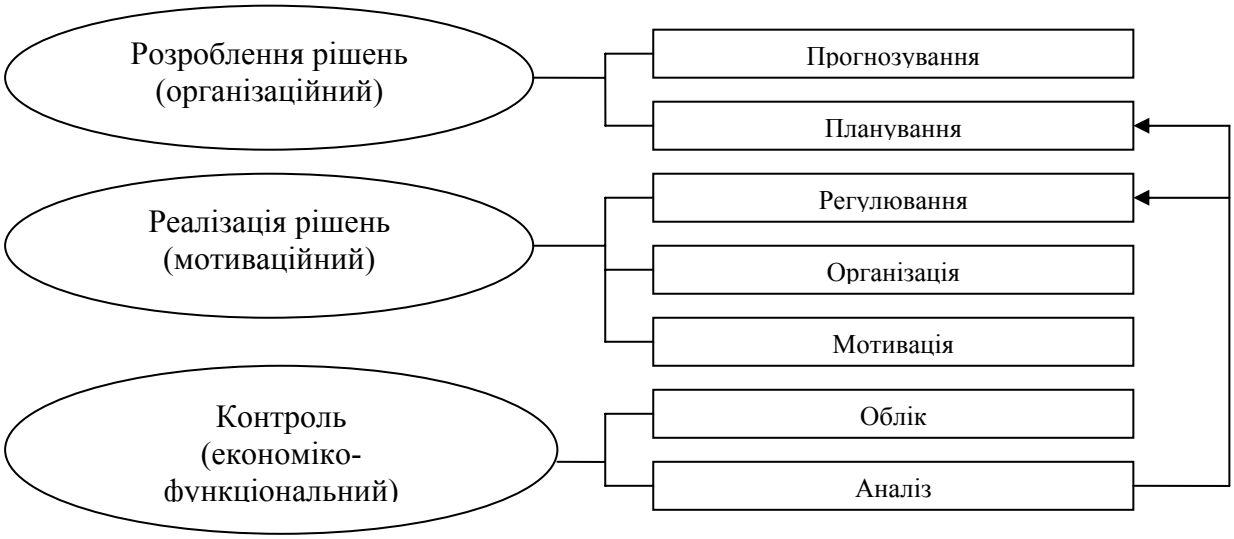

Рис. 4. Управлінсько-функціональний аспект системи управління витратами фермерських господарств

Джерело: складено автором на основі [6]

Він полягає у визначенні місць їх формування і центрів відповідальності за дотримання встановлених норм витрат, а також у розробленні ієрархічної системи лінійних і функціональних зв'язків відповідних працівників фермерських господарств.

Мотиваційний аспект системи управління витратами полягає у спонуканні працівників до дотримання встановленого плановими завданнями рівня витрат за безперервного пошуку шляхів їх зниження та складається із блоків: регулювання, організації і мотивації. Він полягає у спонуканні працівників підприємства до дотримання встановленого рівня витрат і пошуку способів його зниження.

Економіко-функціональний аспект системи управління витратами полягає у моделі формування витрат в рамках функцій економічного механізму підприємства (матеріально-технічне постачання, виробництво, збут, дослідження, розробки). Економіко-функціональний аспект управління витратами полягає у комплексі робіт з управління витратами, які безпосередньо забезпечують цілеспрямоване формування витрат.

Система управління витратами виробництва фермерських господарств складає цикл впливу суб'єкта управління (тобто підсистеми, яка управляє) на об'єкт управління (підсистему, якою управляють) (рис. 5).

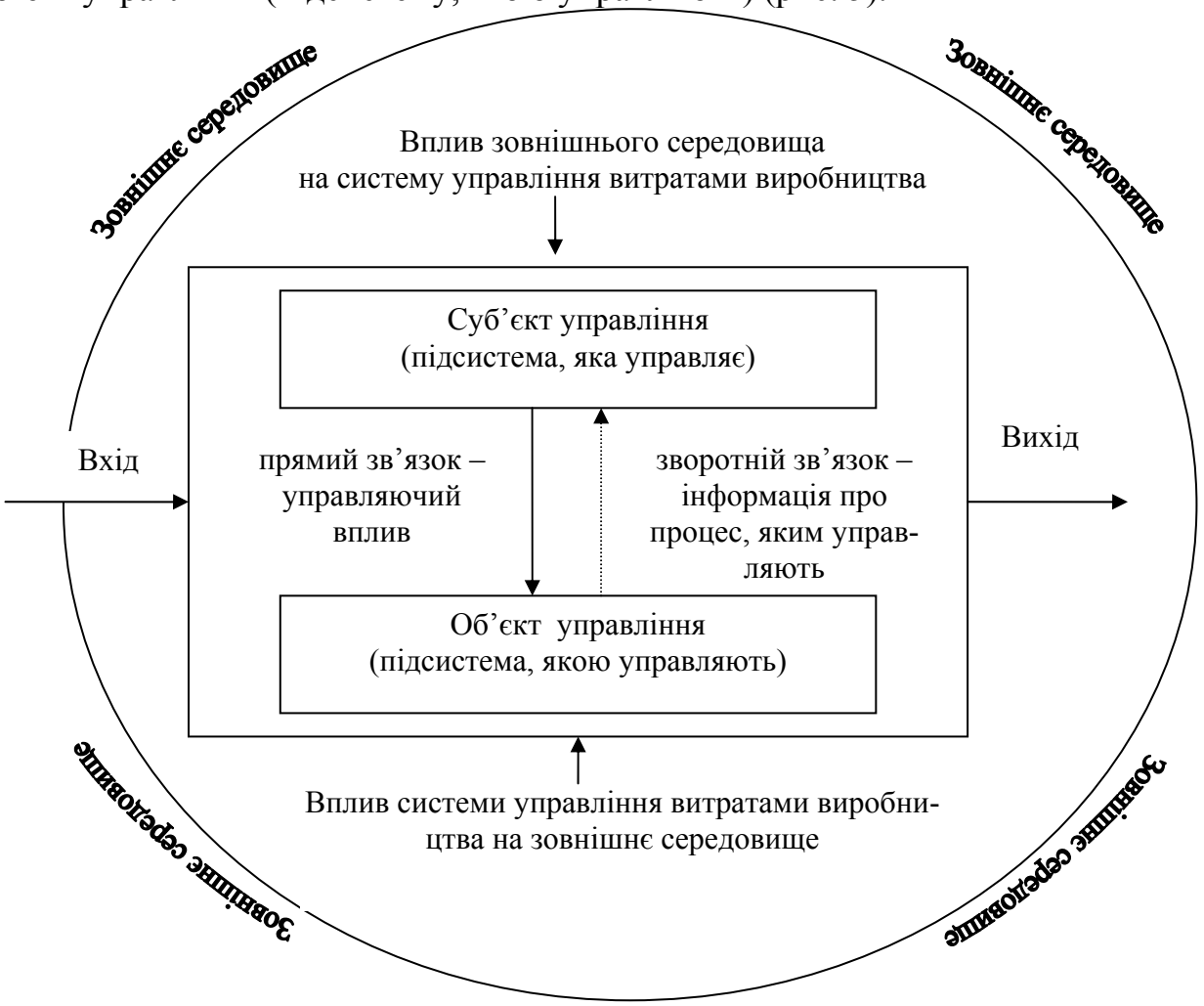

Рис. 5. Система управління витратами виробництва фермерських господарств
Джерело: удосконалено автором на основі [8]

На систему управління витратами виробництва фермерських господарств впливає значна кількість чинників зовнішнього середовища (економічні, науково-технічні, природні, політичні, соціально-культурні тощо). В свою чергу, система управління витратами виробництва також здійснює суттєвий вплив на зовнішнє середовище фермерських господарств (переважно чинники прямої дії). У сучасних умовах система управління витратами через свої функції виступає основним інформаційним фундаментом управління внутрішньою діяльністю, його стратегією і тактикою. Основне призначення такої системи полягає в підготовці інформації для прийняття оперативних і прогнозних управлінських рішень.

Отже, одним з важливих елементів системи управління витратами виробництва є впровадження системи поточного контролю за витратами, а саме створення центрів відповідальності, що служать інформаційною базою для здійснення поточного контролю за кінцевими результати виробництва. З метою ефективного використання ресурсів процес управління витратами повинен бути взаємопов'язаний не лише з конкретними даними, а й з конкретни-

ми виконавцями через налагоджену інформаційну систему. Тобто система управління витратами повинна бути забезпечена інформаційною базою, і лише в комплексі з цим забезпеченням можливе її ефективне функціонування. Створення центрів відповідальності, їх мотивація і стимулювання на досягнення установлених цілей, а саме, зниження рівня витрат виробництва, сприятиме вирішенню цих завдань.

Оцінювання діяльності центрів відповідальності має базуватися на:

1) аналізі відхилень бюджетних і фактичних показників витрат та фінансових результатів діяльності;

2) аналізі не фінансових показників діяльності центру, зокрема таких як, відсоток забракованого товару, використання робочого часу, кількість скарг клієнтів, відсоток повторних замовлень, тощо [5].

Оцінювання діяльності центру витрат доцільно здійснювати на основі дотримання бюджету витрат за умови виконання запланованої виробничої програми, тобто забезпечення доцільності та ефективності витрат. Необхідно окремо аналізувати показники виконання контрольованих і неконтрольованих витрат. Оцінювати діяльність центру прибутку слід здійснювати за досягненням бюджетного показника прибутку. При цьому необхідно аналізувати фінансовий результат, що контролюється, тобто залежить від ефективності управління контрольованими доходами і контрольованими витратами, а також фінансовий результат без урахування загальних операційних витрат фермерських господарств та суму чистого прибутку центру відповідальності.

За умов децентралізованої організації виробництва різні центри відповідальності часто обмінюються між собою товарами й послугами. Для стимулювання економії витрат на забезпечення об’єктивної оцінки діяльності центрів відповідальності важливе значення має вибір оптимального підходу до трансферного ціноутворення.

Налагодження ефективної системи управління витратами за центрами відповідальності та трансфертного ціноутворення сприяє вдосконаленню контролю за рівнем витрат кожного центру відповідальності, виявленню внутрішніх резервів зниження витрат і покращення фінансових результатів діяльності фермерських господарств та його фінансово-економічної стійкості на ринку.

Висновки. Таким чином, витрати є необхідною умовою функціонування фермерських господарств. Величина витрат істотно впливає на формування фінансових результатів, а також є основою для оцінення діяльності фермерських господарств. Корегуючий вплив на процес формування витрат повинен передбачати три основні цілі, що мають постійно знаходитись в полі зору особи, яка відповідає за управління витратами, а саме:

– підтримку відповідності між фактичними витратами ресурсів та їх нормативно-плановими витратами;

– досягнення економії за рахунок зниження витрат ресурсів порівняно з нормативними витратами без зниження корисного ефекту витрат;

– приведення обсягу і графіка витрачення ресурсів у відповідності зі зміною виробничих і фінансових можливостей підприємства.

Для прийняття ефективних управлінських рішень стосовно витрат необхідно також володіти достовірною інформацією щодо місць їх формування, центрів відповідальності, величини здійснених витрат, причин відхилень планових витрат від фактичних.

Систему управління витратами необхідно націлювати на постійний пошук і виявлення резервів економії ресурсів, нормування їх витрат, планування, облік та аналіз витрат за їх видами, стимулювання ресурсозбереження і зниження витрат з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності фермерського господарства.

Список використаних джерел:

1. Безверхий К. В. Ще раз про тлумачення сутності понять «затрати» і «витрати», «витрати виробництва» та «виробнича собівартість» / К. В. Безверхий // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2010. – № 2(52). – С. 222–228.

2. Бондар І. Ю. Управління витратами виробництва та собівартість продукції / І. Ю. Бондар, В. І. Пахомов. – К.: КНТЕУ, 2000. – 341 с.

3. Грещак М. Г., Управління витратами: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / М. Г. Грещак, О. С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2002. — 131 с.

4. Колісник Г. М. Складові системи управління витратами підприємницьких структур: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2013/iem/bondik/library/kolisnuk.pdf.

5. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний. – К.: КНЕУ, 2001. – 457 с.

6. Скоропад І. С. Механізм формування витратами підприємства / І. С. Скоропад // Науковий вісник НЛТУ України / Економіка, планування і управління галузі. – 2010. – С. 229–231.

7. Турило А. М. Управління витратами підприємства: навч. посібн. / А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук, А. А. Турило. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 120 с.

8. Цимбалюк Л. Г. Формування та управління витратами виробництва / Л. Г. Цимбалюк, Н. П. Скригун, Л. І. Антошкіна. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 240 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 631.15.017.3

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА ТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Плотнікова М.Ф., к. е. н., доцент
Житомирський національний агроекологічний університет

Потреба пошуку альтернативних напрямів розвитку національної та світової економічної системи, зміщення акцентів на користь споживання за принципом розумної достатності, природодоцільної діяльності, гармонізації відносин суспільства та середовища його існування, потреба відновлення потенціалу Землі активізували пошук дослідників у напрямі формування засад безвідходної життєдіяльності, органічного землеробства та біоадекватних методик освіти й виховання молоді з метою зниження антропогенного навантаження на планету в майбутньому. Пермакультурний дизайн є системою оптимізації використання наявних ресурсів з можливістю відновлення родючості ґрунтів й біорізноманіття території за повного забезпечення населення необхідними органічними продуктами харчування та сировиною для переробки.

Ключові слова: *суспільний розвиток, сільський розвиток, сталий розвиток, біодинамічні технології виробництва, агропродовольча безпека, глобалізаційні виклики, родові помістя, родові поселення.*

Постановка проблеми. Побудова сучасної ринкової моделі на основі економічного зростання та нарощування обсягів виробництва стала причиною чисельних соціально-екологічних проблем внаслідок спричинення неповоротного впливу на навколишнє середовище. Зокрема, інтенсивне впровадження пестицидів, хімічних добрив, використання технічних засобів та паливно-мастильних матеріалів стало причиною зниження родючості ґрунтів, виснаження територій, їх спустошення з позицій біологічного різноманіття флори та фауни. До того ж з роками знижується окупність вкладень як фінансових, так і матеріальних (так, протягом останніх шістдесяти років повернення добрив врожаєм скоротилось в п’ятдесят разів). Диспропорції в системі споживання, зокрема у сфері продуктів харчування з переважанням цукру та жирів (внаслідок низьких витрат на їх виробництво у великих обсягах, легкості у транспортуванні та зберіганні) та малорухливий спосіб життя, спонукали призвели до появи населення з надлишковою вагою. Вказані причини стали основою зниження темпів приросту національного багатства й дали підстави для подальших пошуків у напрямів його формування й активізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Регуляторно-економічні основи розвитку країни, в тому числі на регіональному та галузевому рівні є предметом дискусії класиків економічної думки Дж. Гільдера, Д. Грейсона, Ж. Жуангцинга, В. Квионгжина, І. Канта, Дж. Кейнса, К. Маркса, В. Мегре, В. Медікова, М. Мескона, М. Павлова, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміта, П. Самуельсона, Б. Санта, В. Тіанія, Р. Фатхутдінова, Ф. Хайєка, що актуально й наразі. Водночас переважання еволюційного та інституційного підходів як напрямів інтеграції аграрного сектору та сільських територій у світову економічну систему є сферою інтересів О. Бородіної, В. Власюка, Ю. Губені, С. Дем’яненка, Б. Пасхавера, Г. Черевка. Аспекти державного регулювання відносин в агропромисловому секторі в умовах євроінтеграції висвітлюються в працях В. Андрійчука, О. Бородіної, О. Булавки, В. Власова, П. Гайдуцького, Т. Зінчук, В. Іванюти, І. Кравчук, М. Кропивка, В. Месель-Веселяка, О. Могильного, Л. Молдаван, Б. Пасхавер, І. Прокопи, В. Россохи, І. Свиноуса, О. Скидана, О. Шпичака, В. Юрчишина. Інноваційно-інвестиційні підходи до формування аграрного сектору описані В. Гейцем, Б. Данилишиним, С. Дем’яненком, В. Збарським, Р. Фатхутдиновим. Багатоаспектість розвитку досліджувалась Л. Бойком, О. Дацієм, М. Коденською, О. Крисальним, М. Маліком, П. Саблуком, О. Шпикуляком та іншими. Водночас відсутність єдиного бачення щодо механізму розв’язання наявних проблем активізують діяльність пошуковців у напрямі обґрунтування системного підходу щодо вектору суспільно-екологічного та економічного розвитку сільських територій.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є висвітлення механізмів гармонізації суспільного розвитку крізь призму оптимізації соціально-екологічних та економічних відносин на сільських територіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан сільських територій України характеризується не лише значними структурними, функціональними та пов'язаними із ними демографічними проблемами (якщо у розвинутих країнах рівень життя сільського населення постійно підвищується внаслідок відповідної державної політики, особливо це стосується територій з ускладненими умовами проживання та ведення господарської діяльності, наприклад, гірська місцевість, то в Україні у цьому відношенні зберігається ціла низка гострих проблем), він також відзначається значним потенціалом до розвитку сільськогосподарської та інших видів підприємницької діяльності на селі. Відмітимо, що реалізація потенціалу територій є неможливою без ґрунтовного дослідження проблем і перспектив економічного розвитку сільських територій не як другорядної після міст за важливістю категорії, а як повноцінної та потребуючої активної підтримки складової регіональної економіки, що є не лише місцем виробництва сільськогосподарської продукції, але й територією проживання та отримання доходів третини населення держави.

Підвищення продукування синтетичних консервантів, поліпшувачів смаку, емульгаторів, стимуляторів та ГМО підвищує енергоємність виробництва продовольства (подекуди енерговитрати становлять 500 калорій в розрахунку на кожну отриману для споживання у продуктах харчування) та вимагає великих земельних площ для його продукуванняа, що знижує суспільну ефективність діяльності [1]. Іншими словами, споживання нафти та створення ренти внаслідок нераціонального споживання ресурсів є причиною соціально-екологічних катаклізмів сучасності. Доцільна достатність як принцип суспільного споживання та життєдіяльності окреслює межі виробництва, що сприяють забезпеченню потреб населення за одночасного відновлення природно-ресурсного потенціалу планети. Системами стійкого розвитку, щ підтримують даний принцип є агролісівництво, пермакультурний дизайн, органічне землеробство, безвідходна життєдіяльність (в тому числі використання відновлюваних джерел енергії), біоадекватні методики в освіті та вихованні, що дозволяють зберегти біологічне різноманіття та значний простір для відновлення діяльності в природних умовах. Деколонізація думки, свідомості та уяви на перше місце висуває традиційну притаманну народам світу мудрість та скромність. Такими є президенти країн Латинської Америки Ево Моралес (Болівія), Рафаель Корреа (Еквадор), Хосе Мухіка (Уругвай), які конституційно закріпили уявлення про гідне життя у гармонії з природою. Серед історичних особистостей подібні підходи пропагували Махатма Ганді (Індія), Мюррей Букчин (США), Олександр Чаянов (СРСР), Серж Латуш (Франція) та інші [1]. Узагальнення їх праці дозволяє сформувати принципи стійкого розвитку: 1) активна життєва позиція; 2) життя в гармонії з природою; 3) біологічне різноманіття; 4) свідома розумна достатність у споживанні; 5) розвиток

місцевої економіки, локальна господарська діяльність в природних умовах за зниження її інтенсивності; 6) споживання сезонних та місцевих продуктів харчування; 7) відсутність ренти; 8) підвищення ролі територіальних громад у розвитку місцевості, забезпечення умов для особистісного зростання (в першу чергу духовного).

Наразі розвиток причин сільські території України характеризуються монофункціональністю, що концентрується навколо сільського господарства, як основного виду діяльності та джерела доходів левової частки мешканців сіл. Недостатній рівень реалізації людського та земельного потенціалу сільських територій України є причиною наявних диспропорції. Ведення сільського господарства як основного виду економічної діяльності в сільській місцевості є недостатньо організованим та малоефективним, характеризується значними асиметріями внаслідок відсутності системної державної політики та ініціювання необхідних реформ та ринкових змін. Недостатній рівень вирішення проблемних ситуації та нейтралізації перелічених негативних факторів значна частина сільського населення була і залишається зайнятою у сільському господарстві, в тому числі на присадибних ділянках, що дозволяє забезпечувати власні потреби за низької доходності та високої трудомісткості. Альтернативи наявного стану є незначними, що зумовлено порівняно низькою щільністю розселення мешканців сільських місцевостей, відсутністю підтримки підприємницьких ініціатив та джерел інвестиційного забезпечення, незадовільним рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, відсутністю доступних можливостей професійної підготовки, недоступністю інформаційного забезпечення щодо альтернативних видів діяльності, високою ресурсомісткістю виробництва, що фінансуються за залишковим принципом тощо. Внаслідок вказаних причин посилюються міграційні процеси, що погіршують демографічну ситуацію сільських територій, знижуючи наявну частку населення у працездатному віці, а також збільшують соціальне навантаження на активну частину зайнятого населення [2-5].

Забезпечення біологічного різноманіття, естетичної та духовної спрямованості взаємовідносин Людини та Природного середовища дозволяє зменшити вплив технократичної системи та, як наслідок, суспільних витрат за одночасного підвищення енергетичного виходу продукту з одиниці земельної площі та забезпечення стійкості системи в довгостроковій перспективі. Враховуючи вище перелічене, оцінку національного багатства пропонуємо здійснювати залежно від можливості території щодо забезпечення довгостроково розвитку на основі підвищення якісного характеру її складових, як визначальних елементів гармонійного розвитку суспільства та природного середовища. Поєднання духовного та фізичного розвитку є запорукою підвищення рівня свідомості та оптимального впливу людиною на природні процеси як основи відродження нації та розквіту суспільства. Світова практика екологічного руху дозволила сформувати бачення щодо тенденцій інноваційно-інвестиційного розвитку територій (рис. 1).

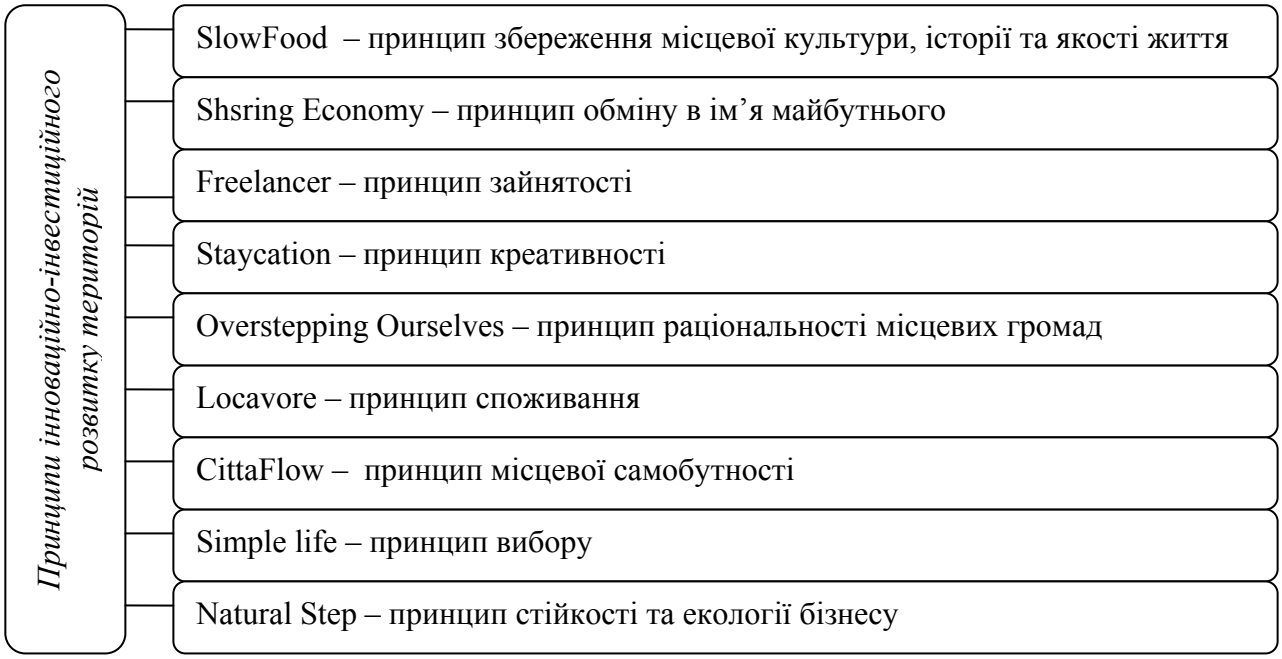

Рис. 1. Принципи інноваційно-інвестиційного розвитку територій
Джерело: власні дослідження з використанням досвіду [15-18].

Напрямом розвитку локальної економіки є філософія, що передбачає бажання ділитися, обмінюватися, а не накопичувати (Shsring Economy). Зокрема, неекологічними далекі подорожі, що пов'язані зі зміною місця перебування, з наданням переваги свідомого відпочинку в місцях проживання (staycation), прикладом якого є велотуризм, піші подорожі, дачний відпочинок, які є й економічними й сприяє отриманню різноманітних вражень (найбільшим забруднювачем в світі є транспорт, зокрема повітряний). Такий вид відпочинку підтримує місцеву економіку й є патріотичною формою суспільних відносин.

Принцип раціональності споживання (Overstepping Ourselves) – розумної доцільності громадських систем є інструментом розвитку місцевих громад та територій, наприклад проект Urban Space 100 (облаштування ресторану, виручка від реалізації послуг якого йде на потреби міста). Принцип «повільних міст» (CittaFlow) є підходом щодо збереження місцевої самобутності, який дозволяє не допустити ТНК, великі торгівельні мережі, корпорації та інші глобальні комплекси на місцеві ринки та у систему життєдіяльності громад з метою збереження діяльності представників дрібного та середнього бізнесу – «оберегів» місцевої історії та культури. Сповільнення темпів життя передбачає концентрацію на підвищенні якості, зручності та комфорту для життя напротивагу «фаст фуду» як напряму прискорення ритму існування. Іншим аналогічним заходом є автономного виживання території (locavore), що передбачає систему виборів на користь місцевого споживання продуктів харчування, відвідування закладів відпочинку, місцевих громад та економіки (як форми підтримки місцевого населення з одночасним стимулюванням їх чинити аналогічно, – «де народився, там і знадобився»).

Принцип раціонального споживання (simple life) передбачає відмову від несезонних товарів внаслідок їх неекологічності та надання переваги місцевому сезонному харчуванню, яке вирощене на відстані до 100 км від місця проживання споживача. На противагу вказаному підходу використання несезонних товарів, наприклад, овочів та фруктів, є економічно витратним та екологічно небезпечним з позицій навантаження на навколишнє середовище. Будучи доповненими принципами природного шляху (Natural Step) Карл-Хенрика Роберта (Karl-Henrik Robert), такими як: 1) недопущення впливу високої концентрації речовин, що були видобуті з земної кори (наприклад, корисних копалин як нафта, газ та інші) та 2) вироблені людиною (поліхлоровані дефініли – ПДХ, інсектициди, ядерні відходи та інші хімічні речовини та з'єднання, що не зустрічаються в природі); 3) недопущення технократичного впливу, що знижує здатність природного світу до відновлення (надмірна ловля риби в океані, знищення верхнього шару ґрунту – ерозія, тотальне вирубування лісів, розробка копалин з повною зміною рельєфу тощо); а також 4) недопущення існування людства в умовах, що систематично позбавляють можливості задоволення власних потреб (наприклад проживання у злиднях тощо) [17] вказані принципи реалізують стратегію стійкості природного розвитку суспільства та бізнесу.

На думку Т.О. Зінчук, І.І. Кравчук, В.В. Россохи, П.Т. Саблука О.В. Скидана та інших дослідників саме багатофункціональність розвитку сільських територій, розширення несільськогосподарських видів діяльності за умови державних механізмів підтримки та сприяння розвитку сприятиме перетворенню сільських територій на динамічно розвинуті центри національного господарства, де населення користується соціально-економічними благами, що за якістю та кількістю максимально наближені або перевищують сформовані урбаністичними системами, в тому числі щодо можливостей особистого (кар'єрного) розвитку та забезпечення економічного достатку [5, 15-18]. У світлі вищесказаного багатофункціональний характер діяльності на сільських територіях покликаний знизити рівень бідності та забезпечити максимально можливу кількість населення стабільним джерелом доходу. Міжнародний рух у напрямі реалізації вказаних задач отримав назву GEN (Global Ecovillage Network) президентом якого є Роберт Холл [9]. При цьому одним з пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства визнано виробництво органічної сільськогосподарської продукції, обсяги вирощування якої в усіх країнах світу зростають.

Регіональний потенціал України є оптимальним щодо реалізації багатофункціональної програми сільського розвитку за умови визначення критерію його оцінки та механізмів забезпечення ефективності, зокрема на основі стандартизації, інформаційної підтримки та активізації ролі населення. Незважаючи на необхідність реформування структури зайнятості діюча агропромислова модель розвитку вітчизняного села є певною мірою виправданою оскільки дає змогу пройти кризові явища в економіці без додаткових бюджетних витрат (наразі наявна ситуація дає змогу сільському

населенню забезпечувати себе продуктами харчування та мінімальними доходами, достатніми для існування). Подальше формування оптимальної структури видів економічної діяльності пов'язане із врахуванням, різноманіття складу населення (їх віковою та професійною структурою, щільністю заселення території), наявністю природних, фінансових, інформаційно-комунікаційних та техніко-технологічних ресурсів, рівнем розвитку інфраструктури та її експлуатаційним станом тощо. Поряд з позитивними зрушеннями в глобальному економічному середовищі наслідки технократичного впливу людини на навколишній світ змушують дослідників шукати альтернативні напрями вирішення наявної ситуації. Неможливість самостійного вирішення питань організації життєдіяльності в межах міст у напрямі зниження високої загазованості повітря, забезпечення родини якісною питною водою, безпечними та поживними продуктами харчування, що не містять шкідливих домішок спонукає мешканців урбанізованих територій шукати їм альтернативу. Так, завдяки приватним структурам, громадським організаціям, ТНК, урядовим ініціативам активізувалися громадські рухи щодо відновлення соціально-екологічного та економічного потенціалу територій [6].

Поява альтернатив традиційним формам зайнятості ілюструє практику часткового переміщення суспільних відносин в інформаційне середовище (розрахункові операції, інформаційні відносини з клієнтами, відстеження логістичних схем руху товару тощо), що дозволяє урізноманітнити спектр надаваних послуг та можливостей їх реалізації за одночасного підвищення мобільності учасників. Розширення можливостей реалізації власного потенціалу сільською молоддю в межах міських населених пунктів, за межами країни та у власних громадах визначене наявністю подальшого вибору зайнятості й рівня доходу у відповідності до рівня кваліфікації та здатності до праці. Організація дистанційної форми роботи (редактором, дизайнером, письменником, програмістом, опосередковано через запровадження ІТ технології, вахтовим методом тощо) практично знімає обмеження щодо обов'язкового характеру фізичного перебування в місці продажу результатів праці, сприяє розвитку такого виду діяльності як фрілансер (freelancer) – (наприклад, проект OpenMind Ореста Зуба) та інших видів бізнесу. Намітилася світова тенденція щодо позитивної динаміки переселення людей з міст до сільської місцевості та інформатизації суспільства [7-13]. Частка такого населення становить близько 15% від загальної кількості й постійно зростає. Характерними їх ознаками є молодість (середній вік переселенців – 35 років) й ширший світогляд (постійно проявляється інтерес та впроваджуються технології стійкого розвитку та свідомого споживання, економіки спільного проживання (sharing economy), органічного землеробства та пермакультурного дизайну, ноосферної освіти та виховання, безвідходної життєдіяльності, в тому числі використання відновлюваних джерел енергії та енергетичної ефективності; існує практика реалізації екологічних проектів та старапів, впровадження

екологічного транспорту та електромобілів, створення та функціонування ферм-комун, екологічних й родових поселень.

Мешканців таких поселень можна поділити на чотири типи: 1) «натуралісти» – прихильники здорового способу життя, натуральних підходів до виробництва та життєдіяльності, що постійно займаються самоосвітою (близько 15% від загалу); 2) «дрифтери» (молодь, яка відстежує тренди та модні тенденції – 25%); 3) «мінімалісти» (люди середнього віку схильні до розумної достатності, – діють за принципом «менше споживай – менше витрачай» – 25%); 4) інші групи (виявляють змішаний характер інтересів (35%). Спільним для всіх груп населення є те, що вони більше уваги приділяють перебуванню на природі, проводять фізичні та духовні оздоровчі практики, надають перевагу стійкому розвитку. Близько 10% таких мешканців йдуть на природу й практично не приїздять у міста, 20% – ведуть органічний спосіб життя в місті, 70% – «дачники» – поєднують періодичне (наприклад, на вихідні) перебування на природі із життям у місті.

Зарубіжний досвід переконує у матеріалістичних підходах до оцінки природних та суспільних ресурсів в умовах ринкового середовища. Останнє проявляється у переконанні, що відновлення природних ресурсів проходить без участі людини і було здійснено до її (Людини) появи фактично без врахування наслідків господарських процесів, ініційованих людством [3-5]. Результатом впровадження такого підходу на практиці стала руйнівна дія людської спільноти на середовище існування («зрубування гілки, на якій сидимо»). Поява в 50-60-х рр. ХХ ст. альтернативного бачення отримало назву «зеленої хвилі», коли представники міської спільноти стали переселятися в сільську місцевість. Прикладом реалізації такого підходу є вітчизняна та світова практика створення й функціонування екологічних та родових поселень, яка на прикладі пермакультурного дизайну, органічного землеробства, технологій біодинамічної господарської діяльності та життєзабезпечення населення яскраво ілюструє перспективні можливості розвитку особистості людини в процесі реалізації природодоцільної діяльності за умови довгострокового (понад 200 років) характеру відновлення природно-ресурсного потенціалу, духовного та культурного росту людей [14, с. 5-8].

Визначально, що бажання людей жити за містом не є пов’язаним з рівнем достатку, формою та характером роботи, а є зумовлене прагненням жити в гармонії з природою, самостійно нести відповідальність за власне та життя своїх близьких, а також формувати середовище існування у відповідності з законами Всесвіту. Динаміка переселення мешканців міст на пострадянській території охоплює такі етапи: 1) створення дач та їх кооперативів (80-90-ті роки ХХ ст.); 2) зведення котеджів та формування котеджних містечок (кінець 90-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.); 3) розвиток родових садиб та родових поселень як форми поєднання інтересів родини, громади та природи (кінець 90-х ХХ ст. – по сей день). Нормативне регулювання та характеристика форм сільського буття наведена в таблиці. Проведений аналіз діяльності особистих селянських господарств, дачних

кооперативів, котеджних містечок, родових поселень України засвідчив, що порівняно невелика площа земельної ділянки в дачному кооперативі та котеджному містечку є недостатньою для формування агроекосистеми, спроможної в повній мірі забезпечити потреби їх власників. В той же час індивідуальний характер вирішення питань членами особистих селянських господарств та котеджних містечок знижують інтенсивність та ефективність таких ініціатив.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика дачної, котеджної та родової форм життєдіяльності населення

Ознака	Особисте селянське господарство	Дачний кооператив	Котеджне містечко	Родове поселення
Середній розмір ділянки	для ведення особистого селянського господарства – до 2,0 га[1, 2]	0,05 га (для індивідуального дачного будівництва – до 0,10 га) [1]	для будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка) у селах – до 0,25 га, в селищах – до 0,15 га, в містах – до 0,10 га[1]	1 га[3]
Житлове будівництво	Капітельне будівництво не дозволене	Житлове та капітельне будівництво дозволені		
Наявність об'єктів інфраструктури	Відсутні об'єкти інфраструктури	Дороги, електропостачання, рідше – газопостачання, інше практично відсутнє	Наявність доріг, газо-, водо-, електропостачання та водовідведення, рідше – магазини, школи, кафе та інші	Відповідно до потреб мешканців
Взаємодія мешканців	Практично відсутня	Обмежена форма взаємодії, управління на рівні правління	Індивідуальний підхід до вирішення питань життєдіяльності та господарювання	Формування територіальної громади як органу вирішення питань життєдіяльності та господарювання
Ініціативність та здатність до розвитку	Практично відсутня або обмежена	Практично відсутня або обмежена	Низький рівень ініціювання соціально-екологічних та економічних проектів	Високий рівень ініціювання соціально-екологічних та економічних проектів

[1] ст. 121 Земельного Кодексу України, [2] ст. 5 Закону України «Про особисте селянське господарство», [3] проект Закону України «Про родові садиби та родові поселення».

Джерело: власні дослідження.

Активна громадська позиція мешканців родових поселень, яких в Україні нараховується близько 100, дозволяє їм спільно вирішувати питання інфраструктурного забезпечення, розвитку освіти та виховання, зміцнення здоров'я, організації життєдіяльності та господарських процесів за межами міста в гармонії з природою. Загальна динаміка розширення площ земельних ділянок з метою самостійного ведення життєдіяльності та господарювання населенням дозволили визначити її оптимальний розмір, що становить 1 га (мінімально можлива площа, що дозволяє сформувати самодостатню екологічно безпечну систему). Останнє передбачено Концепцією «Родова садиба», представленою й схваленою Кабінетом Міністрів України у 2009 р., в 2010 р. підтриманою 8, а 2014 р. – 10 міністерствами та відомствами, а також НААНУ в особі ННЦ «Інститут аграрної економіки». Суть ідеї «Родова садиба» полягає у наступному: «Надати законодавче право кожному громадянину України при бажанні отримати 1 га землі для облаштування родової садиби безоплатно, в постійне або довічне користування, без права продажу, з правом передачі лише у спадок».

Розвиток вказаних тенденцій знайшов своє відображення в Україні. Зокрема, в Житомирській області налагоджено новий механізм співпраці суспільства та держави. Ця схема включає Коло поселень області та інститут громадських організацій, які співпрацюють з державними організаціями та органами державного управління (обласна державна адміністрація, обласна рада, влада на місцях). Як результат, проведено громадські слухання та круглі столи на обласному та районному рівнях, розглянуто пропозиції громадських організацій на колегії ОДА. Наслідком такої діяльності стало відродження 12 населених пунктів на сільських територіях. Аналогічного за масштабами, перспективами, корисністю для людей та держави проекту в країні не існує. Реалізація концепції планомірного розвитку сільських територій підтримана Кабінетом Міністрів України, активно розвивається Міністерствами аграрної політики та продовольства, Міністерством соціальної політики та Міністерством освіти та науки, діє постійна робоча група в ННЦ «Інститут аграрної економіки України» та планово розробляється тематика УААН, проводяться історико-культурні та творчі фестивалі. Налагоджується співпраця, а також реалізується програма навчання потенційних поселенців в межах інших регіонів, в тому числі за межами України (Латвія, Литва, Естонія, Білорусь тощо). Практика проведення круглих столів на всіх рівнях засвідчила наявність інтересу збоку державних органів влади та представників громадськості щодо відродження сільських населених пунктів на засадах органічного землеробства, безвідходної життєдіяльності (в тому числі альтернативних джерелах енергії), біоадекватних методик освіти та виховання.

В просторі вищої гармонії немає й не може бути нічого випадкового. В ньому навіть елементарна частка несе в собі принцип фрактальної подоби енергії цілого, а отже несе його досконалість. Реалізація ідеї «Родове поміstя» є багаторівневою об'єктивною реальністю єдності енергій не лише різної полярності, але й різної інтенсивності, частоти вібрацій. Саме множинність та компліментарність поряд з універсальністю реалізації

функцій та задач її векторного розвитку, відкриття людиною в собі Творця є умовою прояву власного потенціалу, спрямованого на удосконалення свідомості та навколишнього простору. Права творчості та свободи вибору є дарами Бога, які виділяють людину з всього сущого. Лише людина спроможна творити нерукотворний простір, об'єднуючи колективну свідомість не матерією, а духом, враховуючи єдині канони Всесвіту, в які закладена подібність фрактальної подоби цілому. Людина, створена за цими канонами, несе в собі ознаки можливості багаторівневого та багатомірного простору, відтвореному в гармонії любові та творчості з Природою.

Висновки. Причини, що змусили тисячі осіб по всьому світу залишити урбанізовані міста й шукати вирішення питань організації життєдіяльності за його межами стали: високий рівень засміченості водного, повітряного та ґрунтового покриву та одночасна нездатність місцевих адміністрацій змінити ситуацію на краще; нееквівалентний обмін понесених людиною затрат праці та здатністю забезпечити себе високоякісними продуктами харчування й привабливим екологічним середовищем існування; бажання взяти відповідальність за життя себе та оточуючих та самостійного вирішувати питання власної безпеки й забезпечення необхідними умовами життєдіяльності; бажання впливати на формування моделі суспільства майбутнього через сприяння відновленню природного біобалансу й створенню суспільства на засадах територіальної громади та самоуправління.

Законом існування є розвиток – невпинний рух, еволюція простору та структур у ньому. Самовдосконалення системи «Людина» неможливе без удосконалення світу навколо. Гармонізація відносин «Людина-Природа» можливе завдяки механізму забезпечення споживчих потреб суспільства з відновленням природно-ресурсного потенціалу на основі природодоцільної безвідходної життєдіяльності, запровадженню відновлюваних джерел енергії, органічного виробництва та біоадекватних методик освіти й виховання внаслідок цілісного характеру вдосконалення частин та світу в межах реалізації концепції «Родове помістя». Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на виявлення важелів забезпечення стійких засад соціально-екологічного та економічного розвитку в умовах євроінтеграції та децентралізації влади в Україні.

Список використаних джерел:

1. Теория антироста, как альтернатива сверхпотреблению [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusplt.ru/world/nastoyaschaya-vlast-u-vsemirnoy-ekonomicheskoy-oligarhii-11908.html

2. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат / М.А. Хвесик. – К.: Кондор, 2007. – 788 с.

3. Вайнштейн А.Л. Учет природных ресурсов в составе национального богатства и баланса народного хозяйства / А.Л. Вайнштейн // Вопросы экономики. – 1965. – №7. – С. 67-73.

4. Скидан О. В. Планирование устойчивого сельского развития / О. В. Скидан // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2011. – № 2 (26). – P. 220–226.

5. Зинчук Т. А. Устойчивое развитие сельского хозяйства Украины в условиях евроинтеграционной адаптации / Т. А. Зинчук // Устойчивое развитие [Болгария]. – 2014. – № 15. – С. 40–45.

6. 35 успешных экопроектов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rodovid.me/eco_startup/35-uspeshnyh-ekoproektov.html

7. Екологічне поселення в Латвії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amatciems.lv/rus/ideja.html

8. Christian D. L. Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities / D. L. Christian. – Paperback: New Society Publishers, 2003. – 273 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_ Ecovillages_and_Intentio nal_Com

9. GEN (Global Ecovilladg Network). – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://gen.ecovillage.org

10. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony - with itself as well as nature - is tough, but attainable / R. Gilman // Context Institute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. context.org/iclib/ic29/gilman1/

11. Living in harmony: inspring stories from ecovillages. Editor: Dalia Vidickiene. Vilnius: BMK Leidykla, 2013 – 124 p.

12. Inspring Stories from Ecovillages: Experiences with Ecological Technologies and Practices. Editors: Ansa Palojarvi, Jarkko Pyysiainen, Mia Saloranta. Vilnius: BMK Leidykla, 2013. – 120 p.

13. Plotnikova M. Conceptual Basis for Ukrainian Rural Development / M. Plotnikova // Regional Formation and Development Studies. – 2015. – №3. – P. 134-144.

14. Zhuangqing Z. Rural Development and a Harmonious Society / Z. Zhuangqing, W. Tianyi, W. Qiongjin. – Beijing Foreign languages press, 2007. – 152 p.

15.. Plotnikova M. Innovational investment development vector of rural territo-ries / M. Plotnikova, Y. Bogoyavlenska // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – 2014. – №36. – №2. – P. 382-393.

16. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization / M. Plotnikova // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – 2014. – №36. – №4. – P. 956-958.

17. Natural Step. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.the naturalstep.org/our-approach/

18. Мир дизайна: Как 9 семей живут и ведут хозяйство на своих фермах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.houzz.ru/ideabooks/5520699 8

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК: 351.72:338

ІНСТРУМЕНТИ ТА ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ Й УПРАВЛІННЯ НИМИ

Репілевський Е.В., к.е.н., докторант
Херсонський державний аграрний університет

Визначено особливості сучасного етапу трансформацій аграрної сфери економіки, реформування сільських територій в умовах проголошеної необхідності децентралізації влади. Обґрунтовано інструменти та засоби їх державного регулювання й управління, в т.ч. регіонального менеджменту. Виявлено проблеми та переваги їх використання. Сформульовано основні завдання, функції, принципи, складові та очікувані результати.

Ключові слова: *державне регулювання, управління, децентралізація, засоби, інструменти, трансформації, аграрна сфера, сільські території, розвиток, удосконалення.*

Постановка проблеми. В умовах проголошеної децентралізації влади для подальших трансформацій та реформування аграрної сфери економіки, сільських територій залишається вкрай важливою функція регіонального менеджменту з боку держави. Вона полягає в розробці державної регіональної політики, методичному забезпеченні регіонального управління і місцевого самоврядування, розвитку міжрегіональної кооперації та обміну, геопланування, контролі дотаційно-субвенційних бюджетних потоків, організації програмно-цільового планування та ін. [7, с. 23]. Ефективність регіонального менеджменту потребує впорядкування і поглиблення нормативно-правової бази щодо можливого реформування адміністративно-територіального устрою, визначення ролі регіональних державних адміністрацій в управлінні та регулюванні сільськогосподарського виробництва, функціональної структуризації місцевого самоврядування.

Розпорошення вирішення регіональних проблем трансформацій аграрного виробництва у багатьох міністерствах та відомствах, надлишкова централізація бюджетних потоків, гіпертрофовані перерозподільчі функції неминуче сприяють посиленню галузевих, а можливо, і кланових інтересів, ігноруванню місцевих потреб сільського населення. Організаційно-правові можливості місцевого впливу на прийняття тактичних і стратегічних тактичних рішень центральної влади досить обмежені. Тому простежуються тенденції адміністрування, протекціонізму, що позначається на дезорганізації регіональних продовольчих ринків, загостренні питань забезпечення соціальної справедливості в сфері споживання, нераціональному вилученні регіональних ресурсів [2, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У минулий та сучасний періоди вирішенню різних питань управління та державного регулювання аграрної сфери економіки та її трансформаційних процесів були присвячені наукові праці В.Г. Андрійчука, О.О. Бородіної, П.П. Борщевського, М.П. Бутка, А.І. Діброви, В.Г. Гейця, О.Д. Гудзинського, С.М. Кваші, Е.М. Лібанової, І.І. Лукінова, Ю.О. Лупенка, Л.О. Мармуль, М.Й. Маліка, П.М. Макаренка, В.В. Милосердова, О.М.Могильного, О.М. Онищенка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, М.П. Сахацького, Г.В. Черевка, О.Г. Шпикуляка, В.В. Юрчишина та ін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування інструментів та засобів державного регулювання трансформацій аграрної сфери економіки, сільських територій та управління ними в умовах сучасного етапу суспільного розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з важливих аспектів підвищення ефективності аграрної економіки регіональними засобами є впорядкування територіального адміністративного устрою, оскільки нинішня система все ще відображає реалії та запити адміністративно-командної системи, партійний принцип керівництва суспільством та не завжди відповідає реаліям сьогодення і вирішенню завдань поліпшення життєвого середовища сільського населення. Як наслідок, консервація існуючого стану та категорійності адміністративних областей, їх нерівноцінність з точки зору отримання централізованих державних ресурсів, поява могутніх регіональних ло-

бі, що неминуче каталізує диспропорції в економічній та соціальній функціях регіонів, посилює відцентрові тенденції [3, с. 140]. Реформування адміністративно-територіального устрою на селі дасть змогу:

- встановити чітку систему вертикалі виконавчої влади;
- забезпечити дієве розмежування функцій центральної та регіональної державної влади;
- закріпити автономізацію місцевого самоврядування;
- економію бюджетних коштів та попередження бюрократичних інформаційних потоків;
- розширення власних можливостей самофінансування регіонального розвитку.

Правильне формування нової мережі адміністративно-територіальних утворень вимагає чіткого встановлення критеріїв їх виділення. Потребують врахування економічні, демографічні, етнографічні та соціально-релігійні чинники, а також вимоги національної безпеки та оборони. Тому встановлення параметрів проектованих сільських регіонів, їх територіальна локалізація потребує детального врахування всіх вищенаведених чинників і повинна відповідати критеріям раціональності, економії суспільних витрат, оперативності та керованості і, головне, створення найбільш сприятливих умов у життєвому середовищі населення. Нова система регіонального управління дозволить:

- оптимізувати перерозподільчі процеси в бюджетній системі;
- зміцнити фінансово-економічну базу регіональної влади і місцевого самоврядування;
- реалізувати правову природу децентралізації державного управління;
- забезпечити ефективний менеджмент регіональним розвитком;
- стимулювати підприємництво за рахунок задіяння регіонального потенціалу.

Актуальним завданням практики регіонального управління є затвердження на офіційному державному рівні нової (сучасної) схеми соціально-економічного районування України. Необхідність цього обумовлена запитом практики державного управління щодо аналізу міжрегіональних пропорцій у народному господарстві, потребою оперативного реагування на загострення структурних та функціонально-галузевих проблем у системах виробництва, інфраструктури, розселення, ресурсокористування та збереження довкілля [1, с. 91].

Трансформації в аграрній сфері економіки на регіональному рівні опосередковуються тенденціями, пріоритетами та факторами, що спричинюють поступ національної економіки в цілому. При цьому важливо враховувати дію законів товарного виробництва, а також конкретні політичні, економічні та соціальні умови, що впливають на тактику та стратегію трансформаційних процесів, зокрема:

- економічне самовизначення особи, оскільки основою ринкової організації суспільного виробництва є самостійність та активність людини;
- права бути власником, оскільки власність вимагає постійного відтворення та є основою майнової відповідальності за соціально-економічні результати;
- рівність економічних прав суб'єктів підприємництва та громадян, оскільки економічна конкуренція та поліукладність гарантують розвиток аграрної економіки;

- економічна свобода підприємця щодо обсягів, асортименту, партнерів та цін, а також позаекономічних обмежень аграрного бізнесу наявність прозорих ринків праці, товарів та капіталу;

- об'єктивність та необхідність державного регулювання як форми реалізації суспільних пріоритетів;

- соціальний захист як механізм перерозподілу доходів та цивілізованого економічного зростання.

Методологія регулювання з боку регіональної влади та місцевого самоврядування економічного та соціального розвитку аграрної сфери економіки має ґрунтуватись на наступних засадах: бюджетне фінансування або підтримка соціальних об'єктів, ринкові методи регулювання підприємництва, визначення ставок регіональних податків та зборів, обсягів приватизації та націоналізації підвідомчого державного (або муніципального майна), вплив на грошовий обіг та кредитну політику; інвестиційна діяльність за рахунок власних або акумульованих чи залучених коштів у стратегічні об'єкти виробництва та інфраструктури. Тому процес регулювання регіонального розвитку має на меті мінімізацію негативного впливу ринкових перетворень, створення ефективних механізмів функціонування регіональної економіки, захист найменш захищених соціальних верств населення, у т.ч. шляхом державно-приватного партнерства в аграрній сфері [4, с. 128].

Об'єктам регулювання з боку владних структур мають бути забезпечення раціонального використання виробничо-ресурсного, виробничо-економічного, трудового та рекреаційного потенціалу регіонів. Досягнення збалансованості між виробничою та соціальною функцією на регіональному рівні – джерело динаміки розвитку та забезпечення зростання споживання та поліпшення життєвих стандартів населення.

Методи регулювання мають в сукупності складати дієвий інструментарій впливу та динаміку, масштаби, ресурси та дотримання пріоритетів аграрного розвитку, затверджених на загальнодержавному рівні та узгоджених з місцевими інтересами (зайнятість, соціальне обслуговування, здорове економічне середовище, комунікації, життєві стандарти). Основними елементами інструментарію регіонального регулювання трансформацій в аграрній сфері економіки, на нашу думку, мають бути визначені:

- ставки та порядок оподаткування до регіонального та місцевого бюджетів;

- бюджетні асигнування в партнерське створення об'єктів ринкової інфраструктури;

- фінансування капітальних вкладень в інфраструктуру загального користування;

- вплив на земельні та майнові відносини сільських територій ;

- розміщення регіональних та місцевих ринків гуртових закупівель;

- гарантійні послуги під реалізацію інновацій (у межах власних коштів аграрних підприємств), вплив на грошовий обіг через залишення для використання в регіоні економії (або її частини) за емісійним результатом;

- впровадження в практику регіонального менеджменту сільськогосподарського виробництва індикативного планування на довгострокову перспективу (принаймні, п'ятирічний період) зі щорічним аналізом підсумків та на-

ступним корегуванням;

- застосування програмно-цільових методів до розв'язання регіональних проблем сільських територій;

- надання преференцій щодо інвестування в об'єкти експлуатації місцевих аграрних природних ресурсів;

- організація та здійснення позик для фінансування пріоритетних регіональних аграрних проектів;

- надання в оренду належних земель та майна.

Впровадження в практику регіонального управління аграрної сфери механізмів індикативного планування економічного і соціального розвитку на п'ятирічний період (з деталізацією за роками) своєю суттю є прогнозним документом або сценарієм, що на альтернативній основі визначає орієнтири та параметри регіонального розвитку. Головні завдання, що вирішуються в процесі його розробки – це прогноз основних показників та параметрів життєвих стандартів, оцінка динаміки та стану регіональної аграрної економіки [6, с. 86].

Індикативний план за своєю структурою мас містити сценарій (прогноз) економічного і соціального розвитку аграрної сфери на визначений період – динаміка, темпи, пріоритети, проблеми, що потребують розв'язання, якісні та кількісні параметри, а також аналітико-розрахунковий матеріал, що згрупований за наступними напрямами: макроекономічні параметри; нормативи, регіональне та місцеве замовлення; ресурси; зведений фінансовий план. Інформаційну основу індикативного планування становить державна статистична звітність. У процесі підведення підсумків виконання бюджету здійснюється і аналіз визначених параметрів індикативного плану та корегуються обрані орієнтири, чим забезпечується гнучкість та оперативність регіонального менеджменту.

Застосування програмно-цільових методів до вирішення складних виробничо-економічних проблем в аграрній сфері також видається ефективним заходом в умовах ринкових відносин. Перш за все, на основі чіткої постановки мети та завдань реалізації програми, кількісного (по можливості) та якісного визначення проблеми. По-друге, здійснення розрахунку потрібних ресурсів, а також джерел покриття потреби в них. По-третє, знаходження ефективного алгоритму реалізації програмних заходів. Програмування здається ефективним методом щодо мобілізації позабюджетних коштів на економічній основі для вирішення завдань регіонального аграрного розвитку.

Проте використання в практиці регіонального менеджменту методів індикативного планування і цільового програмування має бути обережним стосовно проявів суб'єктивізму чи (або) адміністрування. Потрібно формувати чітке усвідомлення, що інструментарій індикативного планування та регіонального цільового програмування вмонтовується в ринкову економіку як дорадчий документ, що зорієнтований на суспільні цінності. Тому в основі вищезгадані методи регулювання мають мати наступні принципи використання: рекомендаційний характер, демократичну основу, економічну зацікавленість усіх учасників злагодженого соціально-орієнтованого розвитку ринкового середовища в аграрній сфері життєдіяльності [5, с. 79].

Висновки. Таким чином, управління регіональними трансформаціями аграрної сфери – це цілеспрямована діяльність держави та територіального мі-

сцевого самоврядування, яка спрямована на підтримку цілісності та взаємозв'язку між компонентами соціально-економічні системи аграрного виробництва, з одного боку, та активізацію інтеграційних процесів з навколишнім середовищем шляхом обміну трудовими ресурсами, капіталом, інформацією та енергією - з іншого. Управління та децентралізація в умовах ринкового механізму господарювання розуміються як взаємодія різних сил, як своєрідний усереднений результат цілеспрямованих свідомих дій суб'єктів. Обсяги та масштаби свідомого впливу, що розуміються як єдина категорія - "регулювання регіонального розвитку", - повинні відповідати інтересам населення регіонів і держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Алейнікова О.В. Особливості формування механізму державного регулювання аграрної галузі на сучасному етапі / О.В. Алейнікова // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №10. – С. 89-93.

2. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика: [монографія] / А.Д. Діброва. – К.: Формат, 2008. – 488 с.

3. Мармуль Л.О. Державне управління інноваційно-інвестиційними трансформаціями в АПК регіону / Л.О. Мармуль, А.М. Собченко // Таврійський науковий вісник: зб. наук. праць. – Херсон: Айлант, 2006. – Вип. 46. – С. 138-145.

4. Могильний О.М. Державна політика у розвитку сільських територій / О. М. Могильний // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 125-131.

5. Новіков О.Є. Напрями державної підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері економіки / О.Є. Новіков // Фінансове та облікове забезпечення функціонування аграрних підприємств^ Зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 16-17 квітня 2009 р. – Херсон: ХДАУ, 2009. – С. 78-81.

6. Онищенко О. Дослідження проблем регулювання аграрного сектора економіки України / О. Онищенко, О. Бородіна // Економіка України. – 2005. – № 12. – С. 85-87.

7. Шпикуляк О.Г. Ефективність управління аграрним підприємством / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2005. – №3. – С. 22-25.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 631.164.23:631.1.027:338.431

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Решетнікова О.В., к.е.н.; Березницький К.В., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

В статті дане визначення інвестиційного маркетингу. Розкрито основну мету виконання інвестиційних маркетингових досліджень в інвестиційному середовищі. Проведено аналіз останніх дослідження і публікацій в сфері інвестування. Розглянуто та охарактеризовано капітальні інвестиції за видами економічної діяльності в Полтавській області за 2010-2015 рр., а також досліджено джерела їх фінансування в регіоні. Проведена оцінка сучасного стану інвестиційного середовища в Україні. Запропоновано шляхи покращення інвестиційної привабливості країни та Полтавської області. Розглянуто обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну за період 2005-2014 рр.

***Ключові слова**: інвестиції,інвестиційний маркетинг,інвестиційний ризик, аграрний сектор економіки, інвестиційна діяльність.*

Постановка проблеми. В умовах трансформації ринкової економіки процес інвестування фінансових коштів має не аби яке значення. Залучення

коштів прямо пропорційно пов'язане з ризиками, які постійно супроводжують процес інвестування від самого початку створення проекту та формування портфелю інвестицій до отримання планового економічного доходу. Дослідження інвестиційних ризиків, виявлення факторів, які їх викликають та обчислення можливих втрат – ось важливі проблеми, на які необхідно зважати сучасному інвесторові, приймаючи рішення щодо вкладання коштів у той чи інший напрям виробничої чи комерційної діяльності. Саме тому знання інвестиційних ризиків є необхідними для сучасного менеджера [1].

Інвестиції – одне з основних джерел фінансування більшості сфер господарювання будь-якої країни. Особливо велику роль інвестиції відіграють в аграрному секторі економіки. Їх важливе значення яскраво помітне в період початку та закінчення посівної кампанії будь-якого суб'єкта господарювання, яке має досить малі власні фінансові кошти.

Інвестиційний маркетинг – відносно новий напрямок, дещо відокремлений від маркетингу в його класичному розумінні про вільні ринкові відносини в умовах глобалізації економіки [2].

Основна мета виконання інвестиційних маркетингових досліджень – зменшення невизначеності та цілого комплексу ризиків (економічний, фінансовий, соціально-демографічний, криміногенний, екологічний, адміністративно-законодавчий, політичний), що притаманні ринковій економіці та зокрема агропромисловому комплексу. Отже, маркетингові дослідження інвестиційного середовища – це підґрунтя, на основі якого приймаються стратегічні рішення щодо інвестиційної діяльності підприємства. Більше того, це необхідний елемент економічної діяльності на перших стадіях реалізації інвестиційної стратегії [3].

Таким чином, питання проведення підприємствами агропромислового комплексу інвестиційних маркетингових досліджень потребує подальшого розгляду та вивчення, що свідчить про актуальність теми та зумовлює вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання приваблення інвестицій у промисловість України є сьогодні надзвичайно актуальним. Зокрема, відновлення конкурентоспроможної продукції промислового сектора, зміцнення інвестиційної привабливості підприємств, подолання регіональної та галузевої гетерогенності в інвестиційному просторі залишаються пріоритетними завданнями реформування національної економіки у довгостроковій перспективі [3].

Світовий досвід свідчить, що країни не в змозі розвивати свою економіку без залучення та ефективного використання інвестицій. Акумулюючи приватний, державний або іноземний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій та менеджменту, інвестиції не тільки сприяють формуванню національних інвестиційних ринків, але й пожвавлюють ринки товарів та послуг. Крім того, інвестиції, зазвичай, сприяють заходам макроекономічної стабілізації та дозволяють вирішувати соціальні проблеми трансформаційного періоду [4].

Проблемними питаннями в інвестиційному маркетинзі займаються вітчизняні науковці та економісти, такі як: Н.О. Микитюк [5], В.Є. Грамотнєв [6], Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Гунський, О.М. Мозговий [7], Ю.М. Коваленко [8], та ін.

Так, М.В. Сорока досліджує мотивації іноземних інвесторів, аналізує інвестиційні проблеми підприємства та фактори, що впливають на вибір об'єкта інвестування, що притаманні Україні [3].

Інший український молодий науковець, О.Г. Настасенко, в своїй праці описує розробку інвестиційного проекту та стадії з якого він складається. Постадійна структура проекту створює основу для прийняття принципово правильних рішень та їх повної реабілітації, ключовим елементом якої є багатоваріантність проектних розробок, їх оцінка та вибір найбільш ефективних рішень. Такий підхід дозволяє забезпечити інвестиційну діяльність бізнес-концепцій та проектів та відповідає задачам ресурсозбереження [8].

Постановка завдання. Розкрити зміст інвестиційного маркетингу та сформулювати його основні цілі та головні завдання. Провести аналіз прямих іноземних інвестицій в Україну за останні десять років. Розглянути та охарактеризувати капітальні інвестиції за видами економічної діяльності в Полтавській області за 2010-2015 рр., а також дослідити джерела їх фінансування в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах, коли державних коштів для підтримки сільського товаровиробника явно недостатньо, створення привабливих механізмів для залучення приватних інвестицій у сільськогосподарське виробництво стає першочерговим завданням, особливо в контексті постійного інтересу іноземних інвесторів до даного сектору економіки України [9]. Так склалося, що сьогодні агровиробники крім того, що повинні бути фахівцями з вирощування сільськогосподарської продукції, мають також володіти і чималими талантами з прогнозування цін на результати своєї роботи, вміти ефективно користуватися засобами її фіксації [9]. ЗА словами С. Клюца: «Інвестори, у свою чергу, здатні ефективніше захищатися від ризиків ціноутворення і валютних коливань, у тому числі користуючись біржовими інструментами, і більш впевнено очікують виконання зобов'язань аграріями» [9].

За умов сучасної української економіки проблема ризикованості інвестиційного маркетингу є особливо гострою через нестабільність податкового режиму, падіння курсу національної валюти, низьку купівельну спроможність значної частини населення України. Тому для капіталовкладників, які мають справу з вітчизняним та закордонними ринками, важливим є ретельне ознайомлення з інвестиційним маркетингом, з метою максимального зниження впливу проблемності та ризикованості на власну перспективну підприємницьку діяльність [1].

Інвестиційний маркетинг служить для забезпечення керівників, осіб, що приймають рішення, надійної, достовірної, повної та своєчасної маркетинговою інформацією про ринок, структуру і динаміку попиту, смаки корпоративних і приватних інвесторів, а також конкурентів і засоби забезпечення сталого положення на ринку [2].

Концепція інвестиційного маркетингу розглядає інвестиції як основу господарської діяльності і держави в цілому, і окремо взятої організації. Інвестиційні проекти розглядаються тут як засоби для досягнення мети. Цілями інвестиційного маркетингу можуть виступати мінімізація ризику, максимізація прибутку, запланований обсяг інвестицій, збільшення ринкової частки [1]. Виходячи з прикладного значення інвестиційного маркетингу, основні завдання і методи його вивчення полягають в розкритті наступних питань:

- процедура науково обґрунтованого ухвалення рішень в галузі інвестицій;
- інвестиційні ризики, їх оцінка, шляхи запобігання або зниження;
- джерела фінансування капітальних вкладень і методи вибору найбільш вигідних і надійних;
- формування оптимального портфеля інвестицій;
- методика економічного обґрунтування капітальних вкладень;
- планування інвестицій.

У повсякденній діяльності інвестиційний маркетинг служить для забезпечення керівників та осіб, що приймають рішення, надійною, достовірною, повною і своєчасною маркетинговою інформацією про ринок, структуру і динаміку попиту, переваги корпоративних і приватних інвесторів, а також – про конкурентів і засоби забезпечення стійкого положення на ньому [1].

Говорячи про сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні, слід звернути увагу на те, що в країні дотепер не створено обґрунтованої системи державної підтримки інвестиційної діяльності підприємств. Як наслідок цього, в інвестиційній діяльності країни утворилося замкнуте коло, коли недоінвестування народного господарства посилює спад виробництва, що, в свою чергу, спричиняє зниження інвестиційних можливостей суб’єктів господарювання та держави.

Серед основних факторів, що стримують активність інвестиційних процесів виділяють наступні: зниження фінансових можливостей бюджетів усіх рівнів, а також господарюючих суб’єктів та населення; недосконалість і часті зміни законодавчої і нормативно-правової бази; слабка розвиненість фондового ринку і ринку капіталів; відсутність системи страхування ризику інвесторів; нестабільна політична ситуація в країні [10].

Аграрний сектор у сучасних умовах потребує значних інвестиційних ресурсів. Нині залучення інвестицій в нього – це вже не питання розвитку даного сектору, а питання його виживання або подальшого його безповоротного занепаду. Для цього необхідно використовувати всі можливі інвестиційні ресурси. Важливість правильної інвестиційної політики важко переоцінити. Жодна економіка світу не досягла значних результатів без залучення коштів вітчизняних та іноземних приватних інвесторів. Інвестиції для підприємств означають модернізацію і технічне переоснащення, впровадження енерго- й ресурсозберігаючих технологій, а, отже, зменшення частки матеріальних витрат у структурі собівартості та збільшення оплати праці, виробництво конкурентоспроможної продукції [11].

Розглянемо обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну за останні десять років (табл. 1).

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в Україну, 2005-2014 рр. (млн. дол. США)

Роки	Обсяги інвестицій в українську економіку	Абсолютнй приріст до попердднього року	Тем приросту до попереднього року, %
2005	2252,6	х	х
2006	7843,0	5590,4	248,2
2007	4717,3	-3125,7	-39,9
2008	7935,4	3218,1	68,2
2009	6073,7	-1861,7	-23,5
2010	4436,6	-1637,1	-27,0
2011	4753,0	316,4	7,1
2012	5527,9	774,9	16,3
2013	4962,9	-565,0	-10,2
2014	2860,1	-2102,8	-42,4

Джерело:розраховано за даними Держкомстату України [12]

Як видно з табличних даних сума іноземних інвестицій в економіку країни найбільшою була в 2008 році – 10,913 млр. дол. Позитивна динаміка росту інвестицій спостерігалася протягом 2005-2008 рр. та 2009-2012 рр, незважаючи на те, що в 2009 р. їх обсяг зменшився на 55,9% у порівнянні з попереднім 2008р., та склав лише 4,816 млрд. дол. В 2013р. рівень закордонних інвестицій почав знижуватися, і в 2014 р. становив 410 млн. дол. Причиною цьому стала складна геополітична та економічна ситуація в Україні, що змусила багатьох іноземних інвесторів засумніватися в надійності можливих інвестиційних проектів та майбутньому отриманні бажаних фінансових доходів.

В свою чергу іноземні інвестиції розподіляються по різним регіонам у відповідності до потреб тих чи інших галузей економіки. Розглянемо капітальні інвестиції на прикладі Полтавської області (рис.1).

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій в Полтавській області, 2010-2014 рр. (млн. грн.)

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики в Полтавській області [13]

З рис.1 бачимо як щорічно, починаючи з 2010 року, обсяги капітальних інвестицій в економіку Полтавської області зростають. Свого максимуму вони досягли в 2012 році (10217 млн. грн.). Потім починається поступовий спад. Щодо капітальних інвестицій в сільське господарство, тут спостерігається наступна динаміка. У базовому 2010 році вони становили 841 млн. грн., а у 2014 р. – 1568 млн. грн. Найбільше інвестицій в область було залучено у 2013 році – 1845 млн. грн. Отож, можна зробити висновок, що суми капіталовкладень в агропромисловий комплекс Полтавської області зростають, що в свою чергу позитивним чином відбивається на даній галузі економіки не тільки регіону, а й країни в цілому.

Доцільним в даному випадку буде аналіз структури джерел фінансування капітальних інвестицій в Полтавську область (рис. 2).

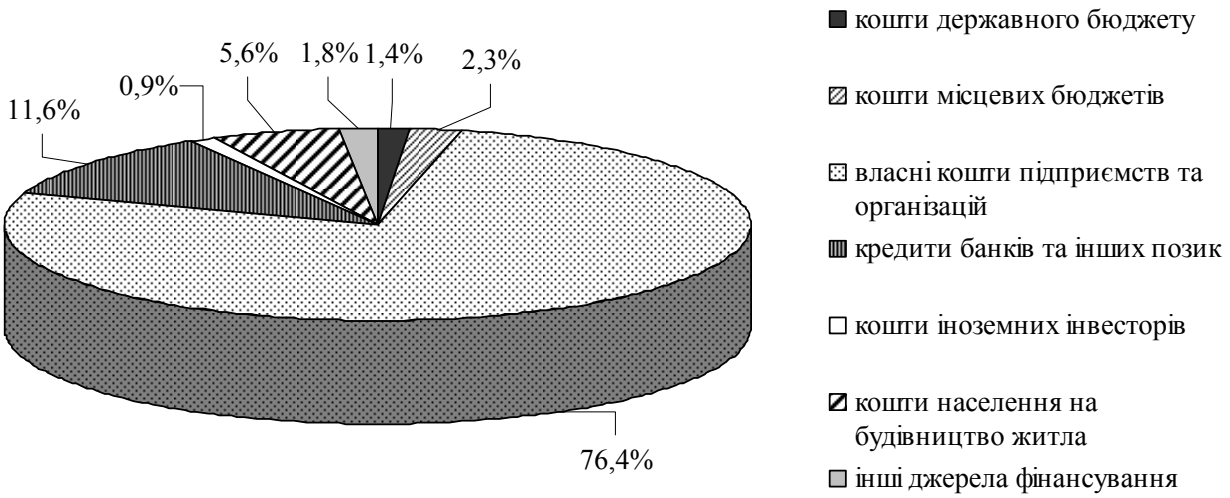

Рис. 2. Структура джерел капітальних інвестицій в Полтавську область, 2010-2014 рр., %.

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики в Полтавській області [13]

Аналізуючи рис. 2, можемо сказати, що в середньому за 2010-2014 рр. найбільшу частину капітальних інвестицій склали власні кошти підприємств та організацій регіону (76,4%). При цьому частка інвестицій іноземного походження у відсотковому вираженні до загальної суми всіх інвестицій є незначною. Однозначним є той факт, що іноземні інвестиції вкладені в сільське господарство Полтавської області принесли певну економічну вигоду для регіону, однак для того, щоб прослідкувати залежність цієї вигоди від суми іноземних капіталовкладень необхідно проводити аналіз конкретних підприємств, які отримували відповідне фінансування.

Висновки. На сьогоднішній день інвестиційний клімат в Україні є не сприятливим для багатьох не лише закордонних, а і внутрішніх інвесторів. Це можна досягти лише за рахунок удосконалення законодавчої бази, яка б чітко прописувала права та обов'язки усіх сторін та учасників інвестиційного процесу. Окрім цього, слід також розвивати фондовий ринок та ринок капіталів. Не зайвим буде створити систему страхування ризику інвесторів, яка досить успішно функціонує в багатьох економічно розвинутих країнах. З огля-

ду на це, не зайвим було б перейняти досвід країн, в яких вже існують вигідні умови для залучення іноземного капіталу у власну економіку. Враховуючи той факт, що Україна в 2013-2014 маркетинговому році зайняла третє місце серед найбільших країн-експортерів, можна впевнено сказати, що покращення інвестиційної активності в майбутньому може значно укріпити наші позиції на світовому ринку зерна. Саме інвестиції зможуть допомогти вітчизняним агровиробникам з використанням більш прогресивних технологій вирощування та збирання сільськогосподарських культур, шляхом залучення іноземного капіталу в оновлення машино-тракторного парку, підвищення заробітних плат робочим, будівництву нових зерно та овочесховищ, а також елеваторів, що в підсумку може не тільки покращити показники урожайності, але і зменшити собівартість виробленої продукції та затрати на її зберігання і транспортування. Що стосується Полтавської області, то рівень іноземних інвестицій є досить малим за обсягом в загальній структурі капітальних інвестицій регіону.

Полтавщина завжди славилася одними з найбільших показників урожайності не тільки зернових, а інших основних сільськогосподарських культур. Сільське господарство в цьому регіоні отримує найбільшу кількість капіталовкладень, порівняно із лісовим та рибним господарствами. Для залучення більшої кількості іноземних інвестицій в області слід розробити та реалізувати власну інвестиційну стратегію, яка в свою чергу неодмінно повинна базуватися на продуктивних економіко-математичних моделях, що дадуть змогу прораховувати економічний результат для потенційних інвесторів не тільки внутрішніх з території області та країни, але і закордонних.

Отже, інвестиційний маркетинг має пріоритетне значення для України в умовах ринкової трансформації економіки країни. Розвиток даного виду маркетингу в майбутньому може значно покращити економічну ситуацію нашої держави. Інвестиційний маркетинг є актуальним та необхідним, особливо враховуючи геополітичне та соціальне становище України.

Список використаних джерел:

1. Жарлінська Р. Г. Інвестиційний маркетинг як інструмент управління ризиками в сфері ЗЕД підприємств в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Р. Г. Жарлінська, С. В. Побережнюк, Д. В. Сорока.// Економічні науки. Маркетинг і менеджмент. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Україна. – Електорон. дані (1 файл). . – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74487.doc.htm .

2. Інвестиційний маркетинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studme.com.ua/1678091415083/marketing/investitsionnyy_marketing.htm.

3. Сорока М. В. Маркетингові дослідження в інвестиційній діяльності підприємств. [Електронний ресурс] / М. В. Сорока// Національний університет “Львівська політехніка”. – 2008. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/32_7.pdf.

4. Теоретичні засади інвестиційної діяльності[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/18211001/investuvannya/konomichna_sutnist_investitsiy#60.

5. Маркетинг продукції реального інвестування: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.02 / Н. О. Микитюк / Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л., 2002. – 20 с. – укр.

6. Маркетинг у залученні іноземних інвестицій. Автореферат дис... к.е.н. / Грамотнєв В.Є.: Київський національний економічний університет. – К., 2004. – 20 с. – укр.

7. Міжнародна інвестиційна діяльність: Підручник / Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Гунський, О. М. Мозговий та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. – К. : КНЕУ, 2003. – 387 с.

8. Настасенко О. Г. Інвестиційний маркетинг як елемент механізму управління інвестиційною діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / О. Г. Настасенко; Білоцерківський аграрний університет. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_97/30.pdf.

9. Клюца С. О. Розширення сфери використання аграрних розписок – спроба влади залучити інвестиції в сільськогосподарське виробництво [Електронний ресурс] / С. О. Клюца // АПК-Інформ. – 2015. – Режим доступу: http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1051888#.VhAHKOztlHx.

10. Шафранська Т. Ю. Можливості активізації інвестиційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / Т. Ю. Шафранська, Я. С. Фесун // Інвестиційна діяльність і фондові ринки. – Економічні науки. – Т.4. – Черкаський національний університет мені Богдана Хмельницького, Україна – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Economics/4_150000.doc.htm.

11. Фисун О. Особливості іноземного інвестування в агропромисловий комплекс України. –2015, [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://kursak.net/diplomna-robota-bakalavra-na-temu-osoblivosti-inozemnogo-investuvannya-v-agropromislovij-kompleks-ukra%D1%97ni/ .

12. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

13. Капітальні інвестиції, 2015 рік: щорічник. / Головне управління статистики у Полтавській області. – П. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pl.ukrstat.gov.ua/main/stat_info/byd/menu_invest.html.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 339.13:664.6

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Самойлик Ю.В., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

Набули подальшого розвитку методологічні підходи до виявлення особливостей формування сприятливого конкурентного середовища та високого рівня конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі на національному ринку. Доведено, що дана сфера має потужні передумови, які доцільно об'єднати у три групи: природно-кліматичні і технологічні; організаційно-економічні та кон'юнктурні. Виявлено, що збільшення обсягів виробництва зерна не зумовлює збільшення масштабів виробництва хліба та хлібопекарських виробів. У структурі виробництва хліба найбільшу питому вагу займає пшеничний хліб. Запропоновано заходи щодо підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі, а саме: посилення контролю за якістю та безпечністю хліба та хлібобулочних виробів; здійснення антимонопольного контролю; створення умов для детінізації галузі; забезпечення ефективності взаємозв'язків між сільськогосподарською та промисловою сферами.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, конкурентне середовище, хлібопекарська галузь, ринок зерна, ринок хліба та хлібобулочних виробів.*

Постановка проблеми. Формування конкурентоспроможності – це найважливіша стратегічна мета діяльності суб'єктів господарювання. В умо-

вах ринкових відносин, основною яких є чиста конкуренція, кожен виробник намагається завоювати вигідну ринкову нішу, утримувати та розширювати її. У конкурентоспроможності відображається реакція підприємства на зовнішнє середовище, його взаємодія з партнерами та іншими ринковими контрагентами. Механізм створення конкурентних переваг має особливості залежно від галузі господарювання. На конкурентоспроможність впливає низка чинників, зокрема, кількість конкурентів в галузі, інтенсивність їхніх дій, ресурсний потенціал, стратегічне значення сфери діяльності.

Особливої уваги потребує хлібопекарська галузь, оскільки від її розвитку залежить продовольча безпека держави. Хлібобулочні вироби є основною раціону харчування людини, тому насичення ринку даним видом продукції належної якості за доступними цінами має бути провідним завданням суб'єктів регулювання в даній сфері. Потенціальний рівень конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі може бути суттєво вищим за досягнутий. У зв'язку з цим актуальним є питання виявлення особливостей забезпечення конкурентоспроможності в даній галузі та розробка механізму формування конкурентних переваг у хлібопекарських підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможності привертає увагу значної кількості науковців. Класиками даного напряму економічних досліджень можна вважати Г.Л. Азоєва, І. Ансоффа, Р. Кемпбелла, М. Портера, Д. Ріккардо, А. Сміта, Ф. Найта, Й. Шумпетера та ін. Враховуючи масштабність та вагомість наукового доробку в галузі управління конкурентоспроможністю на різних рівнях, можна зробити висновок, що дана проблематика є однією з найбільш досліджених. Питання конкуренції, конкурентоспроможності, конкурентних переваг розглядаються з різних точок зору. Науковці розглядають різні об'єкти та предмети досліджень в межах наукової проблеми управління конкурентоспроможністю. Серед сукупності питань в даній сфері на передній план виходять проблеми формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі, що пов'язано з особливостями та стратегічною значущістю цього сектору економіки. Даній темі присвячені праці таких науковців, як : Л. В.Балабанової, І.О. Бланка, А.Н. Васильченко, Т.І. Гончарук, А.О. Золотухіної, Г.О. Крамаренко, О.П. Литвинюк, А.А. Мазаракі, О.А. Пересади, О.М. Шпичака, Н.М. Ушакової та ін.

Литвинюк О.П. проводить оцінку чинників конкурентоспроможності і зазначає, що "особливості розвитку хлібопекарської промисловості України значною мірою залежить, з одного боку, від природної потреби населення у споживані відповідної продукції, з іншого від існуючих умов господарювання, а також наскільки є ефективною система економічних методів, що використовуються при управлінні підприємствами" [5].

Кіхая Ю.Я. розглядає конкурентне середовище хлібопекарської галузі на інституціональному рівні і вважає, що "основними проблемами, які призвели до диспропорцій розвитку хлібопекарської галузі є: неефективна державна політика регулювання галузі, яка базується на адміністративному стримуванні цін на хліб, унаслідок чого відбувається різке зниження рента-

бельності підприємств галузі, низький коефіцієнт використання виробничих потужностей, недостатній захист споживачів хлібобулочних виробів від неякісної продукції, фактична відсутність затвердженої державної програми розвитку галузі, яка б гарантувала якість та безпеку споживання хлібобулочних виробів та ін. Зазначені проблеми та відсутність спеціального закону "Про хлібопечення в Україні", який би встановлював основні положення державної політики щодо підтримки виробників хліба та хлібобулочних виробів, створює нездорову конкуренцію як на ринку хлібу, так і на ринку основної сировини для його виробництва – борошна" [4, с. 42].

Цікавою є позиція О.М. Дзюби, яка зазначає, що хлібопекарська галузь виступає як структурний елемент аграрної економіки, що забезпечує її стійке економічне зростання за рахунок конкурентних переваг на продовольчому ринку. З іншої сторони забезпечення конкурентоспроможності галузі та конкретних виробників хлібопекарської продукції в умовах жорсткої конкуренції є складним практичним і науковим завданням, яке потребує багатоаспектного підходу із застосуванням системної теорії наукового управління [2, с. 3]. Обідіна Я.І. комплексно досліджує проблеми формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі, розглядаючи конкурентні чинники, асортимент продукції, ринок хлібобулочних виробів, організаційно-економічні механізми його функціонування. У ході проведеного дослідження автором було визначено, що основними проблемами розвитку хлібопекарських підприємств є: зношеність матеріально-технічної бази, зниження частки зерна з високими хлібопекарськими властивостями, зниження якості хліба та хлібобулочних виробів, ускладнення їх доставки у віддалені від обласних і районних центрів села через відсутність транспортної і збутової інфраструктури, зниження обсягів промислового виробництва і зростання питомої ваги виробів домашньої випічки у структурі середньодушового споживання. Крім того, протягом останніх років держава обмежує рентабельність масових сортів хліба на рівні 2-5 %, що гальмує розвиток хлібопекарських підприємств [7, с. 13].

Отже, з огляду на багатоаспектність питань формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі, наявність низки невирішених проблем у цій сфері та відсутність єдиного підходу до їх розв'язання доцільним є виявлення особливостей формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі, що і визначає актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Враховуючи стратегічне значення хлібопекарської галузі та наявність проблем в її розвитку актуальним є завдання виявлення особливостей формування конкурентоспроможності підприємств даної сфери та розвиток методологічних підходів до обґрунтування передумов створення сприятливого конкурентного середовища в галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок хліба та хлібопродуктів – один з найбільших динамічних ринків України. Дана продукція має низьку еластичність, що зумовлює застосування екстраполяційного підходу до прогнозування поведінки суб'єктів господарювання даної галузі. Втім,

конкурентне середовище у цій сфері досить мінливе, що зумовлює складність оцінювання перспектив розвитку хлібопекарських підприємств у ринкових умовах.

В умовах низької платоспроможності населення хліб та хлібні вироби займають чільне місце у споживчому кошику пересічного українця. У різних країнах людина на добу споживає від 150 г до 500 г хлібопекарських виробів. Споживаючи хліб та хлібні вироби, людина наполовину задовольняє свою потребу у вуглеводах та вітамінах групи В, солях фосфору та заліза та на третину – в білках [4, с. 40]. Попит на хліб є малоеластичним, однак у світі спостерігається залежність обсягів виробництва даного продукту від рівня розвитку країни і складеної в ній культури споживання. Чим вищі доходи населення, тим меншим є обсяг споживання продукції підприємств хлібопекарської галузі. В Україні є всі необхідні передумови для ефективного розвитку хлібопекарської галузі та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності її суб'єктів (табл. 1).

Таблиця 1

Передумови формування конкурентного середовища у хлібопекарській галузі України

Група передумов	Характеристика передумов
Природно-кліматичні, технологічні	Наявність потужної сировинної бази, традиційність технологій, стандартизованість основних видів продукції, нетривалий термін зберігання
Організаційно-економічні	Залежність від державного регулювання ринку, цінові обмеження, можливість диверсифікації асортименту, пріоритетність розвитку галузі, тісні зв'язки в продовольчому ланцюзі "виробництво-переробка-реалізація", залежність від розвитку ринку зерна
Кон'юнктурні	Малоеластичний попит, значні обсяги споживання, традиції щодо споживання хлібу, соціальна значущість продукції, монополізація та тінізація галузі, орієнтація на внутрішній ринок, незалежність від імпорту, мінімальний експорт

Джерело: узагальнено автором

Насамперед розвитку галузі сприяють природно-кліматичні умови, традиції землеробства, що склалися в Україні, зокрема домінування у структурі виробництва сільськогосподарських підприємств зернового господарства. Крім того, хліб та хлібобулочні вироби є головними складовими раціону харчування українців, порівняно з іншими європейськими країнами. Організаційно-економічними особливостями формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі є суттєва залежність від державного регулювання.

Основними нормативно-правовими актами у сфері регулювання ринку хлібопекарської продукції є Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних та демографічних груп населення" від 14 квітня 2000 р. № 656 [9] та "Деякі питання продовольчої безпеки" від 5 грудня 2007 р. № 1379 [8], Закон України "Про зерно та ринок зерна в

Україні” від 04.07.2002 № 37-IV [3]. Залежність хлібопекарської промисловості від розвитку зернової галузі зумовлює необхідність дослідження питань регулювання ринку зерна в Україні. Важливу роль у даній галузі відіграє розроблена Міністерством аграрної політики та продовольства України та Національною академією аграрних наук України Програма “Зерно України – 2015” [10]. Мета і завдання даної програми полягає у тому, щоб у наступні роки збільшити валове виробництво зерна та покращити його якість, підтримати розвиток інших галузей аграрного сектору економіки, сприяти подальшому підвищенню культури землеробства. Відповідно до програми у 2015 р. прогнозувалося збільшення обсягів виробництва зерна в цілому на 14259 тис. тонн (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка фактичних та прогнозних показників виробництва зерна в Україні, 2011-2015, 2017 рр.

Роки	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. тонн
2011	15724	37,0	56747
2012	15449	31,2	46216
2013	16210	39,9	63051
2014[1]	14801	43,7	63859
2015[2]	16209	43,8	71006,0
2015 р. до 2011 р., %	103,1	118,4	125,1
2017[2]	16209	49,4	80000,0
2017 р. до 2011 р., %	100,0	133,5	141,0

[1] без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

[2] прогнозні показники відповідно до Програми “Зерно України – 2015”

Джерело: узагальнено автором за [10, 12]

Програмою “Зерно України – 2015” передбачено несуттєве зростання площі вирощування зернових культур на 3,1 % у 2015-2017 рр. порівняно з 2011 р., а зростання обсягів виробництва прогнозується відповідно на 25,1 % і 41 %. Досягнення таких показників передбачається за рахунок інтенсивних чинників, зокрема підвищення урожайності зернових культур на 18,4 % і 33,5 % відповідно у 2015 р. і 2017 р. Існуючі тенденції розвитку зернового господарства свідчать про наближення до прогнозованих показників. Зокрема, урожайність зернових культур у 2014 р. складала 43,7 ц/га, що майже відповідає прогнозованому показнику 2015 р. Варто зазначити, що Україна є світовим лідером з виробництва зерна, досягнуті обсяги його виробництва дозволяють забезпечити внутрішні потреби в даній продукції та завантажити виробничі потужності переробних підприємств.

Обсяги виробництва хліба в Україні протягом останнього десятиліття характеризуються нестабільними тенденціями (рис. 1). Графік показує спадання обсягів виробництва хліба і хлібобулочних виробів нетривалого зберігання протягом 2003-2014 рр. з 2335 до 1357 тис. т, або на 41,9 %. Погіршення динаміки значною мірою зумовлюється неврахуванням до офіційної статистики тимчасово окупованих територій, втім, зниження показників спостерігалось впродовж усього періоду спостереження.

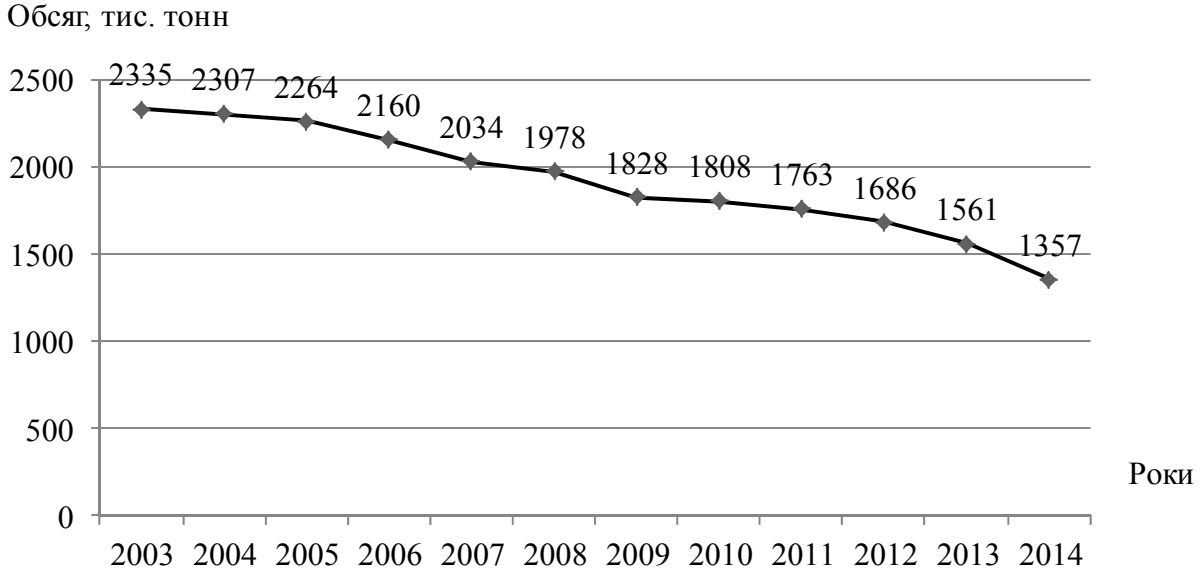

Рис. 1. Показники динаміки обсягів виробництва хліба і хлібобулочних виробів нетривалого зберігання в Україні, 2003-2014 рр., тис.т

Джерело: побудовано автором за даними [1, 12]

Нині ринок продукції хлібопекарської промисловості характеризується укрупненням підприємств – виробників даного товару, що негативно позначається на конкуренції. З'являються великі господарські формування, що частково монополізують ринок.

За рейтингом топ-200 "Комунікаційний хаб "Економіка", для формування кого проаналізовано обсяги виробництва, чистий дохід та чистий прибуток понад 2-х тисяч українських компаній з агросектору та галузі переробки, найбільшими виробниками хлібобулочних виробів визнано ПАТ "Київхліб", ТД "Золотий Урожай", ПАТ "Концерн Хлібопром", ПАТ "Одеський коровай", ПАТ "Салтівський хлібзавод" [11].

ПАТ "Київхліб" – лідер хлібопекарного ринку України. До складу компанії входить 6 виробничих майданчиків у м. Київ, а також 5 в Київській області, – в містах Бровари, Макаров, Сквира, Біла Церква і Фастів. На власних виробничих потужностях випускається 550 т хлібобулочних і 10 т кондитерських виробів на добу. На сьогоднішній день асортимент продукції налічує близько 250 найменувань.

Холдинг "Золотий урожай" (Група Lauffer) – найбільший виробник і постачальник хліба в східному регіоні України, який об'єднує 18 хлібозаводів Донецької області (входять в Асоціацію "Донбасхліб") та низка торгових компаній, що здійснюють оптові та роздрібні продажі хлібобулочної та кондитерської продукції. Загальна потужність підприємств – 800 тонн хлібобулочних виробів на добу.

ПАТ "Концерн Хлібпром" одне з найбільших підприємств українського ринку хліба, яке щодня виготовляє до 300 тонн продукції – хлібної, хлібобулочної, кондитерської та тістових напівфабрикатів. У структуру Компанії входить 8 переробних підприємств, що розташовані у Львівській та Вінниць-

кій областях. Компанії належать ТМ “Хлібна хата ”, “Вінницяхліб ”, “Львівський хліб”, “Живий злак”, Panerini, Bandinelli, “Любляна” та “Наминайко”.

Більшість хлібопекарських підприємств входить до об’єднання “Укрхлібпром”, яке створене у 1998 р. з метою координації господарської діяльності та взаємодопомоги його учасників для досягнення спільними зусиллями умов найбільш ефективного господарювання, нарощування випуску продукції для більш повного забезпечення в ній потреб споживачів.

“Укрхлібпром” співпрацює з близько 50 хлібопекарськими підприємствами, обсяги виробництва яких охоплюють понад 50 % виробництва хліба та хлібобулочних виробів від загального їх випуску по Україні. Об’єднання систематично інформує українських пекарів про галузеві виставки, які проходять в Україні та за її межами, є співорганізатором щорічних міжнародних виставок “Хліб. Кондитер. Експо”. Об’єднання бере активну участь у міжнародних спеціалізованих виставках, які проходять в європейських країнах (Німеччині, Франції, Італії), організовує відвідування цих виставок спеціалістами галузі. До складу Укрхлібпрому входить Центральна виробничо-технологічна лабораторія (ЦВТЛ), яка є базовою організацією зі стандартизації і володіє фондом діючої нормативної та технологічної документації на хлібобулочні, борошняні кондитерські та макаронні вироби. На базі ЦВТЛ постійно діє Центральна галузева дегустаційна комісія, яка має повноваження видавати рішення щодо впровадження нової продукції у виробництво. ЦВТЛ об’єднання “Укрхлібпром” розробляє нормативну (стандарти, технічні умови, галузеві норми витрат сировини та матеріалів) та настановну (інструкції, технологічні рекомендації, вказівки щодо взаємозамінності сировини тощо) документацію для потреб галузі [6].

Щодо структури виробництва хліба і хлібобулочних виробів в Україні, то найбільшу питому вагу займає пшеничний хліб – 44 %, його обсяг виробництва у 2014 р. склав 591,1 тис.т, на другому місці у структурі виробництва займає житньо-пшеничний та пшенично-житній хліб – 31 % (410,4 тис. т), питома вага булочних виробів складає 24 % (316,8 %). Загальний обсяг виробництва хліба і булочних виробів у 2014 р. в Україні становив 1335,4 тис. т (рис. 2).

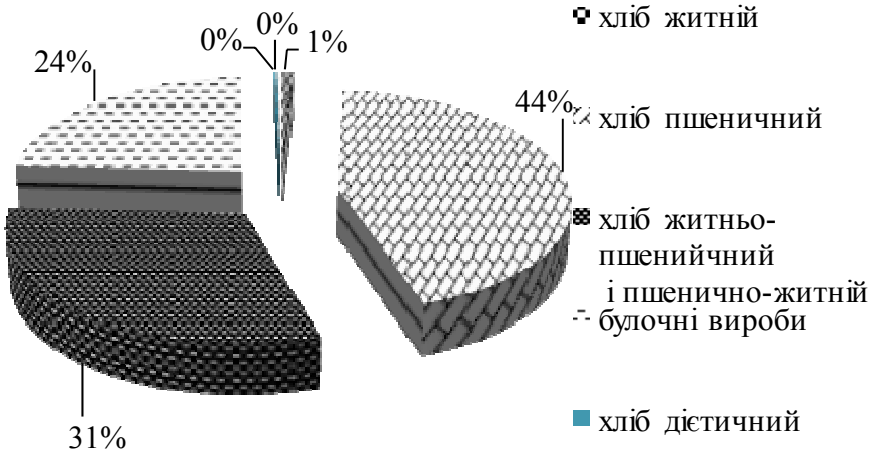

Рис. 2. Структура виробництва хлібобулочних виробів в Україні, 2014 р.
Джерело: побудовано автором за [1, с. 21-22]

Таким чином, для підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі необхідно: посилити контроль за якістю та безпечністю хліба та хлібобулочних виробів; удосконалити систему сертифікації та стандартизації; здійснювати антимонопольний контроль та регулювання галузі; проводити об'єктивну політику регулювання цін на хліб як соціально значущий продукт; розробити програми підтримки виробників хлібопекарської продукції; створити умови для детінізації галузі; забезпечити ефективність взаємозв'язків між сільськогосподарською та промисловою сферами; здійснювати диверсифікацію виробництва; оновити основні засоби; більше уваги приділяти вивченню споживчих вподобань.

Висновки. Підприємства хлібопекарської галузі потенційно можуть досягти високого рівня конкурентоспроможності за рахунок природно-кліматичних, технологічних, організаційно-економічних та кон'юнктурних передумов. Основою конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі є розвинений ринок зерна. В Україні спостерігається збільшення обсягів виробництва зерна, однак обсяги хліба та хлібобулочних виробів зменшуються. Найбільшими виробниками хлібобулочних виробів визнано ПАТ "Київхліб", ТД "Золотий Урожай", ПАТ "Концерн Хлібопром", ПАТ "Одеський коровай", ПАТ "Салтівський хлібзавод", ці підприємства об'єднують у своїх структурах кілька підприємств, займаючи при цьому значну частку регіональних ринків.

Основними проблемами, що негативно впливають на рівень конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі, є монополізація та тінізація ринка, зниження обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів, погіршення їх якості, розбалансованість зв'язків між виробничою та переробною сферами тощо. Для підвищення рівня конкурентоспроможності хлібопекарських підприємств необхідним є вирішення цих проблем та формування сприятливого конкурентного середовища в галузі.

Перспективи досліджень у даному напрямі полягають у розробці організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку хлібопекарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Виробництво промислової продукції за видами в Україні / Статистичний бюлетень за січень–грудень 2014 року / Державний комітет статистики / За ред. Н.С. Власенка. – К. – 2015. – 220 с.

2. Дзюба О.М. Формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі: автореф. дис...канд.екон. наук: 08.00.04 / О.М. Дзюба. – Вінницький національний аграрний університет. – Вінниця, 2010. – 22 с.

3. Закон України "Про зерно та ринок зерна в Україні" від 04.07.2002 № 37-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua.

4. Кіхая Ю.В. Інституційні засади формування ефективного конкурентного середовища підприємств хлібопекарської галузі / Ю.В. Кіхая // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – випуск 3 (50), ч. 2. – С. 39-43.

5. Литвинюк О.П. Оцінка факторів конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської промисловості / О.П. Литвинюк / Електронна бібліотека Національного університету харчових технологій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12372/1/1-8.pdf.

6. Об’єднання підприємств хлібопекарної промисловості “Укрхлібпром” / Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dridu.dp.ua/konf/konf_dridu.htm.

7. Обідіна Я.І. Організаційно-економічні основи підвищення конкурентоспроможності хлібопекарських підприємств автореф. дис...канд.екон. наук: 08.00.04 / Я.І. Обідіна. – Сумський національний аграрний університет. – Суми, 2011. – 22 с.

8. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання продовольчої безпеки” від 5 грудня 2007 р. № 1379. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua.

9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” від 14 квітня 2000 р. № 656. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua.

10. Програма Міністерства аграрної політики та продовольства України та Національної академії аграрних наук України “Зерно України – 2015”. – К.: ДІА, 2011. – 48 с.

11. Рейтинг “200 найбільших агрокомпаній України” / “Комунікаційний хаб “Економіка”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekonomika.ua.

12. Статистична інформація / Економічна статистика / Економічна діяльність / Промисловість / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК 331.108.2 : 65.012.4 : 338.5

ВНУТРІШНЄ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ЗАСІБ ТЕХНІКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ

Сердюк О. І., к.е.н., доцент; Мирна О. В., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

Досліджено роль та зміст регламентів процесів управління персоналом. Зроблено висновок про необхідність розвитку регламентації процесів управління персоналом як бази удосконалення техніки адміністративної діяльності, невід'ємної частини діяльності відділу управління персоналом та відділу контролінгу, а також, основи оптимізації витрат на персонал.

Ключові слова: *бізнес-процес, бізнес-процеси управління персоналом, регламентація, регламент, процедура.*

Постановка проблеми. Зі зростанням актуальності управління бізнес-процесами в компаніях здійснюється розвиток інструментів функціонального управління. Це зумовлює інтерес науковців і практиків до питань регламентування діяльності в межах окремих функцій управління, зокрема управління персоналом. Із удосконаленням організації виробництва, збільшенням його масштабів, форми, в яких здійснюється внутрішнє регламентування процесів управління персоналом, ускладнюються. Кардинальні зміни зовнішнього середовища вимагають доповнити традиційні способи регламентування процесів в управлінні персоналом сукупністю нових регламентів, що з необхідною для компанії мірою деталізації доносять порядок реалізації окремих функцій з підбору, розміщення, навчання та розвитку персоналу, компенсації за виконану роботу, організації умов праці, дотримання правових і трудових взаємин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення теорії і практики розвитку системи управлінських бізнес-процесів сформульовано в працях таких вчених як Д. Е. Козенков, В. Є. Командорська, В. Ю. Морозенко, О. Е. Гуркова, Л. І. Чорнобай, О. І. Дума, О. В. Козаченко та ін. Комплексний підхід до зазначених питань у науковій літературі відсутній. Ще меншою мірою розкривається зміст регламентування бізнес-процесів, а особливо з урахуванням особливостей різних сфер функціональної діяльності, зокрема, управління персоналом. Тому актуальним є дослідження практичних аспектів удосконалення бізнес-процесів в системі управління персоналом шляхом їх регламентації, розуміючи останню як складову техніки адміністративної діяльності.

Постановка завдання. Дослідження ролі, змісту та форм регламентації процесів управління персоналом в цілях підвищення зрілості техніки адміністративної діяльності та оптимізації витрат на персонал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під регламентуванням більшість науковців розуміють процес встановлення сукупності правил, які визначають порядок діяльності структурних елементів системи управління (підрозділів, посадових осіб).

Регламентування як метод організаційно-стабілізуючого впливу використовують для чіткого визначення і закріплення функціональних обов'язків персоналу, встановлення допустимих меж поведінки і дій, роз'яснення цілей і задач виробничої діяльності, ознайомлення з порядком і умовами виконання покладених на працівників функцій. Регламентування значно підвищує культуру, надійність і якість управління [5, с. 13].

А. А. Пилипенко, С. М. Пилипенко, В. І. Отенко стверджують про існування таких видів регламентування: загальносистемна регламентація, функціональна регламентація, структурна регламентація, посадова регламентація [7, с. 224].

Результатом регламентації процесів управління в організації є перелік правил, процедур, оформлених у вигляді фірмового стандарту, положення, інструкції, методики, організаційної карти, схеми, таблиці, графіка. Регламенти організації, як сукупність норм та правил діяльності організації, є складовою техніки адміністративної діяльності.

Залежно від елементів системи управління розрізняють: регламенти, що регулюють діяльність компанії в цілому як єдиної юридичної особи; регламенти, які регулюють роботу персоналу; регламенти з інформаційного забезпечення; регламенти, що регулюють порядок роботи з технікою управління; регламенти, що нормують процес управління [3, с. 224].

Внутрішні регламенти компанії встановлюють зміст таких його бізнес-процесів: операційних (вивчення ринків та споживачів, розробка бачення та стратегія, розробка продуктів та послуг, виробництво, маркетинг та збут і т. д.); управлінських та допоміжних (створення та управління відділом кадрів, управління інформацією, управління фінансовими та матеріальними ресурсами, управління екологією та технікою безпеки, управління взаємовідносинами з зовнішнім світом, управління вдосконаленням та змінами) [1, с. 81-82; 7].

Регламент бізнес-процесу – це основний документ, який доносить до співробітників порядок виконання процесу, вимоги до входів/виходів, вимо-

ги до діяльності, управління і відповідальності за бізнес-процеси [4, с. 133].

При регламентації бізнес-процесу, як зазначає О. В. Гуркова, виникає дилема, з одного боку, якщо стандарт зробити дуже загальним, то він не формалізує основних особливостей бізнес-процесу. З іншого боку, якщо регламент робити дуже докладним, то виникає завдання по управлінню змінами створеного регламенту і контроль детального регламенту досить складний [2, с. 27]. Деталізація бізнес-процесів має визначатися швидкістю їх змін.

Регламенти управлінських бізнес-процесів є по суті регламентами взаємодії. На практиці типовий регламент взаємодії може містити: коло учасників процедури; юридичні факти, з якими пов'язується здійснення регульованого процесу; обов'язкові етапи процедури; права й обов'язки учасників при здійсненні процедури; терміни здійснення дій при здійсненні процедури; варіанти дій і рішень учасників взаємодії на кожній його стадії і формалізовані критерії вибору одного з варіантів дії або рішення; нормативи використання ресурсів (у тому числі інформаційних, кадрових і матеріальних), необхідних для здійснення регульованих процесів; загальні вимоги до інформаційного забезпечення здійснення процедури; заходи відповідальності посадових осіб за порушення вимог регламенту взаємодії.

В рамках регламенту кожного етапу бізнес-процесу має бути описана взаємодія з попереднім та наступним етапами з точки зору обміну результатами (строки, форма представлення результатів, відповідальні особи), інформування про хід виконання роботи, синхронізація робіт у часі, а також можуть бути зазначені ресурси, що використовуються в процесі його здійснення, та нормативи їх витрат на виконання даного виду робіт.

Бізнес-процес управління персоналом як процес управління ресурсами є структурованою послідовністю дій з відтворення і використання потенціалу персоналу на всіх етапах життєвого циклу компанії. До них відносять бізнес-процеси з підбору, розміщення, навчання та розвитку персоналу, компенсації за виконану роботу, організації умов праці, дотримання правових і трудових взаємин тощо.

Регламентація бізнес-процесів (далі процесів) управління персоналом визначає форми організації діяльності в сфері забезпечення людськими ресурсами і має різний рівень деталізації в кожній окремій компанії.

Основними документами, що регламентують процеси управління персоналом в компаніях є «Кадрова політика» та «Процедура управління персоналом»/«Управління персоналом. Внутрішня процедура».

Зокрема, «Кадрова політика ПАТ «Полтавський олійно-екстраційний завод – Кернел Груп» визначає принципи управління персоналом (в т. ч. завдання керівників в межах кожного принципу) та галузь їх застосування. До принципів кадрової політики акціонерного товариства віднесено такі: персонал – основний капітал підприємства; орієнтація на внутрішнього клієнта; залучення всього персоналу в процес розвитку й удосконалення; орієнтація на роботу в команді як на корпоративну цінність; комунікації, відкритість інформації, зворотний зв'язок, партнерство у впровадженні кадрової політики й прийнятті рішень з питань управління персоналом.

Кадрова політика ПАТ «Полтавський олійно-екстраційний завод – Кернел Груп» визначає такі застосування її принципів (в т. ч. відповідальність керівників в межах кожної галузі), а саме: планування персоналу; пошук та підбір персоналу; прийняття на роботу та адаптація нового працівника; навчання персоналу; розвиток персоналу оцінка робіт; компенсаційний пакет, оплата праці, преміювання; корпоративна культура. мотиваційний клімат, звільнення працівників.

Функціональну діяльність з управління персоналом в ПАТ «Полтавський олійно-екстраційний завод – Кернел Груп» регулює внутрішній документ «Процедура управління персоналом», який регламентує порядок управління персоналом (підпроцеси) та відповідальних за операції, терміни виконання операцій, назви документів, в яких визначено зміст та результати підпроцесів.

Для якісного сприйняття регламентів процесів в управлінні персоналом усіма зацікавленими сторонами вони містять як графічний, так і текстовий опис технології виконання. Загальна схема процесу управління персоналом ПАТ «Полтавський олійно-екстраційний завод – Кернел Груп» має вигляд блок-схеми (рис. 1):

Рис. 1. Загальна схема процесу управління персоналом в ПАТ «Полтавський олійно-екстраційний завод – Кернел Груп», 2015 р.

Логічним продовженням змісту «Процедури управління персоналом» є регламентуючі документи: «Процедура планування штату і посадових ставок», «Процедура пошуку і підбору персоналу», «Процедура прийняття на роботу, адаптації, переведення і переміщення співробітників», «Процедура підвищення кваліфікації працівників», «Процедура звільнення персоналу», «Процедура оформлення відпусток, днів відпочинку, лікарняних листів і пенсій», «Процедура преміювання працівників».

Кожна із згаданих процедур має таку типову структуру: «Призначення та сферу застосування процедури», «Прийняті скорочення», «Терміни та визначення», «Опис підпроцесу», «Відповідальність за дотримання процедури». Структура підпроцесу подається у вигляді як загальної блоксхеми, так і детального опису порядку здійснення кожної операції підпроцесу (табл. 1). Кожна процедура доповнюється формами супровідних документів [8, с. 13].

Таблиця 1

Зміст підпроцесу визначення розміру і нарахування премій для персоналу в ПАТ «Полтавський олійно-екстраційний завод – Кернел Груп» [8, с. 13]

Найменування операції. Опис порядку здійснення операції	Виконавець операції/ відповідальний за операцію	Термін виконання операції	Назва документу, в якому заходить вираз результат операції
1	2	3	4
1. Оцінка ефективності роботи персоналу за результатами роботи за звітний період на відповідність встановленим показникам ефективності для даного підрозділу і критеріям для окремих співробітників	Безпосередній керівник	В кінці звітного періоду	Показники ефективності. Відомість. Критерії оцінювання
2. Визначення розміру преміальних нарахувань	Безпосередній керівник	За результатами оцінки	Показники ефективності. Відомість. Критерії оцінювання
3. Узгодження у заступник директора відповідного напряму показників ефективності у паперовому вигляді	Безпосередній керівник	1-е число поточного місяця	Показники ефективності узгоджені заступником директора відповідного напряму
4. Узгодження у начальника планово-економічного відділу показників ефективності у паперовому вигляді	Безпосередній керівник	1-е число місяця, наступного за звітним періодом	Показники ефективності узгоджені заступником директора відповідного напряму
5. Узгодження у менеджера систем якості показників ефективності в паперовому вигляді	Безпосередній керівник	1-е число місяця, наступного за звітним періодом	Показники ефективності узгоджені менеджером систем якості
6. Узгодження відомості у начальника відділу кадрів	Безпосередній керівник	До 12.00 2-го числа місяця, наступного за звітним періодом	Відомість узгоджена начальником відділу кадрів. Показники ефективності. Критерії оцінювання

1	2	3	4
7. Подання директору на затвердження відомості разом з показниками ефективності критеріями оцінювання	Начальник відділу кадрів	До 12.00 2-го числа місяця, наступного за звітним періодом	Відомість узгоджена начальником відділу кадрів. Показники ефективності. Критерії оцінювання
8. Затвердження відомості або передача на доопрацювання заміснику директора відповідного напряму електронною поштою зі своїми зауваженнями з копією начальнику відділу кадрів	Економіст з праці	До кінця робочого дня 2-го числа місяця, наступного за звітним періодом	Затверджена відомість в паперовому вигляді з візою директора або електронне повідомлення з зауваженнями в адрес замісника директора
9. Передавання затвердженої відомості з показниками ефективності і критеріями оцінювання економісту з праці	Секретар керівника	Одразу після отримання затвердженої відомості	Затверджена відомість. Показники ефективності. Критерії оцінювання
10. Перевірка внесених у відомість, формування проекту наказу про преміювання та подання його на підпис директору	Економіст з праці	Одразу після отримання затвердженої відомості	Проект наказу
11. Підписання наказу про преміювання	Директор	Потягом одного робочого дня	Наказ
12. Передача підписаного наказу бухгалтеру з заробітної плати	Секретар керівника	Одразу після отримання наказу	Наказ
13. Нарахування премії	Бухгалтер заробітної плати	В день нарахування заробітної плати за поточний місяць	----------

В компанії «Байер КропСайенс», що є світовим лідером в сфері захисту рослин, насіння та біотехнологій, процеси управління персоналом мають свої особливості і регламентуються відділом HR з використанням групи документів типу «Управління персоналом. Внутрішня процедура», «Відділ персоналу. Внутрішня процедура», «Відділ управління персоналом. Внутрішня процедура». Останні характеризують процедури поетапно і мають описову, а не табличну форму.

Незалежно від форми втілення регламенти виконують функцію підтримки прийняття і реалізації управлінських рішень з відтворення і використання потенціалу персоналу. Вони також є складовою механізму саморегулювання (контролінгу) в системі управління персоналом забезпечуючи моніторинг і аналіз результатів протікання процесів; виявлення відхилень, створення унікальних та водночас ефективних і оптимальних для конкретної компанії предметних технологій вирішення завдань з управління персоналом.

Процеси управління персоналом є процесами управління ресурсами, а регламенти в управлінні персоналом є інструментом управління витратами на утримання і розвиток персоналу.

В поточній бізнес-діяльності регламентація процесів управління персоналом є базою удосконалення обліку витрат на формування і використання потенціалу персоналу, що, в кінцевому рахунку, має сприяти формуванню центрів відповідальності за функціональною ознакою та розвитку бюджетування, яке в середньостроковій перспективі стає найбільш важливою функцією контролінгу.

В стратегічному менеджменті регламентація процесів управління персоналом, як така, що визначає роботи, функції та процеси, які повинні бути здійснені в даній сфері, сприятиме використанню такого інструменту управління витратами як концепція ланцюга витрат. Ланцюжки витрат можуть мати різні рівні деталізації, один з них – рівень процесу. Конкурентоздатність компанії як роботодавця залежить від того наскільки добре здійснюється управління її ланцюгом витрат на утримання і розвиток персоналу у порівнянні з тим, як це роблять конкуренти. Вивчення складу ланцюга витрат компанії в процесі управління персоналом є обов'язковим для формування стратегії управління персоналом, спрямованої на ліквідацію становища, невигідного з точки зору якості управління персоналом, чи на створення переваги у витратах на персонал.

Таким чином, регламентація процесів управління персоналом ускладнює проектування системи управління за рахунок деталізації та формалізації результатів, але, поряд з цим, сприяє скороченню витрат ресурсів при покращенні результату даного бізнес-процесу; формуванню відповідальності персоналу та зростання керованості; інтегруванню із стратегією компанії та ключовими показниками її ефективності; комплексній автоматизації бізнес-процесу.

Висновки. Регламентація бізнес-процесів є засобом техніки адміністративної діяльності.

Регламентація процесів управління персоналом має стати невід'ємною частиною діяльності відділу управління персоналом та відділу контролінгу компанії, що забезпечить максимально однозначне розуміння співробітниками технології їх виконання, дозволить ефективніше здійснювати процеси внаслідок їх оптимізації, в тому числі за критерієм витрат.

Порівняння досліджуваних варіантів регламентів процесів управління персоналом в різних компаніях переконує в тому, що впроваджені документи-регламенти стають дієвим засобом контролю за правильністю здійснення процесів лише за умови чіткої їх структурованості в просторі і часі, персоніфікованості і достатнього рівня деталізації.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення показників ефективності процесу управління персоналом на рівні кожного окремого підпроцесу, зокрема, за критерієм витрат.

Список використаних джерел:

1. Бримсон Дж. Процесно-ориентированное бюджетирование. Внедрение нового инструмента управления стоимостью компании / Джеймс Бримсон, Джон Антос при участии Джея Коллинза; пер. с англ. В.Д. Горюновой; под общ. ред. В. В. Неудачина. – Москва : Вершина, 2007. – 336 с.

2. Гуркова О. В. Регламентація бізнес-процесів як складова щодо підвищення ефективності діяльності Одеської дирекції УДППз «Укрпошта» / О. В. Гуркова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – [Т. 2.] – С. 16-29.

3.Егоршин А. П. Управление персоналом : [учеб. пособ.] / А. П. Егоршин. – [2-е изд.] – Н. Новгород : ИИМБ, 1999. – 624 с.

4.Козенков Д. Е. Проектування бізнес-процесів як основа створення архітектури підприємства / Д. Е. Козенков // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2011. – № 3. – С. 126-136.

5. Лопащук І. А. Теорії мотивації та методологічні основи впливу мотивації персоналу на досягнення загальних цілей підприємства / Лопащук І. А., Василькова К. В., Міхальова А. В. // Молодий вчений. –Грудень, 2014. – № 12 (15). – С. 11-14.

6. Мартинюк Н. Ю. Аналіз підходів до виділення бізнес-процесів на підприємстві [Електронний ресурс] / Н. Ю. Мартинюк. – Джерело доступу : http://nubip.edu.ua/sites/default/files

7. Пилипенко А. А. Менеджмент : [навч. посіб.] / Пилипенко А. А., Пилипенко С. М., Отенко В. І. – Х. : Видавничий Дім ІНЖЕК, 2005. – 456 с.

8. Сердюк О. І. Регламентування як метод організовування діяльності з управління персоналом / О. І. Сердюк // Матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава 13-14 травня 2015 року). – Т. 1 – Полтава, РВВ ПДАА. – 2015. – С. 186-189.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 658.5:338.432

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Сосновська О.О., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

Проведено аналіз існуючих наукових підходів до визначення складу виробничих ресурсів підприємства. Досліджено стан забезпеченості сільськогосподарських підприємств Полтавської області основними видами виробничих ресурсів. Проаналізовано досягнутий рівень ефективності використання земельних та трудових ресурсів. Вивчено рівень забезпеченості підприємств матеріально-технічними ресурсами. Виявлено основні чинники, які негативно впливають на ефективність їх використання. Обґрунтовано взаємозв'язок досягнутого рівня ефективності використання виробничих ресурсів із кінцевими показниками результативності виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: *виробничі ресурси, земельні ресурси, трудовий потенціал, основні засоби, матеріально-технічне забезпечення, техніко-технологічна база підприємства, інвестиції.*

Постановка проблеми. Сільське господарство України, як і інші галузі виробництва, в останній період опинилось в скрутному становищі, що вимагає від сільськогосподарських товаровиробників вчасного формування виробничих ресурсів та їх раціонального використання з урахуванням фактору обмеженості. Оптимальний рівень забезпечення аграрного сектору економіки виробничими ресурсами є необхідною умовою для здійснення ефективної господарської діяльності, удосконалення виробництва і поліпшення умов праці. Зважаючи на те, що значна частина підприємств працюють на межі банкрутства, що викликано відсутністю коштів для фінансування діяльності, недо-

статньою державною підтримкою тощо, більшість із них не мають можливості щодо здійснення навіть простого відтворення виробничих ресурсів. Саме науково-теоретична та практична значимість указаних проблем обумовила актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема формування і ефективного використання виробничих ресурсів підприємств досліджувалась такими відомими економістами: Андрійчук В.Г., Бугуцький О.А., Гайдуцький П.І., Крисальний О.В., Лукінов І.І., Месель-Веселяк В.Я., Нелеп В.Н., Пасхавер Б.Й., Саблук П.Т., Стельмащук А.М., Трегобчук В.М. та інші. Їх дослідження переважно присвячені проблемі оптимізації складу та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Наявність дискусійних проблем, а також об'єктивна необхідність визначення головних чинників ефективного формування та використання виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств обумовили вибір теми дослідження. Метою дослідження є встановлення галузевих особливостей та обґрунтування організаційно-економічних передумови ефективного використання виробничих ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничі ресурси – це сукупність ресурсів, які використовує підприємство у процесі здійснення певного виду діяльності [1]. До них відносяться земельні ресурси, засоби та знаряддя праці, предмети праці, трудові ресурси та інформація. Деякі науковці відносять до них і підприємницьку здатність, під якою розуміють процес пошуку нових можливостей, заповзятливість, здібність до ризику. Всі ресурси є не безкоштовними, обмеженими і рідкими [4].

Ми вважаємо, що найбільш повним слід вважати трактування виробничих ресурсів підприємства як сукупність певних чинників, які підприємство має в наявності та які можуть бути залучені ним для досягнення конкретної мети.

Основною складовою виробничих ресурсів у сільськогосподарських підприємствах є земля. У підвищенні економічної ефективності використання землі, як основного засобу виробництва, важлива роль належить впровадженню досягнень науково-технічного прогресу. Разом з тим його розвиток повинен спрямовуватись на досягнення найбільшої віддачі за відносно менших витрат ресурсів або за їх абсолютної економії [2].

Статистичні дані свідчать про зменшення площі сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 показує, що загальна земельна площа сільськогосподарських підприємств області впродовж 2010-2014 рр. залишалася незмінною. Характерною ознакою землекористування є високий рівень залучення земель до сільськогосподарського обороту. Він коливається в межах від 64,0-65,6%. Площа ріллі за цей же період дещо скоротилася і становить 1712,7 тис. га, проте рівень розораності сільськогосподарських угідь зріс із 91,7% до 92,9%. Він залишається надзвичайно високим, що не створює передумов до

розширеного відтворення родючості землі зважаючи на існуючу структуру посівних площ сільськогосподарських культур.

Таблиця 1

Динаміка землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств Полтавської області, 2010-2014 рр.

Показники	Роки					2014 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	
Усього земель, тис. га	2875,0	2875,0	2875,0	2875,0	2875,0	100,0
Всього сільськогосподарських угідь, тис.га	1873,8	1872,5	1863,3	1849,8	1842,1	98,3
із них рілля	1717,9	1718,8	1721,8	1717,4	1712,7	99,7
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	46716	46268	45692	45222	42069	90,0
Припадає на одного середньо-облікового працівника, га:						
сільськогосподарських угідь	40,1	41,0	40,8	40,9	43,8	109,2
ріллі	36,8	37,1	37,7	38,0	40,7	110,6

Розраховано автором за даними звітності Головного управління статистики у Полтавській області [6].

Структурно-динамічний аналіз посівних площ аграрних підприємств за 2010-2014 рр., показав що основну частину в ній займають посіви зернових і зернобобових культур. Питома вага їх у цей період залишалася високою і продовжує зростати із 55,2 % до 55,4 %. Це пов'язано із стійким попитом саме на зерно. Суттєво збільшилася посівна площа соняшнику (на 19,7 %) за одночасного зменшення посівів цукрового буряку [6]. Такі зміни викликані, з одного боку, зменшенням прибутковості вирощування цукрових буряків та появою сильних іноземних виробників цукру, а з іншого високою прибутковістю виробництва соняшнику та стійким попитом на нього.

У забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору економіки та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва пріоритетного значення набуває проблема формування та ефективного використання трудового потенціалу галузі. Як свідчить аналіз статистичних даних кількість сільського населення скоротилася до 628,2 тис. осіб, або на 15,3%. Ці фактори негативно впливають на процеси забезпечення сільськогосподарського виробництва кваліфікованими кадрами. Саме цією обставиною пояснюється зростання землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств. Так, якщо у 2010 р. на 1 середньооблікового працівника припадало 47,4 га сільгоспугідь та 38,8 га ріллі, то у 2014 р. відповідно 51,5 га та 42,2 га.

Основою формування трудового потенціалу в аграрному секторі виступає сільське населення у працездатному віці. Чисельність даної категорії населення за період 2010–2014 рр. у Полтавській області зменшилася із 382,4 тис. осіб до 368,8 тис. осіб, або на 3,6% [6]. Провідну роль у даному процесі відіграв високий рівень його передчасної смертності, який з 1998 р. став єдиною причиною втрат людей даної вікової категорії [6].

Іншою причиною скорочення чисельності зайнятого населення стало скорочення попиту підприємств та організацій на робочу силу через різке скорочення обсягів виробництва продукції у всіх галузях внаслідок зниження купівельної спроможності населення. Фактичне безробіття на селі з урахуванням людей, які вже не шукають роботу, а займаються особистим селянським господарством, як мінімум вдвічі вище порівняно з офіційними даними.

Необхідною передумовою досягнення цілей організації є забезпеченість її кадрами не лише в оптимальній кількості, але і належної якості. Як показали наші дослідження, за останні десять років через падіння обсягів виробництва в сільському господарстві у півтора рази, погіршення соціально-економічних умов на селі, загострення демографічної ситуації, відбулося не лише скорочення чисельності зайнятих у сільському господарстві, з 138,6 тис. осіб у 2005 р. до 120,6 тис. осіб у 2014 р., але й значно погіршився їх якісний склад. Особливу тривогу викликають низькі темпи зростання працевлаштування та закріплення молодих спеціалістів, який за даними обласного Центру зайнятості, у 2014 році склав із числа випускників цього ж року лише 20,4%. Додаткова потреба сільського господарства у фахівцях за рахунок випускників аграрних навчальних закладів задовольняється лише на 10– 15%.

Обов'язковим речовим елементом будь-якого виробничого процесу є засоби виробництва. Вони створюють виробничо-технічний потенціал аграрної сфери, що визначається сукупністю матеріально-речових елементів виробництва, які забезпечують можливість виконання всього циклу технологічних операцій із виробництва сільськогосподарської продукції [5]. Саме від раціональності, інтенсивності використання, якісного стану та ефективності використання основних засобів – головної складової техніко-технологічної бази залежить результативність та ефективність господарювання аграрних підприємств.

Аналіз матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств показує, що у сільському господарстві Полтавської області сформувалась така структура основних засобів, в якій частка будівель і споруд становить до 70-72%, а машин, устаткування, передавальних пристроїв і транспортних засобів лише 10-12%, що не відповідає сучасним техніко-технологічним вимогам виробництва. [6]. Проаналізуємо стан матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств Полтавської області, 2010-2014 рр.

Показники	Роки					2014 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	
1	2	3	4	5	6	7
Наявність енергетичних потужностей – всього, тис. квт	2406	2461	2518	2498	2549	105,9
в т.ч. на 100 га посівної площі, квт	183	186	190	189	195	106,6
Наяність сновних видів сільськогосподарської техніки:						

1	2	3	4	5	6	7
Тракторів – всього, шт	10352	10269	10451	10391	10459	101,0
в т.ч. на 100 га ріллі	8	8	8	8	8	100,0
Комбайни зернозбиральні – всього, шт	1981	1984	1964	1900	1876	94,7
в т.ч. на 100 га посіву зернових	5	5	7	6	8	160,0
Комбайни кукурудзозбиральні – всього, шт	159	143	152	128	127	79,9
в т.ч. на 100 га посівної площі кукурудзи	1	0	0	0	0	х

Розраховано автором за даними звітності Головного управління статистики у Полтавській області [6].

Аналіз даних таблиці 2 показує, що енергозабезпеченість сільськогосподарського виробництва в області дещо зросла. Так, якщо у 2010р. вона становила 183 кВт у розрахунку на 100 га посівної площі, то у 2014 р. 195 кВт, що на 6,6% більше. Дещо збільшилася кількість тракторів на 107 одиниць, проте на 100 га орних земель в області їх припадає лише 8 за потреби 14, тобто у 1,8 рази менше. Погіршився рівень забезпеченості підприємств збиральною технікою. Забезпеченість сільського господарства основними видами сільськогосподарської техніки знаходиться в межах 40-60% від потреби. До того ж майже 90% її вже давно відпрацювала свої нормативні строки експлуатації.

Ефективність використання матеріальних ресурсів також невисока, що в певній мірі пояснюється прямою залежністю її від співвідношення цін на ресурси для сільськогосподарського виробництва і цін на сільськогосподарську продукцію. Результат такого стану матеріально-технічної бази – зменшення обсягів виробництва. У рослинництві згортаються такі високорентабельні галузі як садівництво, овочівництво, знижується економічна ефективність виробництва цукрових буряків, кормових культур тощо. Якщо частка оборотних активів у 2010 році становила 16,6 %, то у 2014 році вона зменшилася до 14,2 % [6].

У сучасних умовах механізм управління виробничими ресурсами підприємств не відповідає завданням підвищення ефективності їх функціонування. Вартість валової продукції сільського господарства у 2014р. становила 9.8 млрд. грн, що на 48,8% більше порівняно із 2010 р. Проте динаміка її впродовж цього періоду була неоднозначною. Так, найбільші темпи приросту спостерігалися у 2013 р., а найбільш помітний спад у 2012 р., що було, перш за все, наслідком впливу природно-кліматичних умов.

Темпи приросту обсягів виробництва у розрізі галузей рослинництва і тваринництва були практично ідентичні загальному приросту. Зростання обсягів виробництва сільськогосподарської галузі у 2014р. сприяло підвищенню її рентабельності. Так, у рослинництві прибуток зріс майже втричі, а у тваринництві – у 4 рази порівняно із 2010 р. Рівень рентабельності відповідно склав 23,4% по сільськогосподарському виробництву та 26,7% та 12,7% відповідно по рослинництву і тваринництву. Проте одночасне зростання витрат виробництва за рахунок росту цін на матеріальні ресурси, в першу чер-

гу, для виробництва продукції рослинництва, яке суттєво випереджало ріст цін на продукцію галузі, обумовили зменшення рівня рентабельності його продукції на 1,3 в.п. порівняно із попереднім періодом. В той же час темпи росту цін на продукцію тваринництва дозволили суттєво збільшити прибуток галузі та підвищити рівень рентабельності її виробництва майже у 2,5 рази. Отже, постає питання про те, а чи доцільно сьогодні обмежувати виробництво продукції тваринництва. Адже лише за оптимального поєднання цих двох галузей можна досягти високих темпів економічного зростання галузі.

Прискорення оновлення техніко-технологічної бази сільськогосподарських підприємств, своєчасне вилучення застарілих та малоефективних знарядь є головною умовою підвищення ефективності використання виробничих засобів. Однак вирішення цієї проблеми потребує значних фінансових коштів, що можливо лише за умови державної підтримки, а також залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

Якщо до 2013 р. держава збільшувала кількість коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва, то у 2014 р. їх обсяг суттєво зменшився до 3,9 млн. грн., або у 17 разів. Аналіз динаміки інвестицій в основний капітал у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області показує, що до 2013 року вони стабільно зростали, проте у 2014 р. зменшилися до 1,6 млрд. грн., або на 14,9% порівняно із попереднім періодом, що загрожує стану основної діяльності. В той же час динаміка прямих іноземних інвестицій у сільське господарство є протилежною. Так, якщо їх обсяг у 2010р. склав 18,0 млн. грн, то у 2014 р. лише 11,4 млн. грн., що на третину менше порівняно із 2010 р.

Прискорення оновлення техніко-технологічної бази сільськогосподарських підприємств, своєчасне вилучення застарілих та малоефективних знарядь є головною умовою підвищення ефективності використання виробничих засобів. Суттєвого росту ефективності використання основних засобів можна досягти за рахунок подальшої механізації та автоматизації виробництва, досягнення раціонального співвідношення елементів у їх структурі, впровадження ресурсоощадних та безвідходних технологій, врахування природно-кліматичних умов. Важливим напрямом зростання її є використання прогресивних форм організації виробництва. Зокрема, поглиблення спеціалізації підприємств, концентрація та кооперування виробництва. Ефективне використання основних засобів забезпечується в умовах удосконалення та розвитку різноманітних методів мотивації працівників до ефективного і раціонального використання сільськогосподарської техніки.

Тому при формуванні виробничих ресурсів аграрних підприємств необхідно більше уваги приділяти не лише кількісному їх нарощуванню, а і якісному вдосконаленню та дотриманню раціональних пропорцій між окремими складовими. З метою забезпечення результативного процесу формування та використання виробничих ресурсів, при його організації необхідно враховувати сукупність факторів, що впливають на них і водночас визначають їх ефективність. Основними такими аспектами є: екологічний, соціальний, еко-

номічний, виробничий та фінансовий , що виступають як невід'ємні елементи системи підвищення ефективності використання виробничих ресурсів.

Висновки. Економічне зростання будь-якого підприємства та зростання ефективності виробництва в цілому потребує ефективного використання виробничих ресурсів, між якими існують тісні економічні взаємозв'язки. Проведений аналіз забезпеченості та ефективності використання виробничих ресурсів у сільськогосподарських підприємствах дає підстави стверджувати, що забезпечення продовольчої безпеки країни залежить від досягнутого рівня їх використання та відтворення. Покращення економічної ситуації в сільському господарстві і забезпечення максимального використання його можливостей досягається за умови кількісної, якісної та структурної досконалості виробничих ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Бизнес словар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://expbiz.ru/business-dictionary.html.

2. Білоусько Я.К. Техніко-технологічне забезпечення сільського господарства / Я.К. Білоусько, Ю.Я. Лузан, В.Л. Товстопят // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 29-33.

3. Гуткевич С. О. Управління економічними ресурсами підприємства / С.О. Гуткевич // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №7. – С.99-105.

4. Матросова Л.М. Теоретичні засади поняття «виробничі ресурси підприємства» та їх класифікація / Л.М. Матросова, С.А. Носкова // Економічний вісник Донбасу . – №12 (24) . – 2011. – С. 207-211.

5. Піняга Н.О. Забезпеченість виробничими ресурсами сільськогосподарських підприємств / Н.О. Піняга // Сталий розвиток економіки . – №2 (12). – 2012. – С. 272.

6. Полтавська область у 2014 р.: [стат. щорічник] Полтава: Головне управління статистики у Полтавській області, 2014. – С. 261.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 338.436

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Сьомич М.І., к.держ.упр., доцент
Полтавська державна аграрна академія

В статті проаналізовано стан функціонування підприємств агропромислового комплексу. Визначено сутність організаційно-економічного механізму управління підприємствами АПК як складної багатопланової системи, що знаходиться в процесі постійного еволюційного розвитку, діючої у всьому різноманітті альтернативних форм і методів на різних рівнях економічної діяльності, що представляє сукупність взаємодіючих елементів безпосереднього впливу на процес суспільного виробництва сільськогосподарської продукції і оперативного реагування на зміну ринкової кон'юнктури. Визначено організаційну та економічну частини механізму відповідно з розподілом факторів, що визначають специфіку його функціонування. Запропоновано організаційно-економічний механізм функціонування підприємств АПК, що включає підсистеми створення, функціонування та взаємодії із зовнішнім середовищем. Визначено його основні завдання та функції.

Ключові слова: *агропромисловий комплекс, галузь, інструменти, організаційно-економічний механізм, сільськогосподарське підприємство, управління, функція.*

Постановка проблеми. Наслідки функціонування підприємств агропромислового комплексу (АПК) значною мірою залежать від рівня їх розвитку, досконалості та адекватності організаційно-економічних відносин між ними. Діючи на ринку з метою підвищення рівня забезпечення споживачів сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки, кожне з підприємств, як складових АПК, керується власними економічними вигодами та комерційними інтересами. Забезпечення потреб національного ринку вимагає перманентного удосконалення організаційно-економічних відносин та взаємозв'язків підприємств АПК, оскільки учасники агропромислового виробництва забезпечують єдиний процес відтворення як продовольчих, так і низки непродовольчих товарів, виготовлених із сільськогосподарської сировини, їхні дії свідомо чи несвідомо взаємопов'язані послідовно, оскільки кожний є споживачем ресурсів, вироблених на попередній стадії відтворювального циклу, і одночасно – виробником ресурсів, призначених до споживання на наступній стадії [1].

В сучасних умовах підприємства агропромислового комплексу (АПК) все частіше зіштовхуються з проблемами економічного спаду, труднощами виходу на ринки збуту, низькою фінансовою стійкістю, платоспроможністю та інвестиційною привабливістю. Тому одним із важливих завдань є виведення підприємств АПК на якісно новий рівень господарювання, пошук оптимальних структурних взаємозв'язків усіх сфер АПК, що відповідають вимогам ринку. Практика господарювання засвідчує, що серед чинників, які впливають на ефективність сільськогосподарського виробництва, провідну роль відіграють організаційні, оскільки від їх науково-обгрунтованого функціонування залежить корисний ефект від технологічних, економічних і соціальних факторів. Їх роль особливо важлива в сучасних умовах реформування агропромислового виробництва [1, 4, 8-10].

Вищезазначене обумовлює необхідність до оптимізації організаційно-економічної структури підприємства АПК, пошуку і створення сучасних систем управління діяльністю, адаптованих до нових ринкових умов господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна наука вивчає діючі в економіці механізми, втому числі і організаційно-економічний механізм управління підприємством з середини XXI-го сторіччя. Закономірний розвиток понятійний апарат організаційно-економічного механізму управління пройшов у напрацюваннях багатьох дослідників, у тому числі: Абалкіна Л.І., Осипова Ю.М., Бєляєва А.А., Мочерного С.В., Бунича П.Г., Тамбовцева В.Л., Мінаєва Е.С., Забрединой Л.Р., Стародубцевої Є.Б., Федоровича В.О. тощо. Незважаючи на досить тривалий період вивчення і значне число робіт з даної проблеми, дослідники не мають єдиного погляду на розуміння сутності організаційно-економічного механізму управління.

Зважаючи на визначені проблеми вдосконалення і розвитку організаційно-економічних структур управління АПК, які відображення в дослідженнях Березіної Л.М., Борисової О.В., Дубіна Г.І., Зайгатова І.Б., Камаляна А.К., Князькіна А.А., Кундеуса Л.М., Тернових К.С., Ушвіцкого Л.І., Ходоса Д.В., Частухіна Ю.Ю. та інших, залишається невирішеним ряд питань,

пов'язаних з розробкою та обґрунтуванням розвитку організаційно-економічного механізму управління підприємствами АПК в умовах самоврядування і конкуренції, спричинені трансформаційними процесами економіки, що вимагає нових теоретичних і практичних досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування організаційно-економічних аспектів управління підприємствами агропромислового комплексу, зокрема формування організаційно-економічного механізму управління підприємствами АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризовий стан аграрного сектора пояснюється недосконалістю економічного механізму господарювання, розбалансованістю його основних елементів на макро- і мікрорівнях, а також порушенням відтворювальних процесів в галузі. Світова практика вказує на те, що в умовах ринкової економіки сільське господарство не в змозі брати участь в міжгалузевому обміні на рівних умовах і за рахунок реалізації своєї продукції отримувати дохід, достатній для ведення розширеного відтворення.

Вивченню організаційно-економічного механізму функціонування АПК завжди приділялася значна увага, оскільки з його допомогою можлива організація розвитку підприємств АПК. У економічній та спеціальній літературі немає однозначного розуміння як самого організаційно-економічного механізму АПК, так і його сутності.

Так, Ушвіцкій Л.І. дає визначення організаційно-економічного механізму як способу господарювання у сфері інтеграції сільськогосподарського і промислового виробництва з властивими йому формами і методами впливу на процес [9]. Зайгатов І.Б., Тернових К.С., Камалян А.К. вважають, що організаційно-економічний механізм являє собою сукупність організаційно-економічних систем функціонування агропромислового комплексу [4].

Кундеусом О. М. організаційно-економічний механізм визначено як заснована на інтересах сукупність об'єктивно обумовлених методів, важелів та інструментів, а також відповідна організація комплексного їх використання в галузі регулювання та стимулювання розвитку відтворювального процесу АПК [7]. На думку Борисової В.О., недоліком даного визначення є неможливість конкретизувати методи, важелі та інструменти цього механізму [2].

В межах проведеного дослідження сутність організаційно-економічного механізму управління підприємствами АПК пропонується розглядати як складну багатопланову систему, що знаходиться в процесі постійного еволюційного розвитку, діючу у всьому різноманітті альтернативних форм і методів на різних рівнях економічної діяльності, що представляє сукупність взаємодіючих елементів безпосереднього впливу на процес суспільного виробництва сільськогосподарської продукції і оперативного реагування на зміну ринкової кон'юнктури. Дана система є формою комплексного управління на всіх стадіях виробництва і здійснює цілеспрямований вплив на реалізацію інтересів усіх учасників господарської діяльності підприємств АПК за допомогою регулювання організаційно-економічних відносин [10].

При побудові механізму слід також провести розмежування його на організаційну та економічну частини відповідно до поділом факторів, що визначають специфіку роботи механізму. При цьому слід також врахувати специфічні особливості процесів в АПК, які висувають особливі вимоги до побудови організаційно-економічного механізму в даній сфері.

Так, щодо організаційна частина досліджуваного механізму повинна враховувати властиві АПК відносини, форми і методи взаємодії, складність і, як правило, тривалість виробничого процесу, становище виробників сільськогосподарської сировини, високий рівень необхідності державної підтримки, недостатньо розвинену виробничо-соціальну інфраструктуру (мережу) , залежність від природно-кліматичних факторів, що підвищує ризики неотримання або недоотримання врожаїв і робить галузі АПК малопривабливими для інвесторів [11]. З урахуванням цього у складі механізму слід виділити конкретні важелі управління, що впливають на що визначають ефективність його роботи фактори таким чином, щоб це максимальним чином сприяло збереженню та нарощуванню виробничого потенціалу комплексу.

Мета наведених на рис. 1 інструментів організаційно-економічного механізму стимулювання активності підприємств АПК полягає в комплексному впливі шляхом регламентування та окремих організаційних заходів на інвестиційні процеси таким чином, щоб оптимальним чином поєднувати інтереси учасників цих процесів, використовувати наявний у них потенціал і сприяти їх ефективній взаємодії.

В якості критерію ефективності роботи організаційних важелів механізму можна визначити стійку тенденцію зростання інвестиційних вкладень в АПК при незмінному збереженні інтересів усіх учасників, що забезпечить в подальшому ефективність економічних важелів, які визначають, у свою чергу, економічні цілі роботи розглянутого механізму [11-12].

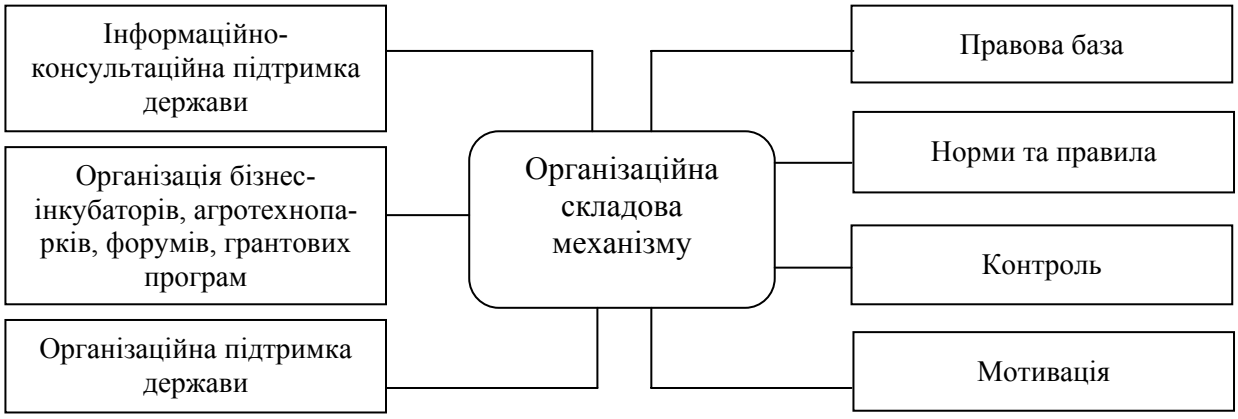

Рис. 1. Організаційна складова механізму управління підприємствами АПК

Основу економічної складової організаційно-економічного механізму АПК повинні складати економічні важелі, кожен з яких відрізняється різноманіттям, проте деякі з них мають здатність комплексного застосування, що посилює їх синергетичний ефект, а це, в свою чергу забезпечує не тільки зростання інвестицій у галузь та підвищення їх віддачі, але і позитивно позна-

ється на всій сукупності виробничих, економічних і соціальних відносин в АПК (рис. 2).

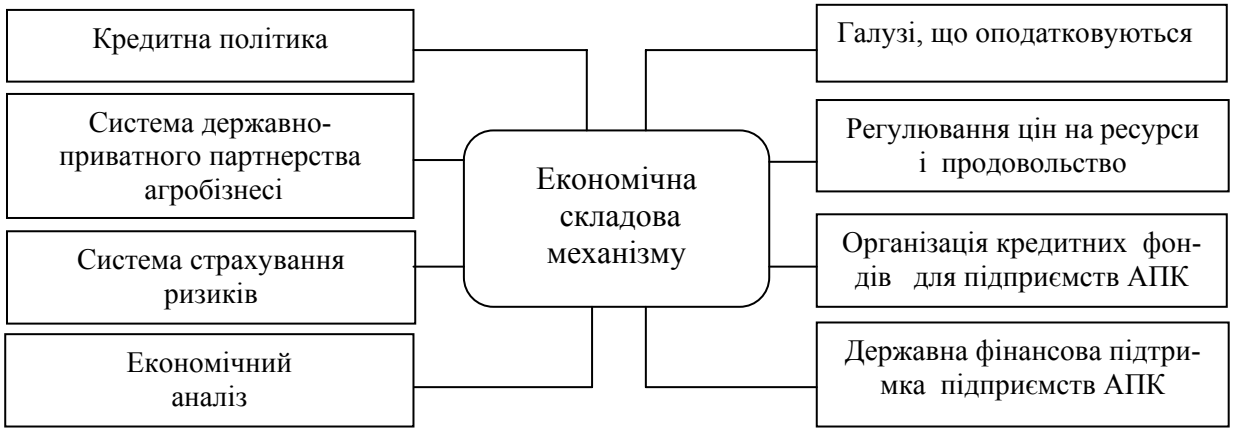

Рис. 2. Економічна складова механізму управління підприємствами АПК

Узагальнюючи вищезазначене, запропоновано організаційно-економічний механізм ефективного функціонування підприємств АПК, що включає підсистеми створення, функціонування та взаємодії із зовнішнім середовищем, відповідні їм засобів впливу керуючого елемента на керований, і покликаний забезпечити підвищення ефективності діяльності технологічно пов'язаних суб'єктів агропромислового виробництва з урахуванням умов зовнішнього середовища (рис. 3). Використання механізму дозволить забезпечити зміцнення господарського потенціалу об'єднань, у тому числі за рахунок оптимізації виробничого ланцюга; виявлення резервів підвищення ефективності, обумовлених дією внутрішніх та інтеграційних чинників; прояви синергії; адаптації до зовнішнього середовища [8].

З урахуванням розглянутих підходів і загального смислового значення терміна «механізм», а також виходячи з системного взаємозв’язку його організаційно-економічних елементів, трактуючи поняття «організаційно-економічний механізм управління підприємствами АПК», пропонована модель механізму передбачає використання системи взаємопов’язаних інструментів впливу на учасників процесу, що гармонізує їх економічні інтереси і забезпечує зростання капіталізації та якісне вдосконалення виробничого потенціалу підприємств АПК.

Це сприятиме реалізації поставлених перед агропромисловим комплексом цілей, основною з яких в сучасних умовах глобалізації економіки є забезпечення національної продовольчої безпеки і конкурентоспроможності вітчизняного агропродовольчого ринку.

Щодо основних завдань механізму, то вони полягають в:

- забезпеченні організаційної єдності господарюючих суб’єктів усіх сфер АПК у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва;
- створенні необхідних умов для перетворення економічних відносин;
- успішному вирішенні проблем сталого економічного та соціального розвитку галузі [10].

Реалізація економічного механізму господарювання на рівні сільськогосподарського підприємства здійснюється за допомогою системи адміністративних і економічних важелів управління.

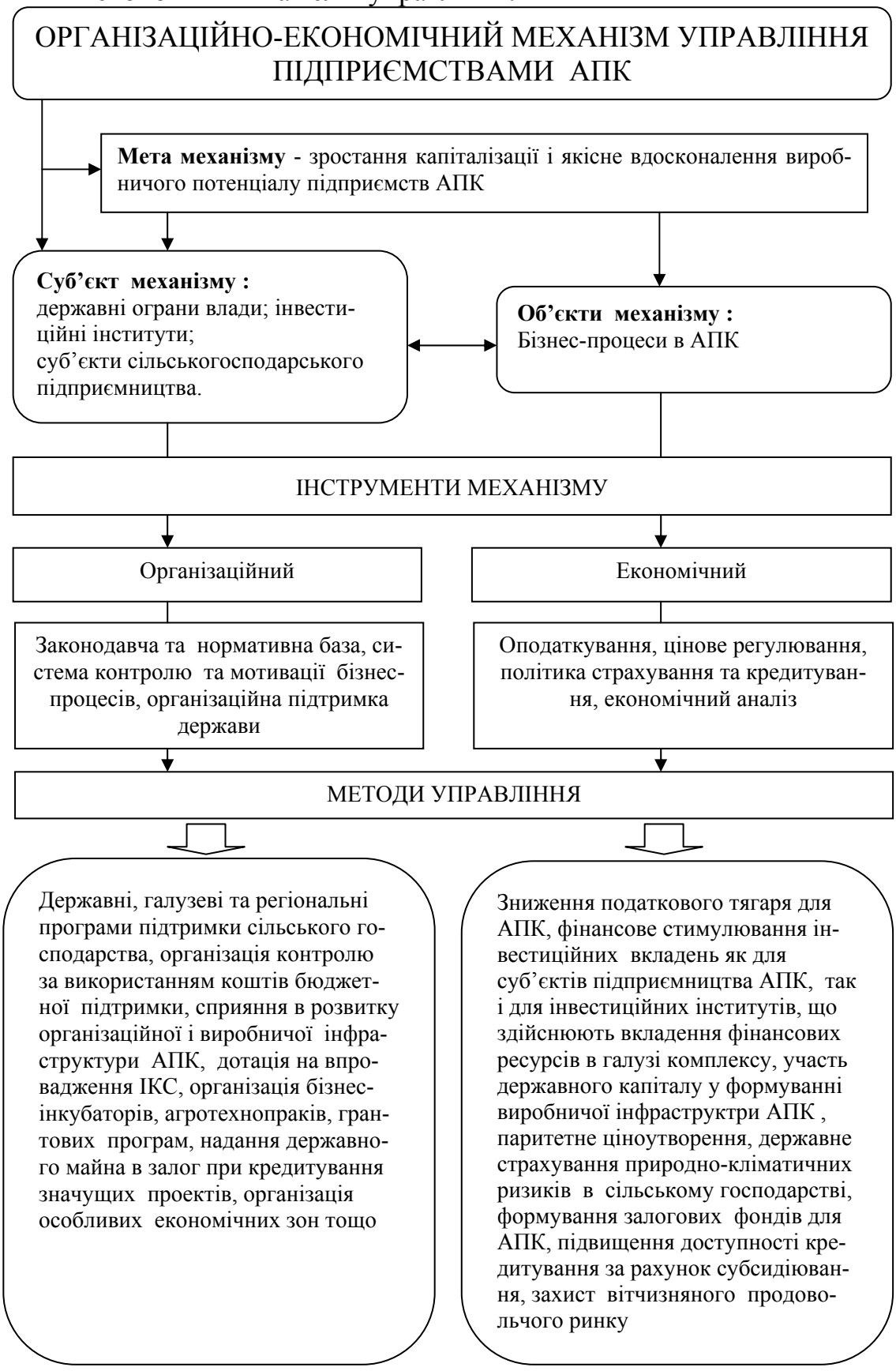

Рис. 3. Модель організаційно-економічного механізму управління підприємствами АПК

Адміністративні заходи, що діють всередині підприємства, покликані забезпечувати організаційне взаємодія всіх підсистем підприємства, порядок роботи і дисципліну в колективі. До адміністративних методів відносяться методи організаційного (статути, регламенти, договори, положення, інструкції, норми і нормативи) і розпорядчого впливу (накази, розпорядження). Головною умовою ефективного ведення господарства є використання економічних методів управління, що представляють сукупність важелів і стимулів, що сприяють виявленню резервів зростання ефективності виробництва, а також безпосередньо впливають на реалізацію інтересів усіх суб'єктів виробничого процесу. В рамках внутрішньогосподарського механізму економічні методи виражаються в формі комерційного розрахунку, планування, маркетингу, внутрішньогосподарського ціноутворення, диверсифікації, бюджетування, контролінгу та стимулювання праці [6].

Удосконалення внутрішньогосподарського механізму на основі поєднання адміністративних та економічних методів управління підприємствами АПК покликане забезпечити необхідні економічні та організаційні умови ефективного функціонування підприємства та підвищення його конкурентоспроможності в умовах ринку.

Розроблений механізм повинен виконувати наступні функції: заохочувально-мотиваційну, заборонну і компенсаційну.

Заохочувально-мотиваційна функція базується на використанні матеріальних інтересів. Тобто будь-які вкладення учасника процесу, приносячи дохід і інвестору, і підприємцю, і державі (у формі податкових надходжень), створюють мотивацію для подальшого розвитку інвестиційних відносин. Таким чином досягається узгодження групових та особистих інтересів.

Заборонна функція передбачає економічну (в деяких випадках – адміністративну або кримінальну) відповідальність через правові, організаційно-економічні санкції за невиконання суб’єктом процесу певних норм, правил, договірних зобов’язань і обов’язків, що призвели до певного збитку.

Компенсаційна функція тісно пов’язана з попередніми двома і означає, що за умови отримання збитку одним із учасників виробничого процесу, він буде усунутий, знівельований або компенсований передбаченими в механізмі інструментами, що створює в довгостроковій перспективі певні позитивні мотиваційні установки (стимулює інвестиційну активність в галузі АПК).

В процесі функціонування механізму можуть виникати збої, які проявляються в протиріччі між кінцевими цілями функціонування (різні показники ефективності для різних учасників процесу). Це вимагає певної гнучкості і адаптивності при формуванні організаційно-економічного механізму. Це потрібно враховувати при розробці конкретних важелів механізму і методів їх застосування [5, 8].

Пропонований механізм забезпечить надання конкретних пропозицій щодо формування та розвитку організаційно-економічного механізму в АПК на основі детального аналізу стану агропромислового комплексу, забезпечить характеристику процесів в його галузях, відобразить динаміку розвитку і зв’язок з інвестиційною активністю.

Висновки. Стабільне й збалансоване функціонування сільського господарства обумовлює необхідність формування організаційно-економічного механізму управління підприємствами АПК, адаптованого до ринкових умов, що забезпечує ведення розширеного відтворення, можливого лише при встановленні еквівалентного міжгалузевого обміну. Створення такого механізму повинно здійснюватися під впливом механізмів ринкового, державного та внутрішньогосподарського регулювання, що визначають напрями розвитку сільського господарства. При цьому необхідно відзначити важливість посилення ролі держави в регулюванні міжгалузевих і внутрішньогалузевих відносин за допомогою системи адміністративних, організаційних та економічних важелів і стимулів з метою створення рівних умов господарювання.

Таким чином, використання пропонованого організаційно-економічного механізму управління підприємствами АПК дозволить адаптувати діяльність зазначених суб'єктів господарювання до швидкоплинного ринкового середовища, підвищити їх конкурентоспроможність, забезпечити баланс цільових інтересів і, як наслідок вигідне функціонування всіх суб'єктів АПК, спрямоване на досягнення синергетичного ефекту.

Список використаних джерел:

1. Березіна Л.М. Інтеграційні процеси та їх вплив на організаційно-економічні відносини підприємств АПК / Л.М. Березіна // Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК: матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., (20-21 листопада 2011 р.). – Полтава: ПДАА, 2011. – С. 11-14.
2. Борисова В. О. Передумови підвищення ефективності управління підприємствами АПК України / В. О. Борисова // Економіка та держава. – 2015. – № 1. – С. 112-115.
3. Ємцев В. Кокурентоспроможність підприємств АПК України: можливі напрями розвитку / В. Ємцев // Продовольча індустрія АПК. – 2012. – № 5. – С. 4-7.
4. Загайтов И.Б., Терновых К.С., Камалян А.К. Основы аграрной теории (изд. 2-ое). Учебное пособие. Воронеж: Истоки, 2004. – 369 с.
5. Крисанов Д. Антикризове управління в АПК в умовах глобалізації / Д. Крисанов, О. Тур // Економіст. – 2013. – № 7. – С. 30-35.
6. Кукса І. М. Пріоритетні напрями розвитку діяльності АПК в умовах сучасної економіки / І. М. Кукса // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12. – С. 51-55.
7. Кундеус О. М. Особливості розвитку інтеграційно-кластерних процесів в АПК [Електронний ресурс] / О. М. Кундеус // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 42-48. – Режим доступу: http://ie.at.ua/IE_2014/InnEco_6-55-2014.pdf (12.08.2015). – Назва з екрана.
8. Продовольча індустрія АПК. – Київ : Паралель. – 2015. – № 4. – 128 с.
9. Ушвицкий Л.И. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности : электронный учебник / Л.И. Ушвицкий., А. И. Алексеева, Ю.В. Васильев, А.В. Малеева – Электрон. дан. и прогр. – М. : КноРус, 2013. – 215 с.
10. Ходос Д.В. Экономический механизм обеспечения устойчивого развития сельскохозяйственного производства региона: дис. ... д-ра экон. наук. – М.: МСХА им. К.А. Тимирязева, 2009. – 335 с.
11. Частухина Ю.Ю. Совершенствование государственной политики наращивания ресурсного потенциала сельского хозяйства (на примере Пензенской области) // Известия вузов. Поволжский регион. Общественные науки. – № 2(26). – 2013. – С. 129-142.
12. Частухина Ю.Ю., Дубина Г.И., Князькина А.А. Эффективность государственной поддержки как инструмента кредитно-инвестиционного механизма АПК // Аграрная наука. – 2014. – № 7. – С. 9-11.

Рецензент – д.е.н., професор Погорелов Ю.С.

УДК 331.1: 631.15

ОЦІНЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Федірець О.В. к.е.н.
Полтавська державна аграрна академія

У статті висвітлено основні підходи до оцінювання організаційної ефективності в процесі здійснення стратегічного управління. Зазначено, що ключовими підходами до вивчення організаційної ефективності є цільовий, системний і вибірковий Визначено переваги та недоліки розглянутих підходів, які більшою чи меншою мірою виявляються за різних умов господарювання в підприємствах. Оцінювання організаційної ефективності запропоновано розглядати як процес, що потребує точних економічних критеріїв. Запропоновано формувати критерії ефективності організації залежно від мети її створення.

Ключові слова: *організаційна ефективність, цільовий, системний і вибірковий підходи, ринкова ефективність, критерії ефективності організації.*

Постановка проблеми. Ефективність є однією з головних характеристик результативності управління діяльністю підприємства, що зумовлює необхідність її детального вивчення. Забезпечення ефективності напряму пов'язано з його оцінюванням. Розв'язання питань підвищення та підтримки ефективності управління діяльністю підприємства неможливо без комплексного оцінювання її рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти оцінювання організаційної ефективності в процесі стратегічного управління представлені в роботах зарубіжних класиків: І. Ансоффа, П. Дойля, Р. Майлса, Г. Мінцберга, М. Портера, Г. Саймона, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова та інших. Не зважаючи на достатнє висвітлення даної проблематики й вітчизняними науковцями (В. Андрійчуком [1], А. О. Дегтяром [3], Й. С. Завадським [2], М. Х. Корецьким [3], Г. В. Осовською [4], В. І. Перебийнісом [5] та іншими), для української економіки вона залишається малоапробованою. Дослідження показують, що низька ефективність діяльності більшості підприємств зумовлена ситуаційним підходом до управління й не достатнім рівнем оцінювання організаційної ефективності в процесі стратегічного управління. Необхідність посилення обґрунтованості стратегічних рішень на основі оцінювання організаційної ефективності підприємств зумовили написання даної статті.

Постановка завдання. Аналіз основних підходів до оцінювання організаційної ефективності, та визначення економічних критеріїв оцінювання організаційної ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найголовніших завдань менеджменту як системи управління організацією є забезпечення ефективності її діяльності.

Організаційна ефективність (лат. effectivus – виконання, дія) (ефективність організації) – здатність організації існувати і досягати визначених цілей із найвигіднішим співвідношенням результатів і витрат [2].

В економічній літературі виділяють три підходи до вивчення організаційної ефективності – цільовий, системний і вибірковий.

Цільовий підхід передбачає визначення ефективності економічної організації її здатністю досягати заздалегідь поставлених цілей. Використовує логіку цілей і засобів англійського економіста Л. Робінса. Згідно з цим підходом групи в організації діють раціонально з метою досягнення цілей. Раціоналізм полягає у виборі такого варіанта використання ресурсів, який би дав змогу досягти встановлених цілей з найменшими витратами [2]. Цей підхід варто використовувати у тому разі, якщо цілі чітко визначені й прогрес можна точно зафіксувати і виміряти.

Цільовий підхід є доцільним з точки зору задоволення інтересів кожної із зацікавлених груп. Однак якщо розглядати організацію як цілісну систему, головною метою якої є забезпечення своєї життєдіяльності (існування), то його не варто використовувати. Часто інтереси окремих учасників організації суперечать інтересам інших, що негативно позначається на формулюванні стратегічних цілей (наприклад, у корпораціях). З іншого боку, мотивація досягнення цілей переважає раціоналізм у виборі засобів для цього, що призводить до надмірного витрачання ресурсів організації [5].

Згідно з цільовим підходом організаційна ефективність залежить від: якості постановки цілей, тобто відповідності намічених цілей умовам та вимогам зовнішнього середовища, можливостям підприємства та інтересам персоналу; сили й спрямованості мотивацій, що спонукають членів організації до досягнення цілей; адекватності обраних стратегій поставленим цілям; обсягу і якості ресурсів, що використовує організація для досягнення цілей. Перші три чинники характеризують стратегічні аспекти організаційної ефективності, а останній – тактичні.

За системним підходом згідно критерієм ефективності організації є її здатність до адаптації [4]. Цей підхід зосереджує увагу на внутрішніх характеристиках організації й апелює швидше до засобів підтримки стосунків між учасниками організації, ніж до цілей. Внутрішній розподіл ресурсів, визначення ієрархічних залежностей, правила взаємодії учасників посідають центральне місце, а оцінка витрат відступає на задній план. Однак такий підхід більш придатний для бюджетних організацій, що надають певні соціальні послуги або зайняті в системі життєзабезпечення держави (силові структури, органи державного управління тощо). Крім того, сама можливість пристосовуватися до змін передбачає, що ефективна система має у своєму розпорядженні певний обсяг невикористаних ресурсів, що дає їй змогу краще протистояти непередбаченим змінам зовнішнього середовища, а це суперечить критерію мінімізації витрат.

Недоліком системного підходу є й те, що оцінювання внутрішніх характеристик організації потребує певного їх кількісного означення. Намагання кількісно визначити всі формальні та неформальні характеристики організації (ступінь згуртованості, міру раціональності ієрархічних відносин тощо) можуть призвести до надмірного ускладнення процедури оцінювання ефективності і зростання витрат, пов'язаних з нею, та й це ще не гарантуватиме ефективної роботи організації.

Вибірковий підхід (з точки зору задоволення інтересів стратегічних складових), для оцінки ефективності використовує критерії, що відповідають «стратегічним складовим» організації (Р. Майлс, Г. Мінцберг) [2]. Заперечує думку, що ефективність може бути оцінена на основі заздалегідь встановлених критеріїв чи одних лише системних характеристик. Беручи за основу гіпотезу задоволення (satisficing) Г. Саймона, цей підхід наголошує на забезпеченні мінімального рівня задоволення усіх складових організації, мотиви діяльності й цілі яких відрізняються [2]. Якщо цього рівня не досягнуто, напруженість і конфлікти паралізують організацію, зроблять її неефективною. Внутрішні складові організації – співробітники, менеджери, акціонери фірми; зовнішні – уряд, місцеві органи влади, інші зацікавлені у діяльності фірми інституції. Важливо, щоб організація зуміла визначити, які складові слід вважати стратегічними.

В Україні типовою є низька зацікавленість топ-менеджменту в розширенні кількості акціонерів, тому він орієнтується на нульове значення прибутку (щоб мінімізувати податкові платежі). Водночас ігноруються й інтереси найманих працівників – їх заробітну платню виплачують на мінімально задовільному рівні (при тому, що доходи вищих керівників у десятки разів перевищують доходи рядових працівників). В Україні трудові ресурси не вважають стратегічною складовою (це обумовлено високим рівнем безробіття), і тому до критеріїв ефективності не відносять розмір заробітної плати (а якщо й відносять, то не надають йому належного значення).

Підхід до оцінювання ефективності організації з точки зору задоволення інтересів її стратегічних складових потребує чіткого позиціювання цих інтересів і вибору та формулювання критеріїв, які б їм відповідали (наприклад, розмір прибутку, величина дивідендів, рівень рентабельності – для власників чи акціонерів; прибуток на вкладений капітал, показники ліквідності та фінансової стійкості – для кредитних організацій; розмір прибутку, величина заробітної плати – для персоналу фірми тощо). Такі критерії мають бути збалансованими і спрямованими не лише на задоволення інтересів стратегічних складових, а й на досягнення загально-організаційних цілей.

Кожен із підходів має певні переваги та недоліки, які більшою чи меншою мірою виявляються за різних умов. Хороші результати може дати зважене і збалансоване поєднання усіх підходів, при якому недоліки одного могли б компенсуватися перевагами іншого.

У сучасному менеджменті виокремлюють кілька видів ефективності: внутрішню, зовнішню, загальну, ринкову, стратегічну (цільову), витратну, оперативну, ефективність інноваційного проекту [1].

Внутрішня ефективність – ефективність з точки зору використання внутрішніх можливостей організації (управління її внутрішніми ресурсами).

Зовнішня ефективність – ефективність з погляду використання зовнішніх можливостей організації. Ця складова великою мірою зумовлена станом організаційного оточення, особливо його інституційними складовими і здатністю організації пристосуватись до його змін, тому її ще називають адаптивною ефективністю.

Загальна ефективність – сукупність внутрішньої і зовнішньої ефективності. Високої загальної ефективності можливо досягнути за рахунок гнучкої системи управління організацією, яка дає змогу оперативно перерозподіляти її ресурси відповідно до змін зовнішнього середовища.

Для отримання організацією максимально високих результатів необхідно, з одного боку, найповніше реалізувати її ринкові можливості, а з іншого – забезпечити максимально високий рівень її внутрішньої ефективності.

Внутрішня ефективність організації впливає на її конкурентоспроможність, здатність утримувати і зміцнювати свої ринкові позиції [4].

Внутрішньо ефективна організація завжди випереджатиме своїх конкурентів. З огляду на це важливим завданням менеджменту є виявлення причин, що перешкоджають підвищенню внутрішньої ефективності організації, і знаходження способів їх усунення.

Ринкова ефективність показує, наскільки повно організація задовольняє потреби споживачів порівняно з альтернативними способами їхнього задоволення.

Ринкова ефективність враховує те, що будь-яка організаційна діяльність націлена на задоволення потреб ринку. Невміння пристосувати організацію, її працівників, технологію до змін у структурі попиту спричиняє її низьку загальну ефективність. Тому менеджери мають спрямувати свої зусилля на розроблення іншої концепції бізнесу; вибір нової стратегії, переосмислення відносин між керівниками та персоналом тощо.

Орієнтація організації на споживача, а не на боротьбу з конкурентами сприятиме тому, що вона завжди перебуватиме попереду. Ринкова ефективність організації залежить від її здатності своєчасно реагувати на зміни у запитах і вподобаннях споживачів, а це можливо лише за систематичної та цілеспрямованої інноваційної діяльності щодо формування нових способів задоволення потреб споживачів.

Стратегічна ефективність належить до категорій стратегічного управління і відображає здатність організації реалізувати обрану стратегію. Для її визначення використовують три групи показників. Перша відображає стан попиту у формі потенційно можливих темпів його зростання; друга характеризує динаміку економічних цілей підприємства (темпи зростання обсягу продажу, прибутку, рентабельності вкладень тощо); третя – динаміку групових цілей (зростання дивідендів, заробітної плати, кількості робочих місць) [3].

Ефективність структурних одиниць децентралізованих організацій оцінюють за такими показниками: для «центрів прибутків» – за відповідністю отриманих прибутків розрахунковим значенням (з урахуванням внутрішніх економічних зв’язків) або у разі самостійного обслуговування певної стратегічної зони господарювання – за комерційним прибутком; для «центрів реалізації» – за обсягами реалізації з урахуванням витрат та доходів; для «центрів інвестицій» – за рівнем рентабельності, яка розраховується щодо інвестиційного капіталу.

Оперативна ефективність відображає економічність способів перетворення ресурсів у процесі виробничої діяльності підприємства. її можна оха-

рактеризувати як здатність організації працювати з мінімальним використанням ресурсів. Якщо розглядати оперативну ефективність стосовно функцій, які випливають зі стратегічних цілей організації, то можна стверджувати, що оперативна ефективність організації забезпечує її стратегічну ефективність.

Ефективність інноваційного проекту характеризується системою показників, що відображають співвідношення витрат і результатів, пов'язаних із реалізацією проекту [6].

Оцінювання організаційної ефективності потребує точних економічних критеріїв. Однак єдиної і цілісної методології не створено і донині. Зокрема, тривалий час як критерій ефективності використовували критерій прибутковості. Однак багато організацій не є прибутковими і проте займають свою нішу на ринку. Значно ближчим до істини є цільовий підхід, згідно з яким кожна організація – цілеспрямована система, головною метою якої є досягнення заздалегідь визначених цілей. Тому для оцінювання організаційної ефективності необхідна сукупність параметрів ефективності, які відображають міру (ступінь) наближення організації до бажаного стану.

Параметри ефективності – найважливіші параметри функціонування системи, що дають змогу оцінити якість вирішення проблеми і досягнення поставлених перед системою цілей. Вони вказують, наскільки реальний стан системи відповідає уявленню про те, якою вона має бути у спроектованих умовах діяльності [1].

Формування критеріїв ефективності організації залежить від мети її створення. Залежно від кількості параметрів оптимізації виокремлюють монокритеріальний і полікритеріальний підхід. При монокритеріальному підході оптимізують (максимізують чи мінімізують) один з параметрів ефективності (наприклад, прибуток). При полікритеріальному підході здійснюють оптимізацію декількох параметрів ефективності. Така оптимізація передбачає, що деякі із визначених параметрів можуть бути на прийнятному рівні (не нижче певної величини), зате інші повинні прямувати до максимуму чи мінімуму. Полікритеріальним підходом менеджерам слід керуватися для підтримування усіх підсистем організації на такому рівні, який би забезпечував її життєдіяльність. Проте застосування цього підходу вимагає від менеджерів вміння чітко розмежовувати головні і другорядні чинники, які впливають на перебіг (стан) бізнесу.

Полікритеріальний підхід може бути реалізованим через розрахунки різних комплексних критеріїв. Мультиплікативний критерій (М) розраховують множенням добутків окремих показників на коефіцієнти вагомості відповідних параметрів. Недоліком критеріїв обох типів є те, що сам спосіб розрахунку передбачає можливість компенсувати низький рівень одних параметрів за рахунок надлишку інших. Загалом це неправильно, тому що різні характеристики системи не порівнюються між собою. На практиці такий підхід можна використовувати лише у деяких часткових розрахунках.

Висновки. Отже, організаційна ефективність може описуватися різною системою координат, тому єдиного критерію, за допомогою якого можна бу-

ло б її визначити, немає. Залежно від мети оцінювання організаційної ефективності визначають її критерії.

Здатність організації впливати на стан зовнішнього середовища здебільшого не може бути чітко визначена, тому методологія оцінювання організаційної ефективності ґрунтується переважно на показниках внутрішньої ефективності і, зокрема, ефективності системи менеджменту.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Менеджмент: прийняття рішень і ризик: [навч. посіб.] / В. Андрійчук, Л. Бауер – К.: КНЕУ, 1998. – 284 с.

2. Завадський Й. С. Менеджмент: Management підруч. [для студ. вищ. економ. навч. закл.] [у 3-х томах] / Й. С. Завадський. – [Т.2.] – К.: Видавництво Європейського університету, 2002, – 640с.

3. Корецький М. Х. Стратегічне управління. Навчальний посібник / М. Х. Корецький, А. О. Дегтяр, О. І. Дацій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. –240 с.

4. Осовська Г. В. Менеджмент організацій: [навч. посіб.] / Г. В. Осовська, А. О. Осовський. – К.: Кондор, 2005. – 860 с.

5. Перебийніс В. І. Операційний менеджмент: [навч. посіб.] / В. І. Перебийніс. – Полтава : ПДАА, 2008. – 620 с.

6. Трегобчук В. Іноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями та механізми / В. Трегобчук // Економіка України. – 2008. – №2. – С.4-8.

Рецензент – д.е.н., професор Перебийніс В.І.

УДК 631.15

ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Федірець О.В., к.е.н., доцент; Безручко Ю.О.; Шихалієва А.Т.
Полтавська державна аграрна академія

У статті висвітлено сутність концепції стратегічного управління. Зазначено, що ключові характеристики які, дають можливість визначити найбільш суттєві складові концепції стратегічного управління. Визначено , що концепція стратегічного управління передбачає формування системи управління певного (стратегічного) типу з визначенням мети як відправної точки стратегічних дій. Охарактеризовано основні етапи проведення SWOT-аналізу.

Ключові слова: *стратегічне управління, концепція стратегічного управління, SWOT-аналіз, сильні та слабкі сторони підприємства , стратегія.*

Постановка проблеми. Умови функціонування підприємств та організацій нині різко змінюються на макро- та мікроекономічному рівні. Все більш актуальними стають проблеми розробки методів і прийомів ефективного використання обмежених ресурсів, управління виробництвом, системи стратегічного управління підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти стратегічного управління представлені в роботах зарубіжних класиків: І. Ансоффа, П. Дойля, Р. Майлса, Г. Мінцберга, М. Портера, Г. Саймона, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова та інших. Не зважаючи на достатнє висвітлення даної проблематики й вітчизняними науковцями (Н.В. Гончаром [2], Г. С. Тарасенком

[3], С. О. Шевельвою [4], З. Є. Шершньовою [5] та іншими), деякі її аспекти залишається малоапробованими. Дослідження показують, що низька ефективність діяльності більшості підприємств зумовлена ситуаційним підходом до управління й не достатнім рівнем оцінювання організаційної ефективності в процесі стратегічного управління. Необхідність посилення обґрунтованості стратегічних рішень зумовили написання даної статті.

Постановка завдання. Аналіз основних підходів до оцінювання стратегічного управління, та визначення економічних критеріїв оцінювання підприємства на основі SWOT-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження Стратегічне управління – це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий, системний, ситуаційний та інтегральний підходи до діяльності підприємства, що дає змогу встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями підприємства та приводити їх у відповідність з останніми, розробляючи та реалізуючи систему стратегій.

Концепція стратегічного управління, яку покладено в основу стратегічного мислення , має такі характерні особливості:

1. Базується на певному поєднанні теорій менеджменту стосовно діяльності підприємства.
2. Орієнтує на вивчення умов, в яких функціонує підприємство.
3. Концентрує увагу на необхідності збору та застосування баз стратегічної інформації.
4. Допомагає прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, впливаючи на ситуацію відповідним розподілом ресурсів, встановленням ефективних зв’язків та формуванням стратегічної поведінки персоналу.
5. Передбачає застосування певних інструментів і методів розвитку підприємств (цілей, «дерева цілей», стратегій, «стратегічного набору», стратегічних планів, проектів і програм, стратегічного планування та контролю тощо).

Стратегічне управління – багатоплановий, формально-поведінковий управлінський процес, який допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегії, що сприяють балансуванню відносин між організацією, включаючи її окремі частини, та зовнішнім середовищем, а також досягненню встановлених цілей [5, с. 91].

Наведені характеристики не вичерпують сутність концепції стратегічного управління, але дають можливість визначити найбільш суттєві складові, що й будуть розглянуті далі.

Так само як важко уявити собі два однакових підприємства, неможливо створити тотожні системи стратегічного управління. Характерні риси системи стратегічного управління певного підприємства залежать від взаємодії таких чинників: галузевої приналежності; розмірів підприємства (залежно від галузевих особливостей); типу виробництва, рівня спеціалізації, концентрації та кооперації; характерних рис виробничого потенціалу; наявності (відсутності) науково-технічного потенціалу; рівня управління; рівня кваліфікації персоналу тощо [2, с. 13].

В загальному вигляді ці переваги можна сформулювати через мету стратегічного управління. Мета стратегічного управління – це визначення місії, цілей та стратегій, розробка і забезпечення виконання системи планів як інструментів реалізації стратегічних орієнтирів з удосконалення підприємства та його окремих підсистем, що є основою для забезпечення його конкурентоспроможного існування в довгостроковій перспективі [1, с. 103].

Визначення концепції стратегічного управління передбачає формування системи управління певного (стратегічного) типу з визначенням мети як відправної точки стратегічних дій.

Стратегію як мету управління можна визначити як реальну модель підприємства, в якій реалізується «бачення» його керівників і власників і яка побудована з використанням SWOT-аналізу.

Для того, щоб отримати ясну оцінку сил підприємства і ситуації на ринку, існує SWOT-аналіз – це визначення сильних і слабких сторін підприємства, а також можливостей і загроз, що витікають з його найближчого оточення (зовнішнього середовища):

– сильні сторони (Strengths) – переваги підприємства;

– слабкі сторони (Weaknesses) – недоліки підприємства;

– можливості (Opportunities) – чинники зовнішнього середовища використання яких створить переваги підприємства на ринку;

– загрози (Threats) – чинники, які можуть потенційно погіршити положення підприємства на ринку.

Для проведення SWOT-аналізу необхідно:

1) визначити основний напрям розвитку підприємства (його місію);

2) зважити сили і оцінити ринкову ситуацію, щоб зрозуміти, чи можливо рухатися у вказаному напрямі і яким чином це краще зробити;

3) поставити перед підприємством цілі, враховуючи його реальні можливості (визначення стратегічної мети підприємства).

Для проведення SWOT-аналізу необхідно: визначити основний напрям розвитку підприємства (його місію); зважити сили і оцінити ринкову ситуацію, щоб зрозуміти, чи можливо рухатися у вказаному напрямі і яким чином це краще зробити; поставити перед підприємством цілі, враховуючи його реальні можливості (визначення стратегічної мети підприємства).

Проведення SWOT-аналізу зводиться до заповнення матриці SWOT-аналізу. У відповідні поле матриці необхідно занести сильні і слабкі сторони підприємства, а також ринкові можливості і загрози [5, с. 125].

Проводиться SWOT-аналізу по етапах.

Етап 1. Визначення сильних і слабких сторін підприємства

Для того, щоб визначити сильні і слабкі сторони підприємства необхідно:

– скласти перелік параметрів, по якому оцінюватиметься підприємство;

– по кожному параметру визначити, що є сильною стороною підприємства, а що – слабкою;

– зі всього переліку вибрати найважливіші сильні і слабкі сторони підприємства і занести їх в матрицю SWOT - аналізу.

Для оцінки підприємства можна скористатися наступними параметрами:

– організація (може оцінюватися рівень кваліфікації співробітників, їх зацікавленість в розвитку підприємства, наявність взаємодії між відділами підприємства і т.ін.);

– виробництво (оцінюються виробничі потужності, якість і ступінь зносу устаткування, якість товару, що випускається, наявність патентів і ліцензій (якщо вони необхідні), собівартість продукції, надійність каналів поставки сировини, матеріалів і т. ін.);

– фінанси (можуть оцінюватися витрати виробництва, доступність капіталу, швидкість обороту капіталу, фінансова стійкість підприємства, прибутковість бізнесу і т. ін.);

– інновації (може оцінюватися частота впровадження нових продуктів і послуг на підприємстві, ступінь їх новизни (незначні або кардинальні зміни), терміни окупності засобів, вкладених в розробку новинок і т.ін.);

– маркетинг (тут можна оцінювати якість товарів/послуг (як цю якість оцінюють споживачі), популярність марки, повноту асортименту, рівень цін, ефективність реклами, репутацію підприємства, ефективність вживаної моделі збуту, асортимент пропонованих додаткових послуг, кваліфікацію обслуговуючого персоналу). Зі всього списку сильних і слабких сторін підприємства необхідно вибрати найважливіші (найсильніші і найслабкіші сторони) і записати їх у відповідні поля матриці SWOT-аналізу.

Етап 2. Визначення ринкових можливостей і загроз.

Другий крок SWOT-аналізу – це оцінка ринку. Цей етап дозволяє оцінити ситуацію зовні підприємства – побачити можливості і загрози. Методика визначення ринкових можливостей і загроз практично ідентична методиці визначення сильних і слабких сторін підприємства.

За основу можна узяти наступний список параметрів: чинники попиту; чинники конкуренції; чинники збуту; економічні чинники; політичні і правові чинники; науково-технічні чинники; соціально-демографічні чинники; соціально-культурні чинники; природні і екологічні чинники; міжнародні чинники.

Необхідно вибрати зі всього списку можливостей і загроз найважливіші, і занести їх у відповідні поля матриці SWOT-аналізу [9, с. 25].

В заповненій матриці SWOT-аналізу видний повний перелік основних сильних і слабких сторін підприємства, а також тих, що відкривають перед підприємством перспективи та тих, що загрожують йому небезпекою.

Етап 3. Зіставлення сильних і слабких сторін підприємства з можливостями і загрозами ринку.

На перетинах окремих складових груп факторів формуються поля, для яких характерні певні сполучення, що їх необхідно враховувати надалі в ході розробки стратегій певного типу:

– поле СіМ – потребує стратегій підтримки та розвитку сильних сторін підприємства в напрямку реалізації шансів зовнішнього оточення;

– поле СіЗ – передбачення стратегій використання сильних сторін підприємства з метою пом’якшення (усунення) загроз;

– поле СлМ – розробка стратегій подолання слабкостей підприємства за рахунок можливостей, що їх надає зовнішнє середовище;

– поле СлЗ – іноді називають «кризовим полем», тому що тут поєднуються загрози середовища зі слабкістю підприємства.

З цієї точки зору стратегія це: позиція, спосіб життя, що не дає зупинитися на досягнутому, а орієнтує на постійний розвиток; є інтегральна частина менеджменту, що дозволяє усвідомити майбутнє; процес мислення, інтелектуальні вправи, які потребують спеціальної підготовки, навичок і процедур; є відтворювана цінність, що дає можливість досягти найкращих результатів активізацією діяльності всього персоналу [3, с. 84].

До такого підходу наближається таке визначення: «стратегія – це загальний, всебічний план досягнення цілей» [5, с. 115]. Ототожнення стратегії і плану випливає з теорії ігор, де стратегія – це план дій у конкретній ситуації, що залежить від вчинків опонента .

Висновки. Отже, стратегія – це багатогранне та дуже ефективне для діяльності підприємства поняття, яке, між іншим, не є панацеєю від всіх негараздів підприємства. Тому дуже важливо чітко визначити, чого саме не треба очікувати від стратегії.

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 280 с.

2. Гончаров В.Н. Управление затратами комплексных производств: [Монография] / В. Н. Гончаров, В. И. Чиж, Ю. Ю. Корниенко, А. Ю. Климовицкая, И. А. Кирнос [Текст] – Донецк, 2013. – 180 с.

3. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах: [Практикум] / Г. С. Тарасенко, Л. Я. Зрібняк, М. Н. Малиш. – К.: Урожай, 2013. – 224 с.

4. Шевельова С. О. Аграрний менеджмент: [монографія] / С. О. Шевельова – Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2014. – 212 с.

5. Шершньова З. Є. Стратегічне управління / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с

Рецензент – д.держ.упр., професор Лозинська Т. М.

УДК 338.001

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Хамзе Махмуд Аль-Равашдех, здобувач
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто сутність конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Визначено конкурентне середовище аграрного ринку Полтавської області яке представлене трьома рівнями: регіональним, міжрегіональним і міжнаціональним. Побудовано модель впливу зовнішнього середовища для прийняття стратегічних рішень. На базі експертних оцінок складено матрицю рангів факторів зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств. Визначено найвпливовіші фактори макро- та мікросередовища сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: *фактори зовнішнього середовища, макросередовище, мікросередовище, метод експертних оцінок, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. Стійке положення будь-якого сільськогосподарського підприємства на ринку продукції визначається рівнем його конкурентоспроможності, тобто здатності виробляти та збувати продукцію, яка за ціновими і неціновими характеристиками більш приваблива для споживачів, ніж продукція їх конкурентів.

В сучасних умовах господарювання підприємство стає «відкритою економічною системою». Результат його зростання і виживання істотним чином залежить не тільки від внутрішніх чинників, але й від зовнішніх умов, з якими підприємство стикається і з якими йому доведеться зіткнутися в майбутньому. Конкурентоспроможність підприємства на внутрішньому і зовнішніх ринках характеризується можливістю випускати конкурентоспроможну продукцію і потенційною можливістю для такого випуску. Водночас конкурентоспроможність підприємства є індикатором, в якому розкриваються і переплітаються конкурентоспроможність товару, галузі, регіону та економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та виявлення факторів, що на них впливають, присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних вчених, як Й.С. Завадський, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Б.Й. Пасхавер, І.О. Піддубний, П.Т. Саблук, Л.А. Савчук, Р.А. Фатхутдінов, І.І. Червен, О.М. Шпичак та ін.

Актуальність оцінки впливу зовнішнього середовища обумовлена необхідністю виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Також існує необхідність теоретичного обґрунтування цього процесу і формування практичних заходів з підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств. Це й зумовило актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення значущості факторів зовнішнього середовища, що впливають на формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств є мікроекономічною категорією, а тому підвищення її рівня є відображенням інтересів суб'єктів аграрного сектору економіки. Водночас будь-яке аграрне підприємство функціонує в певному зовнішньому середовищі, тому дослідження вказаної категорії у відриві від макроекономічних процесів, на нашу думку, є неправомірним та недоцільним. В контексті вищевикладеного важливого значення набуває аналіз конкурентного середовища з сукупністю факторів, які впливають на конкурентну взаємодію суб’єктів господарювання аграрного сектору в умовах ринкової економіки. Сільськогосподарські підприємства як України, так і Полтавської області є суб'єктами ринку, на якому в процесі суперництва вони формують конкурентне середовище, яке на аграрному ринку Полтавської області представлене трьома рівнями:

- регіональним (конкуренція між сільськогосподарськими підприємствами області);

- міжрегіональним (конкуренція між виробниками сільськогосподарської продукції різних районів);

- міжнаціональним (конкуренція з імпортерами сільськогосподарської продукції).

З метою оцінки впливу зовнішнього середовища на підприємницьку активність досліджуваних сільськогосподарських підприємств (рис. 1), а також визначення характеру і спрямованості впливу його чинників на їх діяльність вважаємо доцільним побудову моделі впливу зовнішнього середовища для прийняття стратегічних рішень.

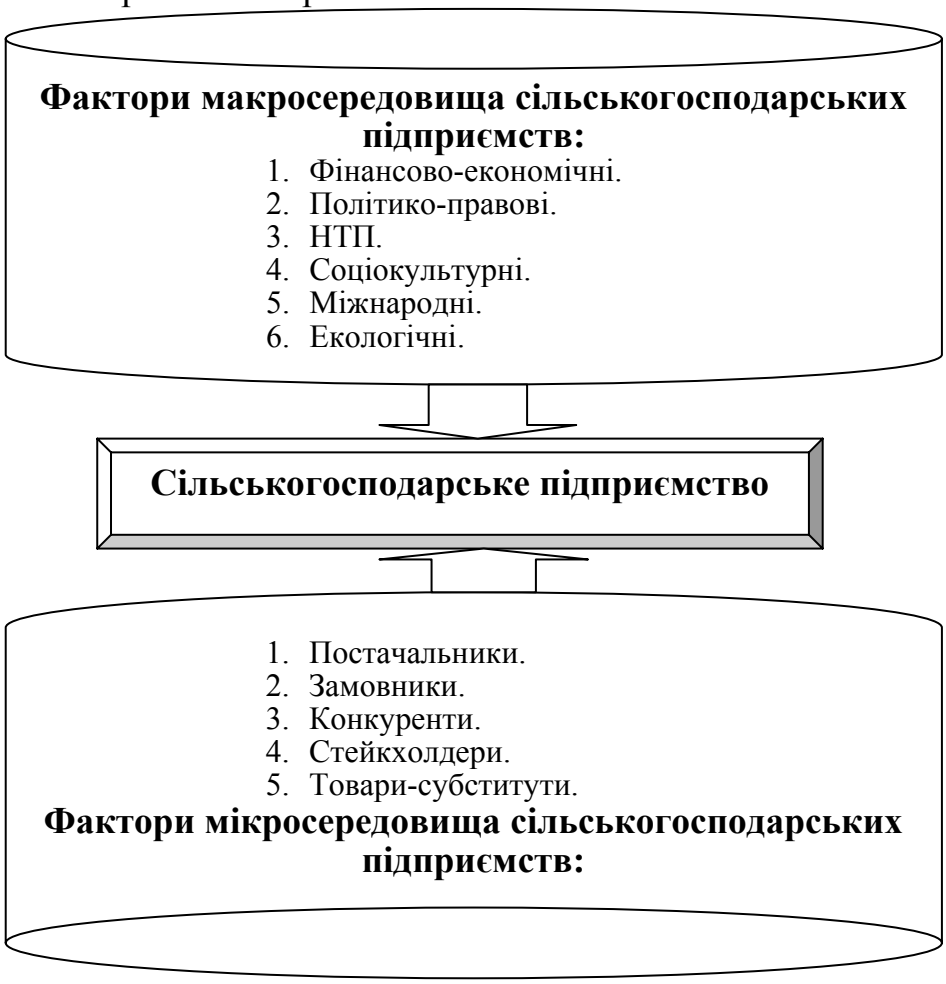

Рис. 1. Структура зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств

Джерело: побудовано автором

Для визначення коефіцієнтів вагомості факторів зовнішнього середовища нами було застосовано метод експертних оцінок: узгодженість думок експертів оцінена за допомогою коефіцієнта конкордації на основі методу рангової кореляції (табл. 1).

На базі таблиці експертних оцінок складена матриця рангів (табл. 2).

Ранги факторів присвоюються за наступним принципом: ранг 1 має фактор, який має найбільший вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств. Ступінь зв'язку між рангами, оцінками, виставленими фахівцями, оцінюється коефіцієнтом конкордації, або коефіцієнтом згоди.

Таблиця 1

Експертні оцінки значущості факторів зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств

Фактори зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств	Експерти										$\sum Xij$	$\sum Xij/10$
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. Фінансово-економічні (ФЕ)	0,182	0,09	0,2	0,097	0,15	0,18	0,099	0,17	0,098	0,090	1,365	0,1365
2. Політико-правові (ПП)	0,09	0,067	0,08	0,089	0,06	0,099	0,081	0,091	0,058	0,089	1,297	0,1297
3. НТП	0,085	0,087	0,091	0,089	0,086	0,091	0,078	0,088	0,09	0,087	0,884	0,0884
4. Соціокультурні (СК)	0,081	0,075	0,062	0,056	0,08	0,079	0,09	0,08	0,077	0,081	0,786	0,0786
5. Міжнародні(М)	0,03	0,035	0,039	0,04	0,037	0,038	0,04	0,032	0,035	0,038	0,364	0,0364
6. Экологічні (ЭК)	0,046	0,062	0,04	0,044	0,039	0,03	0,041	0,04	0,055	0,045	0,442	0,0442
7. Постачальники (П)	0,047	0,05	0,048	0,05	0,047	0,049	0,048	0,05	0,048	0,045	0,482	0,0482
8. Замовники (З)	0,05	0,049	0,05	0,05	0,049	0,047	0,045	0,05	0,048	0,049	0,487	0,0487
9. Конкуренти (К)	0,3	0,33	0,32	0,31	0,33	0,32	0,35	0,3	0,32	0,31	3,19	0,319
10. Стейкхолдери (СК)	0,156	0,14	0,158	0,148	0,145	0,15	0,125	0,15	0,149	0,154	1,475	0,1475
11. Товари-субститути (ТС)	0,047	0,031	0,024	0,042	0,029	0,034	0,032	0,05	0,035	0,042	0,366	0,0366
												∑ 1,00

Джерело: розраховано автором

Коефіцієнт конкордації визначає узгодженість експертів при ранжируванні n об'єктів за ступенем присутності деякої ознаки Х. Сумарне ранжування має наступний вигляд:

$$\sum_{j=1}^{m} X_{j1,} \sum_{j=1}^{m} X_{j2}, ..., \sum_{j=1}^{m} X_{jn}, \quad (1)$$

де *n* – об'єкти, які в різній мірі мають властивість Х;

m – кількість експертів, які ранжирують об'єкти по властивості Х.

Таблиця 2

Матриця рангів факторів зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств

Фактори зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств	Експерти										$\sum_{j=1}^{n} xin$	$\sum_{j=1}^{n} xjn$	$(\sum_{j=1}^{n} xjn - a)^2$
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
1.Фінансово-економічні (ФЕ)	3	4	4	3	3	3	3	3	4	3	33	-27	729
2.Політико-правові (ПП)	5	5	6	4	5	5	4	4	5	5	51	-9	81
3. НТП	4	3	6	4	6	4	5	4	5	4	38	-22	484
4. Соціокультурні (СК)	6	7	5	5	6	6	6	6	6	6	59	-1	1
5. Міжнародні(М)	11	10	10	11	10	9	10	11	11	11	104	44	1936
6.Экологічні (ЭК)	10	6	9	9	9	11	9	10	7	9	89	29	841
7. Постачальники (П)	8	8	8	8	8	7	7	9	9	8	80	20	400
8. Замовники (З)	7	9	7	7	7	8	8	7	8	7	75	15	225
9.Конкуренти (К)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10	-50	2500
10. Стейкхолдери (СК)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20	-40	1600
11.Товари-субститути (ТС)	9	11	11	10	11	10	11	8	10	10	101	41	1681

Джерело: розраховано автором

Метод застосовується для виявлення вагових коефіцієнтів і рангів факторів зовнішнього середовища, так як зазвичай він використовується для формалізації апріорної інформації при невеликій кількості ранжируваних об'єктів (n ≤ 15). Сума квадратів різниць між членами сумарного ранжирування і членами ряду, складеного з середніх значень дорівнює:

$$S = \sum_{j=1}^{m} \left\{ \sum_{i=1}^{n} X_{ij} - \frac{1}{2} m(n+1) \right\}^2 \qquad (2)$$

Величина S досягає максимуму при однакових експертних ранжировках. Узгодженість експертів як відношення реальної суми квадратів різниць S до максимально можливої сумі $S_{макс}$ по коефіцієнту конкордації Кендалла:

$$W = \frac{S}{S_{МАКС}} = \frac{12S}{m^2(n^3 - n)} \qquad (3)$$

Величина W змінюється в інтервалі [0; 1]: W = 1 означає, що всі експерти дали однакові ранжування; при W = 0 зв'язок між ранжировками, які надали m експерти, відсутня.

Оцінка значущості коефіцієнта конкордації здійснюється на основі x^2– розподілу з числом ступенів свободи $\varphi = n - 1$. Перевірка значущості зводиться до перевірки статистичної гіпотези про рівність коефіцієнта конкордації нулю. При заданому рівні значущості α ця гіпотеза відкидається, коли

$$m(n-1)W \geq x^2 кр\,, \qquad (4)$$

де $x^2 кр$ – критичне значення x^2 – розподілу з числом ступенів свободи $\varphi = n - 1$

За результатами розрахунків маємо:

$$W = \frac{12 \times 10478}{100 \times (1331 - 11)} = 0{,}9525$$

$$x = m \times (n-1) \times W = 10 \times 10 \times 0{,}9525 = 95{,}24 \qquad (5)$$

Для рівня значущості α = 0,01 и для φ=10 ступенів свободи $x^2 кр$ = 21,666. Так як $x^2 кр$ = 21,666 <= 95,24, то гіпотеза про те, що між ранжировками експертів є узгодженість, приймається.

Отже, оцінки, дані експертами в процесі опитування, можна вважати значущими; узгодженість думок фахівців підтверджена коефіцієнтом конкордації W = 0,95.

Таким чином, досліджувані фактори зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств мають наступні значення коефіцієнтів значимості (згруповані згідно рангів впливу):

Фактори мікросередовища:

1) конкуренти – 0,319;

2) стейкхолдери – 0,1475;

7) замовники – 0,0487;

8) постачальники – 0,0482;
10) товари-субститути – 0,0366.
Фактори макросередовища:
3) фінансово-економічні – 0,1365;
4) політико-правові – 0,1297;
5) НТП – 0,0884;
6) соціокультурні – 0,0786;
9) екологічні – 0,0442;
11) міжнародні – 0,0364;

Метод апріорного моделювання на основі експертних оцінок показав, що найбільшу вагу має фактор мікрооточення – вплив конкурентів, як давно працюють на ринку, так і новачків, що приходять в галузь.

Як бачимо з матриці рангів, значний вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств мають фактори макросередовища – фінансово-економічні та політико-правові. Отже, значний вплив регулюючої ролі держави зумовлений низькою еластичністю попиту і непередбачуваністю результатів в аграрному секторі, нестабільністю прибутків сільськогосподарських підприємств, сезонністю сільськогосподарського виробництва, збереженням земельного потенціалу, необхідністю охорони навколишнього природного середовища, розвитком експортного потенціалу аграрного сектора та забезпеченням продовольчої безпеки країни.

Висновки. В сучасних умовах господарювання, яким властиві швидкі зміни, не викликає сумніву актуальність подальшого дослідження впливу зовнішнього середовища на діяльність сільськогосподарських підприємств. Визначення найвпливовіших факторів зовнішнього середовища підприємства дозволяє отримати всю можливу та необхідну інформацію про нього. Результати проведеного аналізу свідчать, що найбільший вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств серед факторів мікросередовища здійснюють конкуренти та стейкхолдери. Серед факторів макросередовища найбільш значущими являється фінансово-економічне та політико-правове середовище.

Список використаних джерел:

1. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
2. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія.] / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С. 7-14.
4. Пасхавер Б. Интегральный показатель эффективности сельскохозяйственного производства / Б. Пасхавер // Вопросы экономики. –1979. – № 10. – С. 67-77.
5. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
6. Шепіцен А.О. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства / А.О. Шепіцен // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 66-73.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П. М.

УДК 631.17.001.76:635

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ОВОЧІВНИЦТВІ

Черненко Ю. Ю., аспірантка
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Запропоновані сучасні напрями зростання ефективності галузі овочівництва завдяки впровадженню інтернет-маркетингу, застосування геоінформаційних систем та супутникового моніторингу. За умов відсутності налагодженого фінансового механізму інноваційної діяльності запропонована можливість заощадження бюджету підприємства завдяки використання маркетингового і транспортного аутсорсингу в якості інноваційних технологій.

***Ключові слова**: інновації, інтернет-маркетинг, точне землеробство, аутсорсинг.*

Постановка проблеми. Інновації це найбільш ефективний засіб серед багатьох способів подолання кризових явищ. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року, ними можуть бути організаційно-технічні рішення комерційного, виробничого й адміністративного характеру, які істотно покращують структуру та якість виробництва або соціальної сфери, нові або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба вдосконалення бізнес-процесів агропромислової галузі завдяки інформаційно технічним інноваціям знайшли відповідне відображення у наукових працях відомих вчених-економістів: Вагомий внесок у теорію й практику впровадження інноваційних технологій в агропромисловому комплексі здійснили такі науковці, як П.Т. Саблук, О.І. Дацій, О.В. Шубравська, М. Й Малік, М. І. Кісіль, О.В. Крисальний, П. М. Музика, В.М.Трегобчук, та інші. Але, незважаючи на значну кількість публікацій, назріла необхідність висвітлення сучасних інформаційно-технічних інновацій в галузі овочівництва.

Постановка завдання. Поширення інформаційних інновацій у виробництві овочевої продукції забезпечить ефективність реалізації продукції, розширення економічних зв'язків й налагодження ринків збуту, забезпечить приплив засобів для організації великомасштабного та низьковитратного виробництва [2].

Основні результати дослідження. Сучасні інформаційні технології та програмне забезпечення виконують ключову роль в управлінні діяльністю підприємства. Серед основних технологій, що підтримують аналіз управління інтелектуальними ресурсами підприємства, і, зокрема, інноваціями, можемо виділити: Інтернет, стільниковий зв'язок й інші глобальні і локальні мережі, які забезпечують інформаційний обмін. Наразі одним із найбільш перспективних видів просування продукції на ринок є інтернет-маркетинг. Він дозволяє здолати інформаційний бар'єр щодо цін й попиту на регіональних ринках, що є однією з перешкод на шляху збільшення продажу місцевої продукції за межі області. За допомогою інтернет-магазину й усіх маркетингових інструментів (реклама, PR, брендинг та ін.) дуже зручно організувати рух товару та розширити межі бізнес-зв’язків.

Як найбільш ефективний інструмент пошуку потенційних споживачів овочевої продукції було б зручно для підприємств-овочівників області використовувати інтернет-канали розподілу продукції за мінімальними витратами на просування й рекламу. Функціональна модель цього процесу представлена на рис. 1.

Отже, ведення електронної комерції дозволить спростити та підвищити ефективність не лише роздрібного, а й оптового продажу, оскільки продаж безпосередньо спеціалізованим магазинам, ресторанам або мережі супермаркетів та сертифікованим переробним підприємствам служить найкращим прикладом диверсифікації збуту продукції [3,4].

Також дозволить оформляти договори цільового постачання (вирощування певної сільськогосподарської продукції на замовлення переробників), продаж з поля, організацію власних польових днів, виставок й ярмарків і приймати участь у державних тендерах.

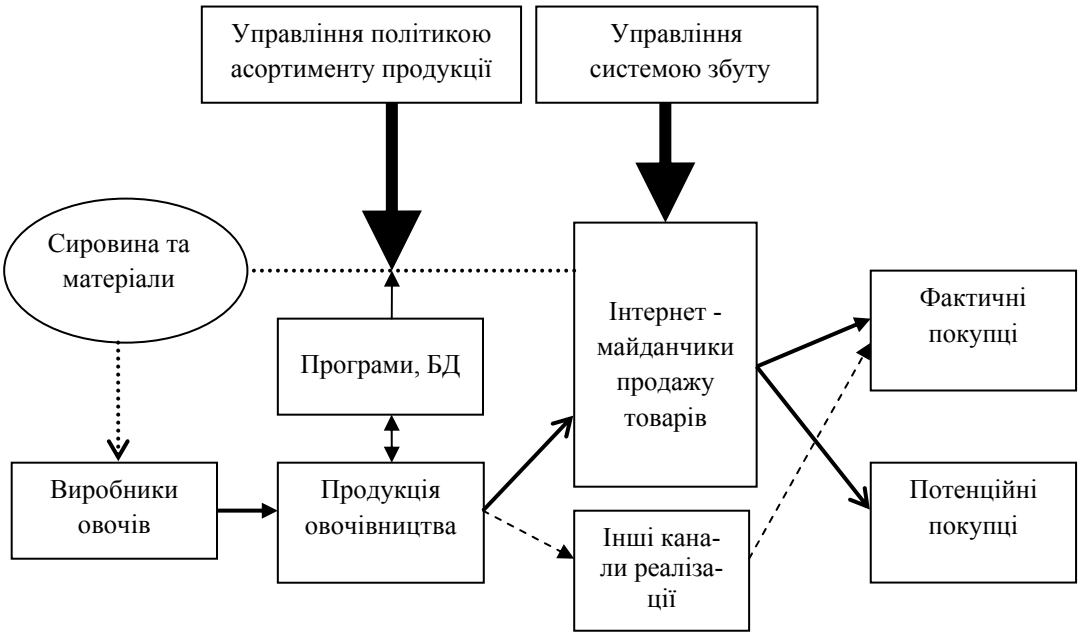

Рис. 1. Впровадження нового інтернет-каналу розподілу продукції овочівництва для підприємств-овочівників Харківській області

**Систематизовано автором на основі [5].*

Виробникам овочевої продукції з економічної точки зору вигідне те, що за такого варіанту розширення своєї діяльності не треба придбавати устаткування, торгові приміщення, немає необхідності користуватися послугами посередників, що дає можливість встановлювати доступні ціни на реалізовану продукцію овочівництва (табл. 1).

Використання комп'ютерних технології дозволить вести агровиробництво обумовлене збільшеними вимогами антропогенного впливу на навколишнє середовище і простежити технологічний ланцюжок виробництва продукції «поле-магазин».

Поява нової технології під назвою «точне землеробство» було обумовлене збільшеними вимогами екологічної безпеки землеробства, економії добрив і засобів захисту рослин, а також – пально-мастильних матеріалів.

Таблиця1

Калькуляція витрат, прогноз продажів й виручки від реалізації послуг через інтернет-магазин, оцінка його економічної ефективності для підприємств-овочівників Чугуївського району Харківській області, 2015 р.

Витрати	Сума		
Створення сайту, грн	5000,00		
Просування, PR сайту, грн	1000,00		
Сплата за послуги регістратора	1000,00		
Реклама за рік, грн	3000,00		
Всього, грн	10000,00		
Повні витрати, тис. грн	2823,00		
Всього витрат, тис. грн	2833,00		
Очікувані доходи	В розрахунку за		
	1 місяць	1 квартал	2 квартали
Клієнтська база замовників	10	30	60
Запланований обсяг реалізації, ц	33300	100000	200000
Ціна реалізації, грн	195	200	205
Виручка, тис. грн	6493,5	20000	41000
Прибуток, тис. грн	3660,5	17167	38167
Рентабельність продаж, %	56,4	85,0	93,1

**Розраховано автором за даними форма 50 с-г (річна) «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Харківської області за 2014 р.»*

В основі наукової концепції точного землеробства лежать уявлення про існування неоднорідностей в межах одного поля. Суть цього напряму полягає в обробці полів у залежності від реальних потреб вирощуваних у цьому місці культур, які визначаються за допомогою сучасних інформаційних технологій і системи глобального позиціювання (GPS, ГЛОНАСС), аналіз проб ґрунту, а також спеціальних програм для аграрного менеджмента на базі геоінформаційних систем [6].

Зібрані дані використовуються для більш точної оцінки оптимальної щільності посівів, розрахунку норм внесення добрив і засобів захисту рослин, точного передбачення врожайності та фінансового планування. Дана концепція вимагає обов'язково брати до уваги локальні особливості ґрунту та кліматичні умови. Такий підхід дозволяє не тільки збільшувати родючість ґрунту подальшим вибірковим внесенням органічних і мінеральних добрив, але й робити точний облік виконаної роботи на кожному окремому полі. І, як показує практика, це призводить до 17-20 % економії добрив і 20-25 % економії ПММ.

Розвиток сучасних технологій дозволяє підбирати раціональні сорти оброблюваної культури, регулювати норми висіву й строки висіву, сприяти кращому пристосуванню насіння до стану поля. А також отримувати найважливішу інформацію про посівні площі, так звані карти врожайності, використовуючи спеціальні датчики, встановлені на збиральній техніці (вимірювальні вагові системи для коренів-і бульбоплодів), а також бортові комп'ютери та приймачі GPS, вмонтовані на збиральній машині.

Системи паралельного водіння і автопілоти забезпечують: високоякісні польові роботи при будь-якій видимості (вночі, в туман та ін.) і різке зни-

ження площ огріхів, пересіву, подвійної обробки засобами захисту рослин (ЗЗР) та ін. Системи із ручним керуванням (пристрої паралельного водіння) можуть нарощуватися до систем автоматичного водіння, що забезпечує ще більшу продуктивність праці і точність обробки полів.

Така навігаційна система, що встановлюється безпосередньо, наприклад, на трактор, включає в себе приймач супутникової інформації і бортовий комп'ютер з програмою, що забезпечує запис поточних координат рухомого об'єкта із заданим тимчасовим кроком. Варто відмітити, що використання додаткового устаткування дозволяє забезпечити точність водіння до 2 сантиметрів, що має велике значення в овочівництві.

Перевагою систем паралельного водіння або GPS моніторингу є те, що усі параметри можна відслідковувати в режимі реального часу. З впровадженням цієї системи підвищується ефективність роботи й знижуються експлуатаційні витрати всього підприємства, так економія пального складе 25-30 %, знижуються витрати на амортизацію до 25 %, скорочуються простої автомобіля до 10 %, знижується пробіг до 20 %. Інформаційно-технічні інновації застосовуються під час оранки, обприскування, внесення добрив, збирання врожаю. Особливо ефективне використання систем паралельного водіння в овочівництві разом із широкозахватними агрегатами [6].

Такі технології особливо перспективні у великих господарствах з великими розмірами полів, де є тривалий період вегетації, ґрунти не дуже родючі, а небезпека ураження культур хворобами та шкідниками досить велика.

Проблемою вітчизняного овочевиробника є відсутність фінансового механізму інноваційної діяльності. Основним джерелом фінансування витрат на інновації є власні кошти підприємств (реінвестиційні кошти).

Впровадження інноваційно-інформаційних технологій в аграрному секторі сильно відстає від інших галузей, що пов'язано зі слабко розвиненою інфраструктурою в сільській місцевості, великими відстанями, хронічною нестачею кваліфікованого персоналу. Але в даний час значна частина ринку інформаційних технологій стала доступною для сільськогосподарських товаровиробників завдяки аутсорсингу. Підприємство може доручити зовнішній стороні створення й обслуговування систем електронної комерції, (послуги хостингу, брендінгу, PR-акцій через інтернет-магазин), або у разі потреби координацію маркетингової діяльності в цілому – від розробки стратегії до залучення спеціалізованих організацій. Канал обробки заявок може бути організований у режимі електронної або голосової пошти. Замовник не збільшує штат співробітників й фонд оплати праці, поряд з цим знижуються накладні витрати, пов'язані із обслуговуванням робочих місць, навчанням співробітників і т. д. Використання аутсорсингу маркетингу дозволяє заощаджувати до 20-30 % маркетингового бюджету компанії [7].

Транспортний аутсорсинг дозволяє установку системи з наданням статистичних реальних даних за місяць позмінно по кожній одиниці техніки для порівняльного аналізу даних, списаних за нормами з реальними даними, отриманими за показниками системи, для служби головних інженера й економіста.

Висновки. Нині одним із важливих питань є доступність, продуктивність й гнучкість інформаційних систем та технологій, що використовуються в виробництві продукції овочівництва. Інформаційно-технологічне забезпечення на багатьох підприємствах не відповідає умовам сучасності. Отже, практичне застосування розроблених рекомендацій забезпечить комплексний системний підхід до формування інформаційного забезпечення, обґрунтування управлінських рішень аграрних підприємств, що дасть змогу утримувати довгострокові конкурентні переваги на ринку. Таким чином, реалізація запропонованого комплексу інформаційно-інноваційних заходів забезпечить вихід на нові ринки збуту вагомі в масштабах підприємства чи галузі овочівництва та приріст доходів.

Список використаних джерел:

1 Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – 266 с.

2.Саблук П. Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері та інституціональний аспект: монографія. П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило [та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.

3 Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: [монографія] / [Шубравська О. В., Молдован Л. В., Пасхавер Б. Й. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської; НАН України, Ін-текон. та прогнозув. – К., 2012. – 496 с.

4. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України / О. І. Дацій // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 65-76.

5. Николаев А. Б. Управление сбытом готовой продукции промышленного предприятия с использованием интернет-канала распределения / А. Б. Николаев, В. Р. Рогов //Наука и образование. – 2012. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://technomag.edu.ru/index.html.

6. Використання космічних технологій в агропромисловому комплексі України / [Татаріко О. Г., Сиротенко О. В., Волошин В. І., Бершуєв Е. І.] // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 7. – С. 5-9.

7. Омарова Н.Ю. Основные причины и преимущества внедрения аутсорсинга на предприятиях агропромышленного комплекса / Н. Ю. Омарова // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 4 – С. 180-182.

Рецензент – д.е.н., професор Кошкалда І.В.

УДК 379.85:63

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ЗЕЛЕНОМУ ТУРИЗМІ

Чорний Б.С., аспірант

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти та підходи до визначення поняття малих форм господарювання, у тому числі у сільському зеленому туризмі. Досліджено нормативно-правові засади організації малих форм господарювання, у тому числі у сфері туризму та гостинності. На основі проведених досліджень дано авторське трактування поняття «малі форми господарювання» та «малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі», а також наведено особливості їх діяльності. Визначено основні чинники впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність господарюючих суб'єктів

у сільському зеленому туризмі в умовах ринкової конкуренції. Обґрунтовано організаційно-економічні засади функціонування малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі.

Ключові слова: *малі форми господарювання, організаційно-економічні засади, сільський зелений туризм, селянські господарства, чинники, зовнішнє та внутрішнє середовище, конкуренція, управління.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання становлення та розвиток малого підприємництва у різних сферах є об'єктивною тенденцією розвитку сучасної економіки, оскільки воно характеризується високим рівнем гнучкості підприємницької діяльності, спрямованістю зусиль на постійне удосконалення власної діяльності з орієнтацією на місцеві ресурси, наявністю двостороннього зв'язку між підприємцем і його клієнтами, виконанням ролі ринкоутворюючого чинника [7, с. 68]. У зв’язку зі значним переформатуванням туристичних потоків, зумовленого низкою об’єктивних причин, що спостерігається в Україні в останні роки, питання вивчення функціонування малих форм господарювання у сфері туризму, у тому числі сільського зеленого, набуває актуального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування малих форм господарювання, у тому числі у сфері туризму, були предметом вивчення та знайшли висвітлення у роботах таких науковців як В.І.Аранчій, Ю.Д. Білик, З.С. Варналій, Л.І. Вороніна, О.С. Горда, В.П. Горьовий, І.В. Ляшенко, Ю.П.Макаренко, П.М. Макаренко, Л.О. Мармуль, Т.С. Незвещук-Когут, М.М. Пітюлич, П.Т. Саблук, М.Г. Шульський, В.В. Юрчишин та багато інших. Разом з тим, окремі аспекти цієї багатогранної проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення економічної сутності малих форм господарювання та обґрунтування організаційно-економічних засад функціонування таких господарюючих суб’єктів у сільському зеленому туризмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування організаційно-економічних засад функціонування малих форм господарювання у галузі сільського зеленого туризму безпосередньо пов’язано з наявністю сучасного понятійного апарату та нормативно-правових визначень, аналіз яких надасть можливість виявити їх економічну сутність. Відповідно Господарського кодексу України, до суб'єктів господарювання загалом належать господарські організації – юридичні особи, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [3].

Відповідно до кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік суб’єкти господарювання розподіляють на: мікро- та малі підприємства, середні та великі підприємства. Згідно такої градації суб’єктами мікропідприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб’єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 10 осіб та річний дохід

від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [6, с. 457].

Проте, для малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі, які теоретично належать до мікропідприємств, не зовсім підходять дані критерії, адже навіть 10 працівників можуть виконувати значний обсяг роботи та надавати велику кількість послуг, а річний дохід у межах до 2 мільйонів євро недосяжний для багатьох підприємств сфери туризму. Таким чином, в умовах негативного коливання курсу національної валюти, встановлені обмеження не є логічними не тільки для малих форм господарювання сільського зеленого туризму, а й багатьох інших сфери послуг.

В економічній літературі також зустрічаються різноманітні визначення сутності малих форм господарювання. Так, на думку І.В. Ляшенка, малі форми господарювання – це суб'єкти малого підприємництва, що створюються на основі певної форми власності (як правило, приватної) для здійснення господарської діяльності, одержання прибутку чи в споживчих цілях, і, що мають деяку самостійність [5, с. 30]. О.С. Горда визначає малі форми господарювання як суб'єкти підприємницької діяльності дрібнотоварного укладу будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, як зареєстрованих, так і незареєстрованих органами державної влади [2, с. 98]. М.Г. Шульський погоджується із наведеними твердженнями, однак наголошує на особистій участі членів цих господарств та їх родин у виробничому процесі [9, с. 12].

На нашу думку, малі форми господарювання – це економічно-самостійний господарюючий суб'єкт мікро підприємництва, який здійснює свою діяльність за участі власника та членів його родини, або із залученням найманої робочої сили, у тому числі виробництво продуктів харчування, надання послуг, торгівлю тощо, з метою реалізації власного економічного інтересу.

Для виявлення особливостей функціонування малих форм господарювання у сільській місцевості варто виявити основні засади функціонування таких підприємств з урахуванням вимог до цих підприємств та специфіки діяльності. Так, О.М. Матусова виділяє особливості діяльності малих форм господарювання на території села та зазначає, що мале підприємництво є здійсненням діяльності в межах товарних особистих селянських господарств, які законодавчо й часто в наукових дослідженнях не належать до суб’єктів підприємницької діяльності [8].

Однак, на думку Г.В. Батюк серед вимог до суб’єктів малих форм господарювання у сільському господарстві належать особисті селянські господарства з обмеженнями площі земельної ділянки не більше 2 га (можливе збільшення лише відповідно до умов дотримання чинного законодавства) й діяльність здійснюється індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, а також фермерські господарства із великою площею земельних угідь. Зважаючи на існування багатоманітності термінології та дискусійність багатьох теоретичних аспектів виділяють такі основні особливості діяльності малих форм господарювання – це:

- приватна автономність підприємця, його повна економічна і господарська свобода у виборі сфери, методів, часу, місця здійснення підприємницької діяльності;
- повна відповідальність за економічні, екологічні та соціальні наслідки своєї діяльності й пов'язані з нею ризики;
- власна орієнтація на комерційний успіх, на одержання прибутку;
- особиста участь сім'ї чи її членів у здійсненні діяльності;
- невеликі обсяги виробництва продукції або надання послуг;
- інтуїтивний характер підприємницької діяльності, відсутність стратегії на перспективу;
- використання некваліфікованої або малокваліфікованої робочої сили (низький рівень освіти, відсутність професійних навичок);
- неформальний характер взаємовідносин у ході ведення підприємницької діяльності;
- велика залежність від природнокліматичних факторів, що зумовлюють сезонність послуг;
- велика ймовірність ризику, що ускладнює доступ до фінансово-кредитних ресурсів;
- слабка підтримка або її відсутність з боку держави;
- високий ступінь тінізації господарської діяльності.

Однак, виходячи з того, що сільський зелений туризм визначається як відпочинковий різновид туризму, що відбувається у сільських садибах, домогосподарствах, у яких власник господарства надає послуги з розміщення та харчування, іноді – ряду інших характерних послуг (екскурсії, походи тощо) для обґрунтування організаційно-економічних засад функціонування малих форм господарювання в сільському зеленому туризмі необхідно проводити враховуючи особливості сфери туризму та гостинності.

Відповідно до Закону України «Про туризм» до суб'єктів, що здійснюють та забезпечують туристичну діяльність (окрім туристичних операторів та туристичних агентів) належать: готелі (кількість номерів – не менше 6); аналогічні засоби розміщення (надають обмежені готельні послуги); інші суб'єкти підприємницької діяльності (надають послуги проживання, харчування, екскурсійні послуги), фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо [4].

Отже, проаналізувавши нормативно-правове та теоретичне підґрунтя суб'єктів мікро підприємництва можна стверджувати, що малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі – це економічно-самостійний господарюючий суб'єкт, який здійснює свою діяльність та надає послуги розміщення (проживання), харчування та ряду інших характерних туристичних послуг з використанням:

- власного будинку (із кількістю житлових кімнат (номерів) не більше 6);
- трудових ресурсів членів родини;
- особистого селянського підсобного господарства;

- природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону.

Розглядаючи малі форми господарювання з точки зору теорії систем, зауважимо, що вони належать до систем відкритого типу, на діяльність яких чинить вплив ряд зовнішніх факторів (правове регулювання діяльності у сфері туризму, валютні коливання, політична ситуація в країні, зміна тарифів на енергоносії тощо). Для визначення організаційних засад функціонування виділені чинники впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники впливу на діяльність малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі

Підприємницьке середовище	Фактори впливу	
	позитивні	негативні
Зовнішнє середовище	- звільнення від податків (сільські садиби); - здороження іноземної валюти (для іноземних туристів); - переорієнтація внутрішніх туристичних потоків; - Інтернет можливості бронювання тощо; - конкуренція з боку готельних комплексів, інших аналогічних засобів.	- економічна та фінансова кризи; - політична нестабільність; - недосконале законодавство; - нерозвинута інфраструктура, у тому числі якість дорожніх покриттів; - погіршення екологічного стану; - підвищення тарифів та енергоносії; - сезонний характер послуг.
Внутрішнє середовище	- впровадження нових технологій, у тому числі щодо економного витрачання енергоносіїв; - диверсифікованість діяльності; - особиста зацікавленість в ефективній діяльності та рентабельності.	- низький рівень техніки, технологій; - відсутність ефективного менеджменту; - поєднання кількох професій, посад; - залежність якості послуг від внутрішнього клімату колективу (родинні відносини).

Розглянувши наведені чинники впливу на суб'єкти господарювання у сільському зеленому туризмі, доходимо висновку, що визначення їх переліку зовнішнього та внутрішнього середовищ прямо впливають на ефективність управління та діяльність малих форм господарювання. У системі факторів зовнішнього середовища малих форм господарювання можна виділити декілька рівнів.

Перший рівень – рівень у якому безпосередньо функціонує суб'єкт господарювання. До нього належать: туристи-індивіди та малі туристичні групи; партнери – суб'єкти, які забезпечують надходження ресурсів, необхідних для нормального функціонування; регулятори – державні, регіональні та місцеві органи, що встановлюють конкретні правила, контролюють і регулюють діяльність суб'єкта господарювання; конкуренти – готельні підприємства, гостинні двори, сільські садиби, що функціонують у регіоні.

Другий рівень – загальне середовище, яке містить фактори, що непрямо впливають на діяльність малих форм господарювання. Ці фактори в рівній мірі впливають на всі туристичні підприємства регіону. До цього рівня варто віднести: культуру – історію, традиції та звичаї, норми і поведінкові моделі, конфесійну структуру і систему цінностей та автентичність регіону, місцевості; економіку – ступінь розвиненості фінансових, трудових і споживчих ринків, рівень життя і купівельна спроможність населення, інфраструктура, інфляція, ціни, доступ до ресурсів тощо; нормативно-правове регулювання туристичної діяльності, сільського господарства, податкову систему тощо; політику – розподіл і концентрацію влади.

Третій рівень – глобальне середовище, вплив якого не пов'язаний з особливостями конкретного регіону або країни. Це, насамперед, технологічне середовище – знання, інформація, розвиток інформаційних технологій, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій; міжнародне середовище – візові режими, процес євроінтеграції тощо.

Усі наведені чинники перебувають у комплексному взаємозв'язку і взаємозалежності, тому аналізуючи особливості організаційно-економічних засад функціонування малих форм господарювання варто враховувати їх вплив на ефективність діяльності суб'єктів господарювання. Схематично взаємозв'язок малих форм господарювання із зовнішнім середовищем прямої та непрямої дії зображено на рис. 1.

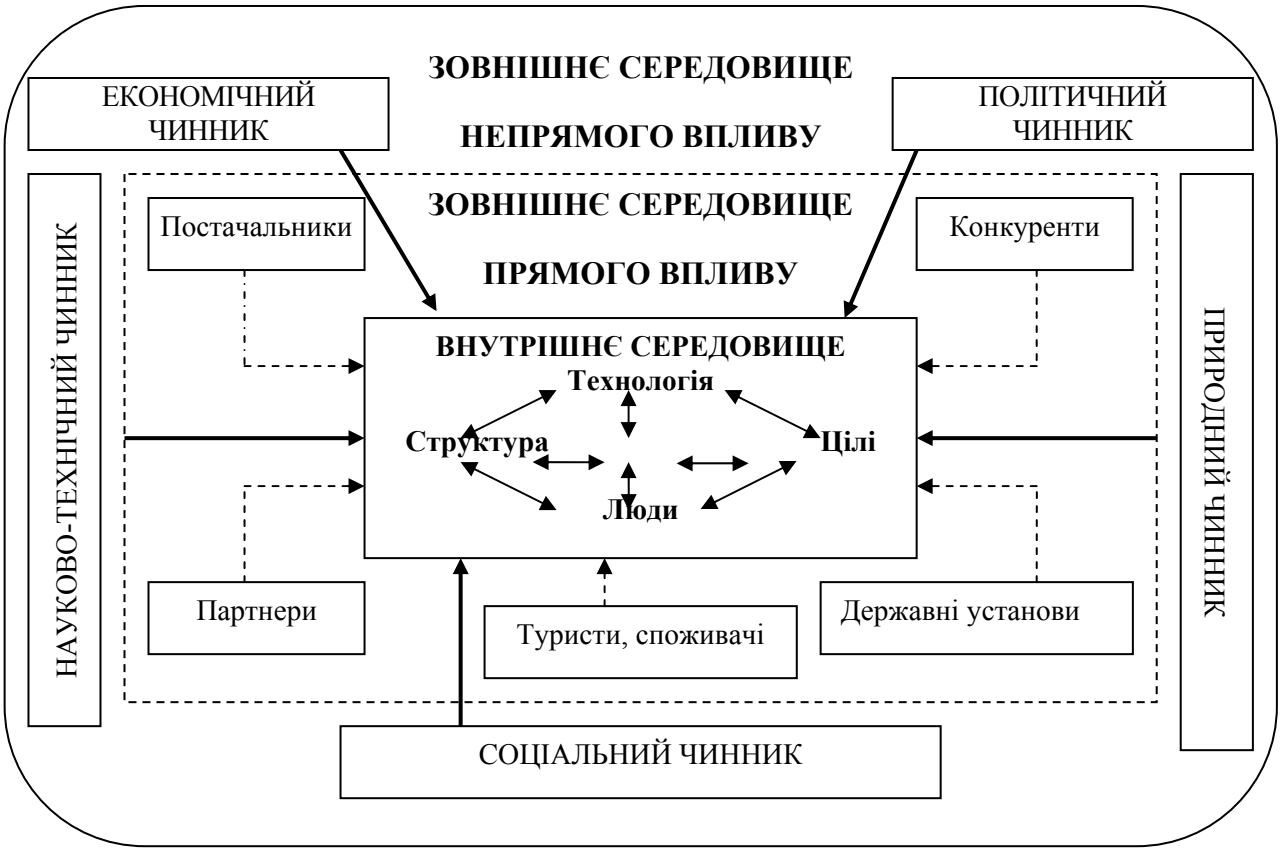

Рис. 1. Взаємодія малих форм господарювання із зовнішнім середовищем

Як видно із наведеного рис. 1, чинники зовнішнього середовища прямого впливу проявляються в таких формах, як поведінка постачальників і споживачів, зміна законодавства щодо господарських питань, постанови місцевих органів управління, склад і поведінка конкурентів. Чинниками непрямого впливу виступають політична ситуація в країні, рівень розвитку науково-технічного прогресу тощо.

Висновки. Малі форми господарювання у сільському зеленому туризмі є суб'єктом мікропідприємництва, що здійснюють свою діяльність відповідно до вимог розвитку сільських територій, сфери гостинності, сільського господарства, екологічної ситуації та природоохоронної діяльності на селі. Крім того, це один із видів самозайнятості населення, який піднімає роль краєзнавства, усереднює елементи активної діяльності і відпочинку, створює життєве середовище, наближене до природи, сприяє підвищенню рівня та якості життя сільських мешканців [1, с. 124]. Зважаючи на вказане вище, організаційно-економічні засади функціонування малих форм господарювання у сільському зеленому туризмі визначаються у взаємозв'язку суб'єкта господарювання із чинниками зовнішнього та внутрішнього середовища.

Водночас, досить актуальним постає питання регулювання підприємницької діяльності, цілеспрямованого реформування і вдосконалення регуляторних важелів впливу на діяльність підприємств малого сектору економіки в умовах децентралізації влади, що провадиться в Україні з минулого року. Дані питання вимагають від науковців подальшої уваги та наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Знання КОО, 2005. – 302 с.
2. Горда О.С. Эффективность сельских малых форм хозяйствования: дис. канд. экон. наук: 08.07.02 / О.С.Горда. – Днепропетровск, 2004.– 179 с.
3. Господарський Кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2.
4. Закон України "Про туризм" / http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950324.html
5. Ляшенко И.В. Зеленый туризм как объект предпринимательской деятельности для малых форм сельского хозяйства // Экономика и управление. – 2002. - № 6. – С. 29-31.
6. Макаренко Ю.П. Аграрні малі господарства: умови та шляхи розвитку: [монографія] / Ю.П. Макаренко . – Дніпропетровськ: Січ, 2012. – 680 с.
7. Мармуль Л.О. Удосконалення управління діяльністю туристичних підприємств / Мармуль Л.О, Усаченко Л.М., Недюха М.П., Незвищук-Когут Т.С. – Кабінет Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Навч.-наук. ін-т післядиплом. освіти. – Херсон : Грінь Д. С., 2014. – 190 с.
8. Матусова О. М. Розвиток малого підприємництва на селі в умовах СОТ / О.М. Матусова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economist.lacruax.com/rozvitok-malogo-pidpriyemnictva-na-seli-v-umovaxsot.
9. Шульський М.Г. Організаційно-економічні основи функціону-вання малих господарських формувань у сільському господарстві: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : 08.07.02 / М.Г.Шульський. – К., 2006. – 39 с.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК 332.33 (474.53)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Шовкова Л.В., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

Розглянуто сучасний стан в сфері земельних відносин у сільськогосподарському виробництві Полтавській області. Проаналізовано тенденції розвитку земельних ресурсів, визначено особливості їх формування і використання в сучасних умовах господарювання на регіональному рівні залежно від організаційно-правових форм.

Ключові слова: *земельний фонд, земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, сільськогосподарське виробництво, ефективність використання землі.*

Постановка проблеми. Земля – це основне національне багатство, територіальна основа державного суверенітету, головний ресурс життєдіяльності українського суспільства, інструмент подолання бідності та підвищення рівня життя населення. Також земля традиційно є основним засобом агропромислового виробництва. Тому раціональне використання земельно-ресурсного потенціалу є важливою проблемою народногосподарського значення.

Земельний фонд України складає 5,7 % території всієї Європи й становить 60354,9 тис. га, а за площею сільськогосподарських угідь та ріллі Україна посідає перше місце в Європі. Станом на 1 січня 2015 р. площа сільськогосподарських угідь в Україні становить 42731,5 тис. га, в т.ч. рілі – 33496,1 тис. га [4]. Водночас, володіючи масштабним земельним фондом найбагатших у світі чорноземів, які, за оцінками вчених Інституту проблем національної безпеки, за умови їх ефективного використання здатні забезпечити продовольством 150-180 млн. осіб, Україна не може гарантувати навіть власну продовольчу безпеку. Тому основним завданням нині є раціональне використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги питанню ефективного використання земельних ресурсів. Наприклад, використання землі в як головного елемента суспільного виробництва в свої працях вивчали А. Сміт, У. Петті, К. Маркс, Ф. Енгельс, розглядаючи її з точки зору економічної теорії. Проблемам формування та ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу в аграрній сфері в сучасних умовах присвячені праці таких науковців, як: О.Ю. Єрмаков, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, О.І. Гуторов, О.О. Шевелюк та інші.

Постановка завдання – дослідити тенденції використання земельно-ресурсного потенціалу Полтавської області в умовах сучасного сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично Полтавська область характеризується як область з досить розвиненим сільськогосподарським виробництвом. Саме тому значна увага приділяється землям сільськогосподарського призначення як одному з основних і важливих ресурсів для економічного розвитку регіону. Земельний фонд області на початок 2015 р.

становив 2875,0 тис. га або 4,8 % площі земельних угідь України. Близько 75 % в структурі земельних угідь Полтавської області займають сільськогосподарські угіддя – 2165,8 тис. га, із них рілля – 1773,3 тис. га (81,9 %), пасовища – 200,3 тис. га (9,2 %), сіножаті – 160,7 тис. га (7,4 %), багаторічні насадження – 31,5 тис. га (1,5 %). За період з 1990 р. по 2014 р. загальна площа сільськогосподарських угідь Полтавської області зменшилася на 11,2 тис. га, при цьому площа ріллі зменшилася на 58,2 тис. га, пасовищ – збільшилася на 42,8 тис. га, сіножатей – зменшилася на 0,5 тис. га, багаторічних насаджень – збільшилася на 4,7 тис. га. Такі зміни не викликали суттєвих змін у структурі сільськогосподарських угідь області (рис. 1). Але можемо зазначити, що збільшення площі пасовищ та майже стала площа сіножатей свідчать про зростання потенціалу для розвитку тваринницької галузі.

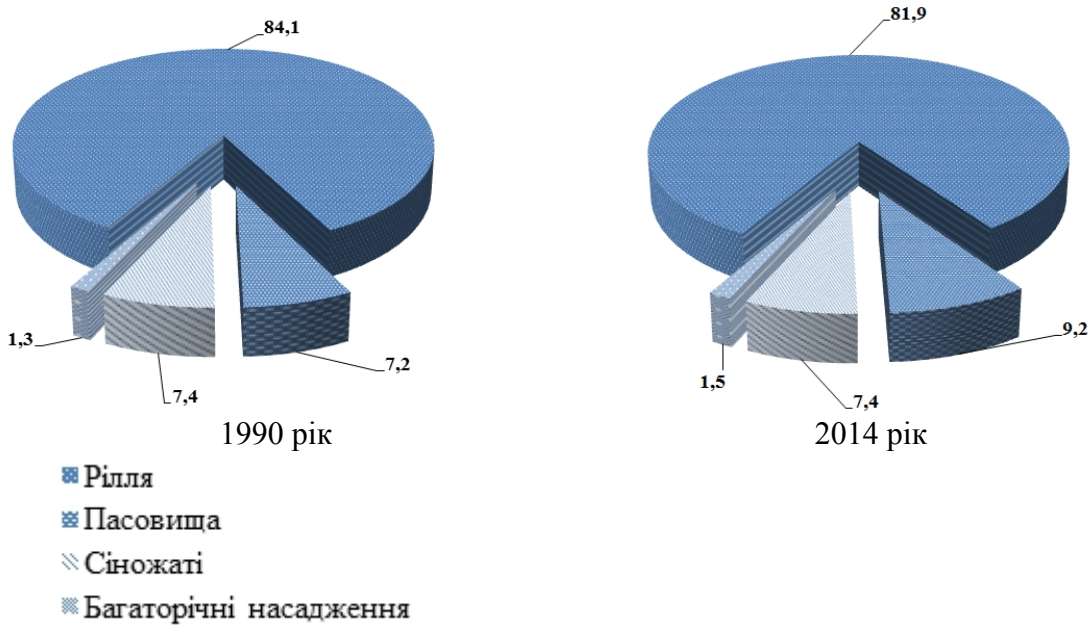

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Полтавської області, %
Розраховано автором на основі [5]

Слід зазначити, що майже 70 % земельних ресурсів України використовується як головний засіб виробництва в сільському та лісовому господарствах. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно обґрунтовані норми [2]. Ступінь сільськогосподарського освоєння земель Полтавської області та розораності її території були і залишаються дещо вищими, ніж значення аналогічних показників по Україні.

У зв’язку з розвитком ринкової економіки та в результаті здійснення процесів роздержавлення і приватизації в Україні змінилася структура земель за формами користування і власності. Так, до початку 90-х рр. минулого століття лише 5,9 % сільськогосподарських угідь використовувалися як присадибні ділянки. Решта землі (94,1 %) перебувала у користуванні державного сектору економіки. У 1991 р. почався процес передачі земель сільськогосподарського призначення у користування фермерським господарствам та населенню. Нинішній стан розподілу земель за землевласниками і землекористувачами показаний у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл площі сільськогосподарських угідь та ріллі у Полтавській області за формами господарювання, тис. га

Землекористувачі й власники землі	2000 р.				2014 р.			
	Сільськогосподарські угіддя				Сільськогосподарські угіддя			
	усього	до загальної площі с.-г. угідь, %	у т.ч. рілля	до загальної площі ріллі, %	усього	до загальної площі с.-г. угідь, %	у т.ч. рілля	до загальної площі ріллі, %
Усього земель	2194	100,0	1765,7	100,0	2165,8	100,0	1773,3	100,0
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	1964,9	89,6	1715,9	97,2	1842,1	85,1	1712,7	96,6
Землі сільськогосподарських підприємств	1506,9	68,7	1375,7	77,9	1327,3	61,3	1278,2	72,1
у т. ч. державних	99,2	4,5	89,4	5,1	51,5	2,4	46,1	2,6
недержавних	1407,7	64,2	1286,3	72,8	1275,8	58,9	1232,1	69,5
Землі громадян	458,0	20,9	340,2	19,3	514,8	23,8	434,5	24,5
Землі користувачів інших категорій	229,1	10,4	49,8	2,8	323,7	14,9	60,6	3,4

Розраховано автором на основі [5]

Згідно даних табл. 1 у період з 2000 по 2014 рр. площа сільськогосподарських угідь у користуванні всіх аграрних підприємств та громадян області зменшилася на 28,2 тис. га (або на 1,3 %), в тому числі ріллі – зросла на 7,6 тис. га (або на 0,4 %). Значно зменшилася площа сільськогосподарських угідь у використанні сільськогосподарських підприємств – на 179,6 тис. га (або на 11,9 %) і в 2014 р. становила 1327,3 тис. га. Таке зменшення площі можна пояснити передачею сільськогосподарських угідь у власність та користування громадянам (для ведення товарного сільськогосподарського виробництва) та користувачам інших категорій. При цьому в 2014 р. основними землекористувачами в Полтавській області залишаються сільськогосподарські підприємства, серед яких лише 2,4 % – державної форми власності.

Значні площі земель надані в користування громадянам. Протягом 2000-2014 рр. вони збільшилися на 56,8 тис. га. За вказаний період на 94,6 тис. га зросла площа землі користувачів інших категорій.

Розвиток земельних відносин в сучасних умовах здійснюється під впливом різних форм власності на землю та господарювання. У Полтавській області, як і в Україні в цілому, чітко прослідковується тенденція до збільшення питомої ваги приватної власності на землю, та, відповідно, зменшення державної. Дані рис. 2 показують тенденцію кількості діючих сільськогосподарських підприємств за 2000-2014 рр.

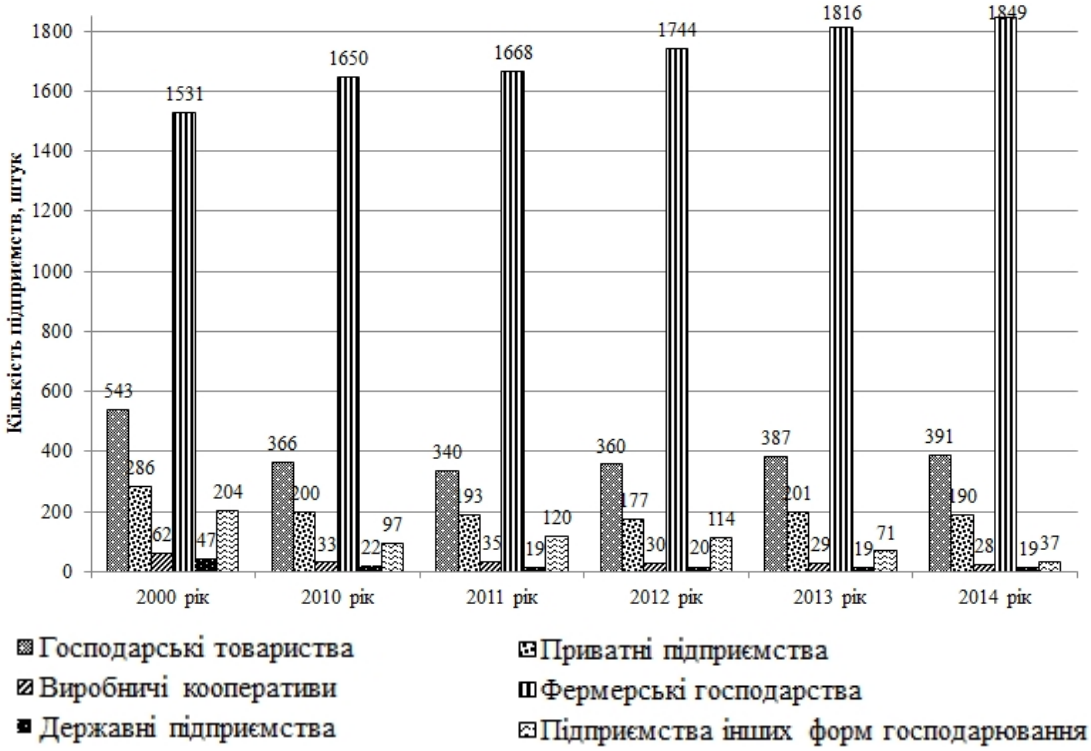

Рис. 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств Полтавської області за організаційно-правовими формами

Побудовано автором на основі [5]

Як бачимо, при поступовому зростанні кількості фермерських господарств (з 1531 у 2000 р. до 1816 – у 2014 р.) відбувається зменшення кількості підприємств інших організаційно-правових форм. Так, станом на 01.01.2015 р. виробництвом сільськогосподарської продукції в області займається 2514 товаровиробників, серед яких 391 господарське товариство (15,5 % до загальної кількості), 190 (або 7,6 %) приватних підприємств, 28 (або 1,1 %) виробничих кооперативів, 1849 (або 73,5 %) фермерських господарства, 19 (або 0,8 %) державних підприємства та 37 (або 1,5 %) підприємств інших форм власності [5].

На думку І.В. Кошкалди, економічна ефективність використання землі характеризується виробництвом продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, що є одним із важливих напрямів аналізу рівня господарювання. Виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах прийнято вважати основним узагальнюючим показником інтенсивності сільського господарства. Даний показник є основою для системи інших результативних показників, що характеризують ступінь використання ресурсів виробництва, собівартість і рентабельність продукції окремих галузей, прибуток і загальну рентабельність підприємства [3].

Але, на нашу думку, найбільш точне визначення оцінки економічної ефективності дає В.Г. Андрійчук. Він вважає, що під час характеристики та оцінки використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств доречним є застосування таких показників, як інтенсивність і ефективність їхнього використання [1].

Економічну ефективність використання землі характеризує система натуральних та вартісних показників. До натуральних показників належать: урожайність сільськогосподарських культур, виробництво окремих видів продукції на 100 га відповідних земельних угідь. До вартісних показників відносять: виробництво валової продукції в постійних цінах 2010 р., виробництво товарної (реалізованої) продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Для оцінки ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу Полтавської області розглянемо в динаміці обсяги виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами різних організаційно-правових форм господарювання (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка виробництва продукції сільського господарства Полтавської області за категоріями господарств (у постійних цінах 2010 р.; млн. грн)

Види продукції	Роки						Відхилення (+,-)	Темп зростання, %
	2000	2010	2011	2012	2013	2014		
Всі категорії господарств								
Продукція сільського господарства, всього	7038,7	10999,2	14922,5	13399,8	16022,8	15520,4	+8481,7	120,5
Продукція рослинництва	4275,7	8064,7	11877,2	9959,1	12271,1	11703,0	+7427,3	173,7
Продукція тваринництва	2763,0	2934,5	3045,3	3440,7	3751,7	3817,4	+1054,4	38,2
Сільськогосподарські підприємства								
Продукція сільського господарства, всього	3699,2	6564,4	9493,3	8265,6	10499,9	9765,8	+6066,6	164,0
Продукція рослинництва	2605,1	5075,5	7951,7	6383,6	8326,0	7551,3	+4946,2	189,9
Продукція тваринництва	1094,1	1488,9	1541,6	1882,0	2173,3	2214,3	+1120,2	102,4
У тому числі фермерські господарства								
Продукція сільського господарства, всього	104,4	615,9	995,8	824,9	1144,0	1014,7	+910,3	в 8,7 рази
Продукція рослинництва	102,5	581,3	956,7	782,4	1088,5	948,9	+846,4	в 8,3 рази
Продукція тваринництва	1,9	34,6	39,1	42,5	55,5	65,8	63,9	в 33,6 рази
Господарства населення								
Продукція сільського господарства, всього	3339,5	4434,8	5429,2	5134,2	5522,9	5754,6	+2415,1	72,3
Продукція рослинництва	1670,6	2989,,2	3925,5	3575,5	3944,5	4151,7	+2481,1	148,5
Продукція тваринництва	1668,9	1445,6	1503,7	1558,7	1578,4	1602,9	-66,0	-4,0

Розраховано автором на основі [5]

Аналіз даних табл. 2 свідчить про поступове нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції господарюючими суб'єктами Полтавської області. Так, в 2014 р. було вироблено продукції сільського господарства 15520,4 млн. грн, що на 8481,7 млн. грн (або на 120,5 %) більше, ніж у 2000 р. У структурі сільськогосподарського виробництва Полтавської області в усіх категоріях господарств домінуючою залишається галузь рослинництва, що становить 76,6 % загального обсягу продукції сільського господарства, а решта 23,4 % припадає на тваринництво. Найвищі темпи зростання протягом 2000-2014 рр. спостерігаються у фермерських господарствах (у 8,7 рази) та сільськогосподарських товариствах (164,0 %). Слід відмітити, що всі, без винятку, категорії господарюючих суб'єктів у сільському господарстві Полтавської області надають перевагу виробництву продукції рослинництва. Основними культурами в області є зернові, у 2014 р. їх валове виробництво склало 4822 тис. т [5].

Виробництво продукції сільського господарства у 2014 р. збільшилося порівняно з 2000 р. на 120,5 %. У загальному обсязі виробництва переважає продукція сільськогосподарських підприємств. У 2014 р. їх частка у виробництві продукції сільського господарства Полтавської області складала 62,9 %, зокрема 64,5 % у рослинництві та 58,0 % у тваринництві.

У свою чергу, виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення зросло лише на 72,3 %, при цьому виробництво продукції тваринництва зменшилося на 4,0 %.

Важливим показником ефективності використання землі є вартість виробленої продукції на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 3).

Таблиця 3

Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у Полтавській області, млн. грн

Показники	Роки						Відхилення (+,-)	Темп зростання, %
	2000	2010	2011	2012	2013	2014		
Виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських угідь	320,8	506,9	688,2	618,3	739,4	716,6	+395,8	123,4
Виробництво продукції рослинництва на 100 га сільськогосподарських угідь	194,9	371,7	547,8	459,5	566,3	540,4	+345,5	177,3
Виробництво продукції рослинництва на 100 га сільськогосподарських угідь	125,9	135,2	140,5	158,8	173,1	176,3	+50,3	40,0

Розраховано автором на основі [5]

Аналіз даних табл. 3 свідчить про позитивну тенденцію до зростання економічної ефективності використання земельних ресурсів в Полтавській області. Так, в 2014 р. на 100 га сільськогосподарських угідь всіма категорія-

ми господарств області було вироблено 716,6 млн. грн. продукції, що на 395,8 млн. грн або на 123,4 % більше, ніж у 2000 р. Показники ефективності виробництва продукції рослинництва та тваринництва протягом досліджуваного періоду коливалися, але порівняно з 2000 р. зросли на 345,5 млн. грн та 50,3 млн. грн відповідно.

Таким чином, серед існуючих на сьогодні форм господарювання й організації сільськогосподарського виробництва в Полтавській області прослідковується позитивна тенденція в обсягах виробництва продукції, що свідчить про покращення рівня використання земельних ресурсів у 2014 р. порівняно з 2000 р.

Висновки. У зв'язку з роздержавленням земельного фонду, приватизацією майна, реструктуризацією сільськогосподарських підприємств відбулися істотні зміни у розподілі земель сільськогосподарського призначення за основними власниками та землекористувачами.

Питання ефективного використання земельних ресурсів завжди було і є актуальним для сільського господарства України в цілому та Полтавської області, зокрема.

Результати дослідження вказують на важливість ефективного використання земельних ресурсів, оскільки поступове його зростання дасть змогу підприємству за результатами своєї діяльності отримувати позитивний економічний ефект.

Враховуючи зазначене вище, можна виділити такі шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів, як вдосконалення земельних відносин, зниження розораності сільськогосподарських угідь, оптимізація структури посівних площ, використання новітніх технологій виробництва аграрної продукції, що потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.

2. Козловський С.В., Кошельник В.М. Земельно-ресурсний потенціал Вінничини: формування, використання та перспективи розвитку / С.В. Козловський, В.М. Кошельник // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. «Серія Економічні науки». – 2012. – № 1 (56). – Том 2. – С. 136-145.

3. Кошкалда І.В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання / І.В. Кошкалда // АгроІнКом. – 2011. – № 10. – С. 38-43.

4. Сільське господарство України за 2013 рік. Статистичний збірник / [за ред. Н.С. Власенко]. – К.: Держкомстат України, 2014. – 399 с.

5. Статистичний щорічник Полтавської області за 2014 рік / [за ред. Л.Т. Бугайченко]. – Полтава: Головне управління статистики в Полтавській області, 2015. – 399 с.

6. Шевелюк О.О. Земельно-ресурсний потенціал та особливості його формування і використання в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / О.О. Шевелюк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_ 154_3/10soo.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК: 332.3

АНАЛІЗ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Юрченко І. В., провідний фахівець
Інституту свинарства і АПВ НААН

Проаналізовано стан досягнення сталого землекористування в сільському господарстві Полтавської області та визначено його основні проблеми. Встановлено, що співвідношення земель сільськогосподарського призначення не відповідають встановленим нормативам співвідношення земель. Сільськогосподарські угіддя Полтавської області мають високий рівень розораності. Визначено, що загальна структура посівних площ Полтавської області не відповідає оптимальним співвідношенням. Проаналізовано ступінь використання органічних та мінеральних добрив. Досліджено рівень фінансування заходів із захисту та реабілітації ґрунту. Встановлено, що менше 3% сільськогосподарських угідь Полтавської області є органічно сертифікованими.

Ключові слова: *сільськогосподарські угіддя, земельний фонд, співвідношення земель, стале землекористування, посівні площі.*

Постановка проблеми. За час проведення земельної реформи, в Україні було здійснено роздержавлення і приватизацію земель, громадяни отримали у приватну власність земельні частки, сформувались сільськогосподарські підприємства нових організаційно-правових форм ринкового типу [1; 2, с. 124]. Але основна мета земельної реформи – трансформація земельних відносин до ринкових умов, на основі забезпечення сталого землекористування, залишається не досягнутою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого землекористування в сільському господарстві, досліджувались в працях В. Г. Андрійчука, Д. С. Добряка, П. Т. Саблука, А. М. Третяка, М. М. Федорова, О. В. Ходаківської та інших. Проте, враховуючи напрацювання вчених, стале землекористування не досягнуто, виходячи з чого, дане питання потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасних проблем сталого землекористування в сільському господарстві Полтавської області, виявлення основних проблем та врахування їх при побудові стратегії раціонального та ефективного землекористування в аграрній сфері, що сприятиме підвищенню ефективності використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація земельних відносин в аграрній сфері до ринкових умов не може відбуватись без забезпечення та розвитку сталого землекористування. В свою чергу, стале землекористування – це таке використання земель, при якому зберігаються оптимальні параметри екологічних та соціально-економічних функцій земельної ділянки [3]. Забезпечення розвитку сталого землекористування передбачає: зменшення розораності; науково обґрунтоване співвідношення сільськогосподарських угідь, посівів; дотримання сівозмін; збільшення внесення мінеральних добрив; екологізація (збільшення частки органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь) [4, с. 4].

За даними Державного агентства земельних ресурсів за 2013 рік, площа Полтавській області складає 2875 тис. га, з яких земель сільськогосподарського призначення – 2244,4 тис. га або 78,1%, з них сільськогосподарських угідь – 2166,5 тис. га, у тому числі ріллі – 1772,4 тис. га, сіножатей – 161,5 тис. га, пасовищ – 208,8 тис. га, багаторічних насаджень – 29 тис. га (табл. 1).

Протягом 2000-2013 років, площа сільськогосподарських угідь в Полтавській області скоротилась на 20 тис. га. Дане скорочення відбулось за рахунок збільшення площ лісів – на 14 тис. га, та забудованих земель – на 6,9 тис. га.

Таблиця 1

Структура земельного фонду Полтавської області

Категорія земель	2000 р.	2013 р.	2000 р.	2013 р.	2013 р. до 2000 р. (+;-)	
	тис. га		%		тис. га	%
Сільськогосподарські угіддя	2186,5	2166,5	76,1	75,4	-20	-0,7
в т. ч. : рілля	1763,9	1772,4	61,4	61,6	8,5	0,2
сіножаті	159,8	161,4	5,6	5,6	1,6	0
пасовища	190,9	208,8	6,6	7,3	17,9	0,7
багаторічні насадження	30,1	29	1	1	-1,1	0
Ліси	271	285	9,4	9,9	14	0,5
Забудовані землі	112,2	119,1	3,9	4,1	6,9	0,2
Відкриті заболочені землі	85,8	85,4	3	3	-0,4	0
Відкриті землі без рослинного покриву	12,9	12,7	0,4	0,4	-0,2	0
Води	148,7	148,4	5,2	5,2	-0,3	0
Інші землі	57,9	13,2	2	0,5	-44,7	-1,5
Всього земель в межах області	2875,1	2875	100	100	x	x

Джерело: розраховано автором за даними Головного Управління Держгеокадастру у Полтавській області (форма № 6 зем) [5]

Разом з тим, площа ріллі зросла на 8,5 тис. га, а пасовищ на 17,9 тис. га. Розораність сільськогосподарських угідь станом на 01.01.2014 року в Полтавській області складає 82%. Такий високий рівень розораності сільськогосподарських угідь в області, відмічається протягом усього досліджуваного періоду 2000-2013 років.

Співвідношення земель, за яким прийнято оцінювати екологічний стан агроландшафту, в Полтавській області виглядає як 1:0,2:0,1 (рілля : сіножаті і пасовища : ліси), при науково обґрунтованих 1:1,6:3,6, що свідчить про невідповідність та розбалансування агроландшафту. Такий підхід до визначення екологічного стану агроландшафту, як єдиний стандарт для всіх областей України буде не зовсім вірний, адже кожна область відрізняється природно-кліматичними та ландшафтними умовами. Тому, для більш точного визначення екологічного стану агроландшафту Полтавської області застосуємо диференційоване визначення за окремими лісостеповими зонами. Для Полтавської області, що знаходиться у лівобережній степовій зоні, питома вага ріллі в межах агроланшафтів складає 81,81% при максимальній нормі – 80,97%, сіножатей – 7,45% що в межах норм, пасовищ – 9,64% при максимальній нормі 9,27%, багаторічних насаджень – 1,34% при мінімальній нормі 1,73% (табл. 2).

Таблиця 2

Нормативи оптимального співвідношення земель сільськогосподарського призначення в структурі земельного фонду Полтавської області

Лісостепова зона	Питома вага земель в межах агроландшафтів, %							
	рілля, %		сіножаті, %		пасовища, %		багаторічні насадження, %	
	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.
Норми								
Лівобережна	73,23	80,94	8,71	9,62	8,38	9,27	1,73	1,91
Стан на 01.01.2014 р., %								
Лівобережна	81,81		7,45		9,64		1,34	

Джерело: розраховано для Полтавської області відповідно до нормативів оптимального співвідношення земель [6]

Полтавська область знаходиться у лісостеповому природно-сільськогосподарському регіоні, для якого встановлені такі норми посівних площ: зернові та зернобобові 25-95%, технічні культури 5-30% в тому числі для соняшника 5-9%, картопля 3-5%, кормові культури 10-75% в тому числі багаторічні насадження 10-50% [7].

Фактично, за 2013 рік структура посівних площ в Полтавській області виглядає так: зернові та зернобобові 17%, технічні культури 24% в тому числі соняшник 12%, картопля <1%, кормові культури 6% в тому числі багаторічні насадження <1% (табл. 3).

Таблиця 3

Структура посівних площ Полтавської області

Сільськогосподарські культури	Роки					
	2000		2013		2013 до 2000 (+; -)	
	тис. га.	%	тис. га.	%	тис. га.	%
	Сільськогосподарські підприємства					
Зернові та зернобобові	570,1	37	300,4	17	-269,7	-19
Технічні культури	247,7	16	404,9	24	157,2	8
соняшник	154,3	10	204,7	12	50,4	2
Картопля	0,6	х	1,2	х	0,6	х
Кормові культури	373,4	24	103,7	6	-269,7	-18
Багаторічні насадження	7,2	1	3,5	х	-3,7	х
Уся посівна площа	1560	100	1720	100	160	х

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

За оптимальним співвідношенням посівних площ, тільки посіви технічних культур відповідають встановленим нормам. Отже, загальна структура посівних площ Полтавській області не відповідає нормам.

Інтенсивне використання землі призводить до втрати її родючості, тому внесення мінеральних добрив є одним із головних чинників забезпечення відновлення його відновлення.

Під посіви сільськогосподарських культур в Полтавській області у 2013 році було внесено 103,5 тис. т. або 82 кг/га мінеральних добрив у перерахун-

ку на 100% поживних речовин, що на 96,1 тис. т або 76 кг/га більше ніж у 2000 році (табл. 4).

Таблиця 4

Структура внесення мінеральних і органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур в Полтавській області

Добрива	2000 р.	2013 р.	2013 р. до 2000 р. (+; -)
Внесено мінеральних добрив у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	7,4	103,5	96,1
в т. ч. мінеральних добрив на 1 га посівної площі в поживних речовинах, кг	6	82	76
Внесено азотних добрив у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	5,68	71,81	66,13
Внесено фосфорних добрив (вкл. фосфоритне борошно) у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	1,4	16,36	14,96
Внесено калійних добрив у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	0,33	15,33	15
Внесено органічних добрив, тис. т	2319,6	1566,2	-753,4
в т. ч. органічних добрив на 1 га посівної площі в поживних речовинах, т	1,9	1,2	-0,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

В свою чергу, протягом досліджуваного періоду, використання органічних добрив скоротилось на 753,4 тис. т або 0,7 т/га. В той же час збільшилось використання мінеральних та азотних добрив, обсяги яких за 2000-2013 роки зросли на 96,1 тис. т. або 76 кг/га та 66,1 тис. т відповідно. За таких умов зростає кислотність ґрунтів, які характеризуються наявністю окислів заліза та алюмінію, що ускладнюють доступ рослин до поживних речовин і призводить до зниження родючості ґрунту.

Хімічна меліорація, а точніше вапнування ґрунту, перетворює фосфати алюмінію та заліза на більш рухомі сполуки, що сприяє зростанню кількості доступних форм поживних елементів, та збільшує поглинальну здатність їх кореневою системою рослин. За 2013 рік, в Полтавській області проведено вапнування 3185 га, на яких було внесено 9217 т. вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів. Але аналіз вапнування ґрунтів за 2000-2013 роки свідчить, що при збільшенні провапнованої площі на 2474 га, кількість внесених вапнякових речовин зменшилась на 3445 т (табл. 5).

Таблиця 5

Гіпсування та вапнування ґрунтів Полтавській області

Показник	2000р.	2005р.	2013р.	2013 до 2000 (+; -)
Проведення вапнування ґрунтів, га	711	832	3185	2474
Внесено вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів, т	12662	7808	9217	-3445
Проведено гіпсування ґрунтів, га	х	630	х	х
Внесено гіпсу та інших гіпсовмістких порід, т	х	3090	х	х

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

Натомість, заходи з гіпсування були проведені тільки у 2005 році, тоді було внесено 3090 т. гіпсу та інших гіпсовмісткіх порід на площу 630 га. Разом з тим, в Полтавській області, фіксується збільшення земельних площ, які втратили свою господарську цінність внаслідок порушень ґрунтового покриву, гідрологічного режиму та інших негативних дій від господарської діяльності. Протягом 2000-2013 роки, площа порушених земель в області зросла на 376 га або 13,1%, при цьому площа відпрацьованих земель скоротилась на 143 га або 5%, рекультивованих – 142 га або 4,9% в тому числі під ріллю – на 136 га або 4,7% (табл. 6).

Таблиця 6

Порушені, відпрацьовані та рекультивовані землі Полтавської області

Порушено земель		Відпрацьовано земель		Рекультивовано земель		в т. ч. під ріллю	
га	%	га	%	га	%	га	%
2000 р.							
155,0	5,4	238,0	8,3	279,0	9,7	233	8,1
2013 р.							
531,0	18,5	95,0	3,3	137,0	4,8	97	3,4
2013 р. до 2000 р. (+; -)							
376,0	13,1	-143	-5	-142	-4,9	-136,0	-4,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

Вподовж 2000-2013 років, в Полтавській області спостерігається динаміка до збільшення порушених земель, а площі відпрацьованих та рекультивованих земель, в тому числі ріллі, при цьому зменшуються, внаслідок земля втрачає господарську цінність. Однією з причин такого стану є скорочення фінансування земельно-охоронних заходів.

Аналіз капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища свідчить, що в Полтавській області за 2000-2013 роки їх обсяг збільшився на 105700 тис. грн (табл. 7).

Таблиця 7

Капітальні інвестиції на охорону та відновлення родючості ґрунтів Полтавської області

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, тис. грн.	в т. ч. на охорону, та відновлення ґрунту, тис. грн.	Капітальні інвестиції на охорону, та відновлення ґрунту, %	Поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, тис. грн	Поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, %
2000 р.				
31500	5100	16,3	400	8
2013 р.				
137200	1967,79	1,4	33,4	1,7
2013 р. до 2000 р. (+; -)				
105700	-3132,2	-15,1	-367	-6,3

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

Але, при збільшенні капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища, інвестиції на охорону та відновлення родючості ґрунтів зменшились на 3132,2 тис. грн. або 15,1%. Разом з тим, поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту у 2013 році скоротились на 367 тис. грн або 6,3%.

Використання земель у сільському господарстві має бути не лише ефективним а і екологічно безпечним. Саме забезпечення та розширення площ органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь, як підґрунтя органічного виробництва, є основою підвищення якості сільськогосподарської продукції, на шляху до євроінтеграції [9, с. 38].

В Полтавській області, налічується 13 господарств загальною площею 60,6 тис. га або 2,8%, що здійснюють свою діяльність на органічних сертифікованих сільськогосподарських угіддях (табл. 8).

Таблиця 8

Площа органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь в Полтавській області станом на 01.01.2014 року

№ п/п	Сертифікованих господарств	Площа органічних сертифікованих с.-г. угідь	
		тис. га	від області, %
1	ТОВ		
	6	35,1	1,6
2	С.-г. ТОВ		
	2	4,4	0,2
3	С.-г. виробничий кооператив		
	3	9,2	0,4
4	Приватне акціонерне товариство		
	1	2,4	0,1
5	Приватна агрофірма		
	1	2	0,1
6	Приватне підприємство		
	1	7,5	0,3
Всього	14	60,6	2,8

Джерело: розраховано автором за даними Департаменту агропромислового розвитку Полтавської ОДА [10]

Отже, в Полтавській області близько 3% сільськогосподарських угідь являються органічними сертифікованими угіддями, яким у встановленому порядку надано статус спеціальних сировинних зон з виробництва екологічно безпечної сировини для виготовлення продуктів дитячого харчування, що є позитивним явищем.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз сталого землекористування в Полтавській області за 2000-2013 роки вказує на такі основні проблеми: розораність сільськогосподарських угідь складає 82%; співвідношення земель сільськогосподарського призначення та структура посівних площ не відповідає нормам; використання органічних добрив скоротилась, мінеральних зросло; площа порушених земель зростає, а рекультивованих зменшується; фінансування заходів із захисту та реабілітації ґрунту скоротились; тільки 2,8% сільськогосподарських угідь є органічними та сертифікованими. Вихо-

дячи із вищезазначеного, можна зауважити, що стале землекористування в сільському господарстві Полтавської області не досягнуто.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховної ради УРСР від 18.12.1990 р. № 563-XII «Про земельну реформу». – [Електронний ресурс]: Режим доступу до русурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/563-12.

2. Федоров М. М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві: монографія / М. М. Федоров. – К. : ІАЕ, 1998. – 263 с.

3. Закон України від 22.05.2003 № 858-IV «Про землеустрій». – [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15.

4. Економічний розвиток України : інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / [О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін.]. – Київ : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 684 с.

5. Управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://land.gov.ua/poltavska/m-poltava.html.

6. Проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь". – [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://land.gov.ua/zakonoproekty/136.html.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2010 р. № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах». – [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF.

8. Головне управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://pl.ukrstat.gov.ua/.

9. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин у сільському господарстві на період до 2020 року / [М. М.Федоров, О. В. Ходаківська, С. Г. Корчинська, Н. А. Солов'яненко]; за ред. Ю. О. Лупенка, М. М. Федорова – Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. – 58 с.

10. Департамент агропромислового розвитку Полтавської облдержадміністрації «Охорона і раціональне використання земель» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://apk.adm-pl.gov.ua/.

Рецензент – д.е.н., професор Бойко Л.М.

ANNOTATIONS

Makarenko P. M., Mohylat M. G. Theoretical views on forms of land property and economic functions and biological potential of agrarian lands.

The article deals with the differences between land ownership and land use. A land user is not necessarily an owner of that land where he or she is engaged in farming. A land owner can transfer land to a land user on different conditions and in various forms. The traditional form of land transfer is lease.

The authors have researched the two main forms of land ownership – socialization of land and private land ownership. They have determined that under socialization land is used only by those persons who are able and want to cultivate it, lease and its small plotting are excluded.

The economic functions of land resources have been substantiated in the article. The specific feature of land in comparison with other means of production is that it is not a product of human labour, it appeared and exists without human assistance, it is a natural resource and a natural condition for labour. As a natural product in its primal state it has no value, however, it includes the use value that can be determined by production activity. Therefore a price of land is based on a profit it makes for its owner. Land can not be produced, increased in size, replaced by any other means of production or relocated, that is why it functions in that place where it has been created by nature.

It has been determined that land potential is the basis of formation and efficient use of productive potential of agrarian enterprises. Land potential is a combination of all available and possible plots of land of appropriate quality and relations of land use which together with weather and climatic conditions, potential of crops and farm animals and other elements of production potential provide the maximum level of efficiency of production per a unit of investment.

The authors have presented the classification of types of soil fertility according to: level of capital investment into land; achieved level of land use; purpose of determination; place of determination and level of soil reproduction. Sources of soil fertility include a unique combination of biological, agricultural, technical, organization and economic factors which differ in their nature, character and impact on production output. The impact of every factor is observed not individually but in complex. In order to improve soil fertility it is necessary to influence all factors simultaneously. Therefore the main task of farming is to provide such conditions of environment in which all factors of growth and development of plants would be in optimal number and ratio.

Key words: forms of land ownership, land socialization, land lease, land use, land potential, soil.

Berezin O.V. Mechanisms to ensure the effective functioning national food market: the role and tasks of agricultural enterprises.

Attention is paid to mechanisms for the effective functioning of the national consumer market, the role and tasks of agriculture in this respect as the main source of its resource support.

From the standpoint of the theory of commodity economy was an important issue and the problem is to ensure the effectiveness of the functioning. Research in this area contribute to the knowledge of its nature, to understanding the organization of commodity economy, its regulation depending on the trends of the national economy. Based on the understanding of concepts such as market mechanisms, we can state that the commodity economy is a system of natural order, therefore, it is inherent in self-development, it is able to self-regulation. With this in mind, we note that these positions the market mechanism should be seen as a form of economic organization in which individual producers and consumers interact, solve during this interaction own economic problems and pursuing their own economic interests, trying to get economic benefits.

To ensure the effective functioning of the agricultural enterprises should be further developed elements of legal support for private ownership of land relations, land market and so on.

Keywords: efficiency, market, food safety, agricultural enterprises, economic mechanism.

Berezina L.M. Forming an effective economic relations in the sustainable development of agricultural enterprises.

The problems of finding ways and reserves formation of effective economic relations and the study of their impact on sustainable development of agricultural enterprises.

Ensuring effective functioning of enterprises of the agricultural sector, as well as companies in other sectors and industries of the national economy, is governed by three mechanisms: the economic activity of the market at the level of primary care economy; spontaneous market regulation of economic relations; agri-conscious regulation of the state.

The introduction of principles of international economic relations, formation of appropriate conditions and opportunities, contribute to the effective functioning of the consumer market of Ukraine will ensure sustainable development of agricultural enterprises. Further exploration in this area are touch problems of social comfort villages.

Key words: efficiency, sustainable development, economic security, agribusiness, economic relations.

Buriak R.I., Lazarenko V.I., Dobrivskyy V.G. A market research of the sugar market in Ukraine and the world.

The subject of research is the diagnosis of the sugar market situation in Ukraine and the world. The aim of the study is to diagnose world market sugar analysis of the functioning of the domestic sugar market, and to identify ways of increasing the competitiveness of enterprises of the sugar industry in Ukraine.

It is found that currently 80% of the world's sugar is produced from sugar cane and 20% - from sugar beet, in general, more than 120 countries produce sugar. This is because the cane sugar has a much lower cost and price than products from raw-analogue - sugar from sugar beets.

According to experts of the USDA in 2014 the consumption of sugar in the world amounted to 172.67 million metric tons. most sugar, namely 16% of the global volume is consumed in China, and 10% of global sugar consumption accounts for the European Union. The results of research show that by the end of the marketing year 2013-2014 the decline of sugar production in Ukraine has reached 1.485 million tonnes against 2.23 million tonnes in the previous year, and in the 2014-2015 marketing year, actual production of sugar increased and amounted to 2.081 million tons.

To ensure the proper level of food security should improve the competitiveness of sugar mills industry. This can be done by implementing a set of measures: focus on CIS markets (Azeybardzhan, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan) and the European Union (Bulgaria, Great Britain, Greece, Poland); implementation of state programs to support domestic sugar producers ("State Program on development of agriculture until 2015", "Integrated state program of development of sugar-beet industry of Ukraine till 2015" and others.); diversification of sugar factories (production of alternative fuels). Found that the most appropriate strategic direction and development of the domestic sugar industry diversification of enterprises and their transition to the production of alternative energy sources – namely biofuels.

Key words: sugar beet subcomplex, sugar market situation, the domestic sugar market, the world sugar market, the sugar industry, ethanol.

Dvihun A. O., Martynenko O. A. The development of the program of the inside audit of the fixed assets in the aspect of the raising of the effectiveness while using these assets at the enterprise.

Nowadays the topical problem is checking of the correct, timely and legal form of doing operations with the fixed assets. Because of this the departments of the inside audit or simply the internal auditor are appearing in many enterprises and this is not the tribute to the fashion, this is the necessity which is created by the hard conditions in the market and by the competition itself.

The peculiarities of doing the inside audit of the fixed assets at the enterprise are given n this article; in the literature this kind of audit is not given fully, so it gives the opportunity to research this theme further. The aim of the work is the development of the plan, the program and the working documents of the inside audit of the fixed assets. To the tasks of the inside audit belong such points as: finding out if the documents are done in the correct way and showing timely in the record of the operations with the fixed assets their income, inner movement and outcome; checking if the calculations are correct, showing timely the wear of the fixed assets, checking if the repairing of the fixed assets is necessary, controlling the expenses on the capital repairs, and if they are shown correctly in the documents; checking if the financial results from the outcome of the fixed assets are shown in the record in the correct form; the confirmation that the operations with the fixed assets on the accounts of the bookkeeping are given legally and correctly.

The article has the practical meaning because the information concerning the inside audit of the fixed assets is opened in it. Exactly, the form of the checking the operations with the fixed assets is given in it, and it helps the auditor to understand the level of the professional preparation of the staff at the enterprise. The plan and the program of the checking the inside audit of the fixed assets are also worked out and it is worth to say that the accent is made on the controlling function of the inside audit, and this is the innovation, because the audit report is usually the final point of the audit. Besides, some working documents of the internal auditor are also worked out which can help to check the quality giving all the found mistakes and corrections. On the basis of these documents the audit report and the recommendations for the improvement of the record of the fixed assets of the enterprise are done.

Summing up: the mechanism of the inside audit control from the first phase to the final one is given in the article. The methodic of the inside audit of the fixed assets is shown and some documents using which it is possible to raise the effectiveness of using the fixed assets at the enterprise.

Key words: audit, efficiency, plant and equipment, testing, program verification, the auditor's working paper.

Lozyns'ka T.M., Pasenko G.P. Socio-economic factors influence public policies in land relations.

The general consequences of carrying out reforms in agrarian sphere were summarized. It was noted that private land ownership disallowed to create " the effective manager" and it's not necessary condition for effective agricultural production. Exclusiveness of private land ownership is a source of opportunistic behavior of land owners and farmers. It distorted structures of agricultural production and grew up the unemployment in the country.

Market relations in land sphere don't allow to make a profit and save soil fertility at the same time. These factors and other social and economic factors are needed for transformation of state politics in land relations sphere. The basic arguments of this conclusion are following statements: a)social importance of farming is not a profit margin of land owners, it is a condition of food safety; b) absence or destruction of faith allow to form aggressive market relations for society. It's connected with investment needs for making objects of production infrastructure and stimulation of efficient farming.

Key words: government policy, land relations, economic security, influence factors, socio-economic mechanism.

Makarenko A.P., Kuzmenko I. V. Development program audit of receivables as a means of increasing the efficiency of the company.

Article contains the need to develop a programme of audit of receivables to improve the efficiency of enterprise activity and the technique of its carrying out, the audit programme and working papers of the auditor. Studies show that an actual problem for today is checking the correctness, timeliness, accuracy of information about the financial condition of the entity, the receivables and the legality of

business transactions, in which it occurs. Receivables is defined as the sum of debt receivable of the enterprise for certain date. Debtors can be both legal and natural persons that owe the company cash, cash equivalents or other assets. Accounting treatment of receivables and its reflection in financial reporting is regulated by P(s)BU 10 «Receivables». Since the accounting and monitoring of accounts receivable is one of the key tasks in solving problems arising during the current management, including the position of the optimal ratio between liquidity and profitability. For the purpose of establishing quality internal control and accounting for receivables as a rule, resort to polling, which allows in a relatively short time to make a first impression and to assess the overall status of recording of transactions, the most vulnerable place in the system of accounting calculations and to determine the future direction of the check. Having been in the process of pre-planning data about the entity, the auditor proceeds to the development of overall audit plan. After the preparation of the plan audit program audit accounts receivable. According to the author, the audit must be organized so as to adequately reflect all aspects of activities of the audited entity, as long as they are consistent with audited financial information. Audit of accounts receivable of enterprises of different ownership forms is of great importance, as it facilitates the streamlining of information, transparency and reliability of the data about payment transactions with debtors. That is why the definition and study of these categories should be given importance, because decisions taken today by the auditor depends on the state and prospects of development of the enterprise tomorrow..

Key words: audit, efficiency, receivables, checking, programme of checking, working auditors' document.

Marmul L.A. Innovative bases of development of food industry of Ukraine.

Actuality and problems of development of food industry based on innovation. In the food industry innovation is the most urgent and important task, the solution of which depends the provision of release of qualitative and competitive food products that meet the essential needs of consumers and the creation of value added in the country. Scientific studies confirm that the development of innovative activities and, in particular, in the food industry needs: to develop a national scientific and technological program, which should include the priorities of the country economy for a long period; to consider and build innovation policy in the interrelation and interdependence of the total economic policy of the state and its component parts. It is very important to complement and change the system structurally and credit policy in accordance with the requirements of the time, that is, to ensure institutional innovation. This will prevent to maximize the use of accumulated economic potential of the society, its technological and intellectual capital.

Identified the factors, challenges and limitations. Justified priority innovation actions at macro- and microeconomic levels. Identified possible reserves and the sources of innovation. System components the model of innovative development of the food industry with consideration of the peculiarities of innovation.

Conducting innovative-technological modernization of the food industry provides for the allocation of a number of strategically important areas, the promotion should ensure the active use of the levers of state influence, the formation and implementation of public-private partnership, development of the system of financial-credit support of investment and stimulation of innovation-active enterprises, the priority financing of innovative projects and programs. To this end it would be useful to adapt to local specificity tested abroad forms and instruments of state support of innovation active enterprises.

Key words: food industry, agriculture, agribusiness, innovations, investments, technology, production, management, efficiency, competitiveness.

Marmul L.A., Aranchiy V.I., Aranchiy D.S. Systemic management of economic security of agricultural enterprises based on corporate factors of the organization.

The article considers the features of economic security of agricultural enterprises, the challenges and risks that do not contribute to its achievement. The proven need for systemic management based on corporate resources. Principles, tools and methods of system management. Describes its priorities and strategies for the future. Determined that under the economic security of agricultural enterprises should understand the system and their expected results of the enterprise activity, which is caused by aligning its business goals and business processes and provides efficient use of production and economic resources. Accordingly, under the economic security of agricultural enterprises is understood as a consistent, continuous, systematic process which involves: diagnosis of external and internal environment of entrepreneurship; the planning, forecasting, organization and implementation of activities in support of sustainable functioning of an enterprise in accordance with its strategic and operational objectives. This is achieved, primarily, through the rational allocation and utilization of resources, optimization of business processes, implementation of innovations in all areas of activity; the use of marketing strategies market behaviour and system management. It is proved that the system of management of economic security of agricultural enterprises is correlated with the strategic and operational levels of management. The General scheme of organization of economic security covers the actions that are carried out sequentially and/or simultaneously: the formation of the appropriate corporate resources (capital, personnel, information, technology and equipment); strategic forecasting and planning of economic security functional components; strategic planning of financial and economic activity of the farming enterprise; tactical planning economic security functional components; tactical planning of financial and economic activities; operational management of financial and economic activity of the enterprise; performing a functional analysis of the achieved level of economic security; overall assessment of the achieved level of economic security, capacity and forecasting for the future.

Key words: agricultural enterprise, economic security, corporate resources, risk, strategy, tactics, planning, forecasting, system management.

Marchenko O.A. Methodological principles and strategies of formation of the brands of tourism products and services and implementation of branding of tourist organizations.

The article defines the importance of the formation of the brands of tourism products and services as a competitive advantage of tourism enterprises in the conditions of instability of tourism markets. With the development of the tourist market is a significant factor in the formation of consumer preferences is the presence (or absence) of a service name (trade mark brand), known in the consumer environment. Trademark involves the implementation of a certain philosophy of introduction of this name by using set of marketing communications aimed at target validation in a group of consumers with information, adequate consumer expectations, preferences and social settings. Thus, a specific strategy, a strong business concept with a set of real actions that can lead this concept (the brand) to create a real competitive advantage that persists for a long time.

Summarizes the essential characteristics of brands, their benefits and impact on rates, advertising and attracting consumers. Found a link between brands and competitive advantages of tourism enterprises. Reasonable measures of their branding. Defined the implementation strategy and their marketing advantages. Today many tourist organizations are faced with the fact that consumers become more price sensitive, therefore, the change of preference for sustainable products from a particular brand comes in the choice of products or services different recognized brands depending on which one at the moment discounts. In addition, competitors would try their products and services to play the best quality branded products, which leads to the great similarity between products offered under different brand names. This requires the organizations of the tourism industry the formation of not just the brand of the organization and competitive brand that reflects the value, culture and personality of tourist services of a company, region, country.

Key words: tourist organization, tourist products, services, brand, branding, building, demand, supply, tourist market, strategy.

Solovyov I.O., Walter A.O. Branding features of the Ukrainian agricultural products sector.

The article highlights features the creation and brand management mechanism of Ukrainian agricultural products. Substantiates the importance of the problems formation and management trademarks of domestic producers. Has been developed actual model of formation brand in the agricultural sector, brand management model, based on a mutually profitable relationship between consumers and producers of branded agricultural products. Brand is a characteristic of the market position of the subject in the minds of consumers and other interested groups. Individuality brand positioning is important for the agricultural market in the region, and for the development of its image. Brand management program agriculture should include: creation of conditions for development of domestic agriculture as one of the most important economic sectors, providing population with food; create conditions for improving the

competitiveness of agricultural products; creating conditions for sustainable development of rural territories; creating conditions for preservation and restoration of used agricultural natural resources. We propose a model of brand management of agro-industrial complex based on mutually beneficial relationships between consumers and producers of branded agricultural products. In this model, the object relationship is a brand that reflects the essential, functional and emotional benefits and personality. Control criteria for achieving brand management is to assess progress, comparing them with the planned and clarify the reasons for failure. Effective management is defined by the effect of management and costs. The study allows to conclude that the formation of brand agriculture is inextricably linked with the formation of brands of rural areas. Prospects for future research would be to study innovative approaches to the management of brand agriculture.

Key words: marketing brand technology, brand management, branding of agricultural products, model of brand management.

Shpychak O.M. The innovative aspect of ensuring competitiveness bakeries.

In the article the innovative features ensure competitiveness bakeries. It was defined the main problem of ensuring competitiveness bakeries. Was developed the measures to ensure the development of innovative producers of bakery products. Innovative development is an economic process that includes of reproduction at a qualitative level of the product, the productive forces and the relationships between the participants of the process. In today's environment of increased globalization trends in one of the most important functions is to ensure food security. From baking industry, unlike other food sectors, suffers from insufficient development of innovative software that requires special attention. That’s why, to meet the needs of consumers and at the same time improving the competitiveness of bakeries, we offered the main directions of innovative development of manufacturing enterprises baking industry by improving product quality and cost reduction opportunities in its production. For bakeries vital to take into account innovative aspects of competitiveness, which will be a fundamental factor for their further development and operation: savings energy and carriers; perfect formation and functioning of the internal market; provide sufficient financial capacity and imposing financial controlling; expansion of the technological structure of production in industrial enterprises by investment inflows and implement technological monitoring and forecasting; increasing decentralization of institutional units market through the development of scientific, technical and technological innovation and investment communications infrastructures; create a powerful motivational framework for the implementation of innovative - technological activities bakeries.

Key words: the competitiveness of enterprises, innovation development, baking enterprises, introduction of innovative technologies, updating of assortment baking products, purchasing power of population, inflation.

Bezkrovnuj O. V., Doroshenko O. O. Formation and development of income taxation of individuals. In the scientific, article the conditions and features of origin of the income taxation of citizens around the world. Theoretically established that the tax on personal income is the oldest form of fiscal administration incomes. The study gave grounds to establish that the first prototypes of modern mechanisms of income taxation of citizens emerged during the Roman Empire.

In ways, similar to current income tax of individuals emerged in Britain in the late 18th century and gained rapid spread in other European countries.

In scientific research drew attention milestones of personal taxation of citizens in our country during her stay as a part of the USSR, which highlighted the existence of additional forms of personal income tax for singles and childless. It emphasized the trend to reduce tax rates.

Be sufficiently broad analysis of the latest stage of the income tax people in Ukraine from 1991 to the present time. During this period the mechanism of personal income tax governed by Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Income Tax», the Law of Ukraine «On income tax of individuals» and the Tax Code of Ukraine (Section 4).

Highlight the positive side of modern system of personal income tax.

Key words: taxes, income tax, the history of taxation, tax on personal income, rate of income tax, a progressive tax scale.

Burlaka D. O. The formation of the mechanism of profit of agricultural enterprises.

In the article the theoretical-methodological and practical bases of management of profit and promising areas designed to improve it. The theoretical nature of the system management of profit and the value of its effective construction of the company in the context of the realities of today's economy.

The article considers the question of profit management company. This is a very important topic, because the profit plays a leading role in the financial management system of any activity. And profit is the most desired result of hard work of the enterprise. Ensure effective management of economic categories leads to positive dynamics of profit. Dictionary of Economics shows profit as the ultimate monetary value of production and financial performance and is the most important indicator of the financial results of the company. The major role in the mechanism of profit management plays the system of profit management. This is the interdependent set of internal divisions that are responsible for the development and management decisions and are responsible for it. That is why we need to analyzed the necessary parts arrived, such as the notion of the profit, profit function, generation of profits, classification of profits internal and external factors influence on it.

The purpose of the article is the nature of profit investigating as an economic category, its value in the financial-economic activity. This scientific article is written in compliance with all major components of research. It contains a summary of the survey results; it covers the subject and meet requirements.

Findings show the role of profit in the company in the current market conditions. A numbers of approaches to benefits management approaches to the profit was were analyzed. Originality is in the further development, substantiating theoretical concepts and methodological issues in software process improvement profit management at the enterprise.

Key words: profit, profit management mechanism, income, expenses, profit management system.

Galunets N.I. Terms of adaptation the activities of agrarian formations for conjunction of the world food market.

The article explored theoretical aspects to determine the conditions of adaptation of agrarian formations to the conjuncture of the world food market. In a basis of formation and changes on the world food market chiefly entrusted factors that directly affect the movement of price production volumes, volume of exports and imports, employment, cash income consumers and others. According to the author, reducing dependence agrarian formations from the effects of conjuncture the global food market - one of the main tasks that enterprises must solve during the adaptation of their activities in the market. Studies show that during the adaptation of agrarian enterprises moves from one state to another, thus gaining of new qualitative features, of properties abilities, characteristics, is there is a certain transformation of the company, as the subject of adaptation. A conditions influencing the success of adaptation of agrarian formations are generally are divided into two groups: subjective (depending on the company) and objective (independent of the company), but this division is justified just to a certain development of the modern world. In opinion of author, the terms of adaptation of agrarian formations to market conjuncture of investigational, can be represented as a set of factors that influence the effectiveness of adaptation of the market, namely: pursuant the result of influence - the positive and negative conditions; pursuant the influence of subjectivity - subjective and objective conditions; pursuant the impact - economic, political, as technical and technological, bioclimatic, sociodemographic, international. Along with this, do not forget about the internal conditions activities agrarian formations that characterize their ability to influence the production efficiency improvement using their own financial, labor, material and other resources, the introduction of intensive technologies resulting ensure adaptation of agricultural groups to the conjunction of the world food market.

The conclusion was made that consideration of precisely these conditions ensures the adaptation activities agrarian formations to the conjunction of the world food market.

Key words: adaptation activities, agrarian formations, conjuncture, the global food market, conditions of adaptation.

Gamova O.V., Lukashenko A. V. Accounting and analysis of efficiency of production reserves the enterprise.

In the article the accounting treatment of inventories and analysis of their effective use of consultation. It is shown that for the efficient operation of the

enterprise indicative is – minimization of inventory values, which leads to accelerated turnover of inventories and improving the competitiveness of products manufactured.

Analysis of the literature shows that the issues of accounting, control and analysis of inventories were covered in the specialized literature, but it must be emphasized that the efficiency of use of production resources influenced by a number of factors: technological, organizational and technical nature.

The main purpose of this research is to find ways to improve registration and on-farm analysis of inventories for the rational use and improve production efficiency.

General indicators of use of production resources of the enterprise following basic: earnings per hryvnia material costs, materialica, raw material consumption, the share of material costs in production costs.

Effective inventory management allows you to speed up capital turnover and improve its profitability, reduce the costs of storing them, to liberate from current economic circulation a part of the capital by reinvesting it in other assets. For the solution of management, tasks of the analysis of efficiency of use of material resources are developed corresponding algorithms. In the industry in which the studied company is important to save raw materials for the high material intensity of products. Rational use of material resources at the JSC "Zaporizhstal" with the planned indicators of output and material costs, reducing the cost of production on 202,33 ths provides for additional output at 439,85 thousand UAH, and is a further factor in the growth efficiency and profitability.

Key words: inventories, materialoviddacha, resource-demanding, circulating coefficient, duration of turn, freeing of facilities, load factor.

Gladka V.V. Evaluation of the effectiveness of financial control: theoretical and methodological aspects.

The article determines the place of effectiveness of financial control in the control activity process and in the system of criteria's of financial control efficiency. Based on the clear differentiation of particular elements of financial control, the mechanism for evaluating effectiveness is built. Indicators for evaluating the effectiveness of financial control on the grounds of evaluating financial control as an action, evaluating the dynamics of the activity, efficiency of the work of the inspecting staff and effectiveness of the expert-analytical activity of the control organ are systematized.

It is indicated that the mission of the state financial control is to promote economical, efficient, effective, legitimate and transparent use of the state financial resources.

It is noted that the procedure of evaluation of the state financial control effectiveness includes a system of indicators of a subject-object interaction in the process of inspection. This approach gives the possibility for a clear delineation of the individual elements of financial control effectiveness evaluation system, such as: subjects of evaluation (general and specialized authorities of state financial control, their territorial units that carry out activities related to the evaluation of

financial control effectiveness); the object of evaluation (state financial resources and state property); the matter of evaluation (criteria and indicators of financial control effectiveness); the evaluation process (practical activities of the controllers (inspectors, auditors); actions to establish the accordance of the object evaluation functioning with certain criteria; subsystem of resource support of the financial control effectiveness (legal, informational , organizational , personnel , financial, material).

The main indicators that determine the effectiveness of control of the budgetary expenditures on education, science, health, done by the State Financial Inspection of Ukraine are: the volume of eliminated violations of financial discipline; number of persons brought to administrative, disciplinary and material responsibility; the amount of administrative fines imposed.

The effectiveness of control measures is reflected in the influence of the control authority on unlawful acts of the controlled object, and also in accordance between the volume of revealed offenses in monetary terms and the actual amount of losses, which were reimbursed as the result of audit.

Key words: financial control, the state financial control, the criteria of effectiveness, efficiency, control authority.

Grinchuk Yu.S. The efficiency of production and reproduction of production-resource potential of agricultural enterprises.

In the article the peculiarities of production activity of agricultural enterprises and play their productive resources. The level of development of productive forces of society is determined by the condition of its production and resource potential, due to its role as the basis on which are formed the direction of future trends of economic development of the country; as a system that synthesizes the dynamic growth of the value added. Actually it is about the boundaries of production and reproduction processes at enterprises, sectors and national economy. Therefore, the effectiveness and stability of functioning of agricultural enterprises depends on the completeness, rationality and effectiveness of the use of their productive resources.

The current state of agricultural enterprises is characterized by a significant destruction of the basic elements of production-resource potential. Unsustainable use of natural resources, ill-considered forms and methods of attracting labour force to the system of economic relations, significant disparities in the formation of production-resource potential has led to its decline, the imperfect reproduction of its elements. Market economic conditions require that agricultural producers sustainable use taking into account the factors boundedness and uncertainty. Their optimum level of production resources is a necessary condition for effective economic activity, improvement of production and improve working conditions in agricultural production.

It is determined that the efficiency of the production connected with structural changes timely inputs in response to the challenges of internal and external factors. Hence the importance of the accurate study and the use of methodological approaches for the reproduction of production-resource potential.

To this end, offers clearinterval, logistic and marketing approaches. Principles of reproduction of production resources based on the properties of entities as a system of entities.

Key words: land resources, agricultural enterprises, forms of ownership, concentration, agroholdings, economic stratification, capitalization, monitoring, land management, land productivity, land registry, management, regulation.

Guba M.I., Kartashova O.G. Ukrainian vegetable market: the state, problems and prospects.

The article reflected the specificity vegetable industry, volatility market environment, market vegetables importance in shaping food security and export potential of Ukraine in the light of current priorities of national economy which require constant adjustment and research. An important place in the structure of gross agricultural Ukraine holds crop production - 70.2% (in 2014), which occupies vegetable products 18.4%, after production of cereals - 26.8%, industrial crops - 20,0 %. Production of vegetables in small areas constrains the use of high-performance mechanization, increases costs and can not control the quality of products and the environment in connection with the use of intensive technologies. Studies have balance of production, consumption, use and sale of potatoes, vegetables and melons food crops in Ukraine show full level of self-sufficiency and a high share of domestic production in consumption, imports and exports due to the seasonal nature of the cultivation of this type of product and the complexity of its storage in a fresh kind. The highest consumption of vegetables in Kherson, Cherkasy and Kirovohrad regions. In general, from the southern to the northern regions and west it decreases. Analyzing statistics in recent years and the real state of vegetable production in Ukraine, we can define the main lines of the field of Horticulture, among which is the solution of organizational changes in the market of products where the production of vegetables in farms, where the focus greater proportion of activity observed high complexity, marketability through its low consumption and lack of marketing channels. Therefore, the production of vegetables should target the needs of consumers as the ultimate goal of the market.

Key words: Keywords: market, consumption, production, self-sufficiency and balance of production.

Dyadyk T.V., Mikolenko I.G., Pisarenko S.V. Sources and efficiency of investment in human capital.

The article highlighted and analyzed sources of investment in human capital and their efficiency, in particular, highlighted the theoretical nature of the category of «human capital» and «human capital investment». The basic types of investment in human capital, defined their priorities. Sources of investment in human capital – public, private and public foundations and international organizations, regions, educational institutions, businesses, families and individuals. The summary statistics and analysis conducted regarding the amount and structure of public capital investment by major economic activities in Ukraine. The basic performance of investment in human capital: the dynamics of the operation of educational

institutions of Ukraine in the last 10 years (the number of universities and number of students); indicators of cultural development (number of cultural institutions and their attendance); described and analyzed indicators of public health (incidence by species); sources and level of funding for innovation (calculated structure of funding sources of scientific developments). The analysis of key indicators of inequality of income and costs society in Ukraine – population with average per equivalent total revenue in the month, lower than the living wage, the average subsistence wage differentiation factor total revenues. Based on the studies proved the main proposals to improve the efficiency of capital investments in the development of society.

Key words: human capital, investment in human capital, education, health, innovation, culture, quality of working life.

Yeshchnko I.V. Nature and concepts of economic efficiency and its classification.

In the article some approaches to the definition of "economic efficiency" are discussed, as well as the classification of types of this concept for a number of differentiating features is offered. We studied the opinion of a number of domestic and foreign scholars on the definition of economic efficiency of production, generalized category and highlighted its key meanings. It is proved that economic efficiency is one of the key indicators of the company's efficiency, with which you can determine if the available resources are used rationally. We have studied approaches to quantify the cost-effectiveness by comparing the costs and results of operations. Improving of cost efficiency is one of the key tasks of not only the company, but also the sectors of the economy as a whole. That efficiency is perhaps the most important characteristic of management quality. The concept of economic efficiency is often equated with efficiency as one of the ways of expressing purpose of the production process. The understanding that the main problem of economic efficiency increasing is to ensure the growth of production per unit of wasted material, financial and human resources is quite important. Economic efficiency shows the final useful effect after using of means of production and living labor, and their total investments. The economic efficiency of agricultural production means to obtain the maximum amount of product from 1 hectare of land area at the lowest labor costs and costs per unit of production. Efficiency in agriculture includes not only the value of the results and costs of production, it also affects the quality of products and the ability to satisfy the specific needs of the consumer. At the same time improving the quality of agricultural products requires additional costs of living and materialized labor. The key categories in the evaluating of economic efficiency are production costs and profit. The essence of the formation of production costs as a system of integrated elements of the market mechanism are needs of manufacturers reduce them to a minimum with a view to maximizing profits (that result). It is important, in our view, to identify key criteria that primarily affect the value of economic efficiency in order to make a generalized classification of this concept. We can give the following definition of economic efficiency: this is a common systemic assessment

of the final results of the company (business unit, the industry, the economy) within a certain defined period based on an assessment of available resources.

Key words: economic efficiency, production efficiency, rate, performance, productivity, cost.

Zorya S. P. Theoretical aspects of finance intermediation for monetary market.

A research purpose was finding out of theoretical bases of financial mediation at the money market, in particular, determination of his essence, value, base functions, and place of financial mediators in the financial system of country. During this research author determination of category is offered financial mediation. So, to our opinion, under financial mediation it is necessary to understand the mediated activity of financial institutions, based on bringing in and placing of financial resources for satisfaction of necessities of subjects of management and stimulation of development of economy on the whole on the basis of management a capital in the process of realization of financial services. Taking into account the features of functioning of financial market in Ukraine, most expedient from the practical point of view is dividing of financial mediators into two groups. Banks as leading mediators of financial sector, behave to the first group, able to influence on suggestion of money in circulation, and to the second group are unbanked financial and credit establishments. For differentiating of financial mediators in accordance with the given services, in the second group appropriate is a selection of three sectors activity, namely sector of credit activity, sector of investment activity, sector of insurance. Coming from the dominant volume of assets, amount of executable operations and services of commercial banks of Ukraine as compared to other unbanked financial and credit establishments, can talk about bank models organization of financial sector in Ukraine. We will mark in the total, the basic task of financial mediation is transformation of economies; providing of redistribution of capitals by the grant of financial services; diversification of interest rates, risk, expenses; creation of favorable terms for development of infrastructure of financial market; increase of profitableness of assets of base subjects on the basis of professional selection of objects of investing, economy and monitoring.

Key words: financial intermediation, money market, financial system, financial intermediaries, banks, non-bank institutions.

Ignatenko M.M. Educational paradigm of social responsibility and its implementation through the implementation of targeted programs.

Defines the importance and features of the implementation of training and ensuring social responsibility in Ukraine and the leading countries of the world. Identified their problems and prospects at the level of national universities and business entities. Assess social responsibility in the form of the development and implementation of the state target social program in which participating regional authorities, separate enterprises and organizations. Into account the peculiarities of agricultural subjects, which it is advisable to consider when developing programs of training in social responsibility in agricultural universities.

Educational social responsibility has a significant role in its implementation at the enterprise level, regions and States. To the full extent of food specialization of agricultural subjects in terms of social responsibility could be manifested through their participation in public food programs – school and student catering, hospital, and military food security, which have fairly small budgets. Manufacture of food products entails considerable resources and waste large amounts of containers and packaging materials, water supply. It is therefore important to social responsibility through participation in the development and implementation of state programs for waste production, waste disposal, water use and return energy and resurseumane in General. It is necessary to teach at the level of ordinary workers, specialists, managers, and owners through a variety of workshops, courses, bachelor and master level programs of agricultural universities.

Key words: social responsibility, educational paradigm, training, educational establishment, training, target program, efficiency of implementation.

Kovalenko M.V. The village is in the context of the investment strategy of Ukraine's development.

The article deals with the determining the organizational and economic mechanism for attracting investment and innovation activities in the village to improve the implementation process of organizational and economic changes. These changes will promote investment and innovation attractiveness of rural areas and their sustainable development.

Rural Development is interconnected process improvements in economic and social life of rural communities and innovative transformation in agriculture. Priorities rural development in the context of the investment strategy of Ukraine's development should take into account their social benefits, the historical natural and economic characteristics, technical capabilities and capacity in all spheres of the village.

The main priorities in the investment policy for rural development should be: increasing in assets of poor households; growth the productivity of small farms and agriculture in general; creating rural economic incentives for non-agricultural economic activities; expansion the integration of small farmers with big commodity production, processing, marketing companies and providers of resources; strengthening social rural infrastructure.

The priority for the village is investments which include: promoting the growth of production and rational employment; reorientation of production on the formation of new linkages; implementation of agricultural production of energy-saving technologies, introduction of alternative energy sources; improving the environment and ecological situation; development and modernization of infrastructure and social sphere of the village.

Determining the mechanism to attract investment and innovation for improving socio-economic development of rural areas in the long term will provide economic, social and image effects. It will also make a more close the social, technical, economic relationship agricultural enterprises at national, regional and local levels.

Key words: village, investment and innovation model, economic development, social sector, rural infrastructure.

Kolokolchikova I.V. Attractiveness of industry of gardening of Ukraine.

The mechanism of estimation of attractiveness of industry of gardening of Ukraine is offered. Researches show that the complex analysis of development of industry can be got only due to an analysis accordingly of marketing strategy. The obligatory constituent of marketing strategy is an estimation of attractiveness. The criteria of estimation of attractiveness of segment are certain. Spared special attention to the market factors of development of gardening industry. The analysis of production of gardening goods volumes showed that in Ukraine all regions engage in the production of garden- stuffs. The enterprises of zone of Steppe have an identical progress of industry trend approximately. In the pattern of production of goods of plant-grower garden-stuffs occupy little specific gravity. It is marked an author, that the basic producers of gardening industry are economies of population. Agricultural enterprises pay attention to other cultures. The analysis of standard of middle prices on garden-stuffs showed their small size. For period of research reasons of subzero price and reason of such state are set. Advantage sand lacks of small enterprises are certain in the production of gardening goods. The analysis of tendencies of sizes of import and export of products of gardening industry is conducted in the last few years. The most exporters of fruit, that is Turkey, Egypt, Ecuador and Poland, are certain. Drawn conclusion, that Ukraine has all resources and natural possibilities in relation to the production of goods of gardening and positioning at national level and exit with her to the international markets. This industry is attractive as from the side of internal market so from the side of external consumers. The basic producers of garden-stuffs and berries for today are small enterprises, namely economies of population, that work in hard competition terms. These enterprises engage in the production of quality goods, however at the terms of absence of the consolidated operating on the market of garden-stuffs does not retain own position sand force to realize products after unprofitable channels, losing additional incomes and not having the opportunity in relation to more rapid introduction of innovative technologies. However, there is a condition in market, it is needed to take into account influence of marketing factors all enterprises on macro and micro levels, conducting the careful analysis of environment of enterprise with an aim –to the choice of attractive markets for the conduct of national and international entrepreneurial activity.

Key words: market, attractiveness of the market segment, market factors of development, competition

Krivets Yu.M. Improving the efficiency of corporate management of agroformations on the basis of definition principle, ratings of indicators, risk management and controlling.

The article defines the essence and specific features of formation, structure and operation of domestic agrocorporate. Identified problems and development trends of corporate governance. Transformation processes and reforms taking place in the economy of Ukraine, is the reason for the introduction of new forms of organization of production and management on the principles of cooperation, integration processes, corporatization, development of new concepts of the

management of enterprises in the agrarian sector of the economy. Currently globally dominant and most attractive from the point of view of economic efficiency and investment is the corporate form of management.

This is due to many factors, in particular, the promotion of corporate enterprises legalization of shadow capital and the stabilization of economic relations, the impact on the reduce the dependence of producers on the mediating structures and the subjects of exchange, participation in the formation of the most important institutions of a civilized market – exchanges and trading houses, etc. In recent years the national modern agriculture is also observed Association of enterprises with different forms of corporate relations, which differ for the purpose of education and the composition of participants, measurements, results of operations, competitiveness in agricultural markets.

Developed metrics and indicators for assessing the effectiveness of ego. Identified features of corporate activities in crop production and business processes of the industry. Introduced system improvement and improving the effectiveness of corporate governance through the use of the principle of the implementation of the risk management, controlling.

Key words: corporate governance, agro, structure, business processes, risks, principles, effectiveness, level, indicators, risk management, controlling.

Ksonzhyk I.V. Internal audit in public sector: the necessity of implementation and its specification.

The preconditions of internal audit implementation into the public sector are grounded. It was researched that the use of this integral part of State Financial Control allows analyzing the efficiency of management's budgetary institutions; detecting corruption transactions; comparing the cost of earned income, stimulating effective use of financial resources and realizing the strict control on expenditures.

The regulatory framework of the internal formation of the Financial Audit in budgetary institutions was defined. It includes the Budget Code of Ukraine; the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of structural units' formation of internal audit and auditing of Ministries and other central executive authorities"; the Standards of internal audit; the Code of Ethics of Internal Audit Department".

The functions of internal audit units working in public sector institutions according to their tasks were discussed. Among those tasks there are various estimations; analysis of projects and other Documents related to the use of budget funds, their target and effective use on behalf of the Head the Central Executive Body; planning, organization and internal audits, documenting their results, audit reports, findings and recommendations; interaction with other structural subdivisions of the central executive body; presentation of audit reports and recommendations to the heads of central executive bodies in order to adopt some appropriate management decisions; reporting about the results in accordance with the Order of internal audit standards; other functions in accordance with its competence.

It was found that the objects of assessing the quality of internal audit are planning, organizing and conducting audit, monitoring the implementation of recommendations, compliance of the standards of internal audit and other regulatory legal acts with relevant issues by the authorities.

The internal weakness of Ukrainian financial and budgetary system, corruption, ineffectiveness of monitoring and lack of coordination between governmental authorities at all levels pose rather serious problems in the operational process of institutions and public sector enterprises of Ukraine. Therefore a unified system of state monitoring of the national economy and financial system, corresponding to the world standards is one of the main conditions to overcome the economic crisis and guarantee its future sustainable and predictable development.

Key words: public sector, internal audit, financial control, public institutions.

Kuzmenko N.V. Evaluation of investment agricultural enterprises.

Article describes the features of an estimation of efficiency of investment activity of agricultural enterprises. As a result of research by the author suggested estimation algorithm efektivnosti investment activities on the basis of statistical forms of research.In the article author examined methodological support assessment of the investment performance of agricultural enterprises. Based on a study of economic nature and content of «investment farm» in consideration of approaches to assess the effectiveness of the economic literature evaluating the effectiveness of the algorithm investment farms. The necessity of the use of multiple correlation-regression analysis to quantify the interdependencies between statistical grounds. The proposed approach allows the author to influence the development of investment activity of agricultural enterprises. As in attracting investment is a necessary condition for the effectiveness of investment activity, its score should be a separate area of research.

The structure of analytical tools necessary to remove the value of research concepts of «investment activities» and «investment project» With such conditions and invited the author to interpret the term «investment activity of agricultural enterprises» as the action of agricultural company in the field of attracting material and intellectual values in order to obtain the economic and social effects.

Whereas to ensure the reliability of the results possible through the use of the main directions of statistical studies by the author proposed to use the index, correlation and regression analysis and time series. In assessing the investment necessary to carry out three-dimensional analysis of performance by calculation of the economic, social efficiency and return on investment.

Kay words: agriculture, efficiency, investment activity, model indexed, agriculture.

Levchenko Z.M. The formation of accounting policy of costs agricultural activities.

The article deals with the formation of accounting policy of agricultural enterprises in the conditions of reforming Ukraine's economy against the background of economic and social changes. One of the requirements of analysis of the agricultural economy and the financial sustainability of agricultural enterprises is the opportunity comparability of reporting information. One of the conditions to achieve this is to unify the accounting policy of the industry. At the same time accounting system should take into account and ensure financial and organizational characteristics of each particular enterprise.

In the article there were studied methodical approaches to the formation of accounting policy of agricultural enterprises based on Guidelines for accounting policies (for a part of costs) in order to standardize methodological approaches. There was analysed their use in the practice of accounting. The order of formation of accounting policy on the costs of agricultural activities is investigated. The elements of cost accounting policy on agricultural activities, taking into account sectoral characteristics of agriculture, the use in the production of biological assets and the implementation of their biological transformations is g rounded and proposed. In particular, it is proposed to include administrative documents of accounting policy elements related to the definition of cost accounting methods for maintenance and operation of machinery and equipment in the course of agricultural activities; production cost accounting methods involving foreign experience; division accounted overhead cost into fixed and variable concerning agricultural activities; justification for the classification of agricultural products to the calculation of cost.

The proposed elements of the accounting policy will take into account the peculiarities of accounting of agricultural production in individual enterprises and provide opportunities comparability in the analysis in a broader scale.

Key words: accounting policies, costs, agricultural activities, biological assets, biological conversion.

Melikhova T.O., Mas D.A. The conceptual basis for the definition of receivables.

The purpose of this article is to clarify the definition of "receivables", an analysis of the main differences in the conceptual framework taking into account national and international standards. Studies show that in modern economic conditions the interpretation of the receivables is often far from fully reflect its essence. To date, the actual problem is the contradictory nature of the normative documents, as well as the level of development of individual theoretical and practical aspects of conceptual foundations of accounting receivables.

The identification of these differences will allow to bring together international and national standards.

According to the author, additional research is required by the problem of defining the term of a receivable. Imperfectly explored at present is the theoretical

justification of the concept of receivables. Instability of legislation and causes such a situation in the country, and this creates problems in accounting practice.

The article contains a review of different interpretations of the term "receivables". It was reviewed literature and identified the problematic issues in the interpretation of the receivables. The main differences identified in the conceptual framework taking into account national and international standards. The author suggests the definition of "receivables".

In the determination and classification of receivables in international and Ukrainian practice, there is no glaring differences. Both abroad and in the domestic accounting under accounts receivable of the company understand the obligations of customers or other contractors of the business to the company.

Improvement of the existing in Ukraine system of accounting of obligations is possible only under condition of its harmonization with international, but while taking into account national peculiarities. his will completely disclose accounting information to effectively manage business operations, including accounts payable and receivable. Identifying differences in conceptual framework for accounting national and international standards, will allow to bring together international and national standards.

Key words: receivables, financial assets, financial instruments, the debtor, settlement operations.

Mokienko T. V. State financial audit as form of state financial control.

The article reveals the essence of state control and state financial audit, defining the essence of efficiency audit, determining their significance in control of public finances. Studied goals, objectives, methods and techniques of financial control and financial audit. The financial and economic activities of budget institutions is seen as a form of state financial control, which is aimed at preventing financial violations and ensure the reliability of financial reporting.

State financial audit is a form of state financial control and is checking and analyzing the actual situation concerning legal and efficient use of state or municipal funds and property and other assets of the state, the accuracy of accounting and financial reporting reliability, the system of internal control. The results of the state financial audit and evaluation presented in the report.

During realization of state audit distinguish such stages: organizational, experience and the stage of generalization and realization of results of state audit. The organizational stage includes an entity of state audit selection and him organizationally-methodical preparation.

An experience stage of process of state audit comes true by state public accountants directly on the object of state audit. Generalization of results of state audit consists in systematization of the educed defects and violations in activity of controlled enterprise or budgetary program, and also development of recommendations in relation to the removal of the educed defects and warning of them in the future. Every stage of realization of state audit contains the certain stages. To determine them in Ukraine expediently in accordance with realization of separate types of state audit.

The procedure of the state financial audit consists of four stages: 1) planning the audit; 2) preparation of audit program; 3) verification of risk factors; 4) reporting audit results.

The combination of these audits provides the potential to control coverage of micro and macro levels of public finances.

Key words: audit, financial audit, financial control, state financial control, auditing stages.

Novak N.P. Factors and mechanisms of coordination of national and local priorities of development of agrarian sector of the economy.

Determined the importance of state and local priorities and organization of agricultural production, development of rural territories, solving the demographic situation, employment and improve the welfare of the rural population. The factors, features, trends and problems of regional development of the agrarian economy.

Development of methodological tools for improving government regulation and control is an urgent task of the practice of management in the agrarian sphere of economy in the conditions of the proclaimed decentralization of power. The solution of this problem involves study of the organizational, legal, economic and financial aspects of agricultural production, the efficiency and effectiveness of local government, the formation of the theory and methodology of regional policy. The necessity and relevance of scientific knowledge for regional governance taking into account market-based economic mechanisms due to the need of rationalization of activity, with the adoption of the territorial reserves for the decision of tasks of economic and social development, a qualitative transformation of the agrarian economy of the state.

Effective regional policy in the agrarian sector of the economy contributes to the strengthening of the unitary principles of Ukrainian statehood. The formation of a regional agricultural policy requires a clear definition of the conceptual principles of development of regions, which is carried out at the national level. It is caused by the necessity to eliminate existing disparities in the distribution and development of agricultural production, infrastructure and settlement systems, addressing environmental problems and the need to streamline agricultural management, greater financial and economic independence of the agricultural structures of decentralisation in the decision of questions of social development relating to local competence.

Key words: factors, mechanisms, agricultural area, state, and local priorities, harmonization, cross-border cooperation, production, rural areas, social protection, population, environmental issues, regulation, development.

Oliynyk A.S. Methodological principles in the formation expenses farm management

Activities farms inextricably linked to the costs incurred thus costs - a process of transformation tools, objects of labor and labor itself in new products.

Since the purpose of farming, like any other entity, is profit, the cost accounting activities must be organized in such a way as to ensure timely documentation, a complete and accurate reflection of costs in accounting and reporting, control over the management using asset management, and should facilitate the analysis of actual costs incurred in order to identify ways to reduce them.

Adapting domestic agrarian economy to a market-conditions enhance competition and deepening international integration requires resolving priority economic science and practice of managing the complex problems associated with sustainable development business in agribusiness, including the leaders farms.

Farms Ukraine, among existing organizational forms of business entities acquired its dynamic development, in opposition to competition and efficiency of its management, providing expanded reproduction of production activities with minimal cost and achieves sustainable status agricultural producer in the market with the expansion of the scope of employment.

Relevance of the article due to the author's research, on formation costs, the study of theoretical foundations and practical application of different systems management costs.

In general, the article meets the requirements of an independent scientific work completed and can be recommended for publication.

Key words: Resources forming farms, costs, cost management, cost management system (CMS), CMS aspects.

Plotnikova M.F. Investment and innovation basis formation of national wealth and social development

The necessity of alternative directions search of national and global economic system development the shift in favour of consumption according to the principle of reasonable sufficiency, nature appropriate activities in harmonizing relations of society and the environment of its existence. The need to restore the capacity of the Earth to intensify the researchers search in the direction of forming foundations of wasteless life, organic farming, bioadequate methods of education and upbringing of youth with the aim of reducing the anthropogenic load on the planet in the future. Permaculture design is a system of optimizing the use of available resources with ability to restore soil fertility and biodiversity of the territory. It is full provision of the population with the necessary organic food and raw material for processing. The establishment and ecological kin's settlements is a mechanism of forming the investment climate and attracting private investment. The establishment and ecological kin's settlements is a mechanism of forming the investment climate and attracting private investment. The idea of "Family estate" provides for the allocation of 1 hectare of land to every citizen who wants to organize the family estate. The government should provide land to people for free for life or in perpetual use, without the right to sell, with the right to transfer by inheritance. The person who receives the land, is obliged to pplant trees and follow the ecological principles of life.

Key words: community development, rural development, sustainable development, biodynamic production technology, agro-food safety, globalization challenges, the ancestral estate, ancestral settlement.

Repilevskyy E.V. Tools and means of state regulation of the transformation of the agrarian sector of economics and management.

The features of the present stage of transformation of the agrarian sector of the economy, the reform of rural territories in the conditions proclaimed the necessity of decentralization of power. One important aspect of improving the efficiency of agricultural Economics regional management is the streamlining of the territorial administrative unit, as the current system still reflects the realities and demands of the administrative-command system, the principle of party guidance of society and do not always correspond to the realities and to the challenges of improving the living environment of the rural population. As a consequence, conservation of the existing status and classification of the administrative regions and their disparity from the point of view of obtaining Central government resources, the emergence of a powerful regional lobby, which inevitably catalyzes the imbalance in the economic and social functions of regions, enhances the centrifugal tendencies.

The management of the regional transformation of the agrarian sector is a purposeful activity of state and territorial local government, which is aimed at maintaining the integrity and relationships between the components of socio-economic systems of agrarian production, on the one hand, and the intensification of integration processes with the environment through exchange of labour, capital, information and energy. Governance and decentralization in the context of the market economic mechanism is understood as the interaction of different forces, as a kind of average result of the purposeful actions of conscious agents. The scope and scale of conscious influence, understood as a single category - “the regulation of regional development” must meet the interests of the population of the regions and the state as a whole.

Key words: state regulation, management, decentralization, tools, transformation, agrarian sphere, rural territories, development, improvement.

Reshetnikova O.V., Bereznytskyy K.V. Investment marketing agricultural enterprises in conditions of market economy transformation/

In article definition of investment marketing. The primary aim of marketing the investment research in the investment environment was revealed. The analysis of last researches and publications in the field of investments was made.

The subject of the article is Investment marketing that serves to provide managers, decision makers reliable, accurate, complete and timely marketing information about the market, the structure and dynamics of demand, tastes of corporate and private investors, but also competitors and the sustainable market position.

It is reported that the Main objective of the investment of marketing research – the reduction of uncertainty and the whole complex of risks (economic, financial,

socio-demographic, criminal, environmental, administrative, legislative, political) that are inherent to a market economy and in particular agriculture.

It should be noted that in modern conditions of the Ukrainian economy the problem of investment risk management is particularly acute due to the instability of the tax regime, the depreciation of the national currency, the low purchasing power of a significant part of the population of Ukraine.

It is shown that the marketing investment is a priority for Ukraine in the conditions of market transformation of the economy. The development of this type of marketing in the future can greatly improve the economic situation of our state.

The conclusions were that the Agricultural sector in modern conditions requires a significant investment of resources. Currently attracting investment in it is no longer a question of development of the sector, but the question of its survival or its further irreversible decline.

Attention was Drawn to the fact that Agriculture in the Poltava region receives the greatest amount of investment compared to forestry and fisheries. To attract more foreign investment in the region it should develop and implement your own investment strategy, which in turn must be based on productive economic-mathematical models, allowing to calculate the economic result for potential investors not only internal in the region and the country, but also overseas.

This article will be useful for heads of the enterprises of agrarian sector of economy.

Key words: investment, investment marketing, investment risk, an agricultural sector, investing activities.

Samoylik Y.V. Features of formation of competitiveness of enterprises of the baking industry.

Were further developed methodological approaches to identifying the characteristics of a favorable competitive environment and high level of competitiveness of enterprises of baking industry in the national market. It is proved that this area has the fundamental prerequisites, which should be grouped into three groups: climatic and technological (the powerful presence of raw materials, traditional technologies, standardization of major products, short term storage); organizational and economic (dependence on state regulation of the market, price restrictions, the ability to diversify the range, priority development area, close links in the food chain "production-processing – selling" dependence on grain market development) and tactical (inelastic demand, significant amounts of consumption, the consumption of bread tradition, the social significance of the production, the monopolization and shadowing the industry, focus on the domestic market, independent of import, the minimal export).

Grain production in Ukraine is increasing, but the volume of bread and bakery products are reducing. White bread occupies the largest share in the structure of production of bread. To enhance the competitiveness of enterprises baking industry should: strengthen control over quality and safety of bread and bakery products; improve the system of certification and standardization; make competition control and regulation of the sector; to exercise a policy of price

controls on bread as a socially significant products; develop programs to support manufacturers of bakery products; create conditions for the legitimization of the sector; ensure the effective linkages between agricultural and industrial areas; implement diversification of production; to upgrade plant and equipment; pay more attention to the study of consumer preferences.

Key words: competitiveness, competitive environment, the baking industry, grain market, the market of bread and bakery products.

Serdiuk O.I., Myrna O.V. Internal regulation of personnel management processes as a means of technique of administrative activity and cost management.

Regulation of business processes is a means of technique of administrative activity. Regulation of business processes of personnel management determines the forms of organization of activities in human resources provision and has various level of detailed elaboration in every certain company.

The main documents regulating the processes of personnel management in companies are “Personnel policy” and “Personnel management procedure”/”Personnel management. Internal procedure”. The content of “Personnel management procedure” is defined in such regulating documents as: “Staff and salary rates planning procedure”, “Personnel recruitment procedure”, “Personnel employment, adaptation, transfer and redeployment procedure”, “Personnel qualification improvement procedure”, “Personnel dismissal procedure”, “Holiday, days off, sick leaves and pension payment procedure” and “Personnel bonuses procedure”.

Concerning current business activity regulation of processes of personnel management is the base for improvement of personnel expenditures records which will facilitate responsibility centres formation as well as budgeting development. In concern with strategic management regulation of processes of personnel management will stimulate the use of such tool of cost management as expenditure chain concept.

Regulation of processes of personnel management should be an essential part of the activities of personnel department and controlling department of a company. The comparison of researching variants of regulation of processes of personnel management in different companies proves that the elaborated regulating documents become an efficient means of control of processes provided they are clearly structured in space and time, personal and detailed to a certain level.

Key words: business process, business process of personnel management, regulation, procedure.

Sosnovska O.O. The effectiveness of the use of productive resources in agricultural enterprises.

The analysis of the existing scientific approaches to the definition of production resources. The most complete should be the interpretation of the industrial resources of the enterprise as an aggregate of certain factors that the company has in place and which can be attracted to achieve specific goals.

Investigated the state of security of agricultural enterprises in Poltava region the main types of productive resources. Analyzed the achieved level of efficiency of land and labor resources. Studied the level of security of the enterprises of material and technical resources. The main factors affecting the efficient use of production resources: high level of involvement of lands into agricultural turnover, of tilled farmland, irrational structure of sown areas of agricultural crops, the lack of funds for introduction of achievements of scientific and technical progress, the decline in the working-age population in rural areas, reducing the demand of enterprises and organizations for labour of the sharp decline in production, worsening socio-economic conditions in rural areas, the irrational structure of production facilities, high degree of wear and tear, lack of basic kinds of agricultural machinery, price disparity in resources for agricultural production and agricultural prices, the reduction in the volume of investments and state support of village. Substantiates the relationship of the achieved level of efficiency of use of production resources with the ultimate performance indicators of production and economic activity. It is the development and features of the technological base of agricultural enterprises, determine their ability to increase production volumes. The extension and improvement of the means of production provides improved technical equipment of the enterprise, promotes the growth of labor productivity and is the material basis of their production capacity. The proven need for compliance with quantitative, qualitative and structural perfection of production resources to improve performance. The main directions of increase of efficiency of use of land resources, improvement of industrial structure of enterprises, the formation of an effective personnel policy, the rational use of production facilities.

Key words: industrial resources, land resources, labor potential, fixed assets, logistical support, technical and technological base of enterprise investment.

Semych M.I. Organizational and economic aspects of management of agricultural enterprises

The article analyzed the functioning of agricultural enterprises. Detected the essence of organizational-economic mechanism of agribusiness enterprises as a complex multifaceted system that is under constant evolution, active in a variety of alternative forms and techniques at different levels of economic activity, which is a set of interacting elements direct influence on social production of agricultural products and rapid response to changing market conditions. Defined organizational (information and consultative support of the state, organization of business incubators, agrotechnoparks, forums, grant programs, organizational support of the state, legal framework, rules and regulations, control, motivation) and economic (credit policy, the system of public-private partnerships and agribusiness; risk insurance system, economic analysis, regulation of prices of resources and food; organization of credit funds for agricultural enterprises, state financial support agricultural enterprises) parts of the mechanism in accordance with the distribution of the factors that determine the specifics of its operation.

Proposed organizational-economic mechanism management of agricultural enterprises, including subsystem creation, operation and interaction with the environment.

Defined the main objectives of the mechanism, consisting in ensuring the organizational unity of all spheres of economic entities agribusiness to improve the efficiency of agricultural production; creating the necessary conditions for the transformation of economic relations; the successful solution of the problems of sustainable economic and social development sector.

Developed organizational-economic mechanism should perform the following functions: incentive-motivational, restraining and compensation. Incentive-motivational function based on the use of material interests. Restraining function involves economic (in some cases – administrative or criminal) responsibility for legal, organizational and economic sanctions. The compensation function is closely related to the previous two and means that subject to damage one of the participants of the production process, it will be eliminated, neutralized or compensated tools provided in the organizational-economic mechanism that creates the long term some positive motivational settings.

Key words: agriculture, industry, tools, organizational and economical mechanism agricultural enterprise management function.

Fedirets O. V. Evaluation of organizational effectiveness in the process of strategic management.

In the article the basic approaches to evaluating organizational effectiveness in the implementation of strategic management. It is noted that the key approaches to the study of organizational effectiveness is targeted, systematic and selective. This targeted approach involves determining the effectiveness of the economic organization of its ability to achieve pre-set goals, systematic approach focuses on the internal characteristics of the organization and appeals to the credit support relationships between members of the organization, selective approach determines that the effectiveness can be evaluated on the basis of predetermined criteria or some only system characteristics. The advantages and disadvantages of the approaches that are more or less are the different economic conditions in the workplace. Also determined that there is an important indicator of market efficiency, which shows how well the organization meets the needs of consumers compared with alternative ways to meet them. This organization focus on the consumer, and not to fight with competitors will help to ensure that it will always be ahead. Evaluation of organizational effectiveness offered seen as a process that requires precise economic criteria. It is noted that at present not created a unified and coherent methodology. This long as the criterion of efficiency, profitability criterion used. However, many organizations are not yet profitable and occupy a niche in the market. A form of organization performance criteria depending on the purpose of its creation. Determined that the organization's ability to influence the state of the environment in most cases can not be clearly defined because organizational efficiency assessment methodology is based mainly on internal efficiency indicators, and in particular the efficiency of management.

Key words: organizational effectiveness, targeted, systematic and selective approach, market efficiency, effectiveness criteria of the organization.

Fedirets O. V., Bezruchko Yu.O., Shikhaliyeva V.T. Evaluation of the strategic management of enterprises.

In the article the essence of the concept of strategic management. Indicated that the key characteristics which make it possible to identify the most essential components of the concept of strategic management. These characteristics do not exhaust the essence of the concept of strategic management, but provide an opportunity to identify the most significant components. Determination of conception of strategic management envisages forming of control system of certain (strategic) type with determination of aim as a starting point of strategic actions.

Strategy as sweep a management it is possible to define as the real model of enterprise, in that «vision» of his leaders of i proprietors of i will be realized that is built with the use of SWOT-analysis. For realization of SWOT-analysis it is necessary: to define basic direction of development of enterprise (his mission); to weigh forces and estimate a market situation, to understand, or it maybe to move in the indicated direction and how it it is better to do; to put aims before an enterprise, taking into account him the real possibilities (determination of strategic aim of enterprise).

In an order to define strengths and weaknesses of enterprise it is necessary: to lay down the list of parameters, on that an enterprise will be estimated; on every parameter to define that is the strong side of enterprise, and that - weak; from all list to choose major strengths and weaknesses

Key words: strategic management, the concept of strategic management, SWOT-analysis, the strengths and weaknesses of the company strategy.

Hamza Mahmoud al-Ravashdeh. The impact of the environment on the competitiveness of agricultural enterprises.

In the article the essence of competitive agricultural enterprises. Determined the agricultural market competitive environment Poltava region represented by three levels: regional (competition between agricultural enterprises of the region); inter-regional (competition among domestic producers of different areas); interethnic (competition with importers of agricultural products).

The model of the external environment to make strategic decisions. On the basis of expert estimates compiled matrix ranks of environmental factors of agricultural enterprises. Determined the most influential factors macro- and micro-farms. To determine the coefficients importance of environmental factors were applied method of expert ratings consistency of expert opinion assessed by the coefficient of concordance on the basis of rank correlation. According ranks factors assigned in the following way: 1 rank is a factor that has the greatest impact on the activities of agricultural enterprises. The degree of connection between the ranks, estimated exhibited experts evaluated concordance coefficient or coefficient of agreement. Concordance coefficient determines the consistency of experts to rank the degree n objects the presence of some signs X.

Estimates that were given by experts in the survey can be considered significant; experts confirmed the consistency of views concordance coefficient W = 0,95.

In the current economic conditions, that show rapid changes doubts the relevance of further study of the effect of the environment on activity of agricultural enterprises. Determining the most influential environmental factors the company can get all possible and necessary information. The results of the analysis show that the greatest impact on farm activities among micro factors carry competitors and stakeholders. Among the most important factors is the macro-economic financial, political and legal environment.

Key words: environmental factors, macro, microenvironment method of expert evaluations, competitiveness.

Chernenko Yu. Yu. Information and technical innovations in vegetable production.

The proposed modern trends vegetable sector efficiency gains through the introduction of internet marketing, the use of geographic information systems and satellite monitoring.

The subject of the article is to analyze the need to introduce information and technical innovation in the production open soil vegetable growing that provide sales effectiveness, expansion of economic ties and establishing markets, ensure the inflow of funds for the organization of large-scale and low-cost production.

The purpose of the article is to substantiate the use of modern information technologies for the production of vegetable.

The methods of the research. The methods of system analysis, logic generalization, abstract and logical methods were used during the research.

The results of the work. In the absence of an established financial mechanism innovation offered the opportunity to budget savings through the use of enterprise marketing and transport of outsourcing as innovative technologies.

The results of the research can be used in the field of plant growing in particular at the enterprises, specializing in growing of open soil vegetables.

Key words: innovation, internet marketing, precision agriculture, outsourcing.

Chorniy B.S. Organizational-economic bases of functioning of small forms of business in rural green tourism.

The article analyzes the theoretical aspects and approaches to the definition of small businesses, including rural green tourism. The normative and legal basis for the organization of small businesses, including in tourism and hospitality.

On the basis of the conducted research the author gives interpretation of the term "small farms" and "small farms in rural green tourism", as well as the peculiarities of their activities, namely: the private autonomy of an entrepreneur, full economic freedom, and full responsibility for economic, environmental and social impacts of its activities and related risks; focus on commercial success, profit; the personal participation of the family or its members in the implementation of activities; a small volume of production or provision of services; the intuitive nature of the business, no long-term strategy; the use of unskilled or semi-skilled labour force; the informal nature of relationships in the

course of doing business; significant dependence on natural and climatic factors contributing to the seasonality of services; a high probability of risk, making it difficult to access financial and credit resources; lack of support or lack thereof by the state; the high degree of shadow economic activity/

The main factors internal and external environment of the researched economic entities in rural green tourism in the conditions of competition. In the system of factors of external environment of small farms identified three levels of influence. The first level includes tourists, partners, national, regional and local authorities, competitors. The latter in culture, history, traditions and customs of the area; the state of the economy; legal regulation; political situation. The third is the technological environment knowledge, information, information technology development, the introduction of resource- and energy-saving technologies; and international cooperation.

Key words: small farms, organizational and economic bases, rural green tourism, farming, factors external and internal environment, competition, management.

Shovkova L.V. Modern state and efficiency of land resources' usage in Poltava region.

The subject of research is theoretical-methodological and practical approaches to determining the efficiency of land resources' usage.

The aim is to study trends in the usage of land resources of Poltava region in the conditions of modern agricultural production.

Methodology of the study. Following research methods have been used to achieve this goal: comparative analysis, graph-analytical and economic-mathematical.

The results of the work. Land Fund of the region at the beginning of 2015 amounted to 2875,0 million thousand hectares or 4.8 % of the area of lands of Ukraine. A significant part in the structure of land in Poltava region is occupied by agricultural lands.

It has been established that within the investigated period the area of agricultural land in use by agricultural enterprises and citizens of the region decreased, while the area of arable land increased. Thus in 2014, the main land users in the Poltava region remain the agricultural enterprises. It is noticeable that the dynamics of gross output of agriculture indicates a gradual increase in its volume business entities in Poltava region. So in 2014 it was produced agricultural products on 15520,4 million. Plant cultivation prevails in all the structures of agricultural production of all categories. In the total volume of production is dominated by the agricultural farming.

The article analyses the dynamics of efficiency of agricultural land's usage in Poltava region and a positive growth trend.

The results of the study can distinguish the following ways of increasing the efficient use of land resources, improvement of land relations, decline of tilled agricultural land, optimize the structure of sown areas, the use of the newest technologies of agricultural production that require further research.

Scope. The results of the study can be used when writing the thesis.

Key words: land resources, potential, land Fund, agricultural production, efficiency of land usage.

Yurchenko I.V. Analysis of land use in agriculture of Poltava region.

The subject of research is the state of achieving the ecological and socio-economically balanced land use in agriculture.

The aim of the study is the analysis of modern problems of ecological and socio-economically balanced use of agricultural land in Poltava region, identifying the main problems and accounting for them in building a strategy for rational and efficient land use in the agricultural units, which will increase the efficiency of use and protection of agricultural lands.

Methodological basis of research is the dialectical method of cognition and systematic approach, which allows to take into account all the aspects investigated in relation and interaction. The study used the following research methods: abstract-logical (theoretical generalizations and forming conclusions); graphic (for a good image of economic processes and numerical values, and their ratios).

The results of the work. It analyses the state of achieving the ecological and socio-economically balanced land use in agriculture of the Poltava area, identifies its main problems. It is established that the ratio of agricultural land does not meet the established standards. Farmland in the Poltava region have a high level of tilled soil. It is determined that the total structure of sown areas of Poltava region does not match the optimum ratios. Analyzed the utilization of organic and mineral fertilizers. It is established that in the Poltava region characterized by dynamics to the increase of disturbed land, and the area of waste and remediated land, including arable land, with reduced, with the result that the land loses its economic value. Capital investments for the conservation and restoration of soil fertility, current expenditures on protection and rehabilitation of soils have a negative trend. Investigated the level of funding for the protection and rehabilitation of soil. Found that less than 3% of agricultural land in Poltava region is organically certified.

The scope of application of the research results. The findings in the article have practical value and can be taken into account when creating environmental and socio-economically balanced use of agricultural land in the context of transformation of land relations to market conditions.

Key words: agricultural land, land Fund, the ratio of land, protection of land, acreage.

ЗМІСТ

Макаренко П. М., Могилат М. Г.
ТЕОРЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ НА ФОРМИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ФУНКЦІЇ І БІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ 3

Березін О.В.
МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ: РОЛЬ І ЗАВДАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 16

Березіна Л.М.
ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК 20

Буряк Р. І., Лазаренко В.І., Добрівський В. Г.
ДОСЛІДЖЕННЯ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ЦУКРУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ 24

Двигун А.О., Мартиненко О.А.
РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В АСПЕКТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИХ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ 38

Лозинська Т. М., Пасенко Г. П.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ В СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН 47

Макаренко А.П., Кузьменко І.В.
РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 53

Мармуль Л.О.
ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ 61

Мармуль Л.О., Аранчій В. І., Аранчій Д.С.
СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ КОРПОРАТИВНИХ ЧИННИКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ 66

Марченко О.А.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ БРЕНДІВ ТУРИСТИЧНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 72

Соловйов І.О., Вальтер А.О.
ОСОБЛИВОСТІ БРЕНДИНГУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ 80

Шпичак О.М.
ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 86

Безкровний О. В., Дорошенко О. О.
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИБУТКОВОГО
ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ..... 91

Бурлака Д. О.
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 97

Галунець Н.І.
УМОВИ АДАПТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ
ДО КОН'ЮНКТУРИ СВІТОВОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ 102

Гамова О.В., Лукашенко О.В.
ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ
ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ 107

Гладка В. В.
ОЦІНКА ДІЄВОСТІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ..... 113

Гринчук Ю.С.
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 122

Губа М.І., Карташова О.Г.
ОВОЧЕВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ 129

Дядик Т. В., Миколенко І.Г., Писаренко С.В.
ДЖЕРЕЛА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ
В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ 135

Єщенко І. В.
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЇЇ ВИДІВ..... 143

Зоря С. П.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА
НА ГРОШОВОМУ РИНКУ 147

Ігнатенко М.М.
ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ШЛЯХОМ ВИКОНАННЯ
ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ 152

Коваленко М.В.
СЕЛО В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ 158

Колокольчикова І. В.
ПРИВАБЛИВІСТЬ ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ 163

Кривець Ю.М.
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРОФОРМУВАНЬ НА ЗАСАДАХ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ, РЕЙТИНГОВИХ ОЦІНОК ІНДИКАТОРІВ, РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА КОНТРОЛІНГУ 170

Ксьонжик І.В.
ВНУТРІШНІЙ АУДИТ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ: НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ І СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ 175

Кузьменко Н.В.
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА 179

Левченко З.М.
ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВИТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 184

Меліхова Т.О., Мась Д.А.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ 189

Мокієнко Т.В.
ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ 196

Новак Н.П.
ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПОГОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ 200

Олійник А. С.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ 205

Плотнікова М.Ф.
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА ТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ 212

Репілевський Е.В.
ІНСТРУМЕНТИ ТА ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ Й УПРАВЛІННЯ НИМИ 223

Решетнікова О.В., Березницький К.В.
ІНВЕСТИЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ 228

Самойлик Ю.В.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ 235

Сердюк О. І., Мирна О. В.
ВНУТРІШНЄ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ЗАСІБ ТЕХНІКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ 243

Сосновська О.О.
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 250

Сьомич М.І.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ 256

Федірець О.В.
ОЦІНЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 264

Федірець О.В., Безручко Ю.О., Шихалієва А.Т.
ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ 269

Хамзе Махмуд Аль-Равашдех
ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 273

Черненко Ю. Ю.
ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ОВОЧІВНИЦТВІ 279

Чорний Б.С.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ЗЕЛЕНОМУ ТУРИЗМІ 283

Шовкова Л.В.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 290

Юрченко І. В.
АНАЛІЗ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 297

ANNOTATIONS 304

ПОКАЖЧИК АВТОРІВ

Аранчій В. І. 66
Аранчій Д. С. 66
Безкровний О. В. 91
Безручко Ю. О. 269
Березін О. В. 16
Березіна Л. М. 20
Березницький К. В. 228
Бурлака Д. О. 97
Буряк Р. І. 24
Вальтер А. О. 80
Галунець Н. І. 102
Гамова О. В. 107
Гладка В. В. 113
Гринчук Ю. С. 122
Губа М. І. 129
Двигун А. О. 38
Добрівський В. Г. 24
Дорошенко О. О. 91
Дядик Т. В. 135
Єщенко І. В. 143
Зоря С. П. 147
Ігнатенко М. М. 152
Карташова О. Г. 129
Коваленко М. В. 158
Колокольчикова І. В. 163
Кривець Ю. М. 170
Ксьонжик І. В. 175
Кузьменко І. В. 53
Кузьменко Н. В. 179
Лазаренко В. І. 24
Левченко З. М. 184
Лозинська Т. М. 47
Лукашенко О. В. 107
Макаренко А. П. 53
Макаренко П. М. 3
Мармуль Л. О. 61, 66
Мартиненко О. А. 38
Марченко О. А. 72
Мась Д. А. 189
Меліхова Т. О. 189
Миколенко І. Г. 135
Мирна О. В. 243
Могилат М. Г. 3
Мокієнко Т. В. 196
Новак Н. П. 200
Олійник А. С. 205
Пасенко Г. П. 47
Писаренко С. В. 135
Плотнікова М. Ф. 212
Репілевський Е. В. 223
Решетнікова О. В. 228
Самойлик Ю. В. 235
Сердюк О. І. 243
Соловйов І. О. 80
Сосновська О. О. 250
Сьомич М. І. 256
Федірець О. В. 264, 269
Хамзе Махмуд Аль-Равашдех 273
Черненко Ю. Ю. 279
Чорний Б. С. 283
Шихалієва А. Т. 269
Шовкова Л. В. 290
Шпичак О. М. 86
Юрченко І. В. 297

Збірник наукових праць

Наукові праці Полтавської державної аграрної академії

Збірник засновано у 2010 році

Випуск 1 (10)

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

Відповідальність за оформлення літератури несуть автори.

Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 21,4. Тираж 100 пр. Зам. №35.
Підписано до друку 30.06.2015 р.

Видавець і виготовлювач: РВВ Полтавської державної аграрної академії.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2174 від 26.04.2005.